

B. Kovács András

szénacsinálás 2 zivatar közt

B. Kovács András

SZÉNAC SINÁLÁS KÉT ZIVATAR KÖZT

Székely gazdagondok a rendszerváltás korából

(1991–2007)

Pótolhatatlan
mogyorómagok
székely

András
Sztty. 2011. nov. 12.

A könyv megjelenését támogatták:

Plugor Mihály
Szőlősy József
Sztáncsuly Sándor
Veres Zsolt

**COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY**

Alapította az RMDSZ

Megjelent a Communitas Alapítvány támogatásával

B. Kovács András

SZÉNAC SINÁLÁS KÉT ZIVATAR KÖZT

Székely gazdagondok a rendszerváltás korából
(1991–2007)

Mentor Kiadó

Marosvásárhely, 2011

© B. Kovács András, 2011

© Mentor Kiadó, 2011

Előszó

Portrék és önarcképek az EU-csatlakozás küszöbén

A téeszvilág széthullása (1991–1992) és a földbirtokok nagy vonalakban lezárult reprivatizációja (1991-től máig) nyomán a székelly falvakban újból fellángolt az egyéni gazdálkodási kedv egy talpraesett kisebbség körében. A szívósságot, mellyel a nép ottmaradt vagy csődbe jutott, gyárakból oda visszahúzódott része neki-gyürkőzött a mezei munkának, a szükség mellett a saját erőfeszítése értelmébe vetett hite is magyarázza. Erre az erkölcsi tartalékra támaszkodva a kényszergazdálkodók, az iparból kiakolbólítottak és az önellátásra berendezkedettek, a már eleve kudarcra ítélték tömegéből alig pár év alatt elkezdett kiemelkedni az a réteg, melynek vállán nyugodni fog a székelly falu sorsa az új világban, s mely partnere lehet az 1989-es fordulatot követően kialakult új, kontinentális rendnek. A 16 éves átmenet talaján kiaknáztak egy viszonylagos konjunktúrát, melynek aztán az EU-csatlakozással megnyíló piac már nem kedvezett, a változó feltételek azonban mégsem sodorták veszélybe az új osztályt.

Dióhéjban ebben áll a korábbi, *Vargabetűs idők* (Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2004) című kötetemhez képest az újabb portréimból készült válogatás újdonsága: a vállalkozóvá válás mozzanatait követi végig, az első lelki moccanásoktól kezdve a családi (vagy nagyüzemi) vállalkozás talpra állításáig.

Az írások a földek visszaszolgáltatásától Románia európai uniós csatlakozása (2007. január 1.) környékéig, e két „zivatar” közti *dologidőben* követik nyomon az új világ beköszöntének fejleményeit. Az idősebb interjúalanyok esetében némi figyelmet szenteltem az 1989 előtti előzményeknek, főleg e réteg szemszögéből láttatva azokat, megkísérelve átfogni a falu újbóli polgárosodásának és a

mezőgazdaság modernizációjának folyamatait. E gazdák, a korszerű technológiai ismeretek alapjait elsajátítva, tőkés kis- és középüzemként kezelik birtokukat és bérleményeiket, árut termelnek, és rendkívül beosztóan élnek, mivel kettős teher – a felhalmozás és a fejlesztés terhe – alatt görnyednek. A gazdaportrék a gondok kifejtésére fókuszáló beszélgetésekben és vallomásokban elevenednek meg, s bennük a sok lehúzó feltétel kihívását elfogadó, magának megélhetően túl jövőt is teremtő réteg mintegy felvázolja önarcképét is. Abból indultam ki, hogy ha érresikerül az általam készült portrét rávetíteni, a külső és a belső közelítés által az egyén és világa életre kelhet.

A szóra birt gazdák típusai egy szélesebb skálán mozognak, a megkapaszkodni iparkodótól a régi nagygazdavidág stílusát fel támasztani kívánókon át a vállalkozó mentalitásúakig, de ezúttal kimondottan a középrétegre irányul a fő figyelem. Egészében véve a kötet a háromszéki falusi társadalom eme lendületbe jött csoportjára koncentrál, a családi gazdálkodás körében mozgó elitre.

Az alanyok bizonyos értelemben sikeres emberek, bár sokuk sikere nyilvánvalóan kérészetű és csupán az átmenet éveiben könyvelhető el, lévén hogy a kíméletlen szelekció folytatódik, a családi gazdaság (farm?) túlélésének kilátásai bizonytalanok. Egy valami mindazonáltal megkérdőjelezhetetlen: a valamikori több száz földműves közösségeként felfogható falut bizonyosan felváltja egy olyan településtípus, melyben a lakosság jó része már nem a mezőgazdaságból fog megélni, és piacra termelni csupán pár tucat embernek lesz érdemes.

Az írások nyelvileg az előbeszéd hitelességének visszaadására törekcszenek, a székely dialektusok és az erdélyi köznyelv elemeit megszűrten ugyan, de szándékosan építik a szövegekbe.

Említsük meg, hogy hatalmas az eltérés a magyarországi és az erdélyi mezőgazdálkodás közt az ezredfordulón, az üzemméreteket, a technológiát, az egyéni viszonyulást stb. tekintve két külön

világhoz tartozik a két régió. A kilencvenes években tízezres tömegeket – a székelység kb. 700 ezer lelket számlál, és fele él falun – a szó szerinti ínség űzött vissza a földhöz. Egyetlen itteni kis megyében több egyéni és törpegazdaságot tartottak számon, mint egész Magyarországon. E szétaprózottságot csak fokozza a parcellák hihetetlen nagy száma. Egy-egy faluhatár parcellák ezreiből áll. Aki itt húsz–harminc hektárt művel, már megindult a földkoncentráció irányába.

Sepsiszentgyörgy, 2011. februárja

B. Kovács András

ELSŐ KÖR
AZ ALAPHANGOK LEÜTÉSE

A mutatóvány, melyet épp most, az ezredfordulón kellene produkálnia a székely gazdának, csöppet sem mindennapi. Valóságos *salto mortale*, ha úgy vesszük, hiszen, miután jó negyven éven át amolyan önállósági elvonókúrának vetették alá a földművest, arra sarkallva, dobja sutba minden tapasztalatát, és vesse alá magát az önkényes irányításnak, most hirtelen egy szabadpiaci versenybe készülnek belökni őt, hogy ott, maradék vagy új keletű vállalkozó kedvére támaszkodva, ahogy mondani szokás: saját szakállára érvényesüljön, ha tud. A kérdés tehát: kiknek, vajon hányaknak fog ez sikerülni, és mi a titkuk azoknak, akik boldogulnak.

Az *Első körben* egy havasalji faluval indítunk, majd a megyeszékhely tőszomszédságában fekvő településeken, a termékeny szépmézei síkon szemrevételezzük közelebbről a témát, bővebb kifejtésre a *Második és Harmadik kör* cím alatt kerül sor.

Haraly nincs a világ végén

A térképről épp nem kell lelépni, hogy Haralyba¹ jusson az ember, e Gelencéhez tartozó aprófalú azonban valóban a peremek peremén fekszik. Ilyen Isten háta mögötti csak a Római Birodalom idején lehetett e hely, valamikor a második–harmadik század folyamán, amikor is nem messze innen húzódott a limes. Ma a szélesség egyik legfélreesőbb települése a többi, Háromszéki-medence szélén sorakozó, a havasok lábához húzódott falvakhoz képest. Az útviszonyok is világosan bizonyítják ezt, amint Zabolán az ember letér az országútról, és búcsút vesz az aszfalttól valami egészen másért, amelynek a darabosság, a buktató döcögösség a fő jellemzője. A vándor a gűbbenőből gödörbe és a gödörből gűbbenőbe bukó út láttán csak hálát adhat a január eleji fagynak, mint fő útmesternek, hogy a pár nappal korábbi csúszós sárba kövekkel vetekedő keménységet lehelt, s megfagyasztva a tócsákat, a kerékvágások szántotta területet némileg elegyengette. Egyszóval épp járható a különben akadályverseny-pályánál nem különb csapás a kistalu felé. Már a *Haraj* feliratú tábla sem ígér túl sok jót – valahol árkonbokon túl bolyongunk, sőt még a helyesíráson is túl –, de még kevésbé felvidítő, hogy Zabola szemlátomást ide, a határába hordja ki minden szemetét és szennyét, mintegy bizonyítva, hogy jómódjának van egy kevésbé látványos oldala is.²

¹ Lásd a faluismertetőt *A falvakról – dióhéjban* című fejezetben, a kötet végén.

² Legalább egy évszázadon át, a legutóbbi időig, minden városnak, falunak külön személtreakó helye volt. A zabolai nem egy mélyedésben feküdt, hanem kerítés övezte, ezért semmi nem állta útját a szelek szárnyán felkerekedő műanyag hulladéknak. A siralmas képet nyújtó, környezet-szennyező telepeket az uniós csatlakozás utáni években felszámolták.

Svédek, angolok, olaszok és mások

No de az olyan, amilyen út végül csak befut a hegyre kapaszkodó Haralyba, mely a jóval szerényebb felszeg és középső rész előtt, némi reklámérzékre valló módon, a gazdagabb fertályát tárja az érkező elé. A medence lapályának szegélyére nagy raktárt rendezett be a volt kollektivistállókban egy nyugati, svájci használtbútorral kereskedő helyi vállalkozó, kicsit beljebb a kimondottan villaszerű építmények gazdáik városi gusztusáról árulkodnak. A kézdivásárhelyiek hétvégi időtöltésének helyszíne, víkendtelepe a havasalji aprófal.

Pár további benyomás, az első impressziók fajtájából: toronyként trónoló ódon harangláb a központban, mellette a parókia üres, csupán beszolgáló lelkésze van a falunak, Gelencéről. A központi üzletben cigányrajkók vásárolnak pár garasért. Egy bácsi meghökkenve kérdez vissza: Még hogy angol telepese lenne Haralynak, miként az a vándor fülébe jutott? Ugyan kérem! Ugyanakkor a bolton és találkozásokon keresztül szájról-szájra terjedő napi újság, hogy megérkezett édesanyját eltemetni a Svédországba elszármazott, közismert orvos. De hogy még valami angol is szóba jöhet, az már kicsit sok a megbolygatott nyugalomnak és eseménytelenségnek. Végül a falufelélősnél köt ki mindenki, ott keresendők a szokatlan kérdésekre a szokatlan válaszok, oda fut be minden értesülés, és csakis oda kell irányítani minden kívülről jövőt. A látogató tudja, a legingoványosabb talajon lépked, hiszen akarva-akaratlan itt engedi-engedheti ki kezéből a kezdeményezést.

Szőke Tibor falufelélős gyakorlott és készséges kalauz, amiért illesse köszönet. Tőle tudom meg, hogy valóban járt egy manchesteri gyermekgondozó intézet képviselője a faluban, mi több, meg is vásárolt egy felszegi portát. A terepszemlén csinosan felújított, de hétvégi háznál nem nagyobb tanyát mutat a fenyves aljába húzódva.

A falufelölös semmi kivetnivalót nem talál abban, hogy angliai fogatékos gyermekek itt töltenek majd nyaranta pár hetet, és a település urbanisztikailag is gyarapodik egy korszerű igényekhez igazodó, komfortot nyújtó fertállyal.

No de érdemes megnézni valamivel lennebb azt a faragott szarvasfejjel díszített portát is, ahova Olaszországból hazahozott pénzt fektetett be a szemet is megragadó szándékkal a gazda. Példája ez annak, hogy segít kikapaszkodni a szegénységből a Nyugaton megkeresett jövedelem. A történet különben nem mindennapi: Olaszországba férjhez ment leány, a férj cégénél munkát találó anyós szerepel benne, utóbbi rendhagyó csattanóként. Hányan ábrándoznak ilyen munkaadóról manapság!

Szembeszökő továbbá, hogy újabban fűrészgýáracská nyílt egy felszegi udvaron, a valamikor Kézdire, az iparba ingázó fiatal gazda merészebb tervkovács: kárpótlását, bánatpénzét, amit elbocsátásakor kapott, forgatta egy ipari vállalkozásba és egy kis üzletbe – kérdés, hogy megbírja-e a második vegyesboltot is a falu.

Érdemes megjegyezni: bárhová kukkant be az ember, mindeütt ömlik a műsor a bekapcsolt tévékészülékekből, és nem ugyanannak az adónak a műsora. Az egy-két éve felszerelt tányérantenak jóvoltából itt, a székelý világ végén is fogják a főbb román műsorokon kívül a magyarországi kínálat pár csatornáját – melyek jó fél évszázados késéssel, íme, elérkeztek hozzájuk –, s miként Tarcsiéknál, az iskolával szemben, a fiatalok a maguk szobájában érdeklődésüknek megfelelő műsört kísérnek figyelemmel, míg az idősebb házigazda a lakókonyhában a sporteseményeken csüng.

Fejőház?

A mezőgazdálkodásra térve, mindjárt ízelítőt kap a látogató abból, ami közbeszéd tárgya lett nemrég a faluban. A Duna TV *Gazdakör* című adásában korszerűen felszerelt fejőházat mutattak be – apropó uniós csatalakozás és zárt rendszerű fejés –, s a riport nem akármilyen visszhangot vert Haralyban, jeleképpen annak, hogy valami hasonló szükséglet itt is körvonalazódik. A falufelélős már azt is tudja Kovács László gelencei szaktanácsadó mérnöktől, hogy 50%-os önrész mellett folyósít támogatást nyertes pályázat esetén a SAPARD-program³. A baj csak az, hogy egy hűtőtankezer literes, s itt alig gyűlik össze 150 liter naponta, azaz a gazdaságosság merőben más volument igényelne. Mindegy, falugyűlés témája lesz hamarosan az ötlet, hátha kiokoskodnak valami épkezláb megoldást, a számolgatásba egyéb tényezők is bevonandók. „A lakosság – 250 lélek, egyötödük cigány – fele nyugdíjas” – közli az adatok tudója, s ez valóban eleve megszabja a mozgásteret, meg a bevethető erőt és a szóba jöhető jövedelmeket.

Nem mintha a faluból teljesen hiányozna a tőkeerő. Ha szerényebben buzogva is, de itt is felszínre tört a vállalkozó típusú embert termő forrás – egy ilyen példáról lesz szó az alábbiakban.

Komfort a havasalján

Fejér József gazda a szerencse kegyeltje, azt hiszem, nem is annyira azért, mert túl sokra vitte volna, hanem inkább, mert ami

³ Európai uniós előcsatlakozási, felzárkóztatást célzó segélyprogram. Románia végül 2007. január elsején léphetett be az Unióba.

lehúzó, hátráltató tényezőt fel szoktunk sorolni, ha székelyföldi mezőgazdálkodásunk kerül terítékre, attól őt mind megóvta jó sorsa. Nem szűkölködik szaktudásban, mi több, mezőgazdasági gépész végzettségű, nem idős, mindössze 48 éves, és erejének teljében van, nincs híjával a segítségnek, mi több, két felnőtt és egy iskolás fia dolgozik vele válllvetve, ha az idénymunkálatok megkívánják. A portára belépve mindjárt a gépek királynője, a traktor ötlik a látogató szemébe, mellette az 1300-as Dacia gépkocsi szintén gépszeretetre vall, a házba lépve pedig a napjainkban terjedő belsőépítészeti kisforradalom terméke, az előszobával egyesített központi tere fogad a lakásnak, melyből minden egyéb helyiség nyílik, s melyben megfér egymás mellett a főzősarok meg az ebédlő, és a vendéget is le lehet ültetni benne anélkül, hogy a konyhába rekesztve érezné magát. Itt nyilván falat kellett kitörni, belső teret módosítani a nagyobb kényelem és mentalitásváltás érdekében, s íme, a háziakból nem hiányzott hozzá az igény és munkakedv. Mindez oly ellentétben áll a kisfalu külső utcaképével, a hagyományosan rendezetlen és a befektetésbeli szűkösség ezer nyavalyájában szenvedő útviszonyokkal, vízelvezetéssel, járda- és csatornázáshiánnyal stb., hogy nem lehet elmenni mellette szó nélkül.

Üzemszerűen

Ami a gazdát illeti: a talpraesett, a falu talán leglendületesebb gazdaságát vezető embere nem szokott külső megfigyelőhöz, nem tudja, meddig mehet el vele bizalom dolgában, de nem utasítja el az érdeklődést. Nagy vonalakban az derül ki a beszélgetésből, hogy a gazdaság kezdi kinőni az örökölt porta kereteit, lennebb, a falu közepén egy nagyobb telken is építenek, lerakták már a bővítés alapjait, de mivel csak az elején tartanak, óvatosan fogalmaznak

a tervről. Egy tehenészet vagy egy disznóhizlalda is lehetne belőle kedvező esélyek esetén, számottevőbb támogatással. Bankkölcsönről a gazda hallani sem akar, nem bízik benne. Anélkül is sikerült a gelencei gépállomástól, melynek 1995-ig, azaz megszűntéig alkalmazottja volt, megvennie mindazt, amire az induláshoz szüksége lehetett: traktort, pergetőt, ekét, pótkocsit, szalmaprést, s ami érdekesebb: egy kombájnt. Igaz, ezt négyen közösen. Inkább maguk használják, másoknak nem jut belőle, „nem a legjobban működik, s bár a mienket tudjuk learatni”. Búzát, árpát, krumplit természet főleg, a búza „mikor kimérték volt a földeket, akkor termett a legtöbb, a hozamok elérték az 45–55 mázsát, de a tavaly a sok eső se használt neki, a felázott talajon aratni sem lehetett idejében, s amíg vártuk, hogy száradjon, a jég elverte”, s helyettük is kicsépelte, úgyhogy gyenge volt a termés. Jobban sikerült a pityóka, 85 áron szinte három vagonnyi lett, betakarítás után már adott el belőle, de az árak meredek növekedése hatására – pillanatnyilag 8–9 ezer lej körül van kilója –, most az előnyösebb vásárra vár a maradékkal. „Jó magból jó lesz. A sógoromtól hoztam volt Dálnokból, direkt magpityókát, ő a hollandoktól vette. Legalább 2–3 évente cserélni kell, mert különben gyengén terem.” Előfordult, hogy „egy vagonnal se jött ki: apró volt fölöttébb, a régi mag büntetése, a ragya is megverte, a betegség is beleült”. „Ősszel burjánirtóval permetezem a tarlókat már, tapasztaltam, hogy úgy nem perjesednek el a földek, s fele annyi burján sem lesz, mint nélküle”. Az árpa mellett zab terem még, takarmány az állatoknak, de a „törökbúzát nem tudtam leszedni, megették a vaddisznók. Annyin vannak, hogy ölnek meg. Kivált Zabola felé semmit vetni nem lehet. Fel kellene hagyni az egészet kaszálónak, még azt is feltúrják, tavasszal alig tudjuk elsimítani.”

Falánk vadak

A vaddisznókról sok a mesélnivaló:

– Lemerészkednek egész az aszfaltig, le, Imecsfalva felé a farm-ig. Amit megszerettek, azt elpusztítják. Volt egy 40 áras darabom törökbúzával, a legnagyobb fiam egy hónapig őrizte, kinn aludt a traktorban, a lámpával világított, korpát hordtunk a közepibe, azt meggyújtotta – de hiába. Úgy belékaptak abba a darabba, nem szedtünk semmit. Ott aludt éjjel 3-ig, őrizte – mégis! Egy éjjel nem ment ki, a felét kitúrták. Itt hátul kukoricáról szó se lehet! Abba az esztendőbe vagy hatan vettünk – egy se szedett semmit. A kollektív időkben is volt belőlük, de nem ennyi. Azt mondják, akik látták: reggel 30–40 darab megy egy csukorékban, mikor térnek vissza az erdőre. Az öcsém lenn lakik, s a tavaszon, ahogy a másfél hektár pityókát elültettük, másnap reggelig az egészet mind kitúrták. Megették az ültetett pityókát! Egyéb nem volt a mezőn, ő legelőre [mások előtt] kiültette – s reggelre mind taccsra tették.

A gazdaságban „két tehénke, két borjúcska s vagy 15 darab juh van”. Kiderül, hogy a disznókból viszont volt 15 is, s azok tenyésztését a lennebb épülő „farmján” szeretné beindítani. A ló kiegészíti a traktort:

– Azért kell, mert traktor csak egy van. S pityókaültetéskor vagy akármikor a gyermek nekem mindent le tud hordani, lehozza a műtrágyát, a pityókát, lefuvarozza az embereket pityókaszedéskor, olyankor cigány napszámosokkal⁴ dolgoztatunk, eltart egy hétig is. A napszám? Kétszázezer lej volt, s kétszer adunk enni.

⁴ A napszámos munka jogi szabályozása csak 2011-ben merült fel a román parlamentben. Két évtizeden át e kérdés, akárcsaka gazdák lebonyolította kereskedelem jó része, a szürke vagy feketegazdaság körébe tartozott.

Ha érdemes lenne

– *Miben reménykedik?*

– Hát ha menőbb volna a gazdaság, annak fognók neki. Nekem járt az eszem, odale van hat hektár egy bogba, abból négy az enyém, kettőt bérelek, számítottam oda egy ügyes farmot építeni, hogy nagyba fogjak neki. Csak olyan szigorú lett minden, s drága!

A földbérlet – 6–8 mázsa búza a hektár bére – nem vált be, mert a tavaly úgy jártunk, épp csak a százalékot tudtam kiadni, s olyan emberek is voltak, hogy nem adták át a kuponjikat⁵, a segélyt, ami járt a föld után. Az még pótolni voltna valamit a vegyszerbe, műtrágyába. *A pénz?* Csak ne kéne motorina s alkatrész! Erre megy el a pénz. Mikor minden nap kell két-két és fél millió motorinára! Vagy gumira. Tízmillió egyetlen traktorgumi. Úgy van beosztva, minden évben egyet veszek” – neveti el magát.

– *Van-e fogalma arról, mi lesz itt, ha a föld olcsósága – pillanatnyilag 20 millióért jobb hektárt lehet venni – idevonzza a gazdag nyugatiakat?*

– Csakugyan! Húszmillió annak semmi! A modern gépeket behozza, s azokhoz ember se kell. Négy-öt embernél több nem kell nekik a modern gazdaságban.

Vásárolna, hogyne, unszolják jó ideje, azt a két hektárt vegye meg, neki szívesen adnák – idegennek kevésbé –, de nem szánta még rá magát.

(2005 decemberében)

⁵ Az államilag osztott évi támogatás értékjegye.

Idegen anyag a tejben

A székelly világ másik pólusán Árkos⁶, a módosnak tekintett nagyközség autóval tízpercnyi távolságra van Sepsiszentgyörgytől, ebből fakadóan minden olyan előnnyel rendelkezik, melytől Haralyt már pusztán a fekvése megfosztotta. A sorsképletek mégis nagyon hasonlítanak, s a kérdés marad: érdemes-e ma földet művelni, állatot tartani?

Ló és traktor

Az árkosi család, melyre most rányitjuk az ajtót, oly szépen váltott át az állatokról a gépre, a nosztalgikusról a korszerűnek nevezett technológiára, hogy érdemes szó szerint idézni, amit erről a 23 éves ifjabb *Ördögh Zoltán* mesél. A portán a nagytatával és az édesapával együtt hárman viselik a közös családnév mellett ugyanazt a keresztnévet is, többek között alighanem annak a konok kitartásnak a jeleként, mellyel nem hagyják eltántorítani magukat az ősök életvitelétől, a mezőgazdaságtól. A kilencvenes évek legelején a középnemzedékbeli apának még megvolt a városi munkahelye a lakótelepi kazánházban, a legifjabb *Ördögh* pedig még az iskolapadban ült, érthető, hogy az önálló gazdálkodás azzal kezdődött, amivel lehetett:

– A régmódi menet szerint először lovakat vettünk, s az akkor talán üdvös volt. Nem azért, hogy a földet a traktor ne nyomja –

⁶ Községközpont Sepsiszentgyörgy megyeszékhelytől öt kilométerre. Lásd az ismertetőt *A falvakról – dióhéjban* című fejezetben a kötet végén.

neveti el magát –, hanem muszájból. Két szép lovunk volt, aztán cserélgettük, adtuk-vettük, időnként 3–4 is állt az istállóban. Mára egy maradt, miután '94-ben megvásároltuk az első kistraktort. Eladtuk a lovakat, gyűjtöttük a pénzt, és megvettük – hitel nélkül. Olyan 42 millióba került akkor, másodkézből, és mivel nem volt rajta, 7 millióért egy új *kabint* [fülkét] is szereztünk hozzá. Jól szolgált, de a 45 lóerejével nem győztük a munkát, hát az idén elcseréltük. Előbb úgy volt, veszek nagyobbat, de nem jött össze, hát meghirdettük az újságban, és elcseréltük egy nagyobbra és egy pótkocsira. Most szerezzük be a hozzáillő gépeket. A kicsi kultivátoromat a kicsi traktorral adtam oda, ezért a cukorból maradt pénzből vettünk egy kultivátort 24 millióért, és 10 millióért egy nagy ekét. Azelőtt már megvolt a tárcsa. Még rendelkezünk pityókáültető-géppel, egy földfrézerrel...

– ?

– Földpuhító. Mi murkot is termesztünk. Az idén is termett kb. egy vagon murkunk. S káposztát is szeretnénk. Nos, ezekhez szükséges a frézer, mert oda kultivátor és tárcsa nem elegendő. Ez felveszi, megőrli a földet, és leteríti szép simán. Van még műtrágyaszóró, szénaforgató, kis pótkocsi, nagy pótkocsi, van körkaszánk, traktor utáni. Tehát nem magánjáró kaszálógép. No és pityókakapa – nagyjából ennyi.

Ifjabb Ördögh beszámol arról, az idei pityókamizéria („nincs ára”), a ráfizetés miatt pályakorrekciót hajtanának végre, a tehenekre fordítanak több gondot. A korábbiakhoz képest több takarmányt vetnek, herét, lucernát és kukoricát, amit majd feletetnek az állatokkal, akárcsak a répafejet. A tej utáni állami szubvenciót „jó segítségnek” nevezi. „A cukor is tartja az értékét, tárolni is könnyű.” Pedig 45 mázsát kaptak a botfalusi gyártól az idén a leadott cukorrépa fejében. Pénz főleg ebből, továbbá a murokból és a tejből kerül, s tegyük hozzá: a fiatalembernek állattenyésztési technikusként állása is van a körzeti állatorvos mellett. A gazdaság a

hat visszakapott hektárral és a három kaszálóval indult, további hat hektár szántót bérel. Egyelőre földvásárlásra nem készül, mert Ördöghék drágállják a mai, hektáronként a harminc milliót is elérő árakat.⁷ Ami murkot – ezt Árkoson csak ők termesztik, mivel nagy hozamokat érnek el, bevált e kultúra náluk – a zöldségkereskedő nem visz el, megeszik a disznók, borjúk. Nyolc tehén áll az istállóba kötve, nevelnek öt tehénborjút és öt bikaborjút. „Volt tíz tehenünk is, a nyáron például annyit fejtünk, de el kellett adnunk, kivántltek, és fiatalítani kívántuk az állományt. Jövőre lesz még négy tehénkénk, ha Isten is úgy akarja, s most már annyira fiatal az állomány, egy-két évig nem kell cserélnünk. A hat süldő mellett ott a nagy koca, hamarosan malacozik. Eladásra? A bikaborjútakat igen, a disznókat mi éljük fel.”

S itt érünk vissza a lovakhoz. Gyönyörű, inkább paripának, mint haszonállatnak nevezhető példányt pillantottunk meg az istállóban. No de miért is van rá szükség?

– Kell, mert nyáron kiviszi a napszámosokat a mezőre. Min-dent nem tudunk elvégezni géppel, van, amit meg is kell kapálni. Más segítségünk? Még egy ember a tehenek mellett. A ganét mindennap szintén szekérrel-lóval hordja ki, hogy a ház mellett ganéjdomb ne legyen.

Az idegen munkaerő gondját a család a következőképpen oldotta meg:

– Kapálni egy népes cigánycsalád jár hozzánk. Megvan a füzet, abban feljegyezzük, mit vesznek fel előlegként, az idén már jócskán kaptak, élelmet és pénzt, azt ők lekapálják, a pityókat kiszedik, ton-nára kiszámítjuk, abból mennyi jár nekik. Ősszel elszámolunk, de sokan vannak, már karácsony után előlegre szorulnak.

⁷ A 2007-es pénzbeváltás utáni 3000 új lejnek (RON) felel meg.

A család

Ördöghék hát a gazdálkodáshoz visszatért család. Az édesanyja a „dudagyárból”⁸ maradt ki, az apa a kazánházból került a munkanélküliek közé, még nagytatának is van apjától örökölt megbecsült szakmája: mészáros volt világéletében. A szülők viszonylag fiatalok, az eddigiekből is látható, nagy lendülettel és nem kis találmánysággal, vállalkozó kedvvel veselkedtek neki az új életnek, beszerezték, ami gépet muszáj volt, s most tehenészfarm alapításán törik a fejüket. Ehhez azonban már komolyabb tőkeinjekció, állami, netán uniós támogatás szükségeltetik, mert számottevő befektetést igényel. Idősb Ördögh Zoltán számol:

– Mikor kitettek a munkából, s nekifogtunk, egy liter tej árából egy napi abrakot, négy kiló korpát a tehénnek meg lehetett venni. A tejgyár⁹ jól fizetett, 2500 lej t kaptunk literjéért, megérte fejősteheneket tartani. Most négyezer lej a korpa kilója, a tejért 6500-at adnak, erre még jön az 1400 lej szubvenció, ezer literen fejjel pedig jár még prémium, egy félmillió lej.

Biztos pénz, de idősb Ördögh szerint ez bizony kevesebb a valamikori jövedelemnél. *Hogy hány litert ad le?*

– Tavaly a hét tehén után szinte 37 ezretadtunk le, s még vittek a falusfelek is el.

No de ha csökkent a jövedelem, mégis miért ragaszkodnak továbbra is a tejtermeléshez? A válasz közismert: „Az igazat megmondva, abból mindennap pénzt kapunk. Se nekem, se a feleségemnek nincs már munkahelyünk.”

⁸ IAME – volt autóvillamossági gyár, az egykori brassói teherautógyár (Steagul Roșu/Vörös Csillag) kiköltöztetett részlegéből alakult, végül csődbe ment.

⁹ Covalact Rt. – lásd *A tej: pénz* című interjút a gyár igazgatójával.

A gazda ábrándozik:

– Ha legalább a magyarországi árat megkapnánk! Kiszámítottuk az ősszel, olyan 15–16 ezer lejben jönne ki. Nem kellene az állam támogasson, vigyem a papírokat, s dobják vissza! – kesereg. S fantáziál tovább: abból ráfordítani is tudna, az uniós előírásoknak megfelelő minőségre törekedhetne.

No de végül is kifizetődő-e a tejtermelés?

– Ha aprólékosan kiszámítjuk, munkadíjjal együtt, s ahogy mondani szokás: ha a sót is felszámítom, sok haszon nincs rajta. De legalább valami bejön. Hogy többecske legyen, ahhoz több marhát kellene tartani. Vannak 40–45 litert adó tehenek is. Kényelmesen meg lehetne 25-ből és a velük járó borjúból élni. A család 40–45 marhát is össze tudna adni.

Ebből már egy farm tervének körvonalai bontakoznak ki. Píllanatnyilag tehát az alacsony jövedelmezőség lenne a fő akadály, alighanem ez az igazi „idegen anyag” a tejben. Miként a gazda gyanúja sem alaptalan: „Azért a nagy uniós követelmény¹⁰, hogy az ő terméküket vegyék, ne a mienket. A pályázatokat is olyanok nyerik meg, akik a vasvillát soha meg nem fogták.”

Mást is kipróbáltak. Megkíséreltek egy többet ígérő, kisebb tejfeldolgozó céggel üzletelni, de az végül csődbe ment, és rémálomként emlékeznek arra, hogyan járták a várost, hogy az Agrostar adósaitól(!) hajtsák be a maguk járandóságát. Most abban reménykednek, a megyei szarvasmarhatartó egyesületen keresztül, melynek megalakításában oroszlánrészük volt, talán csak beindulhat valami uniós segélyprogram. Várakozásaikban pár éves távlatban bizonyára nem fognak csalódni, bár némileg megzavarta őket, hogy újabban szövetkezetalapításra ösztönzik őket a szaktanácsadó irodán.

¹⁰ Az uniós piacra csak bizonyos minőségi követelményeknek elegendő tejet engednek be. Évek óta ezek teljesítésével bajlódtak az országban.

Ördöghék a falu fél tucat nagyobb, már most versenyképesség irányába fejlődő gazdasága egyikét vezetik: a rokonokkal közösen 22 hektár legelőt bérelnék a nagyobb volumenű tejtermelés érdekében, s az újítás sem idegen tőlük. Kisgyörgy Béla, a vő meséli:

– Árkoson soha napraforgót nem művelt senki. Lekacagtak, mikor azt vetettem, kézzel kapáltuk, s valóban jobb silót tudtunk csinálni. Lekacagtak, de a teheneken meglátszott. Most már van, aki kérdi, mikor hozok még napraforgó vetőmagot.

A Svájcot megjárt Kisgyörgy Bélával további újítási ötletek és velük a vita költözött a családba. Ő más utakra térne, mint a rokonok.

(2006 januárjában)

Alpesi idill – tejillat nélkül

Az Ördögh famíliában komoly nézeteltérések vannak, a látogató elől sem titkolják, hogy merőben másak a vélemények egy alapvető kérdésben. Minthogy ez korunk fő-fő problémájának tekinthető – tudniillik, hogy mi kifizetődő és mi ráfizetéses üzletileg –, a vendég fülelni kezd. A nagycsalád feje, a tejtermelő Ördögh Zoltán – ahogy ő nevezi – tanya-alapítási terveihez várna el az államtól némi segítyt, a veje szerint viszont még ábrándozni is homlokegyenest egyébről kellene. Az említett üzemágnak ugyanis meglátása szerint pontosan a haszonhajtó képessége hibázik újabban, de az nagyon.

Szóváltás a családban

– A tej ment idáig, ahogy ment – állítja *Kisgyörgy Béla*, a vő –, én is eladtam, mert muszáj volt. De amilyen uniós elvárásokat most támasztanak, azokat mi képtelenek leszünk teljesíteni.

A gazda nyilván az új és korszerű istállóra, a gépi és zárt rendszerű fejésre, a hűtőtankbeli tárolásra, a tej merőben új minőségi mutatóira (szomatikus sejtszám, csíraszám), a takarmányozás stílusváltására stb. gondol, melyet nálunk a jövő zenéjének nevezhetnénk, ha nem hatna már ma riasztó vészcsengőként e pénzszűke világban.

– Új istálló, a falutól legalább 100 méterre... – legyint lemondóan, mint aki a részletezést nem is folytatná, olyannyira reménytelen a lépéstartás. – Ezért fordultam a hizlalda felé. Ha azt csinál az ember, nincsenek ilyen kikötések, mint a fejősteheneknél.

– Ha egy sem tart tehenet, akkor te mit hizlalsz? – vág közbe apósa.

– Hogyne tartanék tehenet! – felel meg áperté a vő. – Ez a lényeg: tartsál 40 tehenet, melynek lesz 40 borjúja. Ezt kell csinálni.

– Az 80 darab! Annak ellátás kell!

– 80, persze! Ezt magyarázom! 40 darabot tartana az ember, melyet nem kell olyan keményen abrakolni, olyan 10–12 literes teheneket, melyekkel a borjúkat fel lehet hizlalni. Egyszerűbb a munka, nincs annyi dolog, nincs annyi kínlódás. S mégis eladható, mert a hús örökké kell.

Nos, a nézetkülönbség és a szemléleti eltérés világos, itt érdekes hát mélyebbre ásni.¹¹

Napnyugati zarándoklat

Kisgyörgy Béla fiatal árkosi gazdának egy LAM¹² ösztöndíjnak köszönhetően alkalmá volt belekóstolni egy egészen más világ

¹¹ Hogy az olvasónak viszonyítási pontokkal szolgáljunk, íme, néhány szó az országos vita háttéréről:

Az Európai Unióval kötött szerződés Romániának hárommillió tonnás évi tejkvótát oszt le, ami normális körülmények között 500–600 ezer fejőstehénnel állítható elő. Csakhogy 2006 végén az országban 1,7 millió fejőstehenet tartottak nyilván, így annaka 1,1 milliónak, ami pluszban van, fokozatosan más hasznosítási módot kell találni. A csatlakozási előírányzások azt is megszabták, hogy 2009. január elsejétől a feldolgozóegységek csak extra minőségű tejet dolgozhatnak fel, melyben az összcsíraszám nem haladhatja meg a 100 ezret, a szomatikus sejt szám pedig a 400 ezret milliliterenként. (Lásd *Háromszék*, 2007. október 2.)

¹² Svájci és német alapítású alapítvány, Illye falván van a székhelye. Az új technológiák elterjesztése, a továbbképzés megszervezése és a hitelnyújtás által főszerepet játszott a mezőgazdaság fellendítésében több megyére kiterjedően az övezetben.

ízeibe, mikor is több hónapot töltött egy svájci állattenyésztő segédjeként az alpesi országban. Napnyugati zarándoklata alatt töltődött fel ma is vallott eszményeivel, a baj csak az, hogy minálunk még egészen másak a feltételek. A költségmegtérülésnél maradvá, jellemzőként említi:

– Nálunk az üzletben 18–19 ezer lejes tejért a termelő 6500–7200 lejt kap zsírfoktól és fajsúlytól függően. Ha belépünk az Unióba, mérni fogják az idegentest-tartalmat, a fehérjét, a baktérium-számot stb., megszabott technológiát követelnek meg. Azt mi képtelenek leszünk betartani. Ha egy tehén 15 litert ad, az kevés. Hogy azt felvidd 25 literre, annyi takarmánylisztet kell megetess vele, hogy akkor már nem éri meg eladni. Svájcban milyenek az árak? Amikor én ott jártam, az úgynevezett hegyi tejért – a tengerszinttől számított 1800 méter fölött gazdálkodóktól e címen vették át – kaptak 4,10 frankot, azaz az átvételi átlagár, ahogy akkor kiszámítottam, olyan 65 és 85 ezer lej között mozgott. Összehasonlításképpen: ott egy liter tej áráért adtak egy liter benzint. Nálunk az üzemanyag ugye 32 ezer ma, azaz négy liter tej itteni árából sem lehetne megvenni azt a liter benzint.

– *Államilag támogatott felvásárlási árról van szó?*

– Támogatott a gazdaság. A tejár nem. A gazdák viszont hatalmas támogatást élveznek. Egy 20 tehenes gazda például 180–200 ezer frankos támogatásban részesül, attól függően, milyen tájon található, és milyen állapotban van a gazdasága. A 20 tehén mellett ugye 20 borjat lehet nevelni. Egészen magasan az Alpokban jobb takarmány terem, noha nem műtrágyáznak annyit. Sokan biotrágyát használnak, amit növényekből, gyümölcsökből stb. állítanak elő, az eredmény úgyis jobb, mint nálunk a legszebben termő helyeken.

– *Igen, de az állam azért fizeti őket, hogy kinn maradjanak a hegyen.*

– Amúgy sem költöznének be, ők a gazdaságukért élnek. Ahol én voltam gyakorlaton, 60 tehene volt a gazdának, s mellettük

borjakat nevelt. Minden hónapban vittük a borjakat vásárra. Feltettük a kocsira, s beszállítottuk a városkába, ahova feljöttek a felvásárlók. A borjakat becsapták a karámba, s kezdődött a licit. „Ez a borjú ezé a gazdáé, ennyi a súlya, alapára ennyi – ki ad többet érte? Egyszer, kétszer, háromszor!” Aki megvette, annak a kocsijára hajtották fel, s vitte el. Vágóhidasok, más felvásárlók. Volt a közelünkben egy kisváros, amolyan elosztó központja a környező hegyekben fekvő rengeteg kis falunak. Oda behordtak mindent, amire a gazdának szüksége lehetett, oda feljött a vasút, mindenféle lerakat megvolt. Engem a borjúhizlalda kötött le. Ma is azt mondom: ha valaki tudna tartani 25–30–40 kevesebb tejet adó tehenet, s annak a borjait, hét hónapig hizlalva, eladná, a tartás is könnyebb lenne, s jó pénzt lehetne kapni értük.

– *Jobban hasznosul a takarmány?*

– Úgy van. Egyszerűbb a takarmányozás. Mi egy esztendőig is tartjuk a mieinket, s alig érik el a 300 kilót, ott meg 7 hónap alatt 400 kilósra szopták magukat. Persze, legelték a zöld fűvet is az anyjuk mellett, vagy szénát ettek, de végig szoptak is.

– *A legelők? Kaszálók?*

– Mi takartunk is. Olyan meredek oldalakat takartunk, hogy itt meg sem kaszálná senki. Én annál nehezebbeket megkaszáltam és betakartam. Mégpedig géppel. Ő szórakozásból kézzel is kaszált, én nem, mondtam neki: volt abból itthon részem elég. Ő esős időben kézzel élvezkedett a hegyoldalban ott, ahova géppel tényleg nem lehetett kimenni. De olyan helyeken kaszáltunk, ahol az ember megállni sem tud, ha nem kapaszkodik a gépbe. Ő szénát nem vásárolt, az mind megtermett neki. Szalmát, azt igen, aljazni. Birtokában volt 27 hektár tiszta kaszáló és 10–15 hektár legelő, melyet nem kaszált. Megtehetette volna, de nem kellett, mert elegendő takarmánya termett a 27 hektáron. Évente legalább háromszor kaszált, egyes helyeken négyszer-ötször is. A ganélevet ciszternával hordta ki, elspriccolta a legelőn, a kaszálón, s amikor annak három hete volt, már lehetett kaszálni.

– Ott rövid lehet a nyár.

– Ő 1890 méter magasan lakott, de voltak kaszálói 1200–1300 méter magasan is, tehát lejjebb, ahol többször kaszált. Különben fenn a hegyekben nincs olyan hideg, mint a völgyekben. Az állatokat május 5–10-e körül kicsapják az Alpokba, azért biztos fizetnek. S a gazdák társulása révén oldják meg. Ősszel, miután a takarmányt már begyűjtötte, visszahozza az állatokat, s az övén legeltet, amíg az állatokat be kell kötni. *Földművelés?* Az nincs, egy olyan 3–4 áron epret, málnát láttam a ház mellett, egyebet nem. Mindent vásárolnak, még a tejet is. Úgy tartják, ha nem vennék az üzleti árut, ők sem várhatnák el, hogy a felvásárló az övékét átvegye. Ezért hetente lemegy az üzletbe egy láda tejet venni. *Körforgás a gazdaságban?* Hogyne lett volna. Ami szénája termett, azt feletette, a ganélével trágyázott, a borjút felnevelte, eladta, s kezdte előlről. *Pénzjövedelmét mire fordította?* Én nem tudom, mire tudta fordítani, pedig sok pénze lehetett. Mert az istállóját, amit épített, azt kölcsönből finanszírozta. Olyan kedvező kölcsönt kapott rá az államtól, 25 éves lejáráttal, hogy nem érte volna meg neki saját pénzét befektetni. Magára viszont semmit nem költött. Megüttették az autóját – nem számít, azt mondja, s nem javíttatta meg. Cipőt, ruhát nem vásárolt. Ezt az igénytelenséget nem tudtam felfogni. *Napi hány órát dolgoztunk?* Néha hármat, máskor hatot. De rendkívül könnyen ment a takarmányozás, reggel legtöbb egy órát tartott, este egy másfelet. Máskor reggel kimentünk, és lekaszáltunk ketten géppel hét hektárt, délben megfuttattuk, délután felszedtük a szénát, s behordtuk. Ketten! Hét hektárról! Olyan fejlett a gazdálkodás. Feltakartuk. Olyan istállója volt, a meleg levegőt ventillátorral fúvatta be a széna alá, hogy száradjon. A tiszta zöld füvet szénafelfuttatóval berakodtuk, a levegőt fúvattuk. Reggelre úgy meg volt száradva, még ropogott. A szénát egy gép felszívja, tíz–tizenöt centis darabokra felvágta, s a 400 köbméteres szénaistállóba vékony rétegben befűtta.

– Ennyi gép mellett ugyan miért volt magára szüksége?

– Úgy történt, hogy a felesége teherbe esett. Korábban nem volt rászorulva senkire, a feleségével mindent meg tudtak csinálni. A gazdálkodás szerelmesei voltak, semmi egyébben nem hittek. A felesége a szakácstanárnőséget hagyta ott a tanyáért...

Nekem négy hónapot tartott a gyakorlat, pénzt is kerestem, de főleg egyebet. A gazdától függ, meg attól, ki hogyan tud alkalmazkodni. Én pénzt nem hoztam haza, amit lehetett, megvásároltam. Ő is sok mindennel segített. Nekem felszerelést, még autót is ajándékoztak. *A falu?* Tizenegy házból állott, olyan 100–200 méterre egymástól, s körbe kerekén mindenkinek a saját gazdasága. Általában alkalmazott nélkül, családi munkaerőre utaltan. De ha építeni kell, az állami segílyt megkapja. Nekem itthon a semmiből kellett felépítenem a gazdaságomat.

(2006 januárjában)

Szénacsinalás két zivatar közt

Ennek az írásnak is megvan a története. Nem az alany kiválasztásával gyűlt meg a bajom, hanem a találkozás nyélbeütése körül támadtak bonyodalmak. Kerek hétbe telt, míg a beszélgetésre alkalmat keríthettünk. Előbb sepsikőröspataki portáján egy délelőtt kerestem *Para Barnát*, hogy bár üzenhessek neki, ha nem találom otthon. Édesapja közölte, a ház mögötti kertben dolgozik. Hátrasiетtem, s valóban láthattam, amint jó százötven méterre – nem kert, hanem szántó húzódik az udvaron túl – elporoszkál traktorjával a szénaforgatást befejezván egy távolabbi tábla felé. Utol nem érhettem, de másodszori próbálkozásomnak is az lett az eredménye, hogy igen-csak megbizonyosodhattam arról, hogy szénacsinalás idején, különösen egy ilyen bolond és kiszámíthatatlanul zivataros nyárban, a tehéntartónak nincs fontosabb dolga a szálás takarmány lekaszálásánál, szárításánál és mielőbbi tető alá menekítésénél. Harmadszorra telefonon sikerült elérnem, s bevallotta, amiről korábban igazán meggyőződhettem: nincs választása, a taposómalomból legfeljebb egy kiadós zuhé vagy inkább tartósabb rossz idő árán szabadulhatna. Végül negyedszer egy vasárnap este szakított számomra kis időt pótkocsi ürítés és disznóetetés között, hogy gazdasága pályaívét felvázolja.

Vissza a földhöz

A ma 39 éves Para Barna 22 évesen érte meg a rendszerváltást, amiből egyenesen következik, új lapot nyitnia, az egykori „dudagyárat” elhagynia nem jelentett drámai választást számára. Nem

kitették onnan, ahonnan másfél évtized múlva százával került utcára a harmadára olvadt maradék, hanem önszántából, ígéretesebb ajánlat hatására vált ki az akkor még majd mindent átfogó állami ipar kötelékéből. Kőröspatakon akkor nyílt meg az első magáncégek közt a Száraz-féle fatelep, oda hívták át a különben fémforgácsoló szakmunkást. A faipari gépek, a famegmunkálás mindig is érdekelte, hogy faragni szeret, háztája ma is tanúsítja. Az ingázást abbahagyva egy lépéssel közelebb került a gazdálkodáshoz, de annak küszöbét átlépnie végül csak akkor sikerült, mikor a visszaszolgáltatás nyomán az önállóság vágya is megerősödött benne. Másfél év elegendő volt hozzá. A továbbiakban élete, mint mondja, gyerekkorából magával hozott állatszeretete hatására alakult. A szakítás kettős: mindkét szülege városi állásból, jövedelemből élt, édesapja maga nemigen gazdálkodott, Para Barnának tehát egy nemzedékkel korábbra kellett visszamennie, a szakítással is szakítania, amikor a földműves nagyszülők nyomdokaiba lépett.

– Mikor Száraz a kollektívet itt megvette, és fűrésztelepet nyitott, az nagyban ment akkorjában, engem elhívott, mert korábban is besegítettem neki. Másfél év után, ahogy a földeket visszaadták, azt mondtam, csináljunk valamit. Előre egy lovacskával. Telt-múlt az idő, s vettünk tehenet. Jaj, a tehenekkel megjártuk! A kollektív felszámolásakor kiosztották a teheneket, mi erre számítottunk, és előre készültünk, hogy aki eladja, attól felvásároljuk. De pontosan azon a hétvégen én egy volt katonabarátomnál voltam keresztezőben Nagyváradon. A szolgálat alatt ismerkedtünk meg. A Csaó¹³ utolsó idejében vonultam be, s a tizenhat hónapból tizenkettőt bányában töltöttem a Zsil völgyében, ezer méterrel a föld alatt. Ott 70%-ban mind magyarok voltunk. Azzal a fiúval úgy összebarát-

¹³ Nicolae Ceaușescu (1918–1989) kommunista diktátor magánbeszélgetésekben használatos neve, nem véletlenül rímel a Maóéra. A rendszer utolsó éveiben ismét tömegméréteket öltött a katona i munkaszolgálat.

koztunk, mint a testvérek. A lakodalmában is voltam, akkor éppen kereszteltem is neki. De pont azon a két napon osztották a marhákat a volt téezsmunkásoknak. A cigányok, ahogy megkapták, és jöttek ki a kapun, adták el. Hova vigye, se bekötnie nincs hova, se enni nem tud adni neki, ugye. Na, azokat mások vették meg. Amit édesapám kapott, és nekünk jutott, az pedig olyan volt, hogy két hétre rá elpusztult. A bőréből csináltattam egy hámot, s vettünk egy lovat, avval dolgoztunk egy darabig. Mind a tíz hektár nekem jutott, mert a testvérem a nagynéném földjeit rendezi. Nekik nem lett gyerekük, a földeket a testvéremre írátták. Előbb két tehén s egy borjú volt, azután lett négy, azok borjaztak. Most 25 darab van, abból 14 a fejős. Az erdőre kiköltöztünk. A Vadas-tetőre ide a falu fölé.

Na, egyszer kedvem kerekedett, vegyek egy traktort. Akkor került a nagy traktor, mégpedig az itteni szénbányából. Adogattak el mindent, mert leállították a fejtést. Kilencmillió lejbe került. Szép pénz a forradalom után három évvel, a fatelepen kerestem meg. Azelőtt már megvolt a pótkocsi, itt a *bázánál* [szállítási vállalatnál], olcsón adták. Kérdezték: minek kell, még traktorod sincs? Mondom: lassacskán lesz.

Nem szerettem kapálni

– *Hogy miért hagytam ott az ipart?* Hát amíg a földeket vissza nem adták, biztosan nem szerettem kapálni. De az ember, ha húz az állatokhoz, biztosan gondoskodik róluk. Csak úgy szeretünk állatot tartani, ha etetni is tudjuk rendesen. *Gyerekkoromban?* Tartottunk állatot, de az a nagy istálló az udvar végében új: 2000-ben építettük. Akkorjában juhaink voltak. Füves volt az udvar, és szép diszkebarányokat neveltünk. De amikor kikerültek az esztenára, a farkas örökké megette. Akkor emiatt lemondtunk a juhtartásról.

Mert a szebbje, amiből tudott volna valami lenni, azt örökké megtették a ragadozók. Akkor döntöttem el, hogy tehenet tartok. Száraz urat otthagytam, vettem ekét, kombinátort, tárcsát. A tejből került lassacskán más is. Még vállaltam földet, mert a tehenek megszáporodtak, és legyen miből tartani. Akkor bejött ez a szubvenció lehetőség, kezdték támogatni a gépvásárlást, úgy vásároltam állami segéllyel a kicsi traktort.

Kellett, mert most 32 hektár szántót művelek. Bérlem vagy öt éve. Vásárolni egyetlen hektárt vásároltam négy éve, akkori áron 25 millióért, ma 30-tól felfele árulnák. Vennék még, de ebben a félében, ahol szeretném, nem adják. Kálnokon¹⁴ is bírok földdel. S ha visszamondanám őket, holnapután nem tudnám visszavenni, mert más állna rögtön a helyembe. Egyebütt ugarban maradnak a földek, nálunk ilyen nincs. Meg is lehet nézni a határt: itt gyönyörűen meg van dolgozva minden. A táblák közt van négyhektáros, van kettő és feles, van egyhektáros is. Végül annyira felkerültünk, hogy mikor egy kormányhatározat szerint a száz pontot el kellett érni, hogy az ember támogatáshoz jusson, minket hivatalosan bejegyezték mint *exploatație agricolă*-t. Azt mondták: ha azt megcsinálod, kapsz támogatást.¹⁵ Eljártam. Közben a féléves mezőgazdasági

¹⁴ Sepsikálnok: szomszéd kislelő.

¹⁵ Az állami támogatási rendszert a 2005. július 6-i *Háromszék*ben ismerttettem, a gazdaságok csoportosításából indulva ki: „Riasztó számadatként röppentette fel a sajtó, hogy megyénkben 40 ezer lenne a mezőgazdasági egységek száma, nos a szakigazgatóság kb. harmincezer gazdaságnak nyújtja az idén a legátfogóbb kuponos támogatást, melyet minden földtulajdonos megkap – s ez még mindig ijesztően nagy szám. Ijesztő, ha arra gondolunk, hogy nem egy európai államban, ahol a földkoncentráció végbement, és az optimális gazdaságnagyság már kialakult, összesen nincs ennyi.

No de a 30 ezer – bár lehet, hogy az összes beltelek-tulajdonosok száma felmegy 40 ezerre – mezőgazdaságnak minősíthető egység nem részesül a

támogatásokból egyformán, ami érhető, az állampolitika által előnyben részesítettszempontok is kiváláglanak abból, ahogy a támogatásra szánt pénzeket odaítélik.

Létezik a 30 ezres kereten belül 2580 bejegyzett ún. *családi vállalkozás* (exploatație familială) és 256 ún. *üzemgazdaság* (exploatație comercială), ezek, mint kitűnik az alábbiakból, kiemelt fejlesztésben részesülnek. Kiválasztásuk úgy történt, hogy egy adott kritériumrendszernek kellett megfelelniük. Az üzemgazdaságot, melyet tehát teljes értékű kereskedelmi társaságnak fogadnak el, általában közép- vagy felsőfokú szakképzettséggel rendelkező szakember vezeti, és 100 ponton felüli osztályzatot kell elérnie. A mi vidékünkön ez legalább 50 hektáros területet vagy 300 hízóállatot vagy 15 fejőstehenet vagy 100 disznót vagy 2000 tyúkot vagy 5000 hízótyúkot vagy 50 család méhet stb. jelent, a 100-as pontszám a vegyes gazdaságok esetében más képlet szerint áll össze. Ezekre a kritériumokra még visszatérünk. Aki főiskolát vagy technikumot, középiskolát nem végzett, az is igényelheti gazdasága felvételét a listára, ha a szakigazgatóság által kiírt vizsgákat leteszi, ezekről bizonyítványt kaphat. A fennmaradó 26 ezer gazdaságot külön nem illetik semmilyen névvel a hivatalos okmányok, ezeket nyilván olyan jórészt önfenntartó, de a feleslegből piacra is termelő földművesek vezetik, akiket lehet mezőgazdasági termelőknek, családirag gazdálkodóknak is nevezni, magát a portát családi gazdaságnak hívják, de itt is megvan a különbségtétel a vállalként kezelhető üzemgazdaság, illetve a családi vállalkozás és a csak hagyományosan is gazdaságnak minősülő többi között. Hogy ma ezek még a többséget jelentik, de már nem sokáig – ebben áll jelenünk kiforratlansága és kilátásaink kulcsa.

Mire folyósított hát pénzt tavaly (2004-ben) – lej százmilliárdokról van szó –, és hányaknak a háromszéki szakigazgatóság? Előre bocsátjuk, hogy ezek háromfélék lehetnek: segélyek (szubvenciók), termelési prémiumok (a tejtámogatás pl.) és ún. átutalások, melyeket az állami költségvetésből osztanak le a mezőgazdasági minisztériumnak, és az továbbadja a zokát. Íme a sajtóhoz eljuttatott közlemény pár adata:

– traktorvásárlásra, egyéb gépbeszerzésre kamattámogatásban részesült 18 igénylő, összesen 692 millió lej értékben (1999/36-os kormányrendelet),

– vetőmagtermesztő **21** gazdaságnak kifizettek 8,3 milliárd lejt (2002/1588-as kormányhatározat),

– tejprémiumban részesült 8800 igénylő, 84,146 milliárd lej értékben,

– hústermelők és állattenyésztők **93**-an kaptak 10,47 milliárd lejt (2002/1556. kormányhatározat),

– szarvasmarha-istálló építésre, üszővásárlásra kapott 1,3 milliárd lejt **egy** gazda (2003/865-ös kormányhatározat alapján),

– **1649** állattenyésztőnek odaítéltek 15,31 milliárd lejt a 2003/1593-as kormányhatározat alapján,

– traktorvásárlásra, gépbeszerzésre **38** gazdának adtak 4,989 milliárd lejt (2003/1399-es határozat),

– **488** növénytermesztő gazdának folyósítottak 89 millió lejt a megítélt 9,049 milliárd lejből (2003/1594-es határozat),

– **egy** személy kérte és kapott 121 milliót, hogy gabonáját tárolhassa (2004/1046-os határozat),

– **95** gazdának előirányoztak – 2004 decemberében még nem fizették volt ki – 1,647 milliárd lejt kárpótlásképpen kényszervágásért,

– **41**-nek hagyta jóvá traktorvásárlásra 5,116 milliárd lejt, ebből 3,083-at ki is fizettek (2004/918-as határozat),

– **7**-en kaptak 529 millió kárpótlást természeti katasztrófák okozta károkért (2002/381-es törvény),

– **23 081** gazda nyújtott be összesen 90,985 milliárd lejre igénylést a birtokolt 36,394 hektár alapján – ebből az őszi kultúrákért folyósítottak 16,393 milliárdot (2004/61-es sürgősségi rendelet),

– **23 240** ezer kérelmezőnek kifizettek 54,58 milliárdot (2003/72-es sürgősségi rendelet). Az utóbbi kettő tehát mindenkinek járt,

– **1420** állattenyésztő kapott végül összesen 6,935 milliárdot termelésnövelésre és a minőség mutatók javítására (187/2003-as határozat).

Ezeket az összegeket osztotta hát ki a megyei szakigazgatás, jól látható, hogy a mindenkinek jutó és a végtelenségig elaprózódó kisebb juttatások kivételével a többi nagyon kisszámú tétel nemcsak hogy jól meghatározott célzott támogatást jelent, hanem összességében is számottevőbb, tehát termelőként kelthető életre.”

tanfolyamot is elvégeztem Árkoson a kastélyban. A diploma nélkül nem működhetett volna a mezőgazdasági üzem, amivé nyilvánítottak. Mindent eljártam, s végül ma mindenki megkapja a támogatást. Na!

Mit mondhatott volna erre a riporter? Nyilván a 2004-es választások is belejátszottak az eddig vajmi kiszámíthatatlanul csordogáló pénzek folyósításába... meg az EU-csatlakozási folyamat elhúzódása, miegymás...

– Igen, de pályázatokon is részt akartunk venni. Egyesülésben az erő, s lennének vagy ketten-hárman, akik együtt tudnánk működni.

Erre még visszatérünk, itt most másra terelődik a szó.

Tanulni önmagunktól

Továbbra sem érdektelen ugyanis, hogyan lesz egy második generációs ipari munkásból ismét földműves. Hogy a gépkezelés elsajátításában főrral indul, nyilvánvaló, a termesztési-tenyésztési vonatkozásban azonban egy kurta szaktanfolyam nem kielégítő magyarázat.

– Azt mondják, rossz föld nincs, csak rossz gazda. Nálunk bebizonyították, hogy ott is lehet répát vagy pityókát termesztetni, a Dióvégén, ahol korábban nem lett semmi. Bedő doktor úr bebizonyította, hogy olyan pityókatermést lehet elérni ott is, mint odale a folyó fele. Egy vizenyősebb hely az unitárius temető mögött, de ha tápanyag van benne, terem az is annyit szinte, mint a másik.

Tanultam-e a saját hibáimból? Hogyne! Előre nem volt gyakorlatom. Jött a szántás. Rájöttem tavasszal, mikor dolgoztam el: az ősszel egy kicsit mélyebben kellett volna. Aztán, ha kérdeztem

valakitől, volt téesztagtól, hogyan járjak el, nem mindig mondta az igazságot. Van az emberekben egy kis rosszindulat. Ne haladjon a másik!... Most sincs meg minden gépem, de korábban még kevesebb volt. Megkértem valakit három éve, a nagy szárazság idején, tárcsázzon nekem. Nyugodtan szánthatod, azt mondja. Olyan hat hektárt vettem bérbe, amely addig nem volt művelve. Megszántottam, de a segítség csak három nap múlva jött tárcsázni, mikor már nem lehetett. Úgy megszáradt a föld, azt mondta, nem teszi tönkre a szerszámot miattam. Abban a szárazságban én este szántottam, s reggel meg kellett volna tárcsázni. A reggeli harmaton, mikor még puha, mert a föld is megereszkedik éjjel. De három napra rá jött, s kijelentette: nem lehet. Na én hamar az újságot kezdtem böngészni, és vettem egyből egy tárcsát. Többet ilyesmi ne történjen meg velem! Meg volt szántva, s nem tudtam volna semmit belevetni: vesztés. Vetsz, nem vetsz, ősszel a gazdának a bért meg kell adni!

Alkalmazott munkás

Paráéknál a családban a szokásosnál kevesebb a munkás, a gazda nemrég özvegyen maradt ugyanis, édesapja munkaképtelen, egyetlen fia még általános iskolás, s bár markos legénynek ígérkezik, egyelőre más foglalja le. Marad, akárcsak a többi tehenészgazda társánál, az idegen munkaerő alkalmazása, mely már csak a legeltetés sajátos helyzete folytán sem nélkülözhető. Az alkalmazott munkás Kőröspatakon szinte kizárólag csak roma lehet.¹⁶

¹⁶ A Felszegen valóságos demográfiai robbanás folytán népes cigánykolónia jött létre, olyan nagy lélekszámmal, hogy a választásokon annak szavazatai döntenek el, ki lesz a polgármester.

– Három és fél hektár cukorrépát vetettem, annyi elég, mert nincs, aki kapáljon. Az idén levegyszereztük, nagyon jól sikerült, de csak meg kellett a kapát mutatni neki. Kell egy olyan gépet csináltassak, közölőt, amivel a sorok közét meg lehet húzatni. S akkor nem kell a cigány, aki csak az idegeit öröli az embernek.

Székely napszámos? Az nincs. Tíz éve egy cigány munkásom van, s a felesége, fizetek nekik minden hónapban hatmilliót¹⁷, s kapják az ennivalót. De nem elég nekik az se. Télen még egy hízott disznót. Kikötötték: kétszáz kilós legyen! De a felelősséget nem ismerik. Ha valami történik, húzogassa a vállát: ő mit csináljon? Ketten fejk a 14 tehenet. Hogy félreteszik-e a pénzt? Felélik. Mert több mindent megengednek maguknak, mint én. Napjában elcigarettaznak százezer lejre füstölnivalót, mert nekik kell, ők anélkül nem tudnak élni. Úgyhogy sokszor elgondoltuk, ha volna egy olyan magyar ember... Mert nagyapáinknál nem cigányok dolgoztak. A szolgálóember meg volt fizetve, ott hált a gazdánál. Megbízhatóság nélkül nehéz. Ha én elmegyek valahova, akkor tudom, baj esetén van, aki helyrehozza. Be tud adni egy injekciót, ha muszáj. Itt nálunk ilyen nincs.

– *Tíz év alatt sem alakult ki a bizalom?*

– Előre nagyon rendes volt. Másképpen tiszta emberek, s tudnak dolgozni is. Sok mindent megtanultak nálam, hajlamuk van, jól áll a kezükben a munka. De ki vannak ravaszodva, ők akarnak nekünk dirigálni.

– *Épített-e házat? Vásárolt-e bútort?*

– Nem épített. Én vettem neki – az ő pénzéből – színes televíziót, szekrényt, hűtőszekrényt, perzsaszőnyeget: az a hobbijuk, a perzsaszőnyeg meg a faliszőnyeg. Csak gyarapodott tehát valamenynyire, van hűtőszekrénye, háza be van bútorozva.

¹⁷ Az idő szerint az országos minimálbér duplája.

A magyar munkaadók és a cigány munkások közti viszony összetett, itt most nem feszegetjük. Paráék másfelé keresik a kiutat, s itt kanyarodunk vissza, terveik kapcsán, az üzlettársak közti együttműködés gondolatára.

Alpesi legelőn

Para Barna és két társa a kőröspataki közbirtokosságtól, melynek különben tagjai, kibérelték a Vadas nevű hegyi legelőt, jó öt kilométerre a falutól, hogy teheneiknek ne kelljen a hazajáró csordában, a hatszáz kecskével is túlterhelt községi legelőn tengődniük. Első évben a vállalkozások sok pénzt emésztene fel, betonozni kellett, szállást javítani, rengeteg mindent kiszállítani.

– Sok még a tennivaló. Elkezdjük trágyázni a területet, távlatilag rendbe tesszük. A mostani 98 tehenet ezek után fel lehet szaporítani. A baj az, a tejgyári autó nem megy oda fel, elromlott az út. Pedig azon korábban autóbusz járt Közéapjára át, de mára nehezen járható. Mi adunk naponta hatszáz–hétszáz liter tejet, ki-mehetnének, de nem teszik. Mikor Suceaváról is hordják rendszeresen. Minekünk kell lehoznunk a tejet minden reggel. Hárman összeálltunk, és felváltva hordjuk a tejet. Tavalý az újság írta, benne van az útjavítási programban. Megyei út, várjuk, mikor kerül sor rá. Tönkre van téve, azt csak karban kellett volna tartani, ma is jó lenne.

Paráéknál tehát létrejött egy szövetkezésféle, mindenki a maga tejét adja el, saját munkásaival dolgoztat, a szállítást oldják meg közösen, keményen kivéve részük a munkamegosztásból. Ahhoz, hogy hajnalban be lehessen a tejet hozni, este kell kimenniük a havasi legelőre, amit felváltva végez a három gazda, amolyan taposómalomban forogva. Ez a helyzet szülte újabb terveiket.

A pályázati útvesztőben. Milyen az „uniós” pajta?

Az állami és uniós támogatási rendszer időnként azok számára is útvesztővé változik, akik pedig rendelkeznének bátorsággal és kapcsolatokkal ahhoz, hogy bemerészkedjenek és eligazodjanak benne. Mindenekelőtt persze a kérdés az, honnan jön a pénz az önrészhez, illetve még azt megelőzően a gazdaság lábra állításához, hogy az emberrel egyáltalában szóba álljanak a pályáztató szervek, hatóságok.

– Én a pénzt a tejből kapom, még hoz valamit a pityóka és a cukorrépa – mondja Para Barna egybehangzóan fél Háromszékkal. – A cukorrépát az állam szubvencionálja, előre adott motorinára és vegyszerre támogatást, s a cukrot, amit a gyártól kapunk, eladjuk, ugye.

– *A termésre szokott-e felvenni kölcsönt?*

– Én még soha nem vettem fel. Úgy osztottam be, hogy jusson is, maradjon is. Nem szeretem a kölcsönt. Hanem a SAPARD-program már felébresztette az érdeklődésünket. Azt gondoltuk hárman, fajteheneket hozunk be külföldről, támaszkodunk a román Fermier-programra¹⁸ is, mely adna kölcsönt az önrészre, 5%-os kamattal, tízévi lejáratra. Optimális lehetőség, ha hozzá tudnánk jutni. Anyanyiszor jártunk benn a mezőgazdasági igazgatóságon! Ott bíztattak, de mikor elmondják, komoly nehézségek merülnek fel. Először is istállót kell építeni a tehénnek! De csak olyan istállóról lehet szó, amit megszabnak, és csak oda, ahova jóváhagyják. A falun belül tehát nem, csak odaki. Ráadásul nem építhetem fel én, hanem csak szakosodott cég. Pedig én elkérném a tervrajzot, mutassák meg nekem, milyen egy uniós pajta! Hadd válasszak én a rajzok

¹⁸ Az 2004-ben beiktatott Popescu-Tăriceanu-kormány által meghirdetett program.

közül egy olyat, mely megfelel nekem, például egy 40–50 férőhelyes pajtát! És én azt önerőből fel tudnám építeni, illetve, amit tudok, magam végeznék el. Nekünk lenne helyünk hozzá a mezőn.

– Azt mondja, *kerülne társa hozzá? Meglenne a bizalom?*

– Egyikkel rokonságban is vagyok. Valaminek ki kell alakulnia, mert hiába kételkedünk egymásban örökké. Háromszéken valóban kicsi a bizalom, tapasztaltam. De nekem van társam, rendes gyerek. Egyedül fizikailag sem bírnók, segítség mindenképp kell. Egymásnak is dolgoznunk, ha szükséges, kapálunk és permetezünk. Az állatok dolgában mindenki külön fej, de közösen hozzuk-visszük a tejet.

Saját erőből

Itt felmerül a bürokratikus és gazdaságilag valóban célszerű szempontok ellentétének kérdése. *Mi köti gúzsba a vállalkozni kívánó gazdát ott, ahol a jogi személyek által megszabott árakat, díjakat megfizetni nem tudja?*

– Én saját erőből szeretném felépíteni azt az istállót. Könnyebben meg tudnám csinálni, ha nem kellene lekötelezzem magam, a bankból nem kellene hitelt felvegyek. Ha céggel építtet az ember – mert megkövetelik –, akkora a munkadíj! És mindent számláztatni kell. Rendben, hogy a pénzt ők adják, és én csak a 30%-át kell hogy fedezzem, de annyi az utánajárás, és annyira felmegy az ár is, hogy a végén nemcsak a 30 százalék hárul rám. Bele kell számítani, hogy leverhet a lábamról egy betegség, vagy elüthet egy kocsi. Felveszek kétmilliárd lejt, és a gyermekem szenved meg egy életen keresztül, neki kell törlesztenie.

– *Lemondtak a tervről?*

– Lemondtunk, mert jogi személyé kellene átalakulnunk, céget kell alapítani. Egy kolléga is hogyan járt: már három éve mondja: tavasszal épít! De még semmi mozgás. Egy 50 férőhelyest kíván felhúzni, és az összeg egyre duzzad. Ha vállalattal csináltat meg az ember mindent, az rengetegbe kerül. Megkövetelik, hogy mindent elszámolj, az utolsó téгла betevéséig, mindennek díjszabása van. Horribilis összegekre felmegy. Mi egyelőre még várunk. Megtörtént, hogy beugrottam olyasmikbe, amikbe nem kellett volna. Szubvenzionálták a gépvásárlást, bemegyek, közlik: elfogyott a keret. Közben a tejgyár is leckéztetett, hogy aki nem fej géppel, a nyártól nem veszik át a tejét. Mert csak az a higiénikus, tehát kézzel már nem szabad. Holott egyebütt máig úgy fejnek, tapasztaltabb mérnököktől hallottam, hogy tulajdonképpen nem úgy van. Nyugaton egy bácsika, akinek két tehene van, az is tud, ha akar, steril tejet fejni, ha rendszeren megmossa azt a tőgyet, és utána ügyesen lehűti a tejet. Na, beugrattak minket, nagyobb termelőket, megvettem a gépet, kifizettem – s egy hónapon belül lett segélykeret. Várnom kellett volna... S tulajdonképpen azóta senki sem kérdezte, mivel fejünk. Gyűlésbe hívtak a Covalacthoz [tejgyár], s szóvá tettük, kevés a 6300 lej, amit egy literért ad a felvásárló, mikor 6500 lej egy liter borvíz! Furcsa egy kicsit, hogy a szénsavas gép éjjel-nappal lövi az üvegbe belé a tiszta vizet, azt savazzák fel, s az ára egyforma.¹⁹ Ráadásul mi biotejet fejünk, a Vadason nincs vegyszer, nincs szennyezés. A drága finom tejért egy liter borvizet nem tudok venni! Baj van az arányokkal. Azt válaszolták, ha gépesítünk, automatizálunk, akkor alkuba lehet bocsátkozni a gyárral, megegyelheti az árat. Megvettem a gépet, eltelt egy fél év, s bemegyek, mondom, géppel fejünk, meg lehet nézni. Itthon én fejek, a gyer-

¹⁹ A csomagolt tej literének bolti ára a beszélgetés idején 19–22 ezer lej volt Sepsiszentgyörgyön.

mek is megtanulta... Mire azt felelték: mindegy, ki mivel fej, kézzel-lábbal vagy géppel, nem számít. Kérdem: hogyhogy nem számít?!... Szóval várhattam volna még a géppel, fél áron megvehettem volna kicsivel később. Hasonlóképpen jártam a szénaforgatóval, megvásároltam, s később mégis adtak kaszára, forgatóra, mikor megjött a keret. Ott elfutott harmincmillió, amit meg tudtam volna spórolni. Tudom persze, nem a megyei igazgatósággal van a baj, a minisztérium intézkedései kiszámíthatatlanok.

Beleszökni, nem szökni?

– S akkor azt mondtuk mi hárman: ne szökjünk bele! Vajon kitesznek-e a faluból? Többször elbeszélgettünk a mérnök urakkal, ők is azt mondták: amíg itt a víz lefele foly, addig nem mondja senki, hogy a faluból ki kell költöztetni a tehenet. Jártak Németországban, Hollandiában, ahol olyan automatizált pajták vannak, hogy a szeme-szája tátva marad az embernek, de ott is, ha a pohár húsítót a konyhában megitták, az ajtót nyitották, és egyenest az istállóba léptek be! Náluk lehet, és tőlünk kéri a lehetetlent? Ugyan-az a disznópajtával is, s nem két disznót tartanak, hanem százakat. Különben a televízióban is látni lehet, hogy ott is léteznek deszka-pajták, nem minden olyan fényes, ahogy mondják!

– *Csak vigasztalja magát! A fejőgéphez viszont áram kell, ami a Vadas-tetőn nincs.*

– Vettem én áramfejlesztőt. Ha olyan megbízható embert kapnék, de így nem tudom rábízni a maiakra. Hasznát vettük azért, kellett hegeszteni, fűrni, betont keverni. Szóval a megbízható ember – azon fordul meg minden. Egyetlen család el tudná rendezni az egészséget. Azon gondolkoztunk a kollégákkal, annak adnánk 12 milliót s egy-egy disznót, a kulcson egyet kéne fordítsanak, és köny-

nyen megfejezhetnének. Egy négytagú család abból nyugodtan megélhetne, s kiszolgálhatna mind a hármunkat. Így nálam még van, ahogy van, de a két másiknál nagyobb család él kinn, annak mind ennie kell, kinn az egész pereputty. Panaszkodnak, hogy nem elég a pénz, de mi hat embert alkalmaztunk, s vannak még nyolcan. A kijárást is megoldhatnók, így minden nap megyünk szerre. Megérőltető, de behozhatná reggel a tejet az egyik családtag, maradna időnk egyébre. Legyen jó keze fogása, nem olyan ördögös dolog géppel fejni! Meggondolom, hányan tengődnek a városban, nincs kenyerük, amit befaljanak, de ha mondom: gyertek répát kapálni, ősszel meglesz a lisztetek, cukrotok – nem jönnek.

Répás keservek

A cukorrépához érve, ismételten meg kell állnunk egy szóra. A cukorgyár, a botfalusi²⁰ itt olyannyira visszaél monopolhelyzetével és a termelők kiszolgáltatottságával, hogy az már valóban vér-lázító. Erről majd mindenkinek van egy bicskanyitogató történet a tarsolyában, érdemes meghallgatni, mert ideje már az érdekvédelmet megszervezve, rendet teremteni e téren.

– A tavaly öt hektár cukorrépát vetettem, az idén nem akartam tenni, mert olyan cirkusszal vettük ki a cukorjárandóságot idén

²⁰ A Brassó megyében található botfalusi cukorgyár évszázados intézmény, megállás nélkül működött az átállás éveiben is, le galább két me gye termelőinek teremtvén piacot. Monopolhelyzete miatt újabban a költségek egy részét sikerrel hárítja vissza a termelőkre. A vidéknek különben sze-rencsége, hogy még létezik, Románia korábbi 33 cukorgyarából 2011-re csupán négy nem zárt be, Kézdivásárhelyen például az egykori keményítő- és szőlőcukorgyárból a csupasz telken és egy eladási irodán kívül egyéb nem maradt.

januárban, hogy azt mondtam: többet répát sose vetek! Nem becsülik meg az embert. Én este hatkor odaállok a cukorgyár kapujába, s kapnom kell hét tonna cukrot, mert adtam le répát eleget. Már a leadáskor megvámolnak mindenütt, annyit ütnek le tőlem is, aki külföldi magot tettem, mint mástól. Pedig örökké azt mondták a gyűlésben: nem a mennyiséget, hanem a minőséget kell nézni. Behozták a külföldi répamagot, Európában a legjobb vetőmagtermesztő Németország. Ezt a magot vettem meg 15 millió lejtért. Jó és szép répa, biztos, de nem értékelik. Mikor leadom, gyönyörű szép, sima, mint az üveg, nem ágas-bogas, csúf és földes, mint a másé, mégsem tesznek különbséget. Ugyanannyit ütnek le tőlem is, mint mástól, mintha teherautószám önteném a földet. Nincs ott valaki a gyártól, hogy megnézzze, kié milyen. Állapítsa meg egy valaki, mit ér, mennyi a cukortartalma, mert odaki arra mennek, nem azt nézik, hány tonnát adtál le. Megvettem a drága magot, nem értem vele semmit. Azt jó drágán eladta, aki behozta, annak jó üzlet volt. Ráadásul idáig, ha ők adták a magot, nem kellett rögtön kifizetni, őszig vártak, akkor, ha úgy akartuk, levonták a cukorból, vagy kifizethettük pénzben. Az idén előre kellett készpénzben kifizetni. Sőt, be kellett biztosítani a termést. Nem tagadom, távlatilag jó dolog, mert az időjárás hovatovább romlik – na de fűtyülnek a minőségre. Az átvételnél nem mindegy, hogy 15 vagon répa után leütnek két vagonnyit, vagy csak 6 ezer kilót, amennyi föld valóban lehetett benne. Mi lett az eredmény? Le akartam mondani a répáról az idén, aztán hallottam, kvótát veszíthetek vele, s mégis vetettem. De nem vásároltam meg a drága magot, megvettem az olcsóbbat hárommillióért, elég volt három és fél hektárra.

Felháborító továbbá az, hogy a cseáuszizmus korának sorbaállásaihoz hasonló ücsörgésre kényszerítik a járandóságukat felvenni kívánókat. A baj az, hogy a szervezésben itt is nagyfokú visszafélődés tapasztalható. Háromszor kellett lemenjek a cukorért, pedig a Csaó idejében a gyár szállította ki nekünk az átvevő állomásra,

onnan lehetett fuvarozni. Akkorjában a kertbeli kistermelőknek – ki-ki a háztájijában vetette, én 2000 kilót adtam például – nyolc kilóval számolták a cukorjárandóságot egy mázsa répa után, most csak 5,7 kilóval, ha 50 tonna fölött adunk le. Öt vagon alatt csak 5,3 kiló jár. Igaz, vegyszert és trágyát is adnak annak, aki igényli. Én inkább megvettem őket, mert ők a legkisebb áron számítják a cukrot, hogy minél többet tartsanak vissza. Beszámítják 10 ezer lejbe a cukrot, s én eladom 20-ba. A városba hordták el...

*

A havasi farm terve még függőben van, olyan nyitott kérdés, melyről a gazda többet mondani nem tud. Nem zárja ki egy pályán létrehozandó tehenészet tervét sem mint célt, ha módjában lesz istállóépítésre előnyös támogatáshoz jutni.

– Meglennének a fejősök, s melléje borjaknak is tartanék vagy húszat, hogy be legyenek biztosítva. Ha nem megy az egyik, a tej, akkor ott a húsmarha, ott vannak a bikaborjak, felhizlalom, ne kelljen elhanyagolni őket. S béállnék csak takarmánytermesztésre a marháknak. Nehéz növénytermesztéssel is foglalkozni egyszerre. A cukorrépa is költséges, ha nincs minden gépesítve. Nálunk nem olyan a helyzet, mint Hollandiában, hogy száz hektár répában egy szál burján sem nő. Ott ki van pucolva a terület. Nálunk ha én vegyszerezek, de a szomszéd nem, két év alatt kipucolom, de egyetlen ősz úgy beakaszt, hogy visszajutok oda, ahonnan elindultam. Szóval, beszélgettünk, s úgy számítottuk, a húsmarhákat tartanók kinn az erdőn, a Vadason, a fejősök maradnának itthon vagy az új istállóban, nem járnának, a takarmányt megtermelnők nekik.

(2006 júniusában)

Átgondolt üzleti terv

Az uzoni *Veres Zsolt* agrármérnök abban különbözik a sorozatban eddigi szereplő gazdáktól, hogy hozzá fogható tudatossággal talán egy sem végzi a dolgát. Vegytiszta árutermelés, amit folytat, mégis számol azzal, hogy a mi viszonyaink között a fogyasztói mentalitásváltás csak fokozatosan és nagy ügyvel-bajjal tör utat magának. Termelőként érdekes kettősség jellemzi: gazdasága csak akkor, hogy beéri egyetlen munkaerővel, a sajátjával, az önalkalmazást azonban az ő esetében nem kell önkizsákmányolásnak tekinteni, ettől okosan megóvjá magát. Fölötte áll hát annak a világnak, melyben az önkizsákmányolás a norma. A főleg önfenntartásra berendezkedettek nálunk egyelőre a túlnyomó többséget jelentik. Idegen munkaerő alkalmazásától idegenkedik, úgy intézi, ne is legyen szüksége rá. Gazdasága ugyanakkor a végletekig szakosodott, egyetlen végterméket visz a piacra, bár annak előállításához százféle dolgot végez, egyaránt művel földet és tenyészt állatot. Sokoldalúságban is állja hát a versenyt bárkivel. Ez a ma 36 éves uzoni gazda a rendszerváltás nyertese oly értelemben, hogy akkor lépett ki az életbe, mikor hirtelen megnyílt a lehetőségek tág horizontja a vállalkozni kívánók előtt. Mint látni fogjuk, a szülőknek, nagyszülőknek – bár kifosztotta őket a régi rend – erkölcsiekben sikerült átadniuk azt a munkakultúrabeli pluszt, ami különben egy rendbetett gazdaság áttestálásával is járt volna.

Futballpályányi udvar

Hatalmas udvarra lépek be, negyven árnyalattal többet nyújtózkodok a beltelek, melynek utca felőli sarkában, a nagytata által épített tágas házban él ma Veres Zsolt, informatika tanárnő feleségével és másfél éves ikreivel. Aki orrát arra készítette fel, hogy egy sertés-tenyésztő portáján esetleg kevésbé kellemes illatok fogadják, nem győz csodálkozni azon, hogy a bűznek nyoma sincs. Utóbb látom, hogy a betonpajta jó távol áll a lakástól, és zárt a ház felé, korszerűen tisztán is tartható, az emésztőgödör meg túl van az udvart lezáró gazdasági épületsoron. No de hiába a kellemes meglepetés – a gazda elnézést kér: délelőtt 11 van, a föld a tegnapi esőtől nedves, most kell megszereznie a krumpliföldön, megkér hát, este, etetés után keressen fel. Azzal felül a traktorra, és annak hatalmas műanyagtartályával kipöfög a szépmezei²¹ síkra.

A tágas udvar és a rajta álló, jómódra valló épületek, a mögöttük elterülő kert a családtörténet foglalatát képezik, több nemzedék törekvéseinek eredményei öltenek bennük testet, mint kiderül az első kérdések után.

– *Az édesapjában is megvolt már az ambíció?*

– A nagyszüleimnek is cséplőgépjük volt már! Persze, kuláklisra kerültek, valamikor az ötvenes években mindenüket elvették, kinyitották a kaput, és traktor, ló, szekér, cséplőgép, minden odalett. Nagypapám erre úgy reagált, hogy sose állt be a kollektívbe

²¹ Szépmező főszerepet játszik a kötetben. Az Alsó-Háromszéki-medence legtermékenyebb lapályát nevezik így, földjét az Olt és Feketeügy öntözi, több falu határa osztozik rajta, mindenik kevesli a maga osztályrészét. A nagyüzem-képződésnek természetes terepe, a nagytáblás gépi művelésnek mintegy kínálja magát. Korábban állami gazdaságok, pártfarm sajátította ki jókora hányadát, magánosítása mára, a volt ÁMV botrányosan elhúzódo privatizációjának zárultával, nagy vonalakban megoldódott.

[téesszebe]. Ráadásul a biztosítási papírjait is elveszítette, nyugdíjat sem kapott. Egyedül kellett fenntartania magát, kilencven évesen halt meg, 1991-ben. Állatokat tartott, szerencséjére az öccse földjét is művelhette, amit még idejében átíratott a sajátjából a testvére, az egy hektárja mindig megvolt. A pajta akkor épült, volt benne disznó, tehén, minden. Disznókat tartott, a malacokat eladta, a '60-as, '70-es, '80-as években így tartotta fenn magát.

Semmit nem kaptak vissza

A házigazda némileg sarkítottnak fogalmaz, de nem állít valótlanul:

– Nem igaz, hogy amink volt, visszakaptuk. Ma is megvan a listánk, hogy miket vittek el. Rengeteg mindent. Apja már tízévesen Fordson traktorral járt szántani. Mikor 1991-ben a kollektívben mindenki megfogott, amit tudott, és vitte el, ő hazahozta ugyan a traktort és az utánfutót, de mi azért utóbb olyan árat fizettünk, hogy szinte újat vehettünk volna abból. 250 ezerbe került, amikor az újért 300-at kértek. Ezért mondom, mi nem kaptunk semmit vissza. A földeket igen, gépeket viszont semmit. És ez lett volna a számottevőbb, földet két hektárt adtak vissza.

A gazda édesapja ipari szakmát tanult, finommechanikát végzett, de a megye akkor nevezetesebbnek tekintett uzoni állami gazdaságában dolgozott mint karbantartó. A háztáji gazdálkodást végig űzte, 1991-től lendületesen kezdett hozzá a család valamikori jómódja visszaállításához. „Mi 1993-ban egy gölyével [kocával], két bikaborjával és két hektár földdel indultunk.” 2000-ben bekövetkezett halála után ennek folytatása fiára hárult, neki azonban más is sikerült: teljesen új lapot nyitnia. Nem is egy vonatkozásban.

– *Felesége értelmiségi és városi lány. Sikerült idehonosodnia?*

– Sikerült. Gyermekekoriában Papolcon a nagyszülőkhöz jártak kertészkedni.

– *36 éves. Nem kis idő.*

– Foglalkoztam mindennel. Dolgoztam gyárban, voltam pedagógus, de a gazdálkodásról sose mondtam le. A líceumot Szentgyörgyön, a Puskás Tivadar Szakközépiskolában végeztem. 1993-ban Gyöngyösön a főiskolán beiratkoztam a növénytermesztési mérnökre, távoktatáson végeztem el, közben tanítottam. Azért haragszom az RMDSZ-re, mert hitegettek, hogy honosítják a diplománkat, máig sem sikerült, bár Temesváron három vizsgát letettem. Járatták velem az országot, de még mindig csak folyamatban van. Bizony számított, mert az uzoni általános iskolában csak mint érettségizett voltam alkalmazva, s ezáltal sok pénzt veszítettem. Apja meghalt 2000-ben, s nekem döntenem kellett: vagy maradok az iskolában, s mellette szerényebben gazdálkodom is, vagy komolyan veszem a gazdálkodást, és akkor kiállok a tanügyből. Két tanügyi fizetésből nehezen lehet megélni. Úgyhogy én a gazdaság mellett döntöttem. Rengeteg a munka: száz disznó és harmincöt hektár!

Amióta a saját szakállára dolgozik, Veres Zsolt szépen gyarapodott:

– 2000-ben még alig volt 15 hektár. Nem saját, nagyobb része bérlemény. Saját három hektár volt, ehhez én még vettem négyet, a többit bérlém. Tudom, hogy az árak csak felfele mehetnek, de azt se tudja az ember, mit fogjon meg. A traktorhoz kellett vetőgép, kellett egyéb. Most vettem egy kombájnt, mégpedig azért, mert ha nincs, csak az aratás 70 millióba került volna, így a 150 milliós ár két év alatt megtérül. Kisebb fajta, kezdetnek jó. Egyéb gépeim: nagyjából minden megvan. Még kellene egy ptyókaszedő kombájn és egy frézer, illetve egy ptyókaültető is. De ezeket már közösen valakivel szeretném megvenni, mert szezongépekről van szó, kihasználtságuk úgy jó, ha nagyobb területet művelnek velük. Drágák is

nagyon. Hat hektár pityókám van, de ha összeállnánk hárman például, e gépeket legalább 18–20 hektáron lehetne használni.

Íme a társulási hajlandóság ismételt jelentkezése sorozatunkban. De vajon a többiek is így gondolják-e?

Mindenki húzódik mindenkitől

– vélekedik Veres Zsolt, de hozzáteszi:

– Viszont rájöttünk, hogy muszáj valamit csinálni, mert egyedül nem tudsz megélni. Mindenféle és kissé korszerűbb gépet egymagad nem tudsz beszerezni. 1993-ban indultunk egy gölyével [kocával], két bikaborjúval és két hektár földdel. Lassacskán nőtt a gazdaság. Mert Romániában egyelőre kölcsönből gazdálkodni nem lehet. Ilyen kamatok mellett semmiképpen. *Hogy mekkorák mellett lehetne?* Hát olyan négy-öt százalékosak mellett esetleg. Ígéret van, látom, a kormány is próbálkozik, de a szegény embert nem segítik. Én például szeretnék modern istállót, 500 férőhelyes disznópaját építeni, ott a SAPARD-program. A felét fizetnék ők: de megkövetelik, hogy előbb legyen felépítve! De amikor nekem arra nincs pénzem. Tehát a SAPARD azokat segíti, akiknek már megvan rá a pénzük.

– *Azért ahol száz sertés van, ott komoly tőke foroghat már. Hogyan döntötte el, hogy szakosodik?*

– Én rájöttem valamire. Úgy gazdálkodni, hogy egy tehén, három disznó, négy juh, öt liba, tíz tyúk és egy kakas – nem érdemes. Az legfeljebb az éhhaláltól óv meg. Élelmet megtermeled, de abból tisztességesen megélni nem lehet. Én nem foglalkoztam tehenesséssel, mert az még jobban leköt, mint a sertésenyésztés. Tiszta növénytermesztésből is nehéz megélni, bár én csinálnám szívesen azt is. Ha lehetne szerződésesen végezni, s megvennék minden

termékemet. A disznók nagyon lekötnek, reggel, este enni kell adni nekik. A növényi kultúrák mellett az idénymunkálatok közt szabaddabb lehetnék, az állatok mellett nincs se ünnep, se szabadság. Szerencsére még édesanyám besegít, ha egy nap elmegyünk valahova. Azt is kiszámítottam, még amikor 50 disznó volt, ha egy embert alkalmaznék, elvinné minden jövedelmem. Ezért végzek mindent magam. Nem állítom, hogy napi tíz órát bajlódom velük: végül is reggel és este egy-egy fél óránál többet nem vesznek el. Hogy valakinek ezért adjak egy rendes fizetést, nem érné meg. A másik: a mai világban lelkiismeretes munkást, aki ne lopjon meg, és mindent elvégezzen, nehéz találni.

A gazda a takarmánynak valót maga állítja elő, búza, árpa, zab, minden megterem a 35 hektáron, a gépi művelést is maga végzi. Mi több:

– Én azt szeretném, ha a sertéshús feldolgozását is magam véggezhetném. Akkor a gabonától a húseladásig mindenén én nyernék. Ez a mai törvények miatt képtelenség. Hogy én 100 disznót feldolgozzak – előírászerű vágóhídon, állatorvossal stb. stb. –, nem tudnék megfelelni a követelményeknek. Én ettől félek most a legjobban. Itt se a szentiványi malom, se a vágóhidak nem felelnek meg a követelményeknek, melyeket 2007-től a belépés támaszt velünk szemben. Ha mindent bezárnak, ki fogja a termékeinket átvenni tőlünk? Szerintem mi az értékesítésen fogunk nagyot bukni. Én, ha pályázatot nyernék, abba is belemennék, hogy 4–500 disznóval a falun kívül alapítsak farmot, akkor tényleg alkalmazottakkal is dolgoztatnék – de ha csődbe megy minden felvásárló, kinek adom el, amit létrehozok?

A piac változik

Az aggodalom érthető és jogos, a biztos szerződések nyújtotta nyugalmat viszonyaink ma megvonják a gazdáktól. A kilátások mégsem ennyire borúsak. A gazda eddig a Casalcónál [sepsiszentgyörgyi szalámigyár] vagy a szépmezei feldolgozónál értékesítette sertéseit, megkapta a kilónkénti 12 ezer lejes állami támogatást is, újabban pedig felfigyelt a helyi piac sajátos változásaira. Előbb azonban pár szót még a tenyésztés módszereiről:

– Mikor nőni kezdtünk, a valamikori egy gölyénk mellé 1994-ben még lett kettő, s így minden évben kettővel több. A malacokat felnevelem, eladom, a gölyeállományt [anyadisznó-állományt] szaporítom. Most hat van, évente kétszer malacoznak. Mivel a pajtám viszonylag kicsike, úgy intéztem, hogy például három malacozik januárban, három egy negyed évre rea, az első három következik júliusban, és a második három ősszel. Ahogy mennek ki a felnevelt disznók, jön utánuk az utánpótlás, egy körforgás szerint. Általában száz a létszám. Takarmánynak búzát termeszték, tritikálét, árpát, borsót, kukoricát, zabot. A tritikálé tápértékben hasonlít a búzához. Pityókát adni nincs értelme, főleg száraz lisztet kapnak és hideg vizet. Volt, amikor főztem a pityókát, forráztam a lisztet, de a disznók nem nőttek úgy, mint most. Esznek, önitatóval isznak, amikor akarnak, és szépen fejlődnek. Fajdisznók? A sajátjaim. Az anyai vonalnak a dédnagyanyja is nálam volt már. Apai vonalon javítok. Két éve mesterségesen termékenyítettem meg őket, jön Szentgyörgyről az állatorvos. Direkt húsdisznók tenyésztésére törekszem. Még egy ciklus, és elérem, hogy a szalonna másfél-két centis legyen, ahogy meg van írva a nagykönyvben. Illetve hát egy gölyének, mondjuk, van öt malaca vékony szalonnával, és öt még visszaüt az anyai vonalra, azaz nem éppen olyan húsos. Ami nem baj. Az előbbit a vágóhídnak adom el, a többi magánembereknek. Érdekes

tapasztalat: egyre többen jönnek hozzám, akik a vastagabb szalon-
nát szeretik.

Hizlalni mások helyett: háztáji középüzem

– Ezek a fogyasztók úgy érzik, ha az ujjnyi szalonna megszárad, nincs mit egyenek. Elvárják, hogy a szalonna legyen vastagabb. Van még egy reményem. Az emberek kezdenek rájönni, hogy a nagy üzletek nem azt a minőséget adják, amit például én házilag állítok elő. Megveszik tőlem, maguk dolgozzák fel, és azt állítják, más íze van a húsnak, és nem csupán azért, mert maguk töltik a kolbászt. E helyi piacon reménykedem, ez talán menni fog egy darabig. A sertésstenyésztéshez persze kitartás kell, és az, hogy ne egy évre számoljon az ember. A mezőgazdaság egészére érvényes. Tudnék olyan évet mondani, melyben nemhogy nem nyertem, de kimondottan reafizettem. Olcsó magyarországi disznóhúst hoztak be, ráadásul szárazság jött, egy hektáron ha 800–1000 kiló búzám termett, árpa még annyi sem. Hiába volt meg a föld, alig arattunk valamit. Mikor a bért terményben kiadtam, a maradékot elvetettem, üresen állt a gabonaraktár. Döntenem kellett: felszámolom az egészet, vagy átvészelem valahogy. Sokan adták el, hogy szabaduljanak. Ha csak azt néztem volna, kész csőd volt az az év. De már az idei nagyon jól sikerült. Ezért mondom, a mezőgazdaságban három–négy év átlagával kell számolni, abból derül ki, mit érdemes csinálni, és mit nem.

A gazda mentalitásváltása talán azon mérhető le leginkább, hogy udvarán nincs egy tyúk, egy liba, egy tehén, semmi, kizárólag a sertésekkel és a földműveléssel foglalkozik, a gépeket maga kezeli, a vegyszereket maga vásárolja és preparálja. Állatait manuálisan látja el, ekkora létszám mellett megoldható. Ha hosszú

lejáratú kölcsönhöz jutna, alacsony kamatra, az állomány többszörösét is vállalná, s az önitató mellé akkor persze önetetőt szerelne be, gépi trágyahordást végezne. Így a szalmás trágya a földeken jól fog most. Ciklusokra bontott termelése rendszeres pénzjövedelemhez juttatja. Mondja is, hogy a növénytermesztés évi egyszeri-kétszeri alkalommal hozna bevételt, azt be kellene osztani, hogy következő betakarításig kitartson. A disznók után havonta van pénzjövedelem, a tejgazdaság vagy tyúktenyésztet persze még előnyösebb, akár naponta hoz a konyhára – állítja. *No de mire fordítja a pénzt?*

– Az utóbbi tíz évben mindent belefektettem a gazdaságba, gépeket kellett venni, földet, istállót átrendezni. Most a házra is ráférne egy kis korszerűsítés, legalább egy fürdőszoba elkelne²². Nem futja egyelőre mindenre, de nem panaszkodom. Viszont ennyi munkával azért szeretnék egy kicsit jobban élni. Ennyi földhöz és állathoz képest a jövedelem azért nem nagy. Azt azonban megtanultam: a mezőgazdaságban áldozni kell. Aki sajnálja a pénzt a jó minőségű vetőmagra, vegyszerre, műtrágyára, az nem fog abból a földből kivenni semmit. De itt van egy bűvös kör: amikor nincs miből áldozz, befektess. Akkor viszont ne gazdálkodj. Nem a hektárszámra, hanem a hozamokra kell hogy büszke legyen az ember, illetve arra, mennyire jövedelmező, amit csinál. Aki nem képes húsz hektárt megművelni, mondjon vissza tízet, de a maradékot becsületesen dolgozza meg!

(2006 májusában)

²² Ezekben a székely falvakban a vízvezeték- és csatornahálózat megépítése, az utak aszfaltozása csak az EU-csatlakozás utáni második-harmadik évben kezdődött el, és 2011-ben még javában folyt.

„Itt nem támogatják, hanem felügyelik az agrárszakembert!”

A hatósági támogatás fontossága az üzem nagyságával egyenes arányban nő. Az uzoni Szabó György agrármérnök elűt eddigi gazdáinktól, kétszáz valahány hektáron gazdálkodik, teheneket is tart, megyei viszonylatban a legjelentősebb gazdaságok közé tartozik az övé. Igaz, Bukarestben nemegyszer tízezer hektárok fölött rendelkező társakkal kerül össze, meséli, összehasonlításai alapja tehát más, mint a mienk.²³ Hasonnevű édesapjától vette át a gazdaságot annak 1993-ban bekövetkezett hirtelen halálakor. Idősb Szabó az uzoni állami gazdaság egyik farmjának vezetőjeként évtizedeken át közismert szakembere volt a megyének. Fiára hagyta szép uzoni háza mellett vagyonát, tapasztalatát, nexusait is, ifjabb Szabó hát, nyugodtan mondhatni, nagy előnnyel indult. Igényszintje ennek megfelelő, megyén kívüli kapcsolatait is kiépítette, a Románia Magyar Gazdák Egyesülete vezetőségi tagja, nem ódzkodik, ha kell, egyenesen a minisztériumhoz fordulni, véleményt nyilvánít országos ügyekben is, például hiányolja az RMDSZ-es államtitkárt a mezőgazdasági szaktárca mellett. Emlékezetes marad a pár évvel ezelőtti gazdatüntetés Uzonban, melynek egyik szervezője, kezdeményezője volt. Merőben szokatlan megmozdulás tájainkon, úttörők voltak a résztvevők. A fentiekből is érthető talán, miért döntöttünk úgy, hogy mielőtt a 37 éves gazda portréját megrajzoljuk,

²³ A Román Alföldön az egykori hatalmas állami gazdaságokat egészen vették át az új tulajdonosok, ott a földkoncentráció is jóval hamarabb beindult és le folyt, kész magánlatifundiumok működtek már a kilencvenes évek végétől.

ismertetjük az ágazat nagyobb ívű kérdéseivel kapcsolatos vélekedéseit. Riportalanyunk általánosabb érvényű állásfoglalásai némi bepillantást engednek a gazdatársadalom és a hatóság viszonyába, a mezőgazdaság belső mechanizmusaiba is.

Az otthoni alap hívása

Ifjabb Szabó György Kézdivásárhelyen érettségizett, az ottani mezőgazdasági szaklíceumban, utána négy évig az uzoni farmon dolgozott édesapja mellett, utolsó évben mint könyvelő. Az 1990-es fordulat új lehetőséggel ajándékozta meg: elvégezhetette a gyöngyösi mezőgazdasági főiskolát (azóta Károly Róbertről keresztelték el az intézményt). „Olyan szaktanácsadó-félének voltunk kiképezve, a számviteltől a növénytermesztésig, az állattartástól az állategészségügyig mindent megtanultunk, számítógépes ismeretekre tettünk szert. Elméleti előadások minden második nap, kedden és csütörtökön gyakorlati órák, több alkalommal töltöttünk két-három hetet továbbképzésen különböző európai országokban.” 1993-ban ösztöndíjjal hat hónapra Dániába küldték. Ott érte apja halálhíre, haza kellett térnie.

– Itthon folytattam, amit ő abbahagyott. Akkor 80 hektár földet bérelt, következett a betakarítás, az őszi búza elvetése elhúzódott november közepéig. Megkaptam minden támogatást a dékántól, az oktatók azt mondták, ne hagyjam abba, még egy évem hátra volt. Visszatértem, megírtam a zárthelyi dolgozatokat, letettem vizsgáimat. Hazajöttem a téli vakációra a földeket szántani, majd vissza. Az órarendemet úgy állították össze, hogy március 20-tól április 20-ig, mikor a tavaszi munkálatok folynak nálunk, szabad lehetsek. Uzonban március 24-én elvetettük az árpát, senki nem dolgozott akkor rajtunk kívül a földeken, de jó termés lett. Letettem az

államvizsgát, a bizottság elnöke az a Dimény Lajos volt, aki Komollóról²⁴ származott el, és korábban földművelésügyi miniszterségig vitte. Több lehetőségem is lett volna kinn maradni, de nem tettem. A dékán is megmondta, mikor kérdezték: a „székelynek” megvan-nak az alapjai Erdélyben, haza fog menni. Igaza lett.

Nagy a baj

A méretek felől érdeklődöm, azt firtatom, milyen a felszereltség, hogyan álltak össze a táblák, mert már korábban értesültem róla, hogy nagytablás művelés folyik a birtokon.

– Édesapámtól átvettem egy traktort, egy pótkocsit, egy ekét, egy hétsoros burgonyaszedőt, egy permetezőgépet – ennyit. Az akkori nyolcvan hektárból 16 volt a saját, a többi bérelt. Most 35 a mienk, 200-at bérelünk. Földkoncentráció: már a '90-es évek végén, mikor az állami farmot szétrúgták, már akkor, ahogy bérbevettem a földeket, azok egy tömbben mérődtek ki. Szóval arra törekedtem, hogy a földek tömbösítve legyenek. A 80 hektár is úgy tevődött össze, hogy 40 hektár egy parcellában, 17 egy másikban feküdt, volt 6 és volt 4 hektáros tábla is. A mostaniak 30 plusz 36 plusz négyszer 10 hektáros táblákban fekszenek, van persze kisebb is.

Az, hogy ilyenén folyt le a földmérés, a mesélő befolyásosságáról tanúskodik. A gazda ezzel méltán lehet elégedett. Az eredményekkel már kevésbé, úgy látja, azok sokat romlottak az utóbbi években:

– A jómód, melyben élek, csak látszat. Mert 1996-ban egy kilogramm burgonya árából meg tudtunk vásárolni 1,1 liter gázolajat, az idei tavaszon 60-tól 30 kilogrammig kellett eladjak burgonyát,

²⁴ Réty községhez tartozó háromszéki falu.

hogy egy litert megvehessek. Ha önköltségi ár alatt ad el az ember, nagy baj van. Másik adat: 2003-ban a búza önköltségi ára nálam 9700 lej körül mozgott – és 4000 lejért kellett eladnom. Mennyit vesztettem 70 hektáron! Más: 1996-tól nyilvántartott vetőmagtermesztő vagyok burgonyából – s nem tudok a termelésre koncentrálni, mert az eladással is nekünk kell foglalkoznunk. Másik gondom: nincs utánpótlás a gépészeknél, két uzoni diákunk tanult Szentgyörgyön a szakiskolában, de nem jöttek vissza, az egyik inkább építkezésen dolgozik, a másik napszámba jár. Azóta is fogadtam egy diákot, három hétig itt volt gyakorlaton, részt vett az ültetésben, kukoricavetésben, érdekelt minden, ez reménykeltő. A három gépészem mindenike több mint ötven éves. Üzemágaink: növénytermesztés mellett állattartás is. '95-ben indultam egy pár üszővel, 2003 februárjában közel százaz létszámom volt szarvasmarhából, utóbb adtam el 45 darabot, s az idén is el kellett adnom, mert a burgonya befuccsolt, s kellett a pénz. Fiatal állatállományom van.²⁵

²⁵ A tejelő tehenek koncentrációja a megyében felgyorsulóban van. „...fejőstehenet és vemhes üszőt 13,1 ezer gazdaságban tartanak, ebből egy-két darabot 11,3 ezer gazda, a többinek már nagyobb szarvasmarha állománya van. A fenti gazdaságok tíz százaléka legalább három-öt tehenet tart, nagyobb szabású tejgazdasága van a többinek (...) 283 gazdaságban 6–10 fejőstehén és vemhes üsző, 77-ben 11–15, 58-ban 21–30, 12-ben 51–100, 3-ban száznál több. Bikaborjú hizlalással 3152 gazdaság foglalkozik a megyében, 88 százalékuk csak egyet-kettőt nevel, a maradék két százalék (70 gazdaság) 6–35 borjút hizlal, az utóbbiakban található a szóban forgó 5547 bikaborjúból 8008” – foglalja össze a szakigazgatóság aktuális adatait a *Háromszék* 2005. július 6-i száma. A megyei állományra vonatkozó további adatokat lásd e kötetben, *A tej: pénz* című interjúban.

A pityóka és vírusai

– *No de a magburgonyának jobb ára kellene hogy legyen, kereslete is alighanem más, mint a fogyasztásra szánt krumplinak...*

– Messzebből kell kezdenem. Háromszéken létezik az irigység, az illojális konkurencia. A szakkönyvek szerint a burgonyának nem szabad meghaladnia az összvetés 30 százalékát, hogy a vetésforgót lehessen alkalmazni. Amikor egy 170 hektáros gazdaságban 150 hektáron burgonyát ültetnek egyesek, ott már valami nincsen rendben, ugye. A nagyravágyás és a föld kiuzsorázása... Más: a '90-es évek végén nyilvánvalóvá vált, az állami gazdaságokat is felszámolják. A burgonya a legjobban az 1994–97-es évek közt ment. Ezt követően az állami földek visszaadásakor²⁶ a föld-bérleti díjak megnöttek, e béreket már csak úgy tudták egyes vidékeken kitermelni, ha a pityókát önmaga után ültették. Ez az elmúlt 5–6 évben oda vezetett, hogy fertőzöttek lettek a földek, elment a burgonya rossz híre. Tíz évvel ezelőtt a *cartofi de Covasnából* [Kovászna megyei burgonya] a bukaresti vagy konstancai piacon azonnal elkelt egy tíztonnás teherautóval, ma hallani sem akarnak róla. Romlott a minősége. A vetőmagtermesztésnek specifikus technológiája van. Ma Háromszéken sokan még mindig olyan pityókát ültetnek, melyet a volt téesztől örököltek. Mi, akik import vetőmagot hozunk be, abból próbálunk minőségi vetőmagot előállítani. Vetéseink nagy fertőzöttségi kockázatnak vannak kitéve, mert sokszor még azt az 50–350 méteres izolációs zónát sem lehet betartani, melyet a technológia előír.

El kellene dönteni, mit kívánunk Romániában fellendíteni. Agrár-régiókat kellene kialakítani, a klimatikus tényezők figyelembevétel-

²⁶ A téeszöldeket 1991–1992-ben osztották ki, az állami gazdaságokat az évtized végén magánosították.

lével is. A kistermelőnek is lehetőséget adni, hogy szakosodott farmerektől vehesse a minőségi vetőmagot. Mert akkor ő leül, és kiszámolja: ennyit költöttem vetőgumóra, ennyit vegyszerre – és akkor nekem is érdekem, hogy az árat tartsam. Ma viszont van, aki 1000 lejért állít elő egy kiló burgonyát, és van, aki 7–8 ezerért. Piaccgazdaságban, azt mondják, nincs intervenciós ár. Pedig vannak garantált árak, csak nálunk nincsenek. Nálunk ez a piaci törvény nem működik, holott 2004-ben hatályba lépett állítólag. Az erre szánt pénzeket másfele költötték el. A mostani agrárminiszter, Gheorghe Flutur azt ígérte, 2005-től alkalmazni fogják. Hirtelen meg kellett alakítani az egyesületekre ráépülő országos ún. terméktanácsokat [consilii pe produse]. Így hozták ki a múlt évben a búzának a 5500 lejes kilónkénti árat, hogy ennyiért vásárolnák fel. Ha erre az áfát is rászámoljuk, szép érték jön ki. De senki nem vásárolta fel ennyiért, legfeljebb 4600 lejt sikerült elérni. Márpedig nekem a földtulajdosoknak a bért úgy kellett kifizetnem, mintha 5500-ért adhattam volna el... Ő úgy tudta, annyi az ár. Ezért mondom, hogy nem működik a rendszer.

*

A különben nem akármilyen agrárpotenciállal rendelkező Uzon egyik legnagyobb gazdasága a Szabó Györgyé, e szintről már átfo-gó kilátás nyílik a megyei és országos dolgokra, összefüggésekre is. A nagyszabású tehenészet és nagytáblás növénytermesztés, a magburgonya előállítás a tulajdonképpen sok előnnyel kellene hogy járjon, hiszen a hivatalos gazdaságpolitika éppen e gazdaságtípust támogatná kiemelten, ha hiszünk a szavaknak. Szabó György mégis inkább panaszkodik: a komoly nexusokkal bíró ember szerint a baj az, hogy nem működik a rendszer. Mit ért ezen?

A bérlőszerinte a visszamagánosítás befejezése óta üllő és kalapács közé került, meg kellene felelnie mindkét követelményrend-

szernek. Eleget kell tennie a tulajdonosi elvárásoknak, s meg kell birkóznia a felvásárlási feltételekkel is. Érthető: ha a piaci viszonyok anarchikus volta minden számítását keresztülhúzhatja, akkor azok szabályozását követeli. Elvárásai messzemenően racionálisak, Nyugaton is az átvétel és a termelés szabályozása teremt egyensúlyt és kiszámíthatóságot a piacon, és garantálja a vállalkozás fennmaradását. Úgy látja, minálunk minden másként van még, s erre újabb példákat hoz fel.

A hasznavehetetlen nyaklánc

– A rendszer egy nyakláncához hasonlítható, amelyet nálunk nem lehet felvenni, mert hiányzik a végéről a kapocs. Ezért mondom, hogy nem működik. A 1990-es évek elején megcsinálták az agrárreformot, amin aztán évente módosítanak, s ha nem évente, akkor minden választás után. A reformot fent intézik, és állítom, hogy kormány szinten sokszor nem tudják, mi a reális helyzet lenn, tehát az országban. Mégpedig azért nem, mert az érdekvédelmi szervezetek, melyeknek közvetíteniük kellene, nem működnek, mi több, maga a rendszer hibás volta miatt nem tudják betölteni rendeltetésüket. A törvényhozás is olyan, hogy akadályozza az egyesületek működését.

Elébe menve az uniós elvárásoknak, mint ismeretes, Románia olyan jogszabályokat hozott az utóbbi évtizedben, melyek megszabják, hogy a gazdáknak érdekvédelmi egyesületekbe kell tömörülniük ahhoz, hogy az állami támogatásokat megkaphassák. Ezért döbbenetes, amit a gazda mond:

– Ott van a 164 éves múlttal rendelkező Románia Magyar Gazdák Egyesülete, melyet az RMDSZ partnereként ismert el. Ezzel kormány szinten is kellene hát számoljanak. Nos, április 13-ig,

mikor tárgyalásra felutaztunk Bukarestbe, Gheorghe Flutur szakminiszter nem is tudott róla, illetve csak hallomásból valamit, de se taglétszámát, se erejét nem ismerte. Nem volt fogalma arról, hogy mi ernyőszervezet módjára építettük fel, tagjai közbirtokosságok vagy például a szarvasmarhatartókegyesületének is tagjai lehetnek. Megjegyzem, az embereket azért nem sikerül kívánságunk szerint összefogni, mert a törvényhozást maga a kormány sem veszi komolyan. Egy példa: a tej- és a hústámogatás a törvény szerint csak azoknak jár, akik egyesületi tagok. Igen ám, de mivel az állami intézmények nyilvántartása hiányos, és mivel a rendelet elégedetlenséget váltott ki, úgy döntöttek, a támogatásért azok is folyamodhatnak, akik nem egyesületi tagok. Na most ezek után érdemes-e egyesületbe belépni, a kötelezettségeket vállalni? Az RMGE lépten-nyomon ezekbe az akadályokba ütközik, de Szatmár, Beszterce, Zilah, Arad stb. térségében azért sok gazdára kiterjedő és működő hálózatot hozott létre.

Kovászna Megyei Magyar Gazdák?

Nem tekinthető viszont sikertörténetnek, ami Háromszéken történt:

– Tavaly összehívtam a Kovászna Megyei Magyar Gazdák Egyesülete alakuló ülését. Azóta eltelt egy év, és ez nem volt elegendő ahhoz, hogy be tudjuk jegyeztetni. Tavaly augusztusban felvállalta pár RMDSZ-es képviselő a támogatását, alapszabályzatot, minden papírt leadtunk, novemberben érdeklődtünk, azt felelték, folyamatban van, s mikor decemberben véletlenül Bukarestben jártunk, és a minisztériumban utánanéztünk, azt állították, semmilyen dokumentáció nincs letéve a háromszéki magyar gazdák részéről. Mi vettük kézbe a dolgot, hol ez a papír, hol amaz

hiányzott, olyan válaszlevelek jöttek, hogy hiányoznak akták, ha-
bár iktatószámmal adtuk le őket!

Szabó úr nemrég parlamenti tárgyalásokon vett részt Bukarest-
ben az RMGE képviselőjében.

– Miért nem működnek az egyesületek? Mert a 26-os törvény
egyik cikkulusa szerint, ha közpénzeket igényel az egyesület saját
fenntartásához, akkor felszámolása esetén vagyona átszáll az ál-
lamra. Ezt felvetettük a szenátus agrárbizottsága előtt is, ahol az
RMGE február 28-án Kolozsváron elfogadott, 33 pontos zárónyil-
latkozását ismertettük. Ebben leírjuk a mezőgazdaság nehéz hely-
zetét és az ebből való kikászálódásra tett javaslatainkat. A nyilat-
kozatot elküldtük a pártok parlamenti csoportjainak, a kormánynak,
a szenátus és a képviselőház agrárbizottságainak, a miniszterelnök-
nek, az RMDSZ elnökének, érdemben csak a szenátustól és a képví-
selőháztól kaptunk választ. Erre utaztunk le április 13-án, a szená-
tusnál fogadtak, és azt mondták, jó ötletekkel jöttünk, utána másfél
órát a mezőgazdasági miniszterrel is tárgyaltunk. Ő még készül, „nyers”
törvényeket adott át, hogy észrevételeinket megtehessek.

– Ezekről tehát még nem nyilatkozhat. De az érdekképviselőkre vissza-
térve: vajon csak a magyar nem hatékony? Az RMGE egyáltalában ré-
szesül-e valamilyen támogatásban, ha még csak nem is tudnak róla?

– Protokollumot írtunk alá viszont a magyarországi földműve-
lésügyi képviselővel. Ezt ismertettük az itteni agrártárcával, azt
felelték, rendben, de ők rólunk annyit sem tudtak, hogy létezőnk.
Most beilleszkedtünk a Liga Asociațiilor Producătorilor Agricoli
[LAPA, Mezőgazdasági Termelők Egyesületeinek Ligája] ernyő-
szervezetbe, elnökünk, Sebestyén Csaba ennek lett egyik alelnöke.

– Marad a kérdés: működik-e ez a liga?

– Mint minden egyéb az országban: nagy tám-tám, de amikor
tényleges érdekekről van szó, sehol semmi. No de ebben 10–20 ezer
hektáros gazdák is benne vannak, és valamennyi agráregyesületet
össze kellene fognia. Ebből rengeteg van, én például a cukorrépa-

termesztők, a búzatermesztők, a burgonyatermesztők és a szarvasmarha tartók egyesületeinek is tagja kellett hogy legyenek, de a mindent megbénító információzárlat miatt nem sok haszonnal. Márpedig a 454-es törvény szerint ezeknek a szervezeteknek a tagjai könnyebben hozzá kellene hogy jussanak az állami, a vissza nem térítendő támogatásokhoz is, istállóépítésre, állatvásárlásra, gépbeszerzésre, mint mások. Nem így van, nincs ugyanis információ.

– *Van viszont bizonyára egyéb: például protekció, kivételezés, soron kívüli juttatás. Igazam van?*

– Egy példát mondok: ha az állam kiutal pl. 260 millió lejt üszővásárlásra, az 24 órán belül elfogy. Amíg a Kovászna megyei szakigazgatóságra eljut a hír, amíg a *Háromszék*²⁷ hasábjain megjelenik, én, ha másnap nyújtom be igénylésem, akkor is már régen késő: a pénznek bottal üthetni a nyomát, elfogyott. Az enyém mint magburgonya-termelő üzemgazdaság van nyilvántartva, az ilyeneket az igazgatóság kiemelten kellene hogy kezelje. Nem így van. A 2003-as uzoni agrártüntetésen is többek közt azt kértük, hogy az agrárhitelt tegyék hozzáférhetővé, változtassák meg a törvényt. Abban egy paragrafus szerint ugyanis a bank annak ad hitelt, akinek éppen akar. Mivel az állam nem nyújt fedezetet, az agrárhitelt a bank a saját pénzéből adja, az állam az inflációval egyenlő részt, 5–15%-ot térít meg, ha a kölcsönt egy éven belül törleszted. Mi azt kértük, hogy az agrárhitel elérhetősége végett építsenek ki egy számítógépes nyilvántartást, melyben a gazdát földterület, állatlétszám stb. stb. és főleg jövedelmezőség alapján tartsák számon, hogy a hitel jóváhagyása ne egy hónapig tartson, mert ez nem gépipar, ahol a masinát leállítom, hanem vegetáció, élet, mely nem várhat, itt azonnal kell lépni.

²⁷ A megye legnagyobb példányszámú magyar napilapja, az egykori *Megyei Tükör* utóda.

Szabó György úgy látja, két év után talán most hajlandó, ha igaz, a szaktárca javítani a hitelhez jutás feltételein.

A vezérigazgató úr

A szakigazgatással való viszony ápolása egy ekkora gazdaság esetében komoly előnyök forrása kellene hogy legyen. Szabó György elégedetlensége ezért nem megalapozatlan, mert úgy látja, a hivatal inkább felügyel, mint támogat:

– Húsvét másodnapján rendelt be a megyei vezérigazgató úr vizsgázni, mikor a törvény szerint csak egy szóbeli interjúra van szükség, és kiadható az elismervény, miszerint dolgozhatunk mint szakemberek. Előfordult az is, hogy a burgonyatermesztésben doktorandus gazdának be kellett ülnie, és válaszolnia kellett egy olyan személy kérdéseire, aki érettségivel volt igazgatósági alkalmazott. No de a nagy vitám akkor támadt, amikor az üzemgazdaságot kellett bejegyeztetnem. Az akkori kormány azt állította, a birtoklevelek 90%-ban ki vannak osztva, ami persze nem felelt meg a valóságnak. Uzonban például azokra a földekre adták volt csak ki a birtoklevelet, melyeket régebb osztottak ki. Én hiába kaptam a polgármesteri hivaltaltól igazolást arról, hogy ennyi földem van bérben, az igazgatóság a birtoklevelek másolatát is kérte, amivel nem szolgálhattam. Ezért abban az évben nem iktatták a jogos kérelmet, több tízmillió lej állami támogatástól estem el az eladott terményeim után emiatt. És nem egyedüli voltam. Ezért állítom, itt nálunk a törvényeket átértelmezik, ellenünk alkalmazzák. Bukarestben a minisztériumban azt mondták nekem: Kovászna megye mindig az utolsó, mert itt az agrárszakembert ahelyett, hogy segítenék, inkább felügyelik! Tegyük hozzá: vannak ügyek, melyeket telefonon is el lehetne intézni, ehelyett hatalmas dossziékat követelnek, ami

annyi időt rabol el a vele járó hivatali sorbaállással és kilincseléssel, hogy az már valóban akadályoz az irányításban, a gazdálkodásban.

A látogató ehhez csak annyit tehet hozzá: a nyilvántartás pontossága nyilván korrekt iratokkal fedezhető – de itt másról is szó van. Hogyan működnek hivatalaink? Vajon kellően ügyfélbarát módon-e? Vajon nem az ántivilágból öröklött elidegenedettség-e az, ami rányomja a bélyegét az ügyintézésre? Ahol az információ-áramlást nemhogy gyorsítanák, hanem fékezik, ott – ráadásul egy ilyen országban, ahol a protekciósok mindennek a javát már a fővárosban szétkapkodják – a vidéki és kivált magyar gazdát kétszeres hátrány sújtja. Egy székelyföldi szakigazgatóságnak ezért nem a többiek mögött kellene állandóan kullognia, hanem épp ellenkezőleg: minden közmondásos agyafúrtságunkra szükség lenne ott, ahol még a központi hatóság gazdasági nacionalizmusán is ki kell fogni ahhoz, hogy bár ami különben kijár, azt megkaphassa a megye. Szabó György hasonlatát ezért találónak érzem: ne az itteni rendőrség vagy erdészet fonák működése legyen a modellje a mezőgazdasági igazgatóságnak, hanem a természetes érdekvédelem rendje. Csak az a hivatal a mienk, amelyik nem a mások vagy a valaki saját javát szolgálja, hanem amelyik kimondottan a *mi* javunkat.²⁸ Különösen, hogy miként a gazda szavaiból kitűnik, további hivatalok is inkább élősködői a gazdálkodásnak, mint támogatói:

– A SAPARD-program az első perctől kezdve érdekelt. Persze, az önrészt nekem kellene állnom. Nos egy 50–60 férőhelyes marhastállót felépíteni, infrastruktúráját megteremteni olyan 6 milliárd lejbe kerül, én adnék önrészként hármat. Nem olyan nagy pénz, de kérdelem én, mikor térül meg 5–6 ezer lejes tejár mellett vagy a 22 ezer lejes kényszervágási ár mellett? Tudni kell, hogy a környezetvédelmi felügyelő, ha erre jár, csak úgy köszön reggel, hogy „25

²⁸ A megyeiszakigazgatást azóta átszervezték, de hatékonyságát még nem mérték fel.

millió lej!” Egyből a pénzbírsággal köszönnek. Miért? Mert trágyalétartót követel, és számon kéri az istállón is az uniós előírásokat. Ezek szerint fél évre kilenc köbméter trágyalétartó szükségeltetik egy állatra! Amikor tehát nincs hitel, a SAPARD sem működik, az alacsony árak miatt pedig rentabilitásról sem lehet beszélni! A gazda csak a fejét foghatja. Állami intervenciós árak, garantált árak nélkül e kártyavár csak összeomolhat. Amint mondtam: a törvények egymást gáncsolják el, az egész rendszer az, ami nem működik.

(2006 májusában)

MÁSODIK KÖR
MEGÉRI? NEM ÉRI MEG?

A három József

Aki a Székelyföldön ma pártját ritkító, kiválóan karbantartott gyorsforgalmi országúton erre suhan el Brassó vagy Moldva irányába, az útszélen kínált finom kürtöskalácsairól emlékezhet Szentivánlaborfalvára. A helységben az utóbbi évtizedben jó kéttucat család számára jelent bevételt a cukorral bevont, örölt dióval megszórjt jóféle sütemény, székely hungaricum, együtt a „pityókás” kenyér sütésével és árusításával. A környéken különben múmalmáról nevezetes ikerfalu lakosságának zöme persze mezőgazdaságból él, és ifjabb *Szóllósi József* gazdát faggatva, legelőbb az itteni piacra járás előzményeit firtatom: a nagyobb városok vonzáskörzete lendített-e az itteni zöldségtermesztésen – erre predesztinálná a Feketeügy termékeny lapálya –, illetve az állattenyésztésen?

Szentivány – a piac felől nézve

Az 56 éves, ereje és vállalkozó kedve teljében lévő, közel harminc hektáron gazdálkodó Szóllósi József nagyobb szabású zöldségtermesztésről nem tud beszámolni, de tavaly, 94 éves korában elhunyt édesapja a nagy vásárjárók és piacra termelők közé tartozott. Tette ezt annak ellenére, hogy az eltelt fél évszázad minden egyébnek, csak épp a paraszti árutermelésnek nem kedvezett.

– Itt piacra nemigen járnak, legfeljebb a kapu előtt árulják a virágot. Mi még a '70-es és '80-as években vetettük édesapámmal a fehér és sárga jánosretket, aminek a magját egy Marosvásárhely melőli faluból hozta édesapám, barátja adta, akivel a 21-es gyalogezredben együtt voltak katonák a magyar világban. Azt Brassóban

árultuk. Akárcsak a lucernát, amit az '50 években a konfliskocsisok és a gyárépítésre homokot hordó szekeresek vettek. Apámék idejében még inkább jártak Brassóba, vitték a tyúkot, a tojást, mert jött húsvét, jött karácsony. És nagy számban árulták a háztájiban nevelt disznókat. Én is, mikor hazakerültem a téeszbe sofőrnek, a '70-es években, megfogadtak a népek, és egyszerre szállítottam 15–20 sertést Brassóba a piacra. Akik a tömbházakban laktak, azokat megvették, és ott vágták is le nyomban. Szentgyörgyre is jártak be gabonával s tejjel, de most nem látok egy szentiványit sem az ottani piacon. Még Uzonból inkább menegetnek be. Miért van ez így? Sok a nyugdíjas, a malomban egy időben nyolcvannál is többen dolgoztak, azok most a nyugdíjukból élnek, s ha van egy-két hektár földjük, inkább saját használatra termesztgetnek ezt-azt.

A kisparcellás gazdálkodás jó része önmagába záródó, befele forduló rendszert alkot, az önfenntartás céljával művelik a föld jó részét, ha művelik, ráadásul megöregedett, megfogyatkozott erejű időszerűak. Még jó, ahova ipari nyugdíjat hoz a postás. Szőlősiéknél minden pénzjövedelem a gazdálkodásból származik:

– Van öt tonna árpám, nem tudtam még értékesíteni. Talán egy sörgyárral ha fel tudnám venni a kapcsolatot. Ha nem, meghagynám még, jó helyre van elraktározva. A piacon nem veszik, próbálkoztam vele. Egy ismerős mesélte a szentgyörgyi piacon, hogy ők viszonteladók, brassói lerakatokból veszik az árut, ahova a regáti románság, már akiknek nincs idejük árulni, hordja be *en grosba*.

Úgy látszik, a szentgyörgyiek zsebe megbírja – vagy meg kell hogy bírja? – a viszonteladás költségeit is!

Az önállóság ára

Szöllősi József nagygazdacsaládból származik, a kulákbélyeggel járó minden hátrányból, sőt üldöztetésből kijutott a családnak, e léthelyzetből való kitörés volt neki és testvéreinek a fő törekvésük.²⁹ Ketten városra kerültek, a gazdálkodás közelében ő maradt egyedül, de életrevalóságát ő is egy radikális váltással igazolta: a bakról mindjárt a traktor nyergébe ült át. Az egyéni életút megválasztásának jogáért és lehetőségéért a szocializmus általános „viszszajobbágyosítása” közepette persze külön meg kellett harcolnia. Tanulmányairól, munkába állása, katonáskodása éveiről meséli:

– A hároméves úgynevezett traktoriskolát végeztem, az iskolaztatás ingyenes volt, de utána köteles voltál három évig ott dolgozni, ahova kihelyeztek. Én a szászhermányi állami gépállomás – SMA – alkalmazottja lettem, s még 1967-ben áthelyezett a gépállomás Hosszúfaluba az ottani téeszhez. Egy U27-es traktort kaptam, kabin nélkülit, nyáron mindjárt az aratással kezdtük. Kosztot és kovártélyt a kollektíva biztosított, az belekerült havi 200 lejbe. Voltunk nyolcan, ebből öten katonaság előttiek, még gyerekek. Egy társunkat, segesvári magyar fiút, odaütött a traktor, ott halt meg, felborult vele a gép, s odanyomta. Besoroztak, de még nem vittek el, s attól kezdve az foglalkoztatott, mi lesz velem. Sofőriskolába toboroztak jelentkezőket, én tudtam, a hadseregben a gépkocsivezetőknek jobban megy soruk. Jelentkeztem hát az iskolába, de megkérdezték: Hol dolgozom? Hozzak papírt! Mondom, az lehetetlen, nekem ott három évre szóló szerződésem van, nem engednek. Egy aldobolyi barátommal mégis összeegyeztünk, s az egyik brassói

²⁹ Idősb Szöllősi József életútjáról szól *Zitával és Záporral a zivatarban* című írásom a *Vargababás idők* (Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2004.) című kötetben.

poliklinikán megcsináltuk az összes orvosi papírt. Beadtam a *dosszár* [dossziét], de hiányzott a munkahelyi igazolás. Végül így is felvettek, a szentgyörgyi IRTÁ-nál [megyei szállítási vállalat] elintéztem, Hosszúfaluból meglógtam, és Szebenben kötöttem ki a sofőriskolában. Ez 1969 februárjában történt. Édesapámnak megmondtam, hogy engem fognak keresni a gépállomásról, de nehogy megmondják, hova mentem. Szerencsém volt, az osztályunkból – hat hónapos volt a sofőriskola – két fiút erőszakkal visszavitt a korábbi munkahelye. Rólam nem tudták, hol vagyok. Édesapámat igaz behívták, megszidták. Az iskoláztatási költséget végül valószínűleg azért nem kellett megtérítenünk, mert volt még egy fel nem vett 2 ezer lejes prémiumom a gépállomáson, azt sose kaptam meg. Lefoglalták. Na, levizsgáztam, megkaptam kicsi autóra és teherautóra is a jogosítványt. Bejöttünk az IRTÁ-hoz praktizálni. Mikor lejárt, azt mondták, most nincs kocsi, menjünk, amerre akarunk. Nem kellett a szerződést ledolgozni. Beálltam a dohánygyárhoz, de egy hónap múlva elvittek katonának. Még a sofőriskolában megkaptam a behívót, munkaszolgálatra vittek volna, akkor elhalasztották az iskolára való tekintettel. Számításom bevált, a hadseregben jól ment sorom, végül Barcarozsnyón szereltem le.

A saját portán

Ifjabb Szöllősi József téesz-sofőrként dolgozott 1992-ig, akkor a visszamagánosítás rendjén beállt saját gazdaságába, az átnyergelés szinte zökkenőmentesen ment, hisz soha el nem szakadt a háztájtól és a komoly munkától. Ma képzett gépészként, jól felszerelt gazdaság élén állva, a falu megbecsült portája az övé, a család által visszacapott 28 hektárt műveli. Meglepődve hallom, hogy nincs még birtoklevele. A háromszéki prefektúra két évvel ezelőtt, 2004-

ben az SZDP-s Grama prefektus³⁰ idejében jelentette, hogy azok 90 százalékát kiadta – s hogy ez mennyire nem felel meg a valóságnak, bizonyítja a szentiványiak esete is. Igaz, itt egyéb szabálytalanságok is történtek, ezért az új polgármester 2004 után nekilátott a határ újbóli kimérésének. A Szőlősiéknek járó további hektárok, valamint a birtoklevél kiadására csak azután kerülhet sor. Most azon dolgoznak, hogy megállapítsák, ki mennyit használ, és hol, azt számítógépes nyilvántartásban rögzítik. Van, aki többet használ, mint amennyi jár neki, mások nem a topográfiai szám szerinti parcellát művelik, egyesek a tíz hektárt sem kapták mind ki, volt, akinek többet mértek, másnak kevesebbet... A megrövidítettek abban bízhatnak: „előkerülnek az eltűnt földek”, sikerül rendet tenni a határban, s aki a „szépmező jó földeken kapta ki a magáét, holott eredetileg a rosszabb, »vízentúli« részen feküdt az övé”, arról most kiskul a turpisság.

– *No de hogyan folyik a gazdálkodás azon, amivel már rendelkezik?*

– A krumpli az idén nem ment, kaptam viszont pénzt az állatokból, eladtam négy tehenet, kettőt kicsi borjúval, amit most befektettem vegyszerbe, műtrágyába, újfajta vetőmag-krumplibá, répakapálásba, hátha őszire megtérül. Vetéskor felosztottam: van kalászos 11 hektár, cukorrépa 1,2 hektár, 5 hektár pityóka, lucerna 1,7 hektár. Pillanatnyilag öt fejőstehenet tartunk, kettő le fog borjúzni, lesz hét. Nevelek még hét borjút, s ott a kanca a csikóval. Nevelek két malacos kocát, azonkívül hat disznót is tartok, szóval 8 a sertés és 14 a malac. Előbb a malacokból adok el, utána majd a disznókból is. A tejet a kökösi tejgyárnak adjuk, az itt begyűjti a faluban. Most csináltam meg az első termés lucernát, az már a csűrben van. Nem a legjobban találtam el a sok eső miatt, nem tudtam teljesen

³⁰ Prefektus: megyei kormány megbízott. Háromszéken másfél évtizedig főleg románok töltötték be ezt a tisztséget, a megbízott nemzetiségi és párt-hovatartozása politikai csaták tékje volt.

kiszárítani, de mégis szerencse, hogy behordtam, másnap megint zuhogott. Itt a kertben is alighogy megcsináltam a szénát, megint elromlott az idő. *Hogy Svájcban a csűrben szárítják?* Hallottam, unokatestvérem látta is, ahogy turbinával levegőt nyomatnak bele – ott még nem tartunk. Minden munkát én végzek a fiammal – 14 éves, kemény legény, nagy kedve van a gazdálkodáshoz, ő a jobb kezem, és tartunk még egy embert, aki segít. Időnként napszámosokra is szükség van. A 35 tonna takarmányt úgy lekaszáltuk, felszedtük és elraktároztuk a minap hárman, hogy!

Gépek: az U650-es román traktor mellett van egy kisebb, Fiat 450-esem is, aztán eke, tárcsa, vetőgép, kultivátor, pityóka-pergető és egy szalmaprés. Legújabb szerzeményem a tavalyról egy széna-felszedő, Ladewagen, s egy forgó gereblye a kicsi traktor után. A kicsi traktorral lekaszáltuk a fűvet ketten, akkor a fiam összeverte, én szedtem fel, hoztuk be, s az saját magát leürítette. Kettőnkön kívül egy ember kellett még, aki segítsen. *Kombájnom?* Az nincs, nem is számítok rá, ahhoz kevés a gabonám, sokba is kerül, s ha ócskát veszek, azzal csak mérgelek.

Az idén a baj az, hogy a pityóka nem kell, nálam is a drága magot a disznók s a tehenek eszik fel. Meg a takarmányrépát. Pityókat mégis ugyanannyit ültettem, mint a tavaly, megmaradt a magom, s hátha az idén kelendőbb lesz. A tavaly kilóját 6000-ért mind elvették volna hazulról, az idén 3000-ért is alig kell. A munkálatok nagy részét családdal elintézzük, kapáláskor és betakarításkor kell az idegen munkáskéz.

Fóka kerül – az eszkimó kevés

– talán így lehetne összefoglalni a képtelen helyzetet, amit a tavalyi relatív túltermelés idézett elő, s amit csak bonyolít a parcellák elaprózottsága. A gazda szavaival:

– Kaszálóm is legalább nyolcfele fekszik, egy az Alsóréten, egy a Pázsinton, az Eprésalján, akkor a Hosszúszegezen, van a Kicsiteleken és a Nagyteleken, a Simonkútnál. A Komollói széjjen lenne az első osztályú, de azt a Feketeügy szabályozásakor kettévágták, gáton kell keresztülmenni, így 50–60 árakban fekszik az egész. Ezért is nem kaszálják sokan, legalább 20 százaléka ott maradt kihasználatlan. Megfogytak a tehenek is, három éve még 150 járt ki, most alig van 100 a csordában. Sok öreg kihalt, nincs aki tehenet tartson, s földet is műveljen. Azért mondom: itten föld kerül, a gazda kevés. Mert a dologgal – édesapám is örökké azt mondta – a legtöbb baj van. Itt a földek sokaknak nem hoznak semmit. Akik a kicsi nyugdíjukat beleteszik, de nem veszik ki. Ottmaradt a tavaly a sok kaszáló kihasználatlan. Nekem sincs hova tároljam az egész szénafüvet, másnak még annyira sem. A takarmányrépa is rothad el. Ha kimegyünk a mezőre, a kanálisokban vagy a szemétdombon mindenütt csak krumpli hever, rothad el, hordják ki az emberek, dobják el. Nincs mivel feletetniük sem.

Képtelen helyzetnek minősíti, hogy saját földjei is huszonvalahány darabban fekszenek, s tagosításról, míg az újramérés tart, szó sem lehet. A birtoklevelek kiállítása kitolódott, azok kézhezvétele után indulhat be valamelyes biztonságos földforgalom.

Ígéretes vállalkozása viszont, hogy úgynevezett családi gazdaságként [exploatație familială] tartják nyilván a megyénél a portát, állatai törzskönyvezettek. Ennek folytán a tavaly három előhási tehenéért még kapott egyenként hárommillió támogatást. Hasonlóképpen, bár kevesebbet, a borjakért. A disznókért is kapott a nagy-

vágóhídon áron felül, 8000 lejes pótlékot kilónként – ezeket elégtétellel számolja össze, bár hogy ésszerűen tagosított és kiszámítható jövedelmű családi farmja mikor lesz, megjósolni sem tudja.

Meglenne pedig sok előfeltétel hozzá, s amivel kevesek dicsekedhetnek, a harmadik József személyében nyomába is lenne, aki lépjen – ha valaki, e gazda megérdemelné, hogy bízhasson a jövőjében!

(2006 áprilisában)

Tejjel folyó sikertörténet

Ez a Háromszék északi sarkából, a havasok tövéből hozott sikersztori egy füstbe ment tervvel kezdődik. *Müller Zoltán*, a 33 éves családfő – egy igazi székely gazda, aki valamikori üvegcsúri vándormunkások ivadékának vallja magát – miként Jónás a prófétságot, úgy próbálta elkerülni azt a pályát, melyen végül buzdító sikerekre lelt.

Mielőtt azonban ennek elmesélésébe kezdenék, el kell mondanom: számomra külön elégtételt jelent, hogy végre az uniós elvárásoknak mintegy elébe menő, a sokak által rettegett integrációt különösebb izgalmak nélkül váró állattenyésztőre leltem. Ennek két oka van: egyfelől felkészültségben valóban sokak előtt jár, másfelől – és ez lenne a fontosabb – saját szemével győződött meg arról, nem is annyira ördögös dolog a lépéstartás a Nyugat fejlett termelési kultúrájával. Ráadásul, aki a pár tehenes gazdák várható sorsára kíváncsi, ebben az írásban hiteles tanútól kaphat választ arra, hogy mi is vár vagy várhat rá Románia uniós belépése után.

Füst és siker

A „piszok szerencsét”, hogy valaki 1991-ben érettségizik a kézdivásárhelyi mezőgazdasági szaklíceumban, nem elég megélni, ki is kell tudni használni:

– Tizenegyedikben, '90 januárjában tértünk rá a magyar tannyelvre, még mindig nem mozgok eléggé biztosan benne.³¹ Próbálkoztam utána a Hyperion magánegyetemen³², ott a fő tárgy a mikrobiológia és kémia volt, nagyon érdekelték, de csak egy fél évet jártam, kimentem Magyarországra kis időre, kerestem a helyem. Itthon volt két tehén s egy ló. Na, elvittek 20 évesen katonának, ott az őrállás közben, a négy óra alatt volt időm gondolkodni eleget. Azt gondoltam, a lehetőségek megvannak, az állatokat szeretem, máshoz nem értek, muszáj megpróbáljam. Ha a hozzáértés megvan, ha kevesebb is a jövedelem, kitartóbban dolgozik és inkább célba érhet az ember. Ha valamihez nem értesz, a lendületed idővel elvész, és ráfizetsz.

Nem véletlenül jutott e következtetésre, volt ugyanis még egy szökési kísérlete:

– Leszerelés után traktort és tárcsát vettem, azzal dolgoztam az embereknek, de közben lábam törött, s a gyógyulást követően Sepsiszentgyörgyön egy autómosót és futószögállító műhelyt akartam nyitni. Egy évig jártam az engedélyek után – gáz, villany, építés és még sok más –, s bár nem dolgoztam keményen, annyi volt az idegesség, hogy mégsem tudtam éjjel aludni. A pénz ment kifelé, eredmény meg semmi. Nem tudtam elintézni, mert itt nem az járja, mint külföldön. Svájcban a gazda elkérte a fényképem, és egy óra múlva hozta a tartózkodási igazolványom – nálunk nem így megy. Egy évig mentem, kereken, s a végén csak lemondtam róla. Vettem

³¹ Az 1989. decemberi fordulat előtt a nagy asszimilációs rohamban a kisebbségek tannyelvén folyó középszokolai oktatást rendkívüli módon beszűkítették, szinte teljes egészében felszámolták, a szakoktatást elrománosították. Az elemi erejű decemberi események után az iskolák év közben álltak vissza a magyar tannyelvre.

³² Az első országos hálózatot kiépítő, bukaresti székhelyű magánegyetem volt, melynek sepsiszentgyörgyi kihe lyezett tagozatán két nyelven is lehetett tanulni és gyakorlatot végezni akkor.

négy tehenet, s elkezdtem gazdálkodni. Ennyi pénzem maradt a valamikori tizenkét tehén után, melyeket azért adtam volt el, hogy műhelyt nyissak. De azzal az elhatározással kezdtem újra, hogy ezt fogom csinálni akkor is, ha egyedül maradok a faluból vele.

Svájcból haza

A nekibuzdulást csakszította egy svájci tanulmányút, melyre a gyergyói szaktanfolyam elvégzése után az Agroc Caritas közvetítésével jutott ki.

– Még gyerekpénzt [családi pótlékot] is kaptam Svájcban, mert nő voltam, és a kislányunk már megvolt: négy millió lejt. Egy hónapban összesen 1470 frankot kaptam, olyan 35 millió lejnek megfelelő összeget. Megfizethetetlennek a tapasztalat bizonyult. A Zürichi-tó mellett, a síkvidéken feküdt a farm, a gazdának 60 fejőstehene, 20 növendékállata és 20 borjúja volt. Szabadtartásban, azaz az állatok szabadon jártak az istállóban, csak a növendékeket csapták ki a legelőre. Nekem reggel-este csak az volt a dolgom, hogy etessem az istállóban a többi. A fejést a gazda apja végezte, azt mondták: a tejből kapják a pénzt, azt nem bízhatják másra.

– *Másképp etetnek-e, mint nálunk?*

– A takarmányozás nálunk is annyira feljavult, hogy azt a tej-átlagot majdnem elérjük, amit ők. Itt, akik nagyban gazdálkodunk, elérjük a 28–30 literes napi átlagot egyes teheneknél, neki egyik tehené 42 liter adott, nálam most van egy 32 literes. Viszont az átlagot ott is csak 20–22 liter volt naponta. Mit adunk enni: nem éppen azt, Svájcban a gabona kevesebb, ott inkább fűsilot kapnak, nálam az a ritkább. Én hozom a sörgyári maradékot Csíkból, azt olcsón megkapom, besilózom, télen feletetem, melléje gabonasilót kapnak, törökbúzát, a napraforgót megveszem, őrölök árpát, tritikálét,

zabot, a napi abrakba keverek premixet, vitamin-kiegészítést, adagolva, attól függően, melyik hány liter tejet ad. Svájcban legtöbbször ketten csináltuk, másfél óra alatt végeztünk vele. Itthon több időbe telik, nincs annyira gépesítve, de két és fél óra itt is elég. Ott gépesítve van a fejadag kihordás, egy vákuummal működő gép a silót egy nagy hordóból kiszippantotta, azt egy szalag behozta, s én a villával szétosztottam. A trágyakiherdást és -gyűjtést is gép végzi. A szabadtartás előnye: az állat trágyája mind egy helyre kerül, mert másutt eszik és másutt fekszik, tehát könnyen kitakarítható. Másik előnye annak, ha nincs megkötve: könnyebb észrevenni, melyik üzekedik és mikor, s idejében beondózhathatja az ember. Mivel mozoghat, a szervezete természetesebben működik, a ciklusok jobban követhetők. Igaz, külön fejadag nincs, mindig előttük kell az étel legyen, mindenik annyit eszik, amennyit akar, és akkor, amikor akar. Én ezt itthon úgy oldom meg, hogy a meddő teheneket külön tartom, a fejőstehén örökké frisset kap, a meddő azt eszi, ami a többitől megmaradt. Nálam egyelőre meg vannak kötve, most remélem, pályázaton – a SAPARD-³³ és a hazai Fermier-programon

³³ Mivel később is felmerül a kérdés, pár szót a SAPARD-program romániai alkalmazásáról:

A mezőgazdasági és vidékfejlesztési beruházásokra szánt előcsatlakozási program hat évre szólt, és a 2007-es belépéssel végéhez ért. A megállapodás a 2001/316-os törvény szerint 1072 millió euró vissza nem térítendő támogatást irányzott elő. Ténylegesen 2002-ben indult be a mezőgazdasági termékek feldolgozási szintje emelésének és marketingjének témakörében, ezt 2003-ban az alternatív jövedelemforrások fejlesztésére szánt fejezettel egészítették ki, majd rátértek a vidéki infrastruktúra fejlesztésére és a szakmai ismeretek bővítésére, 2006-ban pedig az erdei utak feljavítására és a termelői csoportok működtesére lehetett pályázni. A pályázás utófinanszírozással működött, melyet jól szemléltetnek riportjaink. Az uniós alapkimerülésével a programot román SAPARD-dal is kiegészítették, összesen másfél milliárd eurót ítéltek oda. A 2006 novemberi összegezés szerint az

keresztül – hozzájutok a lehetőséghez, hogy bevezessem én is a szabadtartást. 35 évnél fiatalabb gazdáknak írták ki, 35% az önrész, 65-öt adnak, de az önrészhez is van támogatás. A 40 ezer eurót nem szeretném meghaladni, mert a tavaly vásároltam meg a volt téeszistállót, annak árából még van törleszténivalóm.

A gazda a falun kívül fekvő istállóépületet azért vette meg, mert rájött, otthon nem lesz versenyképes. Egy ideig az udvaron fejlesztette gazdaságát, s bár 20 tehén ott is elfért volna, siló- és trágyagödrt készített, de az előírásnak az semmiképpen sem felelt volna meg. Felmérte, így elesik minden támogatástól, mivel azok közelebb fekszenek a lakóházhoz, mint a megszabott minimum 150 méteres távolság. Újabban különben, az uniós normákhoz igazodva, legtöbb 5 tehén tartását engedélyezik a hatóságok a ház mellett.

első három tárgykörben Kovászna megye 13 plusz 20 plusz 48 pályázója kapott 15,74 millió plusz 2,59 millió plusz 13,31 millió euró támogatást, azaz összesen 31,5 millió euró került Háromszékre, a központi fejlesztési régiónak (öt megyének) kiutalt 338 millió euró mindössze egytizede. A vidéki utak, csatornahálózatok, vízvezetékek tárgykör révén további 5,5 millió, az erdőgazdálkodásra szánta lapokból pedig további közel 4 millió eurót ítéltek még meg háromszékieknek. Nem volt kimutatás a termelői csoportoknak szánt összegekről. Összegezve tehát: a SAPARD révén kb. 45 millió euróból mintegy száz beruházás valósult meg a megyében úgy, hogy ehhez az összeghez az önkormányzatok és a pályázók még legalább ugyanennyit tettek hozzá önrészként. (*Háromszék*, 2006. november 14.)

Literek és összegek

Az eredményesség titka, állítja, a saját termésű takarmány fel-
etetése:

– Ha valaki el akarja adni a gabonáját, annak kilónkénti ára ma, mondjuk, 4000 lej. Viszont ha a keveréktakarmányt az állatokkal eteti meg, egy kiló gabonából egy liter tej lesz, amely már 8000 lejt hozhat, a dupláját. Ötfélét őrölök össze, a napraforgót és a törökbúzát nem én termesztetem, azt pityókával cserélve szerzem be. A tritikálét Svájcból hoztam, előttem egyvalaki termesztette, most sokan. Nagyobb a szára, aljazásra kiváló, s nem annyira kényes, mint a búza, jobban kiheveri a mi éghajlatunk viszontagságait, elérhető belőle a 4500–5000 kiló hektáronként. Persze, trágyázott földön, jól megdolgozva.

– *Ennyi állathoz mennyi föld kell?* 20–25 hektár bőven elég. Most is annyi szénám megmaradt, még egyszer ki tudnám belőle teleltetni a teheneket. Nekem raktáron mindig van készletem. Tavaly a pityókát becseréltem gabonára, s milyen jó, mert az idén felment a gabona ára. A tehenek olyanok, mint a motor: felemésztik a gabonát, s pénz lesz belőle. Igaz, egy olyan 20 százalékos kiesésre lehet számítani évente. Kiöregszik, lebetegszik, esik a teljesítménye. Én a három évet örökké kivárom, akkor a legjobb, ha először borjúzik. Gyakori nálunk még, hogy túl fiatal az állat, és már ellik, kicsi marad a tehén, az nem is tud annyit enni, tejet sem ad eleget. Egy 700 kilós persze hogy kétszer annyit eszik, mint egy 350 kilós, de van is teje. Nálunk a Simmenthali megy jobban, a Holstein nem hegyvidékre való. Most négy éve jelent meg a német pirostarka, beondóztam őket, először borjúztak. Annyi tejet adnak, mint a Holstein, de hústermelésre is alkalmasak. Ha nem felel meg a tejár, megyek tovább hústermeléssel.

S itt derül ki, hogy a gazda nem Covalact-függő, annál kisebb felvásárlótól sem függ, az ő vásárlója a biztosan fizető és országos hálózatot fenntartó európai cég, a Danone³⁴. Ennek ő megbízottja és ügyfele is egyszerre, erre a kapcsolatra épül anyagi biztonsága.

– Bukarestben van a gyár, de rendszeren begyűjtik minden nap, nyolc gyűjtőpontjuk van a megyében. Egy ideig a Covalact vásárolta, a falusi csarnokba hordtam a tejet, de kevesebbet fizettek. Ahogy növeltem az állatállományt, arra gondoltam: állj meg, miért nyerjen rajta a csarnokos, minek nekem a közvetítő, leadom magam, mint Svájcban is láttam. Van szerződésem a Danonéval külön farmként, és van begyűjtőként, mert 15 ember ide hordja a tejét. Kaptam tőlük egy hűtőtankot, az szavatolja a minőséget. Ahogy a tejet lefejtet, egy órán belül négy fokra le kell hűteni, hogy ne szaporodjanak benne a bacilusok. A jobb minőségű tejért több pénzt kapsz. Én azért csinálom külön, mert minőséget akarok nyújtani. Nem mindegy, hogy az ember hogyan fertőtleníti, hogyan fej, miként etet. Nem önthetem egybe az enyémet azével, aki vederbe fej.

Számokról még annyit, hogy a gazda LAM-kölcsönben is részesült már több ízben, azokat szépen törlesztette. Két testvére segíti továbbá külföldről időnként, ez nyilván privát szerencse. Sajnálatosnak tartja, hogy a Danone és a Covalact is csak a nagyobb, sok ezer literes vállalkozókat támogatja, a kicsikkel – „mint mi vagyunk” – nem törődik a LAM-on kívül más. Illetve az ő farmja már a SAPARD szórásának körébe esik, csak el ne kiabáljuk.

³⁴ Féltucatnyi nagy cég uralja az országos tejpiacot, köztük a Danone Romania, a Dorna Lactate, a Friesland Romania, a Hochland, az Albalact és a Covalact, ezek a riport megírása idején közelegymilliárd liter tejet dolgoztak fel évente, a kisebb feldolgozóknak kétszer annyi jutott. (*Háromszék*, 2006. jún.6.)

A pár tehenes gazdaságok sorsa

Nem kívánok senkit félretájékoztatni, de a ma nálunk elterjedt háztáji tehentartás napjai nyilvánvalóan meg vannak számlálva. Az ördög azonban nem oly fekete, mint amilyennek festik. Előbb egy anekdota a gazda szájából:

– Németországban jártunk a megyei állatnemesítő központ szervezésében, melynek alkalmazottja vagyok, három faluban én gondoskodom a mesterséges megtermékenyítésről. Nos, Svájcban is láttam korábban olyan gazdaságokat, hogy az állat az istállóból lépik ki az útra, akárcsak nálunk. Németországban is megvigasztalt minket, amit tapasztaltunk. Reggel felkeltünk a panzióban, s hát silószag jön be az ablakon. Ebből láthattuk, nem orvosnak vagyunk a vendégei. Lemegyek, hát az öreg fej. Zárt rendszer volt, csővezetékes fejés, azt lehűtötte a tankban, de utána bődönökbe szivattyúzta át, mert az autó nem tudott a házig feljönni, azokban szállította le odáig, ahol már át tudták venni. Tehát ott is megengedik, hogy bődönökben hordják a tejet.

De mi vár a mi kéttehenes gazdaságainkra, amelyek saját és a szomszédok fogyasztására fejnek, tehát szűk vevői körnek? Müller Zoltán véleménye:

– A maga kis vevőkörét alighanem mindenki megtarthatja, őt nem fogja tudni senki arra kötelezni, hogy ne tartson öt tehenig otthon is állatot. Viszont a tejet nagy felvásárló nem veszi meg tőle. Józsi bácsinak a szomszédba, bárhol el tudod adni minden további nélkül. Svájcban meglátogattunk például egy 6 tehenes gazdát. De a család nem abból élt meg. Az embernek rendes állása volt, az állatokkal az asszony foglalkozott. Sajtot készítettek, felfüstölték. Parasztsajt volt, nem elismert márka. De jóízű, és ismerősöknek adta el, akik sorba álltak érte. Rendelésre dolgozott a néni. Ez pont olyan, mint a disznóvágás nálunk: azt betiltani soha nem lehet. Csodál-

koztak, hogy mi lefogjuk, és a nyakát elvágjuk, úgy szúrjuk le. Kan-nibálok vagyunk, mondták, mert ők megütik a disznót, úgy végez-nek vele. A hagyomány az hagyomány, azt nem fogja tudni az Unió sem betiltani. A két-három tehenes gazdaságokat sem tilthat-ja be senki, azokat úgylis fenn fogják tartani az emberek. De ott más jövedelmi forrásról is gondoskodni kell. Eladni meddig fogja tud-ni? Két-három tehén már 40 litert is adhat, abból a negyed falut ellátja, a többieknek tehát már nem marad vevő. És akkor jőne be az, amire én gondolok: én vagy a hozzám hasonlók a borjakat, me-lyeket nem kívánok megtartani, továbbadnám ezeknek. Ebben már látok jövőt. Akkor az ő tehene nem egy, hanem két borjat nevelne, a sajátja mellett az enyémet is dajkatehénként. Azt pedig húsmar-haként értékesíthetné a gazda, ha már a tejtermelésről le kellett mondania. Másfelől az volna a jó, ha itt a faluban minél többen tud-nók a tejet jó áron eladni, mert ha lenne napi 500 liter tejem, és még négy hozzám hasonló gazda, akkor azért a 2000 liter tejért már ér-deamesebb a felvásárolónak kijönnie hozzánk, bárkivel könnyebben kötünk egyenként is szerződést. Előnyösebb neki 2000 litert elvinni Bükszádról, mint 500-at. Hány ilyen gazdaságot bírna meg a falu? Nem négyet, ahány most van, hanem még tízet is.

Íme, hogyan hozható közös nevezőre a családi farm minőségi tejtermelése a háztáji tehéntartás fenntartásával.

(2006 márciusában)

Földes Ferenc

Földes Ferenc, Oltszemről, nevével ellentétben úgyszólván nincstelennek született. Akár a hajdani angol király, John, a Lackland melléknevet is kaphatta volna, „földnélküliként” látta meg a napvilágot, s ennek megfelelően szolgálégény sorsra jutott még gyermekkorában. Mára azonban igencsak rászolgált a nevére: a falu vezető nagygazdáinak egyike, s tehetőségben, tudásban, gépekkel való ellátottságban és rátermettségben állja a versenyt a környék legtörekvőbb mezőgazdáival. Azt meséli magáról, alig látszott ki a földből, már szántania kellett. Különös ember, a múlt és a jelen, a valamikori parasztgazda és mai farmer tulajdonságai egyéni módon fonódnak össze szorgalmában, látástól vakulásig tartó munkájában. Lankadatlan kitartása, mezőszertetete, állatokhoz való vonzódása a valamikori nagygazdákéval rokon, szaktudása viszont már a korszerű földműveléshez illő, s ha kell, nemcsak magának tud parancsolni, de napszámosokat is képes irányítani, gépparkjával is tud úgy bánni, kéttucat hektárt képes úgy művelni és termékeit úgy értékesíteni, hogy az a haszonelvre épülő piacgazdaságban gyarapodást hozzon neki. Amivel kevesen dicsekedhetnek a vargabetűkben bővelkedő 20. században és ezredfordulón, neki egyenes vonalú, fokozatosan emelkedő pályát sikerült befutnia.

A kulák s a párttitkár

– 1944-ben születtem, jövő év, 2006. február 22-én töltöm be a 62-t, ha Isten segít. Nem sok földet örököltem, mert szolgálégényként kezdtem az életet a gazdámnál, aki jobbról a faluvégén lakott,

ahol most leduvadt [leomlott] az estálló. Anyám apámtól még '44-ben elmaradt volt, aztán a szárazság idején³⁵ elment Aradra, az öcsémet is magával vitte, és több évig ott dolgozott. Én mámmal laktam a faluvégen. Nekik még '16-ban, amikor az Olt uralkodott, elvitte a nagyvíz a lakásukat, s ezért kellett telket venniük a faluvégen a szeszgyártól. Azt a bennvalót anyám úgy fizette vót ki mámmáméknak – miután hazajött, Kilyénben szolgált –, az ott keresett pénzből. Én onnan, a falu legvégéről jártam elé Sorbán József nevezetű gazdához, akinek volt vaj 20 hektár földje. Az úgy járt, hogy fiatalkorában a lovak megrebbentek egy motortól, az almafáknak nekivitték, s az egyik lábát le kellett vágni. Nála nőttem fel, már háromévesen nála voltam, öt éves koromban egyedül szántottam. Az ekét nem bírtam feltenni a szekérre, de fel tudtam állítani, a gazda ült a föld végében, s az ökrök mentek kereken a borozdában. Kimentünk reggel öt órakor a mezőre, s azt az egy hold földet én leszántottam egy órára. Iskolába? Jártam. Neki rokona vót a tanító, s örökké mondta: „Te József, tudod, a gyermek nálam van.” Az válaszolt: „Legyenek nyugodtak, mert én mindent elintézek.” Egy hónapban háromszor-négyszer elmentem az iskolába – így töltöttem a napjaimat. De engemet az az ember és az asszony úgy szeretett, úgy rendezett, mert szorgalmas gyermek voltam! Négy osztályt végeztem, s tudtam, amennyit tudtam. De sok mindenki többet tudott, mint én... Na! De azért valamennyit én is. Aztán a Ceaușescu-világban le lehetett tenni a különbözetet Bodokon³⁶ nyolc osztályig, s letettem három év alatt, hogy meglegyen.

Én ennél a Sorbánnál dolgoztam az '50-es években. Sorbán kulák volt. Egy fia ottmaradt a háborúban, nem volt, akihez folya-

³⁵ 1945–46-ban az iszonyatos éhínség miatt a Székelyföldről sokan a legszegényebbek közül ideiglenesen a nyugati határ mentére telepedtek át, és a mezőgazdaságban dolgoztak.

³⁶ Szomszéd falu, községközpont.

modjon. Sok állatot tartott, 4–5 tehene, ugyanannyi ökre örökké vót, csikót is vetettem vele, mert szerettem. Még egy szolgalegényt tartott, mert ott bizony sokat kellett dolgozni. S még egy szolgálónét. *Fizetni?* Nekem semmit se! Vett nekem egy rend ruhát minden évben. Cipőt csak jegyre lehetett kapni, én mezítláb szerettem járni. Ősszel csak került egy-egy cipő. Aztán '58–59-ben megalakult a társas, '61-ben a kollektíva. A társasban közösen kellett kaszálni, vetni, én mentem mindenhol elől. Az öreg megverte a kaszát, én gyermek létemre mentem a nagy emberekkel. Szedték össze a fődeket, Sorbánnak is bé kellett állani. Én? Én is beléptem. Nekem földem nem volt, de ahogy állott bé Sorbán bácsi a kollektívbe, az én nevemre is íratott két hektárt. Azt mondta: „Neked adom ajándékba, hogy ha majd felbomlik, legyen, mert nem lehet soha tudni. De az sosem lesz, fiam, mert ennek így kell maradni, olyan világ van.” Nem hitt abban, hogy vége lesz. S erre most '90 után mégis jött egy bolondság, s felbomlott ugye!... A kollektívnek tagja lettem, mert a szomszédasszonyom, a feleségem nagynénje párttitkár lett már azelőtt, s ő örökkéig mondta: ezt kell csinálni, azt kell csinálni. Így sikerült haladni. Már 12 évesen IMSZ³⁷-tag lettem. Róza néném akarta a kollektívet is: „Feriike, írdál nyilatkozatot, ne csak dolgozzál itten, legyél te tag.” Akkor kaptam a két hektár földet Sorbán bácsitól, mert akkor ő is béállott volt.

Lovak és traktorok

– *A kollektívvel?* Nem mindenki volt megelégedve. De belé kellett gyakorlódni abba a világba is, meg kellett szokni a társaságot. Egy mást az ember meg kell szokja. Vannak persze rossz emberek,

³⁷ Ifjús munkás Szövetség, a kommunista párt ifjúsági szervezetének, a KISZ-nek a korábbi elnevezése.

akik erre képtelenek, mint most is. De a mostani világ azért más, átalakultunk, de akkor léteztek bennszülött népek, akik egymást gyűlölték, na! S haragot tartottak. Szerették tartani a haragot ez előtt a népek!... Máskülönben nem számított, ki mennyi fődet vitt be, hanem mindenki a munkája, a norma szerint kapta a fizetését. Én kereken tíz évig dolgoztam a kollektívben, közben letettem a katonaságot. Komoly, jó lovaim voltak, fogatosként dolgoztam. Amikor hazajöttem a katonaságból, két csikót kaptam, s az egyik nem viselte jól magát, kain vót, rúgott. Szerettem azért, de került egy másik szép csikó, egy hároméves, azt Bodokról kaptam. Mert én párttag voltam, s Bartókékkel és Szabó Gyuri bácsival jóban voltam. A három falut összevonták, Szabó György volt a néptanácsi nagyzelnök. Ő engemet szeretett, én sokat hordoztam a kommunistákat Szentgyörgyre³⁸ gyűlésbe Sántha elvtárshoz a kasos szeke-remmel.

Tízévi fogatosság után összevesztem itt három illetővel, s mondom Bartók Jóska bácsinak, a párttitkárnak és Szabó Gyuri bácsinak – ők irányítottak akkor itt: „Gyuri bácsi, én elmegyek innen.” „Feriike, ne menj el!... De igaz, miért ne mennél? Én nem akadályozlak. Fiatal vagy, eredj, mert itt kevés nyugdíjat kapsz, ha eljön az idő. Menj csak, hátha hasznát látod!” Na, elmentem Szentgyörgyre. S vót nekem egy nagybátyám Kőröspatakra házasodva, annak megismertem a szomszédját, egy Demeter nevezetű tanárt, többször jártam nála. Mindjárt meglátja, miért említem. Azt kérdi tőlem egy Isvány nevezetű barátom: „Te merre jársz?” Mondom a kenyérgyárban ígértek állást, másnap munkába állhatok, első nap pityókát kell főzni, magyarázta az igazgató, aztán változhat. Ezek a bodoki legények akkor elmesélték, valami *kurszántos*³⁹ traktoros iskola kezdődik, ők feliratkoztak, menjek velük. Hát mikor megyek

³⁸ Sepsiszentgyörgy, megyeszékhely.

³⁹ Tanfolyamos. *Curs de tractorist* – traktorvezetői tanfolyam.

bé az irodába, kit látok? Demeter tanár jó ki. „Feriike, mi a helyzet magával?” Mondom, hallottam a traktoros iskoláról, mit szól, érdekes-e beiratkozni. „Hát hogyne! Nyolc hónapos. Én vagyok itt a főnök, jöjjön velem!” A titkárnőnek szólt: „Magdika, ezt a gyermeket írja bé, Ferike, maga diktálja, amit kell, s holnap már jöhet az iskolába.” Másnap kezdődött is. Három hónapot tanultunk, akkor három hónapot praktikáztunk Bodokon a SMA-ban [állami gépálmás], visszamentünk még két hónapra, s adták a kurszántos diplomát. De mikor én két hónapja voltam ott, nekem már traktort adtak!

Beköltözés a falu közepébe

– *Hol dolgoztam?* Én Bodokon s itthon. Addig lovakkal csináltuk, akkortól gépekkel. Szántást, vetést, mindenfélét. Hogy sikerült-e valamit félretenni abban a rendszerben? Én örökkéig szerettem dolgozni. Minden nyáron kaszagéppel jártam Kovásznán, Papolcon, Gidófalván, a Szépmezőn, Kőröspatakon, fel Bükszádig. *Hogy nem a saját szakállamra?* Persze, engemet örökké küldtek. De mindig feltaláltam magam. Korán keltem, a gépem örökkéig működött. S mikor jöttem haza, még magamnak is tudtam dolgozni. Az emberek pedig fizettek. Bé mertem a kocsmába menni, s egy láda sört vagy bort meg mertem venni. Jövedelem örökké került, nem voltam senkire reaszorulva. Hogy mit vettem? Hát akkor vettem meg ezt a házhelyet. [Ma módos porta a falu közepén, az üzlettel szemben.] Kovásznára küldtek, s én akkor a csobánoknak⁴⁰ sokat kaszáltam.

⁴⁰ A kovásznai Vajnafalván a román pásztorok és juhnyáj-tulajdonosok a téeszésítés idején is magángazdálkodást folytattak, anyagilag sokkal jobban álltak a lakosság zöménél.

Azt mondta a mérnök: Ferike, az öt hektár napjára legyen meg, s maga el lesz számolva, ne búsuljon. Estére meg elvállaltam a csobánnál két-három hektárt, ha kellett, éjjel is, ha elálmosodtam, rábújtam a kormányra, pihentem egy órát, s folytattam. Aztán beköltöztem a falu közepibe, elhanyagolt terület volt, de jöttek a traktorista barátok tízen-húszan, ha kellett, szombat-vasárnap, s három év alatt rendbetettük. Az asszony, akié volt, taníttatni akarta a lányát, beköltözni a városba, blokkot kellett vegyen, hát eladta.

Ez lenne Földes Ferenc életének földtelen, mégis nagyon „földes” része, hiszen nincs mért kételkednem a szavában, valóságos szerelemmel csüngött mindig a földművelésen. Saját gazdasága megteremtésében ennek folytán is nagy erkölcsi előnnyel indult, amellett, hogy az ántivilág felruházta a nélkülözhetetlen szaktudással és tapasztalattal is. A rendszerváltáskor életkora – 45 éves volt akkor –, de minden egyéb is arra predesztinálta, hogy merjen lépni és kiaknázni a lehetőséget. Két felnőtt fia állt mellette, mindkettő gépezelő. De mielőtt rátérnénk mai gazdasága bemutatására, egy észrevételt még utána küld annak a világnak, melynek letűntét oly nehéz volt elhinni. Egykori gazdája úgy vélte az ötvenes években, *az a világ örökkévaló...*

– Úgy van. Én is eleget gondolkoztam akkor, hogy mi történt. Hogy Ceaușescut tönkretették, az biztos. Én nem akarok rosszat mondani reá. Az az ember nem érdemelte meg. Az a népnek, mindenkinek kenyeret adott, úriembert csinált mindenkiből, a fiataloknak lakást és kocsit. Kikövetelte, hogy dolgozzanak. A mai világban én a fiatalokat nem nézem embernek, mert nem akarnak dolgozni a mezőn, nem képesek semmire, nem lehet megbízni bennük. Akkor a katonaság is oda volt téve munkára, hogy az országot élélandítse. Hát ha ő nincs, sok város nem tudott volna megalkulni. Én ezt láttam, mert a régi világban minden hónapban megfordultam Bukarestben, nekem ott nénjeim vannak... A fiaimat bíztattam, járjanak iskolába, ha már nekem nem sikerült. Traktoros

iskolát végeztek, a nagyobbik most kamionsofőr, hosszú *kurszás* [hosszú távú fuvarozó], járja a világot, sokszor három hétre odavan, de azért segít ideghaza is, ha tud.

Ezt úgy hozza fel Földes Ferenc, mint ellenpéldát. Sikerült fiainak átadnia munkaszeretetét, azok az ő törekvő természetét örökölték. *Hogy mit kapott még attól a világtól?* Hát a téeszek felbomlásakor nem sokat: „Semmit, mert nem járt. Nem követelhettem magamnak, mert nem vittem bé. De én vásároltam magamnak, nem kellett kapjak.”

Nem kell a föld senkinek

– Földet én hát vásároltam. Attól errefele is, mert kénálkozva kénálkoztak sokan, s magam után is íratam vagy tíz hektárt, s van még vagy öt, amelyik nincs még rám íratva. A tavaly ősszel egyszerűen ment, nem kellett a topósokat [topográfusokat] fizetni. Most ki kell vinni őket a mezőre, s elkérnek 7–8 millió lejt minden parcelláért csak azért, hogy letopózzák. A tavaly karácsonytól újévig átíratam vagy hat darabot.

Hányfele feküsznek? Tízfele is. Az enyémeik közel, itt a falu végén, s a Rétben is van három hektár. Nem szeretek messze járni, nagyon drága a világ, a motorina és az alkatrészek. De főleg az emberek mások! Mikor a földeket visszaadták, a népek szerették a földet, harcoltak érte. Nekem éjjel-nappal örökkéig volt dolgom, hívtak a pityókaültetővel Oltszemen, Zalánban, Málnáson, Bodokon, s éjjel-nappal ültettem. Belékerült egy hónapba, hat hétbe, de én folytattam, mert azok az emberek engem üsmertek, tőlem megérdemelték. Szerették a földet, engem elvártak. Meg is fizették rendesen. Most a nép elkezdett idegenedni ettől a felitől, hogy ne kelljen fizetni, inkább parragba hagyják a földeket. Oltszemen is csak vagy

10–15 ember művel pár hektárt, a többit az is odahagyja. Aki nem tudja valakire reanyomni azzal, hogy „adj érte, amennyit akarsz”. A szomszédos Zalánban ugyanúgy. Ott 700 hektár lenne, 30-at ha művelnek... Itt? Itt 40–50 százalékát igen. A mi falunk a nagyút mellett fekszik ugye, s jobban kapaszkodnak.

– *De nem eléggé? Tukmálnák rá másra?*

– El lehetne vállalni 100 hektárt is! Zalánból szinte az egész határt! De mit csináljak vele? Olyan drága a műtrágya, avval játszodni nem lehet. A föld kölcsön terem, másképp nem.

Gépszerzés

– Az első traktort akkor vettem, mikor a SMA [állami gépállomás] eladódott. Az igazgató mind adta el idegeneknek. Mondom: „Igazgató úr, ezt nem adjuk, ezt én akarom megvenni.” „Várjon, Ferike, van üdő, ne siessen, jó helyen van itt.” Így folyt, de aztán csak kifizettem három évre rá. Az árverés? Hát úgy volt, hogy megvesszük mi vagy négyen-ötön a gépállomást. De végül egy másik csapat tette rea a kezét, mert reamenősebb vót. Pedig nem voltak se traktoristák, se más alkalmazottak. *Hogy meg voltak állapodva?* Én nem tudtam róla. Az árverésre Szentgyörgyre ketten mentünk az igazgatóval. De ő idegen volt, s óvakodott. Gyáva volt. Az új tulajdonos engem megbecsült. Nem haragudott, hogy meg akartam venni. „Én tőled úgylis megvettem volna” – mondta. Engem visszatartott aztán, még négy évig ott dolgoztam. Azt mondta: „Feri bácsi, amíg maga nyugdíjba nem megyen, én soha magának nem mondom, álljon félre, a gépjeivel azt csinál, amit akar.” A gépek örökké itt voltak a falu végén, én azokkal dolgoztam, pénzt kerestem, s azt leadtam neki.

– *Mi történt az árverésen? Ráígérték, úgy nyerték meg?*

– Mikor kiosztották a papírokat, a főnök óvakodott reatenni még 50 milliót. Ő csak 20-at ígért. Ők reatettek 40-et, s elsők lettek. Pedig nekünk lett volna 15 százalék kedvezményünk, mert ott dolgoztunk. S összeszedtünk 97 kupont⁴¹, hogy indulhassunk. Még kellett ott fizetni is egy összeget, hogy részt vehessünk. S én sejtettem, hogy mi történt, aztán, hogy lekenyerezték vagy nem, nem mondhatom biztosra. De sejtettem, ismerősöm is volt a bizottságban. Az nekem jelt adott. Na, mikor nekitaszították a papírt, én figyelmeztettem az igazgatót: „Főnök figyeljen ide, száz pengőnek ötven a fele” – mondtam hangosan. Ott mindenki kacagta sorba. De ő mégse írta be. „Feriike, nem adhassuk ezt a komoly összeget, mert nincs, amiből kifizessük.” Mondom: „Én kifizetem.” Mert a nagyobb fiammal volt egy Rába kocsink: azt eladtam volna, s úgy is kifizetem! „Ne búsuljon, nem kell maga kifizesse!” De úgyse írta be. *Hogy adtak-e neki valamit?* Nem tudhatom, de hajlott az ők irányításuk után. Aztán harmadnap azt mondta neki az új tulajdonos: „Nekem igazgatóra nincs szükségem. Itt többet nincs mit keressen. S amit elfeketézt, mind hozza vissza.” Kiadták az útját. Ő többet oda nem mert menni, verést ígérték neki, na!

– *Még milyen gépeket vett?*

– Az ültetőgép megvolt, s hoztam a nagyobb fiammal a Regátból egyebet is. Kocsi volt, a fiam örökkéig hordta a törökbúzáat onnatt kocsival, s elmesélte, mit látott. Ott olcsóbban hozzá lehetett jutni a gépekhez, traktorokhoz is. Ma mindenem megvan, ami kell. Két traktor, kombájn, minden. Csak így lehet gazdáskodni. Az nem ér semmit, ha örökké mást kell hívni.

⁴¹ A privatizáció első lépéseként Romániában értékpjegyeket, kuponokat osztottak ki a lakosságnak két ízben is. A második rend kuponot aztán részvényekre lehetett becserélni, innen a kuponos privatizáció mint kifejezés. Utóbb tértek rá a természetbeni visszaszolgáltatásra, mellyel aztán az államosított vagyon legnagyobb részét újra magánosították.

Egy szorgalmas nép

– Betakarításkor nem kell munkást felvegyek, megvannak a cigányaim Oltszemről. Én őket megfizetem, s ők nekem szót fogadnak.

– *Mit lehet rájuk bízni?*

– Semmit se. Csak ha én velük vagyok. Legjobb a pityókát szedni velük. Azért szeretem velük, mert nincs betérhelve a gyomruk, sebesen hajolnak, s komolyabb munkát lehet velük elvégeztetni tán, mint a magyarokkal. A magyar ember máma kényes, egyiknek szivar kell, másiknak kávé, még pálinka is, panaszkodik, megfáradt a dereka... Ezekről ezt nem lehet hallani, egy szuszba szedik. Ha veszekednek, reik kiáltok, s nincs baj semmi. *Hányat?* Amennyit, akarok, annyit. Hívok tízet, s jön húszt!

– *Pityókával fizet?*

– Dehogy, pénz nélkül el sem jönnének. 150 ezer lejt adok egy napszámra. Még most is tartozom pityókával. Minden napra adtam tíz kiló pityókát, s enniük is háromszor. Igaz, tíz órakor kezdünk – nem szeretnek korán kelni. Estig úgyis dolgoznak eleget. Közben szivaroznak is. Minden reggel én hozom el őket a falu végéről, a patakról, ahol laknak. Van a patakon vagy 400 lélek, akik szuszognak. Ezelőtt ötven évvel tízen ha voltak. Nagyon elszaporodtak? Mi lesz Oltszemmel? Cigányfalu lesz, kérem, ha ez így megy. Akad köztük, aki iskolába jár. Nem buta népek. S annyi ügyes leány, olyan harminc darab, tizennégy és huszonöt év között, hogy azt nem lehet elmondani. Dolgozni nagyon tudnak. Szorgalmasak. A törökbúzáat is velük szedetem. A magyar nép, ugye oda jutott, üdös, a fiatal meg nem szeret másnak dolgozni, inkább iskolába jár. „Napszamba nem megyek” – mondják. Még eltelik tíz–húszt év, s cigányfalu lesz Oltszem.

– *De a föld nem az ő kezükön van...*

– Aztán oda kerül, azt kell mondjam, ha alakul a dolog. Mert ők szeretnek dolgozni.

– *De mindenki a lustaságukat osztja!*

– Ha van, aki velük legyen, s aki őket irányítsa, csinálják. A magyar fiatalság mind húzódik el. Zalánban, ott még van fiatalabb gazda, aki nem járt annyi iskolát. Onnan még napszámba is el-eljönnek. De olyan válogatósak! Fejenként egy fél liter kávé, ebéd, pálinka, s 300 ezer lej minden napra! „Ti is tízkor jösztek a mezőre, mért kérték ennyit?” Őket nem érdekli! Hát ha nem, inkább elhívom a cigányokat. Veszekedek velük, de mással se érek el többet, mint velük.

Árak és költségek

– *Állatot* örökkéig tartottam. Hogy pénzt szerezzek, minden esztendőben bikaborjúkat. Most hét darab van, régebben hol 4, hol 5 volt. Fejőstehén kettő. Házi szükségletre, de a csarnokba is adtam a nyáron, nekem nem kell itthon annyi. Mikor munkások vannak, elkel a 10–20 liter, máskor pénzzé tesszük. Gőlyém [kocám] van kettő, s malacok. Sok. Most építkezünk, a fiammal karöltve, hogy legyen négy–öt állattal több. Tavaszra lehet belőle valami, ha az asszony is bírja – fájlalja a lábát –, s nem jön valami közbe. Mert ő a „főnök”: ha nem főznek, nincs mit meríteni.

Földárak? A jobbnak, a közelebb fekvőnek hektárja 20 millió, ezelőtt 3 évvel még 15-ért is hozzá lehetett jutni.

Nagygazda: én nem gazdának érzem magam, a földdel szemben nem gazda vagy, hanem ott dolgozni kell, és sokat. És amikor kell, mikor az üdőjárás megengedni. Nem mi vagyunk a gazdák, hanem az üdőjárás, mi csak alkalmazkodunk.

A tavaly *ültettem* pityókát, vagy 3 hektárt, búzát is *vetettem* vagy 7 hektárt, s árpát is igen vagy hat-hetet, s rozsot is igen kettőt, s zabot is igen hármat. Pityóka? Nekem termett az idén is, eladtam a nagyot, s az aprót felettem az állatokkal.

Többfélét és több helyen termeszték. Mindenfélét kell termesztetni, mert az üdőjárás is közreműködik. Ezelőtt egy-két évvel a felső határba tettem a pityókát, ott több eső esett, pedig csak két kilométer a távolság. Ott jobb termés lett úgy árpából, mint pityókából, mint búzából. Valamikor a gazdám úgy tanított: fiam, ne csak egy helyen legyen földed. Mert az üdőjárás ha erről megcsal, túlfelől utána pótolja.

Vegyszerek? Azt én nem hagyom ki. A pityókától a burjánirtót nem sajnálom, meg vagyok győződve, a bogarakkal is végzett, az idén nem volt annyi bogár. Mútrágyát szórok a pityókának legalább négy-öt mázsát, az idén is ötöt. Tavaly hetet, azelőtt nyolcat is. Istállótrágya is kerül, mert bédolgozom az *unitaté*hez [katonai egység a közelben], s onnat minden ősszel adtak húsz *remorka* [pótkocsi] ganéjt, s tavasszal is igen. Most már felszámolódóban van, pedig tartottak bikaborjakat, hatot, s teheneket, négyet, s vagy öt lovat. Csiki székely fiúk gondozták őket. De vége.

Vásárolni? Én meg vagyok elégedve ennyivel. Azt mondta azelőtt a gazdám: fiam, ha van tíz-húsz hektár földed, elégedj meg vele, mert azon annyit lehet dolgozni, hogy nem kell máshoz menni munkáért. Az elég. *Géppel?* Meg lehet művelni százat is, hogyne, csak az a baj, a vadállatok nagyon közreműködnek. Mindenbe turkálnak belé. Szentgyörgyről a vadászegylet nagyon pártolja a vadakat, nem lehet bántani őket. Ezen persze lehetne segíteni: ha már annyira pártolják őket, kerítsék be az erdőt. Hogy ne tudjanak béjőnni a határba. Nálunkfelé sok a vaddisznó. Azelőtt nem volt annyi. Igaz, a magánvilágban annyi volt a vadász, hogy! Ma egyik a mást elárulja, ha meglő egyet, képesek bézárni. Azelőtt az erdő alatt is lehetett pityókát termelni, most nem megy. Vagy ide

hozzám a kertbe, a csűr mögé is lejőnek a szarvasok. Kicsike az Olt vize, átaljőnek, át a vasúton. Úgy es volt, hogy éjjel jöttem haza két órakor, s annyi volt az őz a kertben, hogy majd letapodtak, félre kellett álljak a fa mellé. A régi világban a sok orvvadász megakadályozta ezt. *Vadmentes földem?* Van, hogyne, Bodokon, egy aszszonytól bérlem, a vasúton belül, az Olt mellett. Azt a vadak nem bántják. Az emberek igen, el-ellopnak egy-egy szekér törökbúzáat, de a többit meghagyják nekem. Ott termeljük a kukoricát vagy tíz éve. S Zalánban is van egy darab, olyan, mint az arany. Sok éve művelem, de az soha be nem csapott. Semmi perjefű nincs benne. Sűrű rozs termett rajta az idén, a szél lefektette, mégis megérett. De a sok eső miatt nem tudtunk reamenni, hogy learassuk. Zaláni viszonylatban azok a földek, ha béáznak, később száradnak ki. Itt lenn, a nagyút mejjékin egy hónappal hamarább kiszáradnak, mint ott az erdő alatt. Az agyagos földek tartják a vizet. Ha reamegyen az ember, nyuvad bele, hatvan centire is belesüllyed. Aztán csak eljött az üdő, megerősödött a föld, s learathattuk. Jó termés lett.

A föld nem hibás

– Tudja, mi a kollektív időkben is alkalmazkodtunk az üdőjáráshoz. Én voltam a vezér a traktoron, mikor húszan mentünk – Szépmezőre, Kovásznára, voltunk Segesváron, de messzebb is –, én borozdáltam elől. A mérnök örökké engem küldött: „Feri bácsi, ha lehet, maga menjen elől, borozdálja maga a földeket.” Mert én láttam a földnek a fekvésit. Nem mindegy, hogyan borozdáljuk azt. Alkalmazkodni kell a földnek a hajlásai után. Ha nem jól szántjuk, abból sose lesz sima. Ő sose hibás, a föld.

Lovat örökké tartottam, avval kicsit felszabadítjuk a traktort is. Gabonaszállítás vagy a munkások, felülnek húszan is a szekérre.

Vagy megy a gyermek az erdőre fáért. A ló odahúzza a fát, ahova kell. Úgy szeret engem az én lovam, hogy én megyek elől a traktorral, s ő jó utánam. Nem marad el a traktortól. Ilyen volt az apja is. Én valamikor megszerettem az állatokat, s most es szeretem. Ha nem lenne állatom, nem tudnék aludni sem éjjel, na!

(2005 novemberében)

A kétely hangja

Hogy ki mennyire volt felkészülve a rendszerváltásra, az nyilván mentalitás kérdése is. Míg sokan még a szocializmus által az emberekbe nevelt erkölcsi célok rabjai maradtak, kialakult szokásaikkal nehezen és csak fokozatosan tudtak szakítani, addig mások komoly lépéselőnnyel indultak neki az új lehetőségek kiaknázásának, mivel a korábbi rendszer hatását eredményesebben háritották, és ezáltal mások előtt felismerték, miben is áll a váltás, és idejekorán élni tudtak az új szabadsággal. Sorozatunk nem egy életpályán szemléltette a „ki korán kel, aranyat lel” közmondás igazát. A lelki-erkölcsi ráhangolódásbeli előny mindamellett mindenkinél más-ként nyilatkozott meg, volt, aki éles szakítás formájában élte meg a rendszerváltást, és bizonyította be már az első napokban, hogy rejtőzködő énje az igazi, más úgyszólván észrevétlenül nőtt bele szervesen az új korszakba. Az oltszemi Földes Ferenc, mint láttuk, ma is azt vallja, nem ő cselekszik, hanem a dolgok természetes menete, az életmód, a gazdálkodás sodorja magával. Gyakoribb eset, mikor új öntudattal és célokkal vág neki a vállalkozó az új életnek, s olyan eltökéltséggel, mely a leküzdendő nehézségekkel arányos erőfeszítésre teszi képessé.

Második oltszemi történetem, a Dimény familia itt következő példája, ahogy azt egyik kimondottan sikeres tagja saját szemszögéből előadja, abban is érdekes és elüt sok másétól, hogy a mesélő szülei és nagyszülei mindkét ágon szembehelyezkedtek a mezőgazdaság kollektivizálásával, és iparkodtak kikerülni azt. Apropó magángazdálkodáshoz való ragaszkodás és felkészülés az új világra. De ne szaladjunk előre!

Utcafenék – nem zsákutca

Amit riportalanyunkról még a találkozás előtt meg lehetett tudni a faluban: *Dimény Gábor* szakmája szerint állategészségügyi technikus, harminchárom hektáron gazdálkodik, 41 éves, két gyermek apja, felesége tanítónő a helyi iskolában, testvére a falu két üzletének tulajdonosa, szülei még javában gazdálkodnak. Első benyomás: szép, új, villaszerű családi háza urbánus komforttal van ellátva, szembeszökő jólét jelei mindenütt. A pusztá tényeket az összefüggések értelmezik.

– Itt születtem három házzal bennebb, a Malom utca fenekiben. Utcafenék: zsákutca. Szüleim, testvéreim, nagyszüleim is mind itt laknak, szinte Dimény negyed ez, egy csukorékban, mindenki a maga portáján. Testvéremnek itt az egyik üzlete, egy dobással bennebb a szülői ház, ahol elágazik az utca, lakik a nagymama, édesanyám anyja. Édesapám árkosai születésű. A nagyszülők mezőgazdasággal foglalkoztak, édesapám Brassóba járt munkába, édesanyám ide a kastélyba – így hívják a kisegítő iskolát⁴² – mint varrónő. Az ősök Oltszemen kivonták magukat a kollektivizálásból, úgyszintén Árkoson is. Voltak meghurcolva és erőszakolva, de csak megálltak a saját lábukon. Édesapámék vagyonát több község területén szórták szét, az árkosai földtömb egyik része Kálnokra, másik Rétyre került, a harmadik Komollóra, egy darab még most is Étfalva határában van. Most sikerült visszaszerezni, s szerencsére ott, ahol eredeti helyükön feküdtek. Az oltszemi földek itt maradtak a falu határában, de kitolták erdőszélre, mezőszélre.⁴³ Most a régi, jobb fekvésűeket birtokoljuk itt is, közelebb a faluhoz vagy az Olt mentén.

⁴² A Mikó grófok egykori kastélyában évtizedekig bentlakásos kisegítő iskola működött a fogyatékos gyerekeknek.

⁴³ A téeszbe belépni nem kívánóktól elvették eredeti parcelláikat, és az előnytelen fekvésű határrészekre mérték ki nekik helyette mást.

Édesapámnak – hál’ Istennek jó erőben van, és gyerekei segítségével maga gazdálkodik – 7 hektár körülje van, s 11 hold erdeje a közbirtokosságban, nagyanyámnak 3 hektár 70 árja, a nagyapai részt egyik fia bírja.

Ismételten firtatom, *miért is nem álltak be a téeszbe és hogyan történt a dolog, hogy nem fizettek rá.*

– Mind a két részről a női személyek, a nagyanyák harcolták ezt ki, mert az oltszemi dédnagyanyám is olyan kötésű és testalkatú volt, s munkás, hogy a kollektivizálókka abszolút szóba se állott. Keményfejű és kitartó, az még a veréstől sem félt. Bármelyik férfiszeméllyel szembeállott, ha kellett. Makacs volt, na! Ráfizetni meg talán azért sem fizettek rá, mert a szülői házhoz egy jó másfél hektáros kert tartozik, s már abból a belterületből meg tudtak élni. Nagy gyümölcsös, egy-két tehénkét eltartottak abból, 2–3 disznót, lett pálinkájuk, egyebük. Fenn tudták tartani magukat. Pénzeltek húsból, tojásból s zöldségből. Nem lehetett túl sok, de a kitartáshoz elég volt.

Oltszemen jártam elemibe, folytattam az öt-nyolcadikat Bodon. Ott édesanyám volt osztálytársa volt az oszim, s mivel szerettem az állatokat, azt javasolta, menjek mezőgazdasági líceumba. *Honnan látszott az érdeklődés?* Hát iskolából hazajövet sem az volt az első, hogy labdába rúgjunk, hanem a kedvenc állatomhoz igyekeztem, osztályfőnöki órán is inkább arról beszélgettünk, vagy egymás között. Úgy neveltek gyermekkorunkban, a hízó bikaborjúk és a fejőstehenek mellé álljunk, amiből pénzt kaptunk, na! Így kerültem Csombordra a szaklíceumba, ahol akkor borászatot, erdészetet, gyümölcskertészetet, állattenyésztést, állategészségügyet stb. Lehetett tanulni. Románul, persze. *A tanulók?* Hát úgy nagyjából fele-fele arányban magyarok és románok, de a románok is mind Erdélyrésziék. Románul, persze, jól tudok, s ez tényleg nagy előnyömre szolgál.

Az üzletvezetés iskolája

Diményék vállalkozói tudományának tandíját mégis a szocializmus fizette ki, mégpedig, amikor másutt inkább csak rombolni tudott már: a nyolcvanas években. A dolog a következőképpen történt.

– Elvégeztem a líceumot, kihelyeztek Nagyborosnyóra az állategészségügyi körhöz, onnan bevonultam katonának Romanba, és majdnem két év múlva szereltem le. A megye Szépmezőre küldött az állami gazdasági farmra, kötelező módon. Reggel ötre mentem, a munkaidő tízig tartott, utána 4-ig szabad voltam, akkor megint munkába kellett állni. Egyéb nem volt, csak fuss ide, fuss oda, a napom fel volt fűrészelve. Itthon az állatokkal kellett foglalkozni, tíz-kor hazajöttem, s kaszáltunk, takartunk, hordtunk vagy erdőtünk, de 4-re megint vissza kellett menni. Állandóan úton voltam. Persze nem tetszett nekem ez a program és lekötöttség. Közben apum lakatoskodott az Uniónál, a fogyasztási szövetkezeteknél. Ennek a keretében alakult meg az IPPC nevű részleg, asztalosok, bádógosok, autószerelők és más csoportok számára. Jött egy lehetőség, ha van itthon mód a vasanyagelraktározására, akkor megnyithatja itt is a műhelyt. Meglett mindenféle eszközünk, bevezették a háromfázisos ipari áramot, volt vasvágó, köszörű, fűrő, hegesztő készülék, oxigénpalack, minden. Apum jó mesterember volt, értett mindenhez. Elkezdtek a lakatosságot, én még gyermekkoromban megtanultam azt is mellette. Komoly munkákat is végeztünk: az oltszemi és a gidófalvi malomnak gabonátároló silókat fémgyűrűkből például – három lábon álló magas-magas hengerek –, azokba 20–25 vagon gabona belefért. Egy pitești-i gyárból hozták a gyűrűket a trailerek, daruval rakodták, s mi raktuk össze a gyűrűket. Végeztük a munkát – felelősségre! Csináltunk rengeteg szekeret is a téészeknek, legalább 80 darabot, gumikerekeset, melynek az oldaldeszája

vasrámában áll. Volt munka rengeteg, éjjel-nappal ment a meló, én a korábbi állásomat ott is hagytam. Megérte, igazgatói fizetést kerestünk akkori fogalmak szerint. Sokszor egy-két napszámot is megfogadtunk, s egy hét alatt legyártottunk 4–5 szekeret. Vállaltunk toronyfedést is, Farkasvágón vagy Előpatakon lefődtük a templomot. Apu nyugdíjba ment, s én folytattam. Abból a pénzből vettem meg ezt a bennvalót – két hektár –, de később, a kilencvenes évek közepén. A műhely még '91–'92-ben is adott munkát, aztán más világ kezdődött, felbomlott a szövetkezet. Én bekerültem a tanügybe helyettesítőnek. Nyáron biza volt szabadidő jócskán...

Saját traktoron

– Magyarországra jártam pár évig dolgozni, s Ausztriába is. Bármilyen munkát vállaltam, lakatosságot, kőművességet, én a munkától nem féltem, s a pénzt jól meg tudtam keresni, egyedül, nem csoportban. Három-négyszer ismételtam ezt, s megérte. Utána már csak látogatóba mentem külföldre, mert beállott a gazdálkodás keményen, megindítottam a mezőgazdasági vállalkozást.

A bátyám a kereskedelmi pályát választotta, én a mezőgazdaságot. Visszaigényléskor én voltam a fő kovász, idősek voltak a többiek, én jártam a telekkönyvi hivatalt, én adtam le a kéréseket, kerestem a regiszterekben, végeztem a rengeteg tennivalót. Apumnak is én keresgéltem ki a földjeit. Így kerültek a földek inkább az én kezembe, én derítettem felszínre, s maradt inkább nálam. Én dolgozom rajtuk, mind a mezőn, mind az erdőn. Vásárolni a két hektár beltelket vettem meg, érdemes lett volna többet, de a házépítés nagyon sokat felemésztett. Ha örököltam volna lakást, nem kellett volna építenem. Megvettem ezt a bennvalót, ezen volt két rumina épület. A vécétől a házig mindent újjá kellett építeni.

Van nyolc személy, akiktől bérelek évek óta földeket, összesen 33 hektárt szántó s kaszáló egybevéve, elég jó darabokat, ilyen apró 10–20 árakkal nem foglalkozom. Összehoztam a gépállomást, mégpedig, ahogy mondani szoktam, a román testvérek segítségével. Megérdemlik, mert rendes emberek voltak. Hogyan? Előre egy kis pityókával indultam el a forradalom után Târgoviște⁴⁴ irányába, hogy adjam el. S hát látok ilyen gépet is, olyant is. Itthon a családban megbeszéltük, egy lejt kéne kiszorítani, s megvenni azt a vetőgépet vagy traktort. Ott? Abban az időszakban számolták fel a téeszeket, a gépállomásokat, s én különböző vezető emberekkel ismeretséget kötöttem az ezer idegenben, mai napig is tartom velük a kapcsolatot. Rendes román emberek voltak, mérnökök, akik kiségtettek, ha nem volt pénzem, olyan is volt, felét a traktornak kifizettem, felét bérként hoztam el egy évre rá. Jóindulattal voltak velem szemben. Ami fontosabb gép volt, beszereztem. Telefonon értesítettek, gyere, most megveheted. Két traktorom, utánuk mindenféle gép, kombájn is, előre egy román arató-cséplőgépem volt, kicserélem kis osztrák gépre, háromméteres az asztala. Onnan más havereknek, kollégáknak is vettünk gépeket. Miért nem innen? Mert ott feleáron meg lehetett kapni. A székely ember kapzsi, a gépállomásokat az alkalmazottak társulásai akarták megvenni. Itt jobban karbantartották őket. Inkább volt rend és fegyelem. Nem is igen árulták még. A Regátba leromlott gépeket kínáltak, traktort fél kerékkel vagy ablak nélkül, ilyesmit. Mindet nekünk kellett kijavítani. Ott tettek tönkre mindent. Én szerencsére mindenhez értek, nem kell a szomszédhoz fordulnom, hogy egy szeget elüssön nekem.

Ráálltam az állattartásra. Jelenleg van négy fejőstehenem, ló, üsző, borjú, vagy 22 darab disznó. Minden esztendőben ezt az állatmennyiséget szoktam tartani, minden fajból, mert ha egyik csődöt mond, vagy esik az ára, a másik kipótolja. Teszem azt, esik a

⁴⁴ Târgoviște – város Havasalföldön.

disznónak élősúlyban az ára, akkor a szarvasmarháim vagy a hízó bikaborjaim pótolják. Tavalyelőtt úgy jártam volt, hogy a 40 disznómat alig tudtam eladni, kilónként 26–28 ezer lejben kellett adni, csak elvigyék, szinte ingyen. Avval volt szerencsém, hogy a hombár, a padlás mindig tele, nem kellett eledelt venni, korpát, darát. Most 50 és 60 ezer lej között van az disznóhús kilója, el lehet gondolni, mit jelentett. *A növényi kultúrák?* Takarmánynak, de csak részben. Mert ipari, gyári maradékot is hozok, a cukorrépa után laskát, feletetem a répataréjt vagy -lapit, nem is beszélve az apró pityókáról, amit az ember nem tud értékesíteni. Az idén is öt hektár répám volt elvetve, a taréja el van silózva, a répaszelet szintén. Azért is tartom az állatokat, mert a maradékból lehet őket etetni. A saját kaszálók szénájával is valamit kezdeni kell, mert annak sincs ára. Jelenleg 200 ezer lej száz kiló széna: azért nem érdemes lekaszálni sem, inkább feletetem hát az állatokkal. Igaz, az állattartás per pillanat nem jövedelmez, a tejnek sincs ára, sem a gabonának, mert 2800–3000 lej a búza kilója. De olyan időszakot élünk, nem lehet csak úgy egyből abbahagyni, az ember reménykedik és vár, mi lesz, kap-e segítséget az államtól vagy az Uniótól.

Elkedvetlenítő feltételek

Amit tehát kevesen mondhatnak el magukról, Dimény Gábornak Oltszemről az utóbbi tíz évben sikerült szépen felszerelt gazdaságot lábra állítania, a bérelt területekkel együtt harminc valahány hektárt művel, méghozzá saját gépparkkal, miként a nagykönyvben meg van írva, a növényi kultúrák és az állattenyésztés kiegészítik egymást nála – s ha mindehhez hozzávesszük a felhalmozott tapasztalatot és tőkét, az embernek kedve lenne kijelenteni: íme a jövő embere, akinek nem lesz gond helytállnia az Európai

Unió piacán sem. Ha valakiről, róla bizonyára elmondható: felkészültség dolgában az elsők közt van, s alighanem zökkenőmentesen fog beilleszkedni az Unió komplikált, de a szakértelemmel párosult tőkét igaz értéke szerint méltányoló kontinentális mezőgazdálkodásába.

Nos, e következtetésre rácsafol a riportalany vallomása: annyira nem elégedett azzal, amit elért, hogy azon gondolkodik, esetleg felhagy a gazdálkodással. Amit a riporter sikernek nézett, az a gazda szemében az erőfeszítésekkel arányosságban semmiképpen nem álló eredmény.

– Én ennek az uniós menetnek sem örvendek. Az is olyan, hogy vagy erre, vagy arra, de az embert kényszerítik valamerre.

A megjegyzésre, hogy a román államénál kiadósabb támogatásokra lehet számítani, elmeséli, milyen fonák módon kínált az állam az idén ősszel szubvenciót:

– Azt mondták, ha búzát vetsz, harmadát a vetőmagnak az állam állja. Annak a vetőmagnak az ára kilónként 10 vagy 12 ezer lej. Hektáronként 300 kilót számítva – én 340–360 kilót szoktam különben vetni – az 100 kiló szubvencionált vetőmagot jelent, a többi 200 kilót nekem kell kifizetnem, ugyanattól a cégtől vásárolva, azaz az én költségem 2,4 millió lej hektáronként. A bökkenő csak az, hogy a hektáronkénti 3,6 millió vetőmagárral én egy tonna jó búzát vehetek ma egy magángazdától. Tíz mázsát – mert 280–300 ezer lej egy mázsa. Az állam pedig a vetőmag mázsáját 1,2 millióért kínálja. Hát ilyen segítségeket ajánlanak. Nem is igényelte senki a helyi tanácsnál, jól tudom, mivel tanácstag is lennék, s tisztában vagyok minden úgynevezett támogatással, ha tejre, ha földre, ha egyébre vonatkozik.

Nem tagadja azonban a gazda, a mai román gyakorlat nem biztos, hogy az uniós gyakorlatot vetíti előre, sőt!⁴⁵ Ezért érezni, a reménykedésről nem mondott le, inkább kívár.

Kiderül a beszélgetésből, amire már mások is szolgáltatnak adalékkal: átrendeződőben van a megművelt faluhatár szerkezete. A vadkárral, de az intenzív gazdálkodással is összefügg, hogy a peremeken a téveszidőkben vagy még korábban felszántott földek lege-lőkké és kaszálókká alakulnak vissza, már maga a távolság és a tago-sítás szándéka is arra indít, hogy a faluhoz közelebb fekvő területek művelésére fordítsanak nagyobb gondot. Mivel maga a földvásárlást mellékesként kezelte, az összevonás felől hiába érdeklődnék, ezért inkább az udvarra terelem a szót.

Lakótér és gazdasági udvar elválasztása

Feltűnt nekem, mennyire szép és rendezett a ház eleje, csupa virág a tágas előudvar, sehol a képből kirívó gép, trágyalének meg hasonlóknak nyoma sincs.

– Sokat jártam-keltem, s megfontoltam, mit csinálok. Balról van a tehén- és lóistálló, s annak a lefolyása az istálló háta megett van, elszigetelve. Nem érzik a szaga. Mikor annyira megtelik, szívatom is ki. Kanalizáltam: egy külön gyűjtőmedencébe folyik le a disznók alól a lé, s külön a marhák alól.

– *Az Unió az állatok lakóterének a megteremtését is előírásokkal szabályozza. Bizonyára hallott róla, hogy az istállónak ablaka is kell hogy legyen... Sokba fog ez kerülni?*

⁴⁵ Romániát végül 2007. január elsején fogadta be az Európai Unió, Bulgáriával együtt, a döntés az év végén született meg. A beszélgetés ide-jén még találgattuk, hogy mi lesz, késik-e újabb két évet a belépés.

– Hogyne, és huzattól mentes helyen kell a lovat tartani, arra különösen érzékeny, megszabják az ablaknyílás szélességét és magasságát, mindent. Mibe kerül? Én már a meglévő rendszeren nem változtatok, sőt az idén azon kezdtem töprengeni, vissza kellene adnom a földeket. Csapadékos volt az év, kárt tett a gabonában, ezt megéreztem. Másfelől nincs ára semminek, két éve tapasztalom, minden megy tönkre, s nem érdemes csinálni. Akiktől bérlem, félnek is, hogy lemondok a földekről, s akkor ők mihez kezdenek, mert nemhogy gépjük és lovuk, de még szamaruk sincs, idősek és tehetetlenek.

Átnyergelni

A gazda egyre kevesebb „jövőt lát a mezőgazdaságban”, ahogy mondja, s mivel fő jósága a gép, s a környéken létezik pozícióit őrző vagy most lábra kapó ipar, ezekhez fűződnek reményei:

– Én egy stagnáló időszakot éltem meg. Most úgy döntöttem: az egész földet még megszántom, elvetettem 14 hektár búzát, s meglátom, teszek-e 5–6 hektár cukorrépát s 4 hektár pityókát, ez a tavasz titka, lám, hogy ébredünk. Ha valami jó üzlet kínálkozna, eladnám a gépparkomat, s irányt változtatnék. Vagy erdőkitermeléssel foglalkozni – csörlős traktort, TAF-ot kéne beszerezni –, vagy valami komolyabb gépet hozni külföldről, amelyik kőbányában is megállná a helyét, emberrel együtt bérbe adnám, vagy jómagam dolgoznék rajta. Egy ilyen nagyteljesítményű gépnek hasznát lehetne venni például a zoltáni homokbányában, a környék kőbányaiban, az oltszemi kavicsbányában. Köröspatakon is lett volna munka, ha hamarabb fordítottam volna a dolgon. Arra nem lehet várni, hogy lám az Unió mit csepegtet és mit ad! Ha ez még két–három évig így megy, akkor padlót fogunk valamennyien, kinyiffanunk. 5000

lejes tejárral nincs mit kezdeni. [A tej felvásárlási ára falun 5–7 ezer lej között mozgott.]

A felvásárlási árak várható alakulása, illetve a megművelési támogatások rendszere komplikált kapcsolatban áll, erre még vizs-
szatérünk. A gazda, aki gazdaköri vezetőségi tag, közbirtokossági
alelnök, tanácstag is, elégedetlen a mai viszonyokkal:

– A nyáron vagy 24 juhot megütött a villám, a kár az embere-
ket sújtja. Vagy ha a vonat elüt egy tehenet, és kényszervágás alá
kerül: nincs, ahol értékesíteni. Nem kell a Kovács mészárszéknek
sem Szentgyörgyön, sem a szalámigyárnak – nagy gond ez. Ki vá-
sárolja fel az 500 kilós bikaborjút a megyében? Senki, hanem bójó a
román testvér, s ő feketén elhordja, el a selejt marhát, a kiöreged-
dett vagy lábatöröttet is elviszi.

Közösséget szétmaró pénztelenség

Hiányzik a falu belső összetartása:

– Máshoz hiába mész sírni, hogy adja legalább felét az árnak,
nem kell senkinek. Bálázott hús, ilyen hús, olyan hús: nyakig van
mindenki. Viszont ha eléjő a marhakergekóros história vagy a ma-
dárinfluenza, Bukarestig kell menni az analízisekkel. Valós baj a
járvány, de politika is van benne. És itt nálunk magyar a magyart,
székely a székelyt nem pártolja fel. Ha Palkónak eltöríka tehene lá-
ba, s le kell vágni, és ki kell kilózní – nemigen tudja eladni. Volt eset
rá, kezdeményeztük a gyűjtést, én is belejártam, a polgármester is
segített, hogy valakinek a kárát megfizessük, egyik 50 ezer lejt, a
másik 100 ezret adakozott, mert holnapután, mondtuk, rajtad a sor,
és visszakapod. Szépen ment egy-két esztendőig, de jött a pénztel-
enség, a munkanélküliség. „Te kaptál öt éve, most mért nem adsz?”
„Értsd meg, nincs honnatt!” S mikor egy pár kiállott, a többiek azt

mondták: „Ha ők nem, én sem, a múltkor is kapott tőlem, azelőtt is, s most engem mégsem támogat.” Így a viták felszámolják ezeket az önsegélyező köröket. Látom, az üzletbe is bémegyek: egy kenyérkét és egy szivarkát is hitelbe vásárolnak, felíratnak az emberek, annyira pénztelenek. Nekem öt évvel ezelőtti aratás árával hat ember tartozik, a tavalyról is tizenkettő, szántásból is öt... Dolgoztatni sem fognak tudni maholnap, mert képtelenek kifizetni. Jövedelmi forrás? Aki a tejet gyűjti bé, három hónapja nem fizetett!

Ami a tejet illeti, a gazda e kiszolgáltatottságot úgy próbálja meg kiküszöbölni, hogy, mivel kislányát mindennap be kell szállítania a városi iskolába, reggel viszi a friss tejet is magával, s ott előfizetőknek osztja ki 14 ezerért literjét [az üzletben 19–22 ezer], nyilván mindkét fél kölcsönös megalégedésére.

Összefogás?

No de lát-e lehetőséget az összefogásra egy ilyen tekintélynek örvendő ember, akire nyilván sokan hallgatnának? Teszem azt, a tagosításra nyílna olyan lehetőség is, mely nem érintené a tulajdonviszonyokat, miként arra Hollandiától errefele sok példát találni.

– Az emberek makacsok. Földszomszédok is összeállhatnak, össze lehetne hozni 5–10–15 hektáros parcellákat és együtt műveltetni. Ugyanúgy valamivel arrébb, mert ott ugyanaz az öt ember bírja a földet. Eldönteni, ide közösen vetünk répát vagy törökbúzát, máshova egyebet. És alkalmazhatunk vetésforgót is, miként az dukál. De a székely ember makacs!

Ő miért nem kezdeményez hasonlót? Nem fejt ki, az erkölcsi feltételek nem értek be hozzá talán, a gazdaságiak sem, hiszen minden kiszámíthatatlan.

– Nekem, ha egészségem lesz, magamnak és a családomnak valamit kiagyalogok, eltartom magunkat, a szegényebb rendűekkel van a probléma. Az özvegy asszonykakkal, a beteges bácsikákkal. Most is traktorom szánt az Olton túl, ott egy 80 éves bácsinak van egy 30 áras csíkja, azt az enyémmel együtt megszántatom, s jól fog neki esni, mikor karácsonykor majd találkozunk, és elárulom neki ezt. Én szívesen segítek, ötször fordul rajta a traktor, és megvan.

De ez nyilván nem távlatos megoldás.

Dolgoztatni

Dimény Gábor a maga kiútját a bizonytalansági tényezők kiküszöbölésében keresi, a tőke gyümölcsöztetésének biztonságosabb, kiszámíthatóbb módozataiban. Ehhez a munkaadó és alkalmazott közti viszonyt a megbízhatóság alapjára kívánja helyezni. Hozzá kell tennünk, a fizikai munkavégzésből különben ő maga ugyanúgy kiveszi részét, mint bármelyik gépkezelő. Indításnak ott van a kérdés: *dolgoztat-e a falu nagyszámú cigányságával?*

– Igen, de a nagyobb részit idegenekkel végeztetem el. Általában Nagypatakról⁴⁶ hozom a munkáscsoportokat. Románokat.

⁴⁶ A Kisborosnyó felső részén keletkezett román Nagypatakon nagy tradíciója van a napszámos munkának, évtizedek óta számíthatnak rájuk a háromszéki gazdák, akárcsak a dobollói stb. lakosokra. Az utóbbi falvak és közösségek anyagi helyzete a kiemelt hatósági segítségnek, az iparosításnak és annak köszönhetően, hogy kimaradtak a kollektivizálásból, feljavult az elmúlt évtizedekben, ráadásul az utóbbi időben sok földet vásároltak a székely falvaktól, de, mint látjuk, s a mezőföldi falvakban is tapasztalható, bevételeiket sokan még mindig idénymunkák jövedelméből pótolják. Különben a falvak közigazgatási önállósulásának beindulásával a kilencvenes években Nagypatak – Valea Mare – volt az első háromszéki település, melynek a román parlament a

Hogy ott is sok a cigány? De ott legalább rend van. Ha valamit mondasz – az úgy van! Nem pofáznak vissza, mint az itteniek. Elszállásolni: kapálás idején nyugodtan elhálnak a lucernában 30–35-en is. Öt hektár répát kivel kapáltattam volna meg az idén? 18 vagon répát adtam le! Hogyan? Én hozom le őket kocsival vagy pótkocsival a faluból, az első kapálást elvégzik. Mikor annyira gyarapodott a répa, el a másodikat is. Tavaly és tavalyelőtt is hozájuk fordultam. Szerintem nem kérnek többet az itteni cigányoknál, 180 ezer lej volt legutóbb a napszám. De tudom, jobb munkát végeznek, mert rea vannak szorulva. Ő idegenben van, és elvégzi a dolgát. Az itteniek pedig feleséggel s gyerekekkel jönnek, hárman-négyen, s egy dolgozik belőlük. Azt se tudod, melyikre figyelj. Veszednek, vitatkoznak, s a végén még meg is kell sapkázni őket. Nem lehet rendet tartani, ezért hívok szívesebben másokat. Az ittenieket ha pityókaszedni hívod, s kérsz 20 embert reggel hétre, nem jönnek csak kilencre, akkor is csupán öten.⁴⁷ Nagypatakon van egy feles, annak telefonálok, vagy személyesen felkeresem, megbeszéljük, ettől a naptól kellene kapálnia répát, ő vállalja, összeszedi a kívánt számú embert, jöjjenek értük ekkor és ekkor.

Este hatkor, sötétedés után fejezzük be beszélgetésünket. A gazda azzal búcsúzik, hogy, mivel lehűlést és havazást ígérnek a meteorológusok pár napon belül, ő ül fel a traktorra, s hajnalig szántani fog, mert mindennek megvan a maga ideje.

(2005 decemberében)

külön tanácsalakítás jogát, nyilván nemzetpolitikai szempontok figyelembevételével, megadta, lévén a falu a benyomuló bodzavidéki román övezet amolyan előretolt állása.

⁴⁷ Vö. azzal, amit ugyanerről Földes Ferenc mond az előző írásban.

Legfőbb reménységük: a föld

Másfél évtizednyi erőfeszítés áll a rendszerváltás jegyében újra-indult magángazdálkodás mögött, de a polgárosodás eddigi eredményei nem voltak elegendőek ahhoz, hogy az EU-integráció küszöbén ne legyen érezhető egy megtorpanás, elbizonytalanodás. Merre is kellene a sikeresebb gazdálkodóknak továbblépniük? Az uniós elvárások még meglehetősen ködösek, és e vékony rétegnek sok vesztenivalója van: másfél évtizednyi, főleg gépekben, kisebb mértékben ingatlanokban megtestesülő felhalmozás eredményei forognak kockán. Nem kétséges, hogy egy átmenet végéhez közeledünk, ezentúl az igazodás képessége lesz a versenyképesség mutatója. Az Oltfejen élő fiatal gazdákat mutatunk be következőkben, akik számára, pontosan életkoruk és eddigi sikereik okán, a tét a lehető legnagyobb: életük talán alkotásra leginkább alkalmas szakaszának termékenysége.

Huszáros hazatérés

*Deák Lehel*t mindenki ismeri Málnáson, bár a szép szál, tagbaszakadt férfi Mikóújfaluból jött ide „férjül”, ahogy tréfásan mondják. Bemutatkozó szövegem hallatán, miszerint nem a titkaira, hanem a vélekedéseire vagyok kíváncsi, kitárja a kaput: jöhetek bátran, neki nincsenek titkai, szívesen szóba áll velem. A csempézett előszoba, a városi módi szerint berendezett nappali, a divatos bolti bútorok, a perzsaszőnyegek, a rajzfilmcsatornára kapcsolt tévé előtt kuporgó első kislány – akárha Szentgyörgyön nyitottam volna be a szomszédhoz – tanúsága szerint lezajlott itt is az a belsőépítészeti

forradalom, mely a falu és az udvar külső képével oly éles kontrasztban álló házbelsőt produkál, és nem akármilyen, hanem kimondottan urbánus komfortigényt jelez. De több is van itt, a kisszobába lépve és karosszékbe telepedve, megakad a szemem az elektronika minden áhított és mára egyre általánosabbá váló termékén, a videomagnótól a mobiltelefonig nem kellett semmit megtagadnia magától a házigazdának. A főhelyre került számítógép képernyőjének tanúsága szerint világhálós kapcsolat is van ezen a málnásfalusi portán: nem csupán a polgármesteri hivatal titkárságán játszik vele a titkárnő meghitt ismerőse. Az internet itt nem a kiváltságosok játékszere, hanem egy magánlakás világra nyíló ablakaként várja, hogy kielégítse a hozzáértő kíváncsiságát...

Hogy a kuláklistára került nagyapa, Deák Sándor sorsából mit tanult, mit nem az édesapa... elég az hozzá, hogy sofőrként kereste kenyerét, és nevelte gyermekeit. A gépállomás közelében laktak, oda járt át, és ott szerette meg a fémalkotmányokat Deák Lehel. A tészrobotból annyi jutott ki neki, hogy a nagyszülőkkel például szalmabála-rakodni járt a mezőre, de hamar a mezőgazdasági iskolába került a megyeszékhelyre, ahol kijárta a kilenc-tizediket, s utóbb a másfél éves mezőgépezés tanfolyamot: a kétszer három hónap elmélet és három hónap gyakorlatot. A bodoki SMT vagy SMA [állami gépállomás] mikóújfalusi részlegére helyezték, ahol a 14 traktor közül az egyiket gondjaira bízta, kapott ekét, tárcsát stb., és dolgozhatott volna kampányban reggeltől estig a szocializmus sokoldalúságának reménytelen kimunkálásán, ha nem szól közbe a történelem. A dolog, igaz, magánéleti fordulattal kezdődött: 19 évesen megnősült, elvette málnási Szép János lányát.

– December volt, 1989 decembere, s engem a traktorista kollégákkal kirendeltek Brăila megyébe⁴⁸ szántani. Lementünk a gépekkel, de a fagy miatt nem lehetett szántani, se traktorral, se hat

⁴⁸ Dél-Romániában, a Duna mentén fekszik.

ökörrel, hát hazajöttünk, öten vonattal, engem várt a menyasszonyom is. Akkor volt a vendégség nálunk, másnap kellett visszamenni. Már a vonaton hallottuk, hogy Temesváron tüntetnek és lőnek. De mi azzal indultunk el, hogy a tankot feltöltjük motorinával, és fordulunk vissza. El is indultunk a traktorokkal, Nehoiunál utolért a Brăila megyei milícia autója, a rendőr a lelkünkre próbált beszélni, azt mondta, nem is tudjuk, mekkora baj lehet belőle, ha nem térünk vissza. (És úgy is lett volna, ha nem decembert írnak.) Így aztán a milicista mind beszélhetett nekünk, mi jöttünk tovább. Azt mondja Rápolti Laji, ő ismer egy rövidítést a hegyeken át, mi itthon el is tévedtünk szépen az erdők között, valahol Lisznyó fele keveredtünk ki a hegyek közül, és éjfél után értünk haza. Én a feleségemhez jöttem ugye haza. Másnap ülök a tévé előtt és látom: Ceaușescu beszédet mond, utána elzavarják, helikopterre száll... 22-én, ugye?

A történet akaratlan pátoszáról Jókai leírása jut az ember eszébe a '48-as huszárszázad útjáról át a Kárpátokon.

A saját traktor nyergében

– 1996-ig dolgoztam az állami gépállomáson. Akkor már magánkézen volt a föld, magángazdáknak dolgoztunk. Ment is volna, csak gyengén voltunk ellátva üzemanyaggal és alkatrészsel. Akkor megvásárolta kuponos privatizációval egy kívülálló. Mi lett vele? Öt évig nem volt szabad eladnia. Volt neki is egy elképzelése, próbált munkát adni az embereknek, 100 hektárt bérelt valahol a Regátban, mert ott könnyebb megművelni a földet, és akkora területet máshol nem is kapott volna, de nem jött össze a dolog, üszöges lett a búza, nem tudta értékesíteni. Az öt év leteltével mindent eladott, abból nem maradt semmi, ma kővágó műhelyt működtet. Én még

azelőtt eljöttem, mert vettünk egy traktort Bükszádról. Liciten, apóssommal. Akkor minden héten volt árverés, hol Baróton, hol Kovásznán, hol másutt. Számolták fel a gépparkot. 2 millió 600 ezerért – nagy pénz volt – egy lerobbantat, se gumi rajta, se a motor nem volt jó, ki kellett cserélni mindent. Tíz éve, hogy elindultam evvel a traktorral. Közben még három évig éjjeliőr voltam a lőszerraktárban, minden negyedik nap mentem munkába. De apósom a 18/1991-es törvénnyel visszakapott tíz hektárt⁴⁹, én a gépállomáson dolgoztam, de neki megvolt az embere, ugye. Nem mindegy, sokan semmi felszereléssel nem rendelkeztek. Nekifogtunk gazdálkodni. Apósomnak van vagy kilenc-tíz hektárja, nekem a béreltekkel és vásároltakkal együtt hat, nekünk ez elég. Hány tagban? Hát vagy tizenhatban. Sok, persze, sokat kell menni, de nem mondhatom, hogy távol fekszenek, itt kicsi a határ. Összevonni? Nehéz kérdés, pedig másnak is szanaszéjjel vannak a földjei. De valamiért úgy ragaszkodnak, főleg az öregek, ahhoz, ami az övék, hogy! A fiatalabbak talán másképp fognak gondolkozni, akkor esetleg tagosítódik majd a határ. A föld a főreménységünk, abból kell megélni. Időnként én is belefáradok, de el se tudnám képzelni az életem, hogy gyárba járjak, és ott nyolc órát álljak a gép mellett. Tudja, amikor hajnalban kimentem szántani, jött fel a nap, és énekeltek a madarak, és a mezőn egymás mellé bé volt állva hat traktor – hát annál érdekesebb nem volt semmi! Szép volt!

– Van ekénk, tárcsánk, vetőgépünk, pityókaültető, permetező, pergető, körkasza, rotációs kapa és kombájn. Dolgozunk másnak is, hogyne, 16 hektár egy traktornak kevés. Az a baj, hogy egyre

⁴⁹ Az első földtörvény, a 18-as, örökhagyóként tíz hektárban szabta meg a visszaszolgáltatandó szántó és egy hektárban az erdő területét. Jogi személyeknek több járt vissza már akkor. Ezen utóbb fokozatosan változtattak, míg a teljes privatizációt lehetővé tevő törvényt is megszavazta a parlament az új évezred első éveiben.

kevesebb a fizetőképes kuncsaft. Drága az üzemanyag, 1 millió száz-ezer lej egy mázsa műtrágya, és csak 350 ezret adnak a búzáért. Föld is lenne, kínálják valósággal, hogy valaki venné el. Azt szoktam mondani: nekem annyi van, ne haragudj, nem kell. Most is mondta valaki: vedd el az 50 árat, adj száz kilót, s a másikat, a 28 árust odaadom ráadásként ingyen. Az emberek szégyellik ugarba hagyni az út menti földjeiket, mert megszólják őket: Né, milyen gazda! A nagyapja meg tudta művelni, s ő nem! Ez stresszben tartja őket. Eladni? Eladnák, hogyne, a jobbacsának hektárja olyan 25 millióba kerül, de nincs vevő sem.

Elkényeztetett vaddisznók

– Nagyjából az maradt, ami volt kezdetben is. Igaz, előre volt cukorrépánk is, apósom ültetett, mert ő szeret kapálni, de kevesellte az 5 és fél kilo cukrot, amit a répáért tonnánként kapott, igaz, akkor a szubvenciót még nem adták, de ezzel felhagyott. Én neki-fogtam a pityókának. Ők kenyeret sütnek, amióta a földet visszakapták, a baj csak az, hogy a béjött az újfajta búza, a tritikálé lényegében takarmánybúza, nem kenyérnek való gabona. El vannak keseredve. A földek mellett a boltból kell vegyék a kenyeret, nem lehet jó lisztet őrölni. A pityóka kezdetben jobban ment. Jött a román, s elvitte. Mikor a magot kicseréltem, első évben termett 17–20 tonna körül. A kézdi kísérleti állomásról, korábban máshonnan. Emlékszem, Tusnádra jártam fel a bükszádi gépállomásról a Nádas társasba silózni, még kollektív szinten tartották a teheneket, nagyban ment, s megegyeztünk, hogy én a saját kocsimmal fuvarozok, ezért cserébe kapok minden fuvarért három zsák ültetnivalót. Sante pityókát, meg voltam vele elégedve. Emlékszem, akkor 450 lej volt egy csomag Carpați cigaretta, jött a román, s azt mondtam

neki: 500 lejbe elviheti. Ma egy csomag Carpați 17 ezer lej. A pityóka most tízezerre ment fel, az ősszel még hatezerbe adtam. Hogy jártam a tavaly? Meghagytam 5 tonnát, hátha egy kicsit többet adnak érte januárban. Jön Bukarestből a vevőm, nagyon jó ismerős, decemberben azt mondja: add ötezerbe, elviszem az egészset. Nem adtam, mert az azelőtt való évben felment 6-ra. Nem adtam, de úgy romlott, hogy újra kellett válogassam az egészset, és csak négyezer lejbe tudtam eladni. Olyan, mint a lutri. Vetünk még búzát és árpát, egyebet nem lehet, mert a vaddisznók mindent tesznek tönkre. Száldobos patakán fenn semmit nem lehet vetni, mert kitúrják. Átaljönnek a vasúton, meg vannak szelídítve. Azért, mert törökbúzával etetik őket! Nagyanyám mondta. Ilyet nem is hallottak azelőtt, hogy a vadaknak enni adjanak abból, amit az ember megtermel. Az azért vad, hogy az erdőben éljen! Politika lett a vadászat! Rekapatták a törökbúzára a vaddisznót – persze, hogy nem kell neki a makk! Béjön maholnap a kertbe! A vadkár miatt a határ a felére vagy még kisebbre zsugorodott.

Mi hozza pénzt? Hát a pityókára lehet inkább számítani, s van a kombájn, avval megyünk nyáron aratóba. Kettő van a faluban, s dolgoztatunk másnak is, nekem Mikóújfaluban is kuncsafti köröm van.

A kombájn külön történet, érdemes meghallgatni:

– 1999-ben a LAM-on keresztül kinn jártam Svájcban, nagy segítség volt a kombájnvásárlásban. Maienfeld kisváros, Baróthoz hasonló, az Alpok lábánál. Négy hónapot dolgoztam egy gazdánál, de aztán reggel hattól este hatig egyfolytában. Kár, nem mindenki jut el oda, lássa, hogyan kell dolgozni. Esett az eső, olyan időt fogtam ki, májusban minden második nap esett, s a gazda megkérdezte: kimegyek-e? Mert ha nem, nem lesz fizetés. Mondom: én azért jöttem, hogy keressek. Havi 1000 frankot adott, nekik aprópénz, megért tizenvalahány milliót. Na, vette elé a gumicsizmát, elé a nájlonnadrágot, nájlonkabátot, felöltöztem, s úgy ki az esőbe költöztetni a villanypásztort. Újracövekelni, s a kertet kiszedni olyan

kilométeres szakaszon a zuhogóban. Gondoltam, ha anyám látna, sírna. Minden napra kiadta a munkát. 95 kilósan mentem el, 65 kilósan jöttem haza. De a kombájnt megvettem. A vasúti szállításnál feleárat kellett fizessek. Most is el lehet hozni, ami ócskavas van, mind ideadják, csak vigyed. Itthon három év alatt se tudtam volna megkeresni az árát.

Megemlékezés egy gyárról

A fentiekben bemutatott gazdaságban após és vő munkamegosztásban élnek. A háztáji munka, állatgondozás négy tehén, hat disznó, miegymás a 71 éves, de még mindig nagyon jó erőben lévő *Szép Jánosé*. A vadkárőrrel meséli:

– Nálunk a református templom háta megett is a takarmány-répát a szarvas megeszi. A vaddisznókra a vadásztársaságnál tettünk panaszt. Jelentettük László Béla elnöknek, a legelő fel van túrva, mintha felszántották volna. Azt mondja: hétfő reggel küldök négy traktort. Szereljünk [szerezzünk] bornákat, kötik utána, s viszszaegyengetik. Mi felkészültünk, vártuk őket, de a hétfő reggel máig sem jött el...

Még egy története van Szép Jánosnak: 37 évig a rétyi lengyár körzeti megbízottja, ahogy ő mondja, „terepjárója” volt:

– A len a pityókánál jobban hozott. Szárazajtát valamikor a len vette ki a sárból, mert ott termett 40 és 60 mázsa is hektáronként. Én itt kibéreltem a földeket, vettettem vagy 150 hektáron, magot, műtrágyát, mindent ingyen adott az állam, szép len lett, kinyűvettem, Földes Ferivel dolgoztunk, összekötöztük – legutóbb '94-ben, akkor utoljára. Ami ott maradt a mezőn, elrothadt, egy részét elvitték Makfalvára, ott még működött pár évig a gyár, de a rétyi leállt. Le a lentermesztés is. Szégyen, ami a rétyi gyárral történt.

Egy arab megvette, az ócskavasat eladta, abból s a gépekből kikapta az árát, az épület és a terület neki maradt. Mondják, a gyár tetején már fák nőnek...

Az üdülőtelep mellett található romhalmaz Réty határában, a Nyírrrel szemben valóban a háromszéki ipari privatizáció fejetlenségének, esztelenségének, pusztító és kártékony voltának mementója.

(2006 januárjában)

Családi gépállomás

Málnásfalu talán legnagyobb gépparkjának tulajdonosa következik, aki jöttömkor nem sokat teketóriázott: egy testre szabott ötlettel állt elő. A média a hasonló „kihasználási kísérleteknek” szívesen veti alá magát, hisz pontosan az a dolga, hogy a közvélemény szócsöve legyen. Az alábbi példa által is felhívjuk mindazok figyelmét, akik érdekeik védelmében szövetségeseket keresnek, hogy szorozatunk nem kívánja elhatárolni magát az ehhez hasonló indítványok nyilvánosságra hozatalától, mi több, kimondott feladatának tekinti felkarolásukat.

A málnásfalusi kezdeményezés

A málnásfalusi *Simon György* ma 48. évét tapossa, a rendszerváltást tehát ereje teljében érte meg. Bár az építészeti szaklíceum után, épületgépészként vagy víz- és gázszerelőként, csoportvezetőként egy jövős ágazatban helyezkedhetett volna el, mégis visszatért szülőfalujába, igaz, az iparimunkát faképnél hagyva, a nyomasztó ingázástól is megszabadult. Önként és a megcsillanó remény hívására tette ezt, még akkor, amikor a megyeszékhelyen még nem rakták százával-ezrével utcára az embereket a később tót orgona gyanánt összeroskadó állami vállalatok, mert lehetőséget látott az önálló gazdálkodásban. Története egy traktorvásárlással kezdődik, és ehhez fűződik közvitára bocsátott javaslata is, melyhez találó háttérrel nyújt a gépekkel telezsúfolt udvar:

– Föld kezdetben kevesebb volt, pár hektár, amennyit visszakaptunk, de felbomlottak az állami gépállomások, és arra gondoltunk,

hogy kisebb gépszolgáltatókra szükség lesz. Családi mezőgépészekre. Én elég hamar beszereztem, amit lehetett, magunk is mindent géppel csináltunk, elkezdve a szénától, a szántástól az aratásig és szállításig. Kézikapát használni nem kellett, Ausztriából hoztunk '94-ben egy kisebb kombájnt – 30 éves jószág, de megkímélt, alig volt 2–3 ezer üzemóra rajta – és másnak is dolgoztunk vele.

Az alapötlet pontosan az volt, hogy e szolgáltatás iránt igény lesz, be is vált a számítás legalább tíz éven keresztül:

– Az üzemanyag nem lévén ilyen drága, kisebb volt a költség. Most azonban 30 s annyi ezer lejes motorinával dolgozni másnak jóval nehezebb – igény van ugyan rá, de nem tudják megfizetni, s emiatt alábbhagytunk véle, mert a ráfizetést nem engedhetem meg magamnak. De sokáig jól ment, csak egy olyan három éve, mióta a gázolaj rohamosan drágul, változott meg a helyzet.

De más baj is van:

– Ha az ember két traktort tart, el sem indult, máris ki kell adnia harminc millió lejt ilyesmikre, mint útdó, biztosítás és műszaki ellenőrzés. Aránytalanul nagy költség, ha a teherautó használatával hasonlítjuk össze, pedig ott a jövedelmezőség egészen más jellegű. Az útdó: hol áll arányban a dolog, mikor a traktor mezőre menet reggel egy kilométert tesz meg az országúton, s este ugyanott visszajön, a teherautós szállító viszont 500–1000 kilométereket fut egyetlen nap alatt!? Igaz, egyes helyeken a tanácsok megegyeztek a rendőrséggel, hogy az útdós vignettát nem követelik, ez nálunk Málnáson sajnos nem alkalmazható, itt csak a főúton lehet közlekedni, az pedig országút, nem a megyei hálózat része. Vagy ott van a balesetbiztosítás: egy traktoros és gépe nem az aszfaltúton tölti az idejét, illetve mennyivel kisebb a baleseti kockázat a traktor esetében – hát nem kellene ezt is figyelembe venni a díjszabásnál? Addig elfogadható volt, amíg egy hónapra szóló biztosítást lehetett kötni. Nekem van száz lóerős gépi jószágom is, amit őszi és tavaszi szántáskor, talaj-előkészítéskor használok csupán, mert három nap alatt

elvégezni, amire a kisebb traktornak két hét kell. Azt én évi két hónapon át járatom, egyet tavasszal és egyet ősszel. Ha a féléves biztosítást kifizetem, és márciusban elindulok vele, akkor kifutok az időből, mire ősszel megint szükségem lesz rá, mert nyolc hónapos a mezőgazdasági év. Erre mit tettek, hogy „megkönnyítsék” a dolgunkat? Az egy hónapos biztosítást eltörölték. Ráadásul nálunk minden évben műszaki ellenőrzésre kell küldeni a traktort. Nagy költség. Magyarországon például csak ötévente egyszer... Szóval a két traktor után legalább 30 millió lejes a többletköltség évente. S mint mondtam, itt Málnáson elesünk attól is, amit egy nagybaconi vagy egy gidófalvi élvez, hogy nem kell beíratnia a forgalomba a traktorját, hanem tanácsi rendszámmal járhat a mezőre oda és vissza, megyei vagy községi utakon, egy kijelölt zóna határain belül – pusztán azért, mert a falu fekvése miatt kénytelenek vagyunk az országútra is kihajtani, nem tudván azt elkerülni.

*Simon György éppen ezért a politikusokhoz, illetékesekhez fordul: tegyenek valamit, hogy e tehermentelt levegyék a mezőgépeszetek válláról, illetve indítványozná a **traktortulajdonosok, gazdák szövetkezését**, hogy a megfelelő érdekvédelmi egyesületet létre lehessen hozni a tárgyalások lefolytatása, az érdekek megfogalmazása és védelme, a cél kiharcolása érdekében. És valóban: a kezdeményezés miért ne indulhatna el a Székelyföldről? Ki venné hát kézbe a dolgot?*⁵⁰

A csóréfejű francia

E cím alatt a riportalany gazdasági próbálkozásait, termelési tapasztalatát és birtoka szerkezetével kapcsolatos elemzését, nézeteit foglalom össze, ahogy azt nekem elmesélte, némileg szemelvényesen

⁵⁰ A kérdést hosszú vita után 2007-re rendezte a kormány.

ismertetve a beszélgetést, s előre bocsátva annyit, hogy a földművelés és gépi szolgáltatások mellett gépkereskedéssel is foglalkozik, e három fő tevékenység között osztván meg idejét.

– Olyan 25 hektáron gazdálkodom, ebből 15 a saját. Nálam legjobban a burgonya hoz, ami viszont nagyon tőkeigényes. Ha egy műveletet kihagysz, egy permetezést például, 50%-os is lehet a veszteség. Én csodálkozom azokon, akiknek minden műveletet meg kell fizetniük, hogyan győzik. Én magamnak önköltségi áron számolom fel, valami csak marad. Az idén sajnos 5 ezerbe adtam el kilóját. A tavalyi rossz tapasztalatok eredménye: akkor ugye veszteségesen adtunk túl rajta, s azt mondtuk a barátommal: nem tudnak olyan keveset kínálni, hogy ne adjam oda. Nos, a minap jött egy régi vevőm: megadná a 10 ezret is érte. Szóval ráfáztunk. De mivel jó volt a termés a tavaly, volt hasznom az őszi áron is. Nem úgy, mint a tavalyelőtt, 2004-ben, mikor behozták az olcsó török pityókát, és lenyomták az árakat. *Kikkel szedetem?* Hát napszámosokkal. Nagy gond, sokan hazudnak. Megígéri 20, hogy eljön, s akkor beállít 10. Az étel pedig meg van főzve... Állandó alkalmazottam nincs, idényben, vetéskor például, 2–3 ember besegít.

Állott nálam 18 szarvasmarha is az istállóban. Addig ijesztgettek az Unióval – mert azzal itt nálunk ijesztgetnek –, hogy felszámoltam. Az udvaron amúgy sem lehetett volna, annak falun kívüli hely kell. Azokat a követelményeket teljesíteni nem fogjuk tudni! Ott lehet SAPARD-program, akármi! Pedig én ezt a nagy házat itt, a falu közepén azért vásároltam, hogy ebben a nagy istállóban majd azt is kipróbálom. Az udvaron a sok gép miatt sem fért volna meg. Legyen a gazdálkodás teljes, etessem fel a termés egy részét. Nem sikerült. Ellenőrizni sem tudtam, pedig az olyan, ha az ember maga nem csinál semmit, az állatok között akkor is ott kell lenni. A közmondás szerint: ha azt akarod, ne sikerüljön, bízd másra. Pedig a szénacsinalás is meg volt szervezve: körkasza, forgató, gereblyélőgép, Ladewagen és felfújó. Minden megvolt. Törzskönyves tehenem

is volt, a 18-ből 12 fejős, 8 nagyon szép hozammal. Haszon is volt rajta, mégis felszámoltam. Nem lehet megfelelő embert szerezni. Az uniós előírások szerint pedig olyan feltételeket kellene az állatoknak biztosítani, hogy a román állam sok embernek, például a hajléktalanoknak sem tud olyat nyújtani! Így aztán a terményt, búzát, árpát eladom, a szénát is, bár olyan keveset kezdtek adni érte, hogy nem érdemes. Nincs is itt a faluban egyetlen 15–20 tehenes gazdaság sem, mint Szárazajtán vagy Bükszádon, pedig itt a hegyvidéken kellene lennie. A másik oka: kevesebb a fiatal, mint másutt. Én nem is tervezem, hogy állatot neveljek. Lebontom hátul a csűrt, oda költöztetem a gépszínt, és az udvart felszabadítom, parkosítom. A gépkereskedésből iskoláztatjuk a két lányt – a nagyobbik harmadéves a közgazdaságin Kolozsváron –, ez a fő cél.

Csak azt tudnám, mi lesz azokkal, akik 2–3 tehenet tartanak, és azt majd megtiltják nekik? Van 120 tehén a faluban, s az emberek háromnegyede a kis kollektív nyugdíj mellett abból él, hogy a tejet beadja. Velük mi lesz az Unióban? Saját fogyasztásra fejhet, de abból nem él meg. Feketekereskedelem lesz? Esetleg az ember nem vághatja majd le a bikabornyúját sem, mint a Csaó-rendszerben? Hogy éjjel vágták le a csűrben, és a húst el kellett dugdosni?

Végül arra kerestem a választ, milyen akadályokba ütközik az újítás, lévén a riportalany a kezdeményezésre hajlamos, az újdonságoktól nem visszariadó fajta. Sok, mondhatni rengeteg akadályról lehetne beszélni, itt két fő téma köré csoportosítható, amit mondott. A gabonatermesztésről úgy vélekedik, a mai 3,5–4 ezer lejes kilónkénti árban nem kifizetődő, persze a hegyvidéki hektárhozam sem teszi versenyképessé. Ezen úgy próbált meg segíteni, hogy:

– Nagy hozamú csóréfejű francia búzát vetettem az úttól távolabb. Nem sikerült betakarítani, mert, bár azt reméltem, nem úszta meg a vadkárt. Úgy szerették azt is a vadak, hogy ott csépelni nem kellett: nem volt, mit. Pedig szép nagy gabona lett, 7–8 ezer kilós termést el lehet érni belőle, no itt nem jött be!

A vadak uralma

A vadgazdálkodás és a mezőgazdaság éles ellentétén mit sem sikerült enyhíteni az utóbbi 17 évben, általános a panasz, hogy a vadak minden korlátozás nélkül garázdálkodhatnak a vetésben, a falvak határa mindenütt zsugorodásnak indult emiatt, nagy területeket hagynak fel a gazdák a rendszeresen bejáró vaddisznókon-dák, őzek miatt. De hiába húzódnak összebb, a baj csak még nagyobb lesz, az éhes és gabonára rászokott vadakegyre közelebb merészkednek a településekhez. Riportalanyunk meglátásai kiegészítik az eddig elhangzottakat:

– A vadászati törvény szerint őriztetni kellene a vetést. De kérdem én, hogy lehet azt kivitelezni? Különben a kaszálót is feltúrják, nem csupán a vetésre járnak rá. Kapást odaki vetni nem lehet, próbáltam búzával, azt is megeszik, letapodják. Őrizni és bekeríteni?

Nos, a gazda képtelennek tartja a bekerítés gondolatát, s nem csupán azért, mert korszerűtlen a birtokszerkezet (neki magának például 39 parcellában fekszenek a földjei, és – írd és mondd – kilencven birtok-szomszédja van), bár ez nyilván nyomós érv (és egy tagosításnak még a körvonalai sem bontakoznak ki a láthatáron), hanem azért sem, mert a dolgot legfeljebb megfordítva lehetne megoldani. Véleménye szerint, egy példával élve:

– Ha nekem van egy tehéncsordám, s az kárt tesz valaki földjében, a kárpótlást nekem kell fizetnem. A román államnak van vadállománya: kerítse be ő az erdőt!

A megoldás nyilván a vadak erdőben tartása, s értékarányos kárpótlás is megilletné a gazdákat, a mai állapotok ugyanis már a gazdasági fejlődésnek is útjában állanak.

(2006 márciusában)

„Lóval kezdtük a gazdaságot” – Családi beszélgetés Barabáséknál –

Hagyományos jó módra valló tágas udvar Bodokon, rajta nagy ház és hozzáillő gazdasági épületek – a Barabás-Bényei porta magában hordja történetét: látszik rajta, hogy nagygazda húzta fel és lakta egykoron. Aki 1989 után újrakezdte itt az életet, annak volt, amihez igazodnia saját múltjában is. Felvenni a megszakított önállóság fonalát, ott folytatni, ahol a felmenők kezéből erővel kiragadták az eszközöket, a régi rendszerben ugyanis abbahagyatták velük az évszázados iparkodást. Nos, ennek az erkölcsi hagyaték-nak a sáfáraiként élnek ma Barabásék az ősi portán, nem kevés küszködéssel, de elégtételekben sem szűkölködnek. Láttukra felszusz-szantam: végre egy család, ahol van fiatal munkáskéz is, s a szak-tudás és dologszeretet mellé kerül ember, aki a feladatba belenő-het. (A székelység híres szaporasága mára a múlté, a népesedési egyensúly helyrebillenése még várat magára, a 20. század a világ-égéstől a kollektivizálásig és iparosításig minden elképzelhető esz-közt bevetett, hogy megcsonkítsa a családokat, megtizedelje a fal-vaknépét, vagy legalábbis az apákat és fiakat elszakítsa egymástól.)

Idősb és ifjabb Barabás Sándort estébe hajló téli délután kerestem fel hajlékukban, a tévé előtt ott ült az egész família, így számadá-suk örömökre családi beszélgetésben oldódott fel.

Elsőnek kapta ki jussát

Idősb Barabás Sándor a nyolcvanadik évét tapossa, és azzal kezdi, hogy ő soha be nem állt a téeszbe, amely persze hogy ebben a nagyközségben is megalakult 1960-ban, a történelmi menetrend szerint.

– Édesapám beállott, én nem. Megnősültem volt azelőtt, átköltöztem ide, az apósoméék házába Bényeiékhez, s ahogy a kollektív meglett, elmentem Brassóba, a gyárba. A Hidromecanicában voltam üvegező, arra alkalmaztak, hogy az ablakokat bérakjam. Azelőtt gyémánt nem járt a kezemben, de volt egy idős mester, attól elsajátítottam a vágást, mindent. Édesapámnak tíz holdja volt összesen, hárman voltunk testvérek, abból én az enyémet kikaptam, még vettem is hozzá. Egy darabig követelőztek, álljak bé, mondom: én nem! Inkább elmentem a gyárba, s erre elvettek mindent, az én jussomat is. Brassó messze volt, negyven kilométer, s én hét évig ingáztam. Aztán három évig itthon dolgoztam a kollektívben, de nem egyeztem a brigádossal, beálltam az UMFT-hez, onnan mentem nyugdíjba. Ez az erdőkitermelésnek egyik ága, az erdei utakat javítottuk, hordtuk a homokot, miegymást.

A sajátos körülmények folytán Barabás bácsi elsőnek kapta ki birtokát, megelőzve mindenki mást Bodokon:

– A földjeimet visszaharcoltam. Mielőtt felszámolták a kollektívet, még 1990-ben bémentem a megyéhez is. Nem osztották akkor még nálunk, a téeszirodán a személyzet még megvolt. Én aztán bé a megyéhez! Csúful tettem ott is! Addig-addig, hogy telefonon: Barabásnak a földjét mérjék ki! Amit jogtalanul elvettek. Mert én nem álltam volt bé, nyilatkozatom nem volt ugye. Az apáméhoz csatolták, s elvették. Én eleget kértem vissza, de nem adták. Még a szekere-met és a bornámat is elvitték. Én a gyárban voltam, mert nem engedtem volna, ha itthon vagyok – idézi fel a valamikorinagy sérelmet.

Végül az új hatóság még '90 őszén kijelölte parcelláját, mások egy évrerá kapták meg a magukét. A méltánytalanságra visszatérve, még hozzát teszi: azzal vigasztalódott, hogy egy lovat csak azért is vásárolt magának még a hatvanas években, és saját szekerekkel járt munkába. Hogy kapott-e ezért valamit? „Dehogyan kaptam! De egy kis fát, ezt-azt örökké hoztam, mikor jöttem haza, valahogy fenntartottuk magunkat.”

E makacs nekiszánást örökölhette ifjabb Barabás Sándor is, abból ítélve, hogy nem akármit, az autószerelői szakmáját hagyta ott a rendszerváltáskor, melyet pedig 14 éven át űzött:

– Én akkor az OGA-nál⁵¹ dolgoztam, a vízeseknél, az Olt mentén a tisztaságért, mindenért mi feleltünk. De visszakaptuk a földet, és eljöttünk munkanélküli segélyre, mert a földek mellé kellett állni. A munkahelyet feladtuk, kilenc hónapig adták a somerpénzt [munkanélküli segélyt], s így kerültünk haza a gazdaság mellé.

Lezárva a tisztázást és ezzel beszélgetésünk első részét, idősb Barabás Sándor így foglalja össze a tényállást, hogy még világosabb legyen:

– Akkor örvendtünk a földnek, hogy visszaadták. Mi abban nőttünk fel, és azt szerettük. S azt folytassuk máig is. Nekem lejárt már... de a fiam gazdálkodik!

Felépíteni a sajátot

Az újrakezdés a nagy történelmi cezúra után külön eljárást igényelt. Az alapelképzelés bevált. *Ifjabb Barabás Sándor* veszi át a szót:

– Édesanyámék a többől előre csak tíz hektárt kaptak vissza, édesapámnak is volt vagy hat hektárja, a testvérek közti elosztás

⁵¹ Országos mederszabályozó stb. vállalat.

után, ami maradt, azon kezdtük. A téeszistállóból a nagyszülők, amit bevittek, annak ellenértékében kaptunk egy tehenet, s növendék állatokat, igaz, azok után a pénzt lehúzták aztán. Vettünk pénzen egy második lovat. Igen, lóval kezdtük a gazdaságot. Előre a szántás is lóval ment. De csak az első évben. Ősszel leszántogattuk a földet, s tavasszal is lóval boronáltunk. Édesapám még jól bírta magát. Aztán az állatlétszámot csökkentettük, eladtuk az egyik lovat, el még a tehenekből is, a szülőknek volt egy kis pénzük, s megvettük a traktort. A sepsiszentgyörgyi csempegyár licitet hirdetett traktorra. Elmentünk, s arra alkudtunk. Végül 640 ezer lejzel vettük meg, akkor nagy pénz volt⁵². Az árverés 350 ezer lejzel kezdődött, de Kézdi felől került egy olyan ellentárs, aki addig verte fel, hogy 650 ezerre felmentünk. Másnap kellett vinni a pénzt, hogy elhozhassuk. Nem bántuk meg, máig is az van meg. S akkor kicsidenként a többi. Neveltünk egy csitkót, eladtuk, abból vettünk egy másik gépet. De előbb a hegesztő kollégámmal csináltunk egy ekét, mái napig avval szántunk. A csitkóért 1 millió 800 ezer lejt kaptunk, abból lett egy tárcsa. Kőröspatakról, a *bázától* [a gépállomás egyik részlegétől]. Aztán Kökösből egy kollégának volt ló után való vetőgépe, azt átalakítottunk, s felszereltük a traktorra. Sok évig dolgoztunk vele, három éve cseréltem ki egy külföldi vetőgépre. Szereztünk pergetőt, szénaforgatót s mindenféle gépet. Benzines kaszálógépet, román gyártmány, tíz éve megvan. *Mi nincsen?*

⁵² Romániában a kilencvenes években és az új évezred elején hatalmas pénzhígulás ment végbe. Az infláció egyik évben a 150%-ot is elérte. 1998-ban például 40,6%-os, 1999-ben 54,8%-os volt, a 2004-es adatok szerint már csak 9,3%-os, 2005-re pedig 8,6%-ra mérséklődött. Az említett árak hát így értelmezendők. Mint jeleztük, 2007. januárjától pénzbeváltást rendeltek el, 10 000 régi lejért (ROL-ért) adtak 1 új lejt (RON). Számolni azonban, legalábbis szóban, néhány évig még mindenki régi lejben számolt, a kötet interjúalanyai végig a régi lejt használják pénzegységként a 2007 januárja utáni beszélgetésekben is.

Cséplő-arató gép, az nincs. Ha pénzünk lenne, persze vehetnénk mi is. A faluban a volt SMT-t [gépállomást] megvásárolta egy jó ismerősünk, ott több kombájn is található, ő kiszolgál minket. Magánkombájnából a tavaly hozták az elsőt a faluba.

Kezdetől fogva vetettünk gabonaféléket, árpát, búzát, zabot, cukorrépát, pityókát. Eleinte a pityóka jól ment, abból egy kicsi pénzt tudtunk csinálni. A tavaly a víz elvitte, háromszor reament, még a konyha számára is vásárolnunk kellett, annyira nem termett semmi. Sose fordult elő eddig, a faluban még ilyen nem történt. Az erdő alatt vetettünk törökbúzát, de csak az első években lehetett ott boldogulni, mára a vaddisznók mindent törnek össze. Ha pityókát ültetsz, még akkor éjjel mind kitúrják. Az egyedüli takarmány, amit oda tenni lehet, a lucerna. A cukorrépából az állatoknak megvolt a takarmány fele: a répafej. A gyárból kaptuk a szeletet a répa után. Az állatállomány szaporodott, egy időben rengeteg volt. A tavaly télen aztán eladtunk belőle, két tehenet, s neveltünk újakat. Most három fejőstehenünk van, de hat is volt. Azonkívül üszők, tehénborjúk. Örökké frissítjük fel az állományt. S van most egy ló és egy csitkó. A tehéntartás kezdett nem kifizetődő lenni. A tejet gyengén fizetik, s a keveset is hol adják, hol nem. Úgy hírlík, most azt a kevés szubvenciót is elveszik, amit a tejre kaptunk. Helyette tehenenként ötmilliót adnának, ez kevesebb, mint amit évente a tejre támogatásként nyújtottak, az elérte a nyolcmilliót is.

A támogatási rendszer valóban megváltozott, efelől a minisztérium már intézkedett. Idősb Barabás Sándor megérdeklődte a helyi állatorvostól, mi várható, és kevésbé pesszimista:

– Az állatorvos szerint ezt csak tervbe vették, még nem valóság. De amelyik tehén ad húsz liter tejet, arra is ötmilliót adnának, amelyik csak négyet, arra is annyit.

– Még nem tiszta a kép – teszi hozzá a *fia* –, de mindenképpen úgy néz ki, kevesebb lesz a támogatás, akkor pedig szerintem a tehénállomány még inkább lecsökken.

Az olasz

A bikaborjak hoztak eddig biztos jövedelmet, de újabban már nem:

– A bikaborjúcskákat idáig megvették jól az olaszok. Van Kökösbene ez a Virág Ferenc, ő szedi össze innen a faluból, s viszi le Zoltánba. Mikor ott annyi összegyűl – ahol a kollektív volt, amit egy brasai nő vett meg – az olaszoknak adja át. Egy évvel ezelőtt még 65 ezer lejjel fizette kilóját, most ez visszaesett 40 ezerre. Így már nem érdemes – ad hangot elkeseredésének.

– *Miért nem vesszük a húsiparnak?* [A szalámigyárnak Szentgyörgyön.] Ott valóban létezik szubvenció, de hogy átvegyék, a növendéknek a 400 kilót meg kell haladnia. Az olasz pedig csak 320-ig fogadja el. Az állam pedig szubvenciót csak 400-on fejjel ad. Neveltünk mi 400 kilóst is, de mégis inkább az olasznak adjuk, mert a pénzt teszi le egybe. Az állam késve fizet, ha fizet, akárcsak a magánmészárosok. Ígéretnek: egy hónap múlva, két hónap múlva... Az idén az olasz kecségtetett, elviszi 60-ban, de nem lett belőle semmi. Még szerencse, Szentgyörgyön a vendéglős, aki nyáron süti a bikát a városnapokon, megvette. 400 kilósra becsülték, adott 20 milliót érte. Mindenképp az állatokra bázírozunk, feletetni velük a takarmányt, s eladni őket. Disznót mindig tartottunk, amikor ára volt, tíz-tizennégyet is neveltünk egyszerre, itt a ház mellett. *Saját fogyasztásra?* Minden három hónapban ölünk meg egyet, mert vannak emberek, akik segítenek, azoknak enni kell adni.

– Két segítségünk van, két idősebb ember, nyugdíjasok. Rajtuk kívül a család: apu, a feleségem és a két kislány, a kisebbik is 18 éves már. Anyu, ő itthon a főzést intézi, mire jövünk, legyen meg az étel. A másik lányom most Magyarban van pár hónapra, keressen egy kis pénzt, az itthoni még tanul. A nagyobb végzett az iskolával, munkahelyet nem kapott, s erre kiment. Februárra hazajön. A két

segítséget terményben fizetem, kapnak egy-egy disznócskát, s ezt azt. Cigán? Nálunk a kapun belül sose járt egy se. Magyar embereket foglalkoztatunk, ha kell, napszámost, jönnek – pénzért. Helyi-eket, akiknek más munkájuk nincs, s reaszorulnak, mert többen vannak a családban.

A titokzatos vásárlók

– Mekkora földön gazdálkodunk? A mienken kívül ide tart az édesapám testvéreé, a húgáé, s amit vásároltunk még, összesen 20–22 hektár, az nekünk elég. Szentivániak örököltek itt a határban, s azt az öt hektárt édesapám a saját pénzén megvette. Kétfele osztotta el, köztem és a leánytestvérem között, aki a tanácsnál adószedő. A legnagyobb baj, hogy nagyon szétszórtak a darabok. Van egybe négy hektár a falu szélén, a többi egyhektáros–hetvenáras darabokban fekszik. A tagosításról hallottam, jól is fogna összevonni a földeket, de mindenki ragaszkodik a jobb darabokhoz, ha kicsik is. Azok a nagyút (a Szentgyörgy–Csíkszereda országút) mentén fekszenek, a legjobban termő és vadak által nem háborított szántók. Ezért bajos a vásárlás. *Hogy idegen vásárlók jelentkeztek-e?* Mostanában kezdtek jönni, azok is mind a nagyút mellett akarják felvásárolni a földeket. Hogy kik-mik, nem tudjuk. Egy velem is alkudott. Keresztanyámtól vettem volt egy hetvenáras darabot, halála előtt odahívatott, megveszem-e. Megvettem. Most azt kérték. Oda is ígértem tavaly tavasszal, áranként egymillióért. Aztán őszig nem jött, s én visszamondtam. Nem adom el, még maradjon. Hallottam, nőni fog az ára, valaki megmondta nekem.

Minden külön értesítés helyett tehát: Bodokon megjelentek a *szokatlanul nagy* árat kínáló befektetők vagy spekulánsok, akik nyilván az integrációt követő ármódosulásból kívánnak hasznot húzni.

Az EU-csatlakozással Barabásék kézzelfogható lehetőségként számolnak. Úgy remélik, az Unió támogatási rendszere révén számottevőbb jövedelemre tehetnek szert. Más jellegű összefogásra nem látnak lehetőséget, közös művelésre nemigen tudnak példát felhozni. Gépparkjukkal bér munkát végezni sem tudnak a környék nagyfokú szegénysége miatt, saját jövedelmüket is felemésztí a vegyszer, a műtrágya, az üzemanyag, a pótalkatrészek. Pillanatnyi vágyuk – s feleség külön kiemeli – a régi ház felújítása, központi fűtés beszerelése, egy fokkal nagyobb kényelem és komfort megteremtése. Nyilván a lépéstartás tekintetben is a falu vezető családjaival.

*

A családi beszélgetés szertartásos módon megemlékezéssel zárul. Az édesanya mesél testvéröccséről, akit a család fátuma gáncsolt el abban, hogy gazdává nője ki magát:

– Édesapámat, Bényei Istvánt kuláknak tették meg a 14 hektárja és a cséplőgépe miatt. A kapura kiírták: „Itt kulák lakik, ne higgy neki!” Kitalálták, hogy az állatok száj- és körömfájásban megbetegedtek, aki a kapun kiment, nem volt szabad bójöjjon. Ört állítottak a kapu elé. A rokonoknál kellett háljunk három hétig. Azért csinálták, hogy velünk babráljanak ki. A 19 éves fiútestvéremet kirendelték szekérrel, szállítsa az erdőmérnököt ki az erdőre. Mikor a Hereczből ereszkedtek bé, a málnási állomás közelében a sorompónál meglőtték. Egy katona volt odahelyezve őrnek, aki elszunnyadott, s mikor a szekérzakotára felébredt, hirtelen egy sorozatot beléjük eresztett. A mérnök azonnal meghalt, az egyik lónak ellőtte a lábát, egy másik ember tüdőlővést kapott, a testvéremnek az ütőerét szakította át, és elvérzett. 1954-ben történt. A kulákságnak aztán 1959–60-ban lett vége.

(2006 januárjában)

Ahol az utak elválnak

A bodoki *Incze Béla* szerencsés ember: önállósulási vágya, családalapítása és a rendszerváltás nagyjából egybeestek, az élet tehát mintegy besegített neki abban, hogy az új lehetőségeket az idősebeknél jobban kiaknázhassa. A ma 37 éves gazdánál legelőbb felszabadultsága tűnik fel, az, hogy egyáltalán nem szorong. A jó másfél évtizednyi lépésről lépésre haladó építkezésének tapasztalatain alapuló önbizalma olyan helyet jelölt ki számára a világban, mellyel elégedetlen nem lehet. A gazdálkodásban a szigorú számítások embere, a hatékonyságnövelés céljából a szakosodás módzatait keresi, s találóan meg tudja fogalmazni, miben különbözik egymástól az előtte járó és az új gazdanemzedék. Saját családjában maga ragadta kezébe a kezdeményezést, a „kínlódókat”, a földművelésből kitörni képteleneket részvétellel, megértéssel nézi. Tudja, nem mindenik vergődik saját hibájából a hagyományok hálójában, hiszen köztük nem egy kimondottan pozitív példát nyújt a szorgalmával – csakhogy az új idők új viszonyulást követelnek, a munkához is. Hogy mekkora hozamú lesz az Incze Béla keze alatt gyarapodó gazdaság, még a jövő titka, de ő már mindenképpen az üzemszerű földművelésben és állattenyésztésben gondolkodik.

Nem függeni senkitől

A faluban az egyik legsokoldalúbb gépparkot ő mondhatja a magáénak.

– Azzal kezdődött az egész, hogy mikor visszaadták a földeket, közvetlenül a leszerelésem után, napokat, sőt heteket töltöttem kinn

a mezőn és az árok partján a traktorra várva, míg az megtárcsázott egy darab földet. Akkor még a régi SMT [állami gépállomás] szolgálta ki a vidéket, kevés volt a gép. Jöttem haza, s itthon a veszekedés: „Hol voltál? Nem tudtad ma sem elintézni?!” Na én akkor eldöntöttem, ha egy mód lesz rá, minden gépet megveszek. S akkor az esküvői pénzből, amikor megnősültem, a fele kijött a traktor árának, a másik felét összeszedtük édesanyámmal, s megvettük az első traktort, a kicsikét.

Incze Bélának ma két erőgépe s minden egyéb hozzávalója megvan, ahogy mondani szokás, az udvaron két magas gépszín is tele a legkülönbélebb műveletekre alkalmas fémszerkezetekkel, köztük egy az átlagnál kétszer nagyobb külföldi arató-cséplő a király. Nem gondolná az ember, hogy bár rendezett körülmények közt, nevelő-apa mellett, mégis félárván futott neki az első száz méternek annakidején, a nyolcvanas években, mikor csak az alkalmazotti státus variánsai között lehetett választani. Bár a versenyszellemmel már akkor megismerkedett.

– A gyermekkorom a sporté volt. Miután itthon kijártam a nyolcat, Gyergyóba kerültem, a sportiskolába, a nagyobbik testvérem ott lakik, a kilenc-tizediket ott jártam, beálltam focizni. Hazajöve szakiskolába jártam, a mesterségem az esztergályosság. Már 1985-től munkakönyves alkalmazottja voltam az IMASA-nak⁵³ Szentgyörgyön, azt hiszem, azért vettek oda minket fel még a szakiskola elvégzése előtt, hogy avval is kevesebb moldvait tudjanak oda

⁵³ Sebességváltókat stb. előállító ún. gépgyár, a brassói tehergépkocsi-gyár részlegeként költöztették át több ezer román alkalmazottal együtt Háromszékre, még a hetvenes években, a románság betelepítésének eszközeként is. Fénykorában 7,5 ezer alkalmazottja volt, a megyeszékhely óriásvállalatnak számított, a rendszerváltást is 5 ezernél több munkással érte meg. A kilencvenes években válságba került, feldarabolták, főegysége a privatizáció után ma másfélszáz embert foglalkoztat, egykori alkalmazottai szét-szóródtak, sokan külföldre mentek vendégmunkásnak.

benyomni, az akkor erőszakkal folyt. Utána el kellett intézni, hogy onnan átkerüljek a szövetkezethez karbantartónak, ezt követően pedig tíz évig az oltszemi kisegítő iskolában, majd a málnási általános iskolában tanítottam tornát. Érettségivel, mert közben elvégeztem az estit Szentgyörgyön.

Ezt a tizenvalahány évet kettéosztották a történelmi korszakhatár eseményei, melyek a katonaságnál érték:

– A szövetkezetből, ahol víz- és gázszерelést végeztünk, vittek el katonának. A forradalmat pont ott értem, ezért volt némileg nehezebb. A kaszárnyából egy ideig nem volt szabad kimenni, egy hétig felöltözve aludtunk. A puska be volt téve a párna alá. Megtörtént, hogy a másik az ágyúját ránk fordította. Nem volt könnyű, de legalább nem kerültem a szénbányába. Abban az időben a fiúk felét oda irányították. Én azt akartam, engem katonának vigyenek. Nem kértem, hogy közel legyek, csak hogy az katonaság legyen. Dolgozni itthon is lehet. Nos, azt mind el kellett intézni... Aztán hogy veszély állt-e fenn? Hát a kiképzésben voltak hibák. Egyes helyeken a forradalom alatt össze-vissza lövöldöztek. Nálunk, ha egyetlen golyót ellőttünk volna, úgy lehet, be is zárnak. Egy másutt katonáskodó bakatársam mesélte, hogy ők bizony lőttek, de azt se tudták, kire. Hát így ment a forradalom...

Hogy a traktor meg tudja fordulni

– '90 szeptemberében szereltem le, a földeket adták már vissza. Édesanyám beállt a föld végébe: „ez volt a miénk”. Akkor nagy előnynek számított, sokan azt se tudták, merre örököltek. Nekünk akkor öt hektárunk volt, az is vagy 5–6 darabban. Amit utóbb vettem, azok már nagyobb parcellákban fekszenek. Ma 20 hektáron gazdálkodom, abból 16 saját. Van 3 hektáros, az a nevelőapámé, van 6

hektáros is, a többi olyan 1 hektár és 50 ár közötti. Hogy a traktor meg tudjon fordulni, ahhoz valóban kell legalább olyan 50 ár. Itt Bodokon a földek 300 méter hosszúak a főúttól Zalán fele eső részen, és az 50 áras az már legalább 16 méter széles, melyen a nagy traktorral meg lehet térni. De az igazi a hektáros lenne, melyen a kombinátort vagy tárcsát már felvenni nem kell a föld végén, nagyobb ívben fordulhatsz, és folyamatosan lehet dolgozni. Az 1995-ben vett kicsi traktorral dolgoztam vagy hét évig, utána szereztem a nagyot, hogy a talajművelés legyen könnyebb. A kicsit most kímélem, permetezésre, ilyesmire használom.

'90-ben elvégeztem az első 3 hónapos gazdatanfolyamok egyikét Málnáson, Tankó mérnök jött le, mások Bukarestből küldték a kérdéseket. Rendes diplomát adtak, annak hasznát veszem ettől arrafele. Az elgondolásom az volt, hogy egy kisebb farmot állítok fel. Úgy képzeltem kezdetben, hogy abban legyen bikaborjú is, legyen tehén és disznó is – nem sok, mindenképp olyan 10, vagy disznóból akár 20, mert az már nem úgy számolódik, mint a szarvasmarha. No de erről lemondtam, rájöttem, nem lehet ezt is, azt is egyszerre. Különösen, hogy gépkereskedéssel is foglalkozunk a kollégámmal, Simon Györggyel olyan szűk nyolc éve. Előre használt gépekkel, most már újakkal is. Mégpedig azért, hogy az ember a saját gépeit felújíthassa. Otthon vagyunk a gépek ismeretében, ez az igazság. A fő azért a mezőgazdálkodás marad. Hogy a 20 hektár nem sok? Valóban, én is úgy gondoltam, hogy ekkora gépparkkal legalább 100-on kellene gazdálkodni. Egyszer Magyarországon jártunk, Belarusz traktort akartunk vásárolni, a dolog végül nem jött össze. De meglátogattunk egy mérnökembert, akinek 200 hektárja volt. Meg kívántuk nézni, hogy néz ki egy ekkora gazdaság, milyen gépek vannak, hány ember. Hát kiderült, hogy ketten vannak a 200 hektárra! Volt két nagy traktor, két kombájn, permetező, ennek egy harmadik régi traktor. Dolgoztak mind a ketten, nem kellett neki traktorista. Olyan 30 hektáros darabokat művelt. Délután

3 körül látogattuk meg a mezőn, azt mesélte, délelőtt 11-től dolgozik, de az utolsó térést én fejeztem be. Azzal beszéltem a földet, s az harminc árat tett ki. Tehát ő 30 hektárt egy fél nap alatt lekombinátorozott. Ősszel történt, szántás után, mert más évbe cukorrépát akart vetni, s azt mondta: a föld kapillaritása végett, hogy ne száradjon ki. Tervezte, hogy tavasszal még egyszer megkombinátorozza, s teszi bele a répamagot. Nálunk ilyesmit nem láttam.

Egy szép búzatábla látványa

– Az ipar nem vonzott, a földeket visszaadták, s ezt szerettem meg. Miért szeretem? Nem tudom. Nem is mindig éri meg, de mikor az ember kimegyen a mezőre, és látja, hogy szép lett az a pityóka vagy búzatábla, akkor úgy érzi, érdemes. Nekem a mezei munka nem kínlódás, nem fárasztó, mert szeretem. Ha nem szeretném, nem ülnék fel a traktorra sem, hanem megfizetnék valakit, dolgozzék ő. De én szeretem csinálni.

Incze Bélát ezt követően a gazdálkodás mikéntjéről és rentabilitásáról faggattam. Egy sajátos, szűk keresztmetszetekkel küszködő világra, túltermelési válságra vallanak tapasztalatai:

– Hallottam, újabban aki bérbe adja vagy eladja földjét, életjáradékot kap, az iroda is megalakult Szentgyörgyön. A cél, hogy a földek kerüljenek nagyobb tömbökbe. Ez annak, aki kapja, tiszta pénz, s ha megművelni úgyse tudta, dupla haszon. Mert megszántani vagy megtárcsázni azt a földet nem elég. A terméshez műtrágya kell, burjánírtó, azt nem egyszer kell megkombinátorozni, hanem kétszer-háromszor, és így tovább. Valóban kínálták bérbe nekem is többen. *Miért nem fogadjuk el?* Mert a terményt nem lehet eladni. Itt tele van gabonával a szín. Mikor nekem 2800 lejbe áll egy kiló gabona előállítás, ha gépeim kopását is beleszámítom, a 3500

lejes kilónkénti ár, amit ma kínálnak érte, azt jelentené, hogy ingyen dolgoztam. Ma talán az 5000 lejes ár lenne az, mely megérné a vásárt. Mert nem értük el a hektáronkénti 50 mázsás átlaghozamot. Nekem ugyan sikerült már a 6000 kiló is, de nem mindig lehet elérni. Ha mindig annyi volna, nem volna panasz. Ha az ember ki tudná hozni a kiló búzáat 2300 lejből, adhatná akár 4000-ért is, mert megérné. A vidék, Málnás, Mikóújfalu inkább állattenyésztésre alkalmas, Bodokon jobb a földek, de kevés van. Ha lenne elég pénz, hogy műtrágyával kicsit „megdoppingoljuk” a földet, persze az átlagtermés is nagyobb lenne. Én? Az utóbbi időben egyre inkább kiszórom a kellő mennyiséget, a 300 kilót hektáronként. Az elején meg kellett húzni egy cseppet a nadrágszíjat, nem futotta.

A legjobban a pityóka fizetett, erősen tőkeigényes, de meghálálja. Búzából sok hektárt kellene vetni, hogy haszonról lehessen beszélni. Búzából három hektáron mennyi haszon származhat? Egy hektár búza költségigénye 12–13 millió lej, s ha elit vetőmagot veszek, lehet még több. Szerintem is a pityóka hoz jobban. A tavaly is elég jó termésem volt, csak sajnos eladtam még az ősszel, nem éreztem rá, hogy duplájára nő az ára. A tárolási lehetőségekkel is baj van, nincs ahol elraktározni annyit. De ezután főleg pityókával és cukorrépával szeretnék foglalkozni, fele-fele arányban. A cukorrépából a tavaly két hektárom volt, sajnos egyet ki kellett szántsak, mert a csimaszok mind kiették. Én rontottam el, a földet nem fertőtlenítettem, vennem kellett volna magyar vegyszert csimaszok és drótférgek ellen. Most már tudom, átestem a próbaéven. Megvettem mindenféle szerszámot a cukorrépához, vetőgépet, kapálógépet.

A termés egy részét az állatokkal fogom feletetni, persze. Nekünk régebb tehenünk volt, de lemondtam róla, nem fért el hatnál több. Kezdetben jól fogott, az első gépeket a tejpenzből s a borjúk árából vettük. No meg amit a két család összeadott. De minden időmet elrabolta az állattenyésztés, ezért lemondtam róla. Most szeretném a disznótenyésztést beindítani, építettem egy 40 férőhelyes

ólat. Szerintem ennyit el tudok adni az ismerősöknek, a rokonság-nak. Ők tudják, mivel etetem, nem mindegy, egy disznó mitől hí-zik. Jelenleg csak tíz van, de nem nehéz azt felszaporítani. S úgy ol-dom meg, ha sok lesz, ne kelljen a vedreket emelgetni.

Idegen munkaerő? Az nincs, a barátok besegítenek, ha gépet kell javítani. A gépek jó állapotban vannak, de nem újak, karban kell tartani őket. Eddig szerencsére itthon meg tudtuk oldani, nem kellett a mezőre kiköltözni, és ott tajkolni. A barátok éjjel is besegí-tenek, ha reggel indulni kell. Pityókapergetéskor pedig kerülnek munkások a bodoki állomásra⁵⁴. Moldvából hozták volt ide őket, a barakkokban laknak, azok már tudják, hova kell menniük, szállí-tanom sem kell őket. Ha több kell, hívják Szentgyörgyről a roko-nokat, jönnek a feleségek, gyermekek. Enni sem kell adnom nekik, a napszám igaz 250 ezer lej, már annak, aki nem pityókában kéri a bérét, hogy a télirevalót beszerezze.

Két rend ember

– Én bérelnék több földet is, de mit csináljak a gabonával? Mit tegyek, ha nem tudom haszonnal eladni? Bár az idén meglehet, lesz keletje a búzának, mert a télen hó hiányában sok vetés kifagy-hatott. Sokan vetettünk október után, s abból nagy valószínűség-gel nem sok marad. Szövetkezni? Ha egy gépnek több gazdája van, az valahogyan nem jó... A gazdakör is elakadt valahol, nem érte el a célját. *A földeket összeadni?* Az emberekben nincs meg a bizalom. Előre létezett egy társas, de mindig úgy érezték, hogy meg vannak

⁵⁴ Kisebb település bújti ki a földből a nyolcvanas években a falun kívül fekvő állomás körül, ipari munkára hozták a román barakklakókat, a mun-kahely közben megszűnt, de pár tucat ember itt maradt.

lopva. Ez a rend ember, az idősebb korosztály, amelyik a földeket visszakapta, nem adja oda a földjét semmiért a világon. Inkább megdolgozza: ha nem éri is meg, ne mondja a szomszéd, hogy parlagon hagytam. S megteesszük azt még mi is, nemcsak az idősebbek. A földet nem tudtuk alaposan megdolgozni, de azért bevetettük, hátha az időjárás olyan lesz, hogy az helyrehozza. De ez a hátha nem működik! Ha mi rendesen elvégzünk mindent, s kedvez az időjárás is, akkor lesz a kettőből egy jó dolog. A régiek itt sem tudták elképzelni, hogy lehet pityókat termesztetni anélkül, hogy kicsi kapával ne kapálnók meg. Odaki nem kapálják a cukorrépát sem. Mi viszont még most is megkapáltatjuk, mert nincs hozzávaló gépünk. Odaki a parcellák négyszögűek, s géppel kapálnak hosszában is, keresztben is. Akkor már nincs szükség a kézi erőre. Úgy ültetik, hogy egyezni sem kell. Hogy megpróbálom-e? Meglátjuk. Abból, amihez hozzáférünk, a legmodernebb gépeket hozzuk be. A termés elraktározása gond marad. Ezért is jobb a cukorrépa, nem kell tárolni. Igaz, a cukorgyár előtt már sorba kell állni a járandóságért, kiskapukat keresni, hogy hamarabb szabadulj.

(2006 februárjában)

Az uniós szorongás

Gidófalván érezhetően más szelek fújnak gazdaságilag, mint Háromszék kedvezőtlenebb fekvésű és szegényebb településein, melyeken legutóbb megfordultam. Itt magánalapokon újjáalakult és sikeresen működik a mezőgazdasági nagyüzem is, s talán e nagyközség, Sepsiillyefalvával együtt, tudott leginkább hasznot húzni a megyeszékhely közelségéből. További fejlődését is az a városi agglomeráció serkenti, mely bár lassan, de kialakulóban van a körzetben. A szépmezei sík termékenyebb lapályát művelő gazdák gondjai markánsan elütnek a havasaljiakétól, a hozamokat illetően lekörözik amazokat, itt nem emlegetik örökösen a vadkárokat, s a vállalkozók mintha egy fokkal jobban fel lennének készülve a versenyképességet honoráló világ kihívásaira. Pillanatnyilag a falu utcáin nagy sárban csúszkál az autó, de itt ez is az urbanizáció jele: a SAPARD-program keretében csatornázzák a települést, és a tavaly feltúrt utcákon a tél beállta miatt félbeszakadtak a munkálatok. Nem vitás, e tekintetben ugrásszerű városiasodás vár Gidófalvára, nem hiába terveznek ipari parkot a határába. A faluban százhektáros nagyüzem is akad, én a figyelmemet a középrétegre összpontosítottam.

Kinőtték, amit maguk építettek

A most 61 éves *Téglás Sándor* és fia, a 31 éves *István* nem akármilyen ambíciókkal láthatott dologhoz a '90-es évek elején, mikor az új világ hajnala felvirradt. Téglás Sándor, a kézdivásárhelyi „zöld-séges vállalat” gépkocsivezetője, mezőgazdasági technikus állását

veszítve odahagyta a városi „blokkot” és a nyugdíjas évek kietlen kilátásait, és azzal telepedett haza a szülőfalujába, hogy egy nagyobb szabású gazdálkodásban kamatoztatja jócskán meglévő munkaerejét és szaktudását. Elszántsága első és látványos gesztusaként mindjárt egy emeletes épületet, a volt kollektív mérnökének szolgálati lakását vásárolta meg egy versenytárgyaláson.

– Nem volt idegen tőlünk a mezőgazdaság, a nagyszülők azt űzték, s örököltünk négyen, testvérek tíz hektárt – így fogtunk hozzá 1993-ban. A bennvalót és házat meg kellett venni, nem úgy, mint másoknak. A földbért fizetjük a testvéreknek, s még bérlünk is, jelenleg összesen 18 hektáron gazdálkodunk – meséli az apa.

– Én 1995 őszén végeztem a líceumot – veszi át a szót a fia –, elektronikai szakon, ’96 őszéig letöltöttem a katonai szolgálatomat, s utána csatlakoztam a családhoz, mert úgy gondoltam, van lehetőség a mezőgazdaságban. Úgy vélem, idáig volt a könnyebb része, s most jön a neheze, az uniós csatlakozás után.

Mielőtt még jobban elmerülnénk az *uniós stressz* témájában, a gazdaság szerkezete felől érdeklődöm:

– Kezdetben mindössze egy disznópajta állt az udvar végében, ahhoz még toltunk, s megépítettük a tehénistállót. Nem számítottunk arra, hogy esetleg még nagyobb gazdálkodásba kezdünk. Mert ha belelátunk a jövőbe, lehet, másképp csináljuk. Nem létezett még a szaktanácsadó hivatal, nem voltunk elég felvilágosultak. Úgy csináltuk, mint régen: még bővítettünk hozzá két-három állatnak, hogy legyen.

Mikor csináltuk, azt kérdezték a szomszédok, minek ekkorát? Akkor nagy volt, most már nem elég. Kicsike a követelményekhez képest, tizenegy szarvasmarhát tartunk, abból 7 fejős és 4 üsző. Mindenből nagyobb kellene, az udvar sem elegendő, a gépek egy részét a szomszédban tartjuk.

– Egy gazdaság akkor érdemli meg ezt a nevet, ha legalább 15 fejőstehén áll az istállóban – véli az apa, és sajnálkozik, hogy arról

sem tudtak korábban, hogy az uniós normák szerint a termelő farmnak kívül kell feküdnie a településen. Sok fejtörést okozott nekik a SAPARD farmépítő pályázata:

– Annyi az utánajárás – mondja ifjabb Téglás –, hogy nem mérünk belevágni. Nem is az állam, a bankok támasztanak sok akadályt, kérnek sok papírt, és szabnak sok feltételt. Istállóépítés kint a mezőben! Telekkönyvezett terület kell, víz és villany! Víz még lenne, kutat fúratnánk, de a villany kivezetése 500 méterre a településtől annyiba kerül, mint maga a farm. A területtel nem lenne baj, azt lehet bérelni eleget. Követelmény, hogy ahány tehen, annyi hektár álljon rendelkezésre. De a villanyra nem adnak kölcsönt. Különben az istállóépítés kölcsönében 50 százalék az önrész, ha a SAPARD ad 40 ezer eurót, akkor az még egyszer annyi, s erre szintén lehet támogatást kapni a román államtól a Farmer [Fermier] program keretében, kedvezményes kamattal.

– *Hogyan lehetne ez a hatalmas összeget visszafizetni?*

– Tehenet húszon fejjel kellene tartani! Az alatt szóba sem jöhet. Törzskönyvezett tehenekkel persze, amiből nekünk egyelőre csak kettő van.

Keserű édesítők

Szóba jön, hogy az uniós csatlakozásra azért sem vagyunk érettek még, mert Nyugaton már leírt gépekkel dolgozunk. És nálunk még az is micsoda előny, ha egyáltalán ezekkel a használt masinákkal rendelkezik az ember!

– Előre vettünk 1997-ben egy traktort, ekét, tárcsát, pityókatöltőgetőt (bakhát-töltőgetőt), akkor műtrágyaszórót, permetezőt, közben a régi traktort becseréltük egy újra, amit már kölcsönrel vettünk meg. 2000-ben történt, ötéves futamidőre és kamatkedvezménnyel,

mi a kamat 15%-át, az állam a 85%-át fizette. A traktor eredeti ára 127 millió lej volt, az felment végül 200 millióra. A kamatot havonta kellett törleszteni, a tőkét csak félévente. Kifizettük már.

Megtudom, hogy az állatokkal az apa, a növénytermesztéssel, gépkezeléssel a fia foglalkozik, ebben a munkamegosztásban állapodtak meg. A nagy baj az, hogy nehezek az értékesítési feltételek, s a piackutatást is a gazdának kell vagy kellene végeznie.

– 2004-ben szépen termett pityókánk, lett vagy 56 vagon, s nagyon szépen jövedelmezett volna, ha a mostani tízezer lejes áron tudtuk volna eladni. De végül szinte ingyen adtunk túl rajta, úgy, hogy 2005 tavaszán mind át kellett válogatni – gyönyörű, öklömnymi gumók –, új zsákba kellett rakni, és akkor vitte el kegyesen a vevő 2500 lejbe kilóját! Arra reavesztítettünk. Nincs a pityókának olyan piaca, hogy előre tudni lehessen bár hozzávetőlegesen, ha ennyibe kerül, akkor körülbelül ennyit fog hozni. Legutóbb egy pitești-i kereskedő jár ide, az kétszer annyiért adja tovább, mint amennyiért megveszi tőlünk. A cukorrépa van megoldva némileg, ott tudni, hogy a szerződés fejében mennyiért veszi átal a botfalusi gyár. De hogy jártunk: a tavalyi cukorrépa szubvenciót még nem kaptuk meg.

A cukorgyárról kiderül, hogy azért a viszonylagos biztonság-nak nagy ára van.

– Úgy vannak a szerződések megírva, ahogy a gyár akarja. Csak nekünk van kötelezettségünk vele szemben, neki viszont semmi velünk szemben. Nem tudni, mikor fizet, hány napon belül köteles azt megtenni. Beperelni sem lehet, mert nincs belefoglalva. S bár fizetjük a répatermesztők egyesületében a tagsági díjat – hét lejt kilónként – nem sok hasznát látjuk, mert nem tud megvédeni minket. Az idén leszállítottuk októberben a répát, és a cukrot februárban adták ki, s azt is úgy, hogy ötször jártam oda reggel öt órára sorba állni, míg elintéztem valahogyan.

Egy kapaszkodó

Felmerül a kérdés, nem kellene-e ügyintézőt fogadni, aki utánajárjon a hivatalokban annak, amire szükség van. A piackutatás sem a gazda feladata, érkezése sincsen rá! Kiderül, hogy más vonatkozásban már kitalálták, hogy összefogjanak:

– Én gondoltam arra, hogy álljunk össze, csak az emberek nem elég felvilágosultak. Mindenki rosszra gondol, hogy a másik őt meglophatja. Mi hárman vagyunk összeállva, a silózógépet használjuk például felváltva, együtt vettünk egy traktort, itt van, egy a másikonál. De közös pályázásra még nem merészkedtünk, bátorság kellene ahhoz, hogy belékezdjünk. Arra viszont reagáltunk, nem érdemes egy gépet mindenkinek megvenni, mert az sose lesz kihasználva. Ha én is veszek egy kombinátort, ő is, akkor se nekem nincs silózóm, se neki. Így jobban ki van használva. Persze megbízunk egymásban, fel se tételezzük, hogy a másik becsaphatna. Időben a munkálatok egy kicsit elhúzódnak, de megéri, már vagy öt éve így csináljuk. Van vagy 55 hektár a három gazdaságban, segítünk egymáson, a forgatógépet is szerre használjuk.

Itt már, a baráti viszonyba gyökereztetve, a termelési koncentráció gondolata is felbukkan. Csak ne gyülekeznének oly fenyegetően az uniós csatlakozás felhői, csak ne tartana a gazda attól, hogy a sokkal olcsóbb nyugati áru majd letiporja az ő fáradsága gyümölcseit. „A magyar elnökjelöltek vitájában is hallottuk, hogy Magyarország nem akar a nyugati élelmiszerek szemétlerakata lenni! Annak kellünk mi: piacnak és szemétládnak!”

A miniszteren nem lehet eligazodni

Az állami támogatások rendszerét kedvezőtlen fordulatok torzítják el a két gazda szerint.

– Két fajtehenet vettünk abban a reményben, hogy majd a szubvencióból törlesztjük, erre a szubvenció megszűnt. Ott a répa: már az idei répaterületre a szerződést megcsináltatták, de a tavalyit még nem fizették ki. Pedig nem kis összegről van szó, a tavaszi munkálatokon lett volna szükség rá, de most az a hír járja, hogy újabb két és fél hónapot késik, mert nincsen rá pénz.

Az idei szerződést meg kellett már kötni, mi több, be kellett a termést is biztosítani, egy csomó pénzt kiadni, mikor még a tavalyi támogatást sem kapták meg. E ponton felforr az indulat:

– Ennyi rosszat még senki se tett, mint a mai miniszter. A tej-szubvenciót elvette! A répaszubvenciót elvette! Illetve nem kilóra adja, hanem területre. Nem lehet megérteni! A tejszubvenció helyett a semmit adta. Eddig mindegy, hány tehenek volt az embernek, a leadott tej után kapta a támogatást. Most tehénszám után adja. Nincs miért feljavítani az állományt, ha csak a létszám a fontos. Minél több marhát kell béállítani! Mindegy, milyen fajta, csak tehen legyen a neve!

Hogyan keljünk versenyre azzal, akinél 30–40 liter az átlagos napi tejhozam? Hogy érjük utol? Ez milyen felfogás? Akarja-e javítani az állományt? Ezzel pont a fordított eredményt éri el. A cukorrépahozamot is hogyan növeli, ha nem arra adja a támogatást, amit termelünk, hanem a területre? Most mindenki fellángolt: cukorrépából vetünk 10 hektárt, és lesz pénzünk, mert 150 millió járna érte. A tavalyig mindenki arra törekedett, termeljen minél többet, míg utoléri a nyugati 60 tonnás termésátlagot, mert itt nálunk legfeljebb a 30-at ha eléri. Volt egy stimulens, egy kis műtrágyával többet, több ganét használtunk – mert többért többet ad az állam.

Kilójára járt 500 lej. Most területre adna – nem lehet eligazodni ezen a miniszteren. Hova akar kilyukadni? Azelőtt a minőséget nézték – most a mennyiséget! Az ember elindul egy irányba, s hirtelen vissza kell fordulni, máról holnapra, mert ellenkező határozatot hoztak. Mások is elégedetlenek, láttam a Faluvilág tévéadásban [*Viața satului*, a bukaresti közszolgálati adón], kérték, állítsa vissza a régi rendszert, de eddig nem történt semmi. A tej mellett ott a növények. A tehén bornyúzásakor adnak kétmilliót, s ha a bornyú megmarad hat hónapig, akkor még kettőt. Természetesen, csak ha a mesterségesen ondózták a tehenet. S a tehenre is úgy, ha tejkontroll alatt van, és ha törzskönyve van. Akkor éri el a maximum szubvenciót. Ki tudja ezt ma teljesíteni? Kiszámították a panasztévők, ha mindent megkapnak, akkor se kapnak a régi támogatás 60%-nál többet. Mi legfeljebb a négymilliót ha megkapjuk. Nem azért csinálták ezt az egészet, hogy minél kevesebbet osszanak?

Visszásnak találják azt is Téglásék és rajtuk kívül még sokan, hogy az uniós támogatásnak várhatóan csak a 25%-át kapja majd a hazai gazda a belépést követő első időkben. „Úgy jön ki, mintha a 100 méteres futamon ők 75 méterről indulnának, mi a starttól – ki ér oda hamarabb?”

No de ezzel túlontúl előreszaladtunk. A tejtermelést visszavetheti a mai rendszer. Ami a területalapú támogatást illeti, az ma általánosnak tűnik az Unióban – nálunk és adottságaink között vajon nem célszerűtlen-e egyelőre?

(2006 márciusában)

Okosan számolni

Burgonyás zsákokat rakodik két cigány napszámos kora délután egy utánfutóra Csüdőr Árpád udvarán, sietve dolgoznak, mert esőre áll, cseperészget, s a gazda fóliát készített elő arra az esetre, ha az áprilisi áldás bővebben megeredne. Gyors fejszámolást végeznek: a két-háromezer kiló pityóka mai áron elérheti akár a harmincmillió lejt is, attól függően, a vevő a közvetítés milyen fokát képviseli, és milyen reménybeli árra spekulál, vagy mire van ígérete. Csüdőr Árpád magas, tagbaszakadt, 33 éves gidófalvi férfi, két gyerek édesapja. A maga világában magabiztosan mozog, az életét igazgató viszonyok alapos ismerőjeként. Gazdaságának legfőbb elütő vonása az eddigiekben bemutatottaktól – s ami az udvarán rögtön meglátszik – az, hogy az állattenyésztés teljességgel hiányzik belőle, a gazda kizárólag növényeket termeszt, azok közül is pár piacos termékre szakosodva. Egész mentalitásában az át gondolt számítás racionalizmusa az uralkodó, nem az ősök és a hagyomány rátestált akaratát teljesíti. A múlt tehetetlenségi nyomatéka nemhogy nem hajtja, de azt mintha teljesen kiiktatta volna saját gyakorlatából. Az „előbb a kalkulus, utána a földművelés” képlet szerint zajló mindennapjait a vegytiszta tőkés magatartás foglaltának nevezném, ha nem lenne mégis minden ízében székely és háromszéki, amit tesz és gondol, s amiről az alábbiakban beszámol.

Egy percet sem állami szolgálatban

– Állatokkal nem foglalkozok, gondolatomban sincs, mert a növénytermesztés mellett nem jut időm rá, megbízható munkaerő pedig, aki reggeltől estig mellé álljon az állatoknak – mert ott nagyobb a lekötöttség – nem kapható.

A megbízhatóság persze nem a faluban dívó kétszázezer lejes napszámokra vonatkozik, az állandó munkaviszonyban állók a gazda tudomása szerint a két–három milliónál semmiképpen nem keresnek helyben többet, amit esetleg egy-egy zsák terménnyel, egy-egy ebéddel egészíthetnek ki. Miután a gazda meg sem kísérelte az állandó alkalmazott szegődtetését, nem firtatom, nincs-e kapcsolat a sokat emlegetett „megbízhatóság”, a lelkiismeretes munkavégzés hiánya és a fölöttébb alacsony bér között, hanem továbblépek, a gazdaság létrejötté felől érdeklődöm. Jellemzően kapitalista gazdára vall az is, hogy kiderül, alig van saját földje.

– Mennyit kaptunk vissza? Mi semmit. Bérelt földeken gazdálkodunk. Illetve a tavalyelőtt vettem három hektárt. A többi a szülőké, a nagy részét pedig bérelem, a 26 hektárból 23 bérelt. Benne két négyhektárosnál nagyobb parcella is van, vagy hat helyen fekszik az egész. Jól termő részeken, a műtrágyacskát pótolgatni kell, persze, minden évben, mert istállótrágya nincs. A Puskás Tivadarban⁵⁵ végeztem Szentgyörgyön, fémforgácsolás szakon érettségiztem. Egy perc nem sok, annyim sem telt állami munkahelyen. Más ősszel megszereztem a hajtási engedélyt B és C kategóriára, elvittek katonának, hazajöttem, és '96. november 23-án volt az esküvőnk. Édesapám felajánlotta, vele közösen gazdálkodjak, utána úgy döntöttünk, mindenki a maga erejéből folytatja. Volt egy kis pénz, azon vettünk egy traktort, egy ideig volt egy teherautónk is,

⁵⁵ Szakközépiskola a megyeszékhelyen.

azzal szállítottam a magunk és a más terményét, kórházaknak, börtönöknek, aztán eladtam, és vettem a ház mögött még egy 14 áras beltelket.

– *Hogyan sikerült ilyen vevőre lelni?*

– Az ember nem szégyelli magát, ha az egyik ajtón kikergetik, a másikon újra próbálkozik. Hargita megyében szállítottam pityókát a börtönnek, Dâmbovița megyében, a kórháznak, börtönnek, azért kellett az autó. Most? Azért nem, mert a kórházak legyengültek, másfelől bevezették az árlicitet, azok pontos dátumát pedig nem ismerem, hiányzik az információ, mindig ez a legrosszabb, időm se lenne utánajárni. Lemondtam róla, az autót eladtam. Jártam Illyefalván a LAM Alapítványnál, Svájcba készültem, végül nem jutottam el, de egy ott kötött ismeretség révén vettem Ausztriából egy Klaas kombájnt, egy kicsikét. Azóta van egy nagyobb is. Kimentünk, és ott kifizettem, autón hazahoztuk. 2000-ben kijártam a községben egy hathónapos mezőgazdasági tanfolyamot, azóta megvan a diplomám.

A gazda másoknak is arat, mint mondja, amikor amúgy is lenne ideje július-augusztusban, vagy később, pénzben kéri a fizetséget („itt nincs az a divat, mint a déli megyékben, hogy terményben fizetnek”), fontos bevételi forrás, bár másodlagos marad. A fő a saját kultúra.

...Tű benne sose volt

– Kezdetben a pityóka ment jól, a vegyszerek, az üzemanyag még nem voltak ennyire drágák. Most a legkifizetődőbb a káposzta. Édesapám mint technikus az állattenyésztő komplexumban dolgozott, járt neki is, édesanyámnak is a 15 ár háztáji, azon ők már akkor elkezdték a káposztázást. Értékesítése ugyan nehéz volt,

Kovászna megyéből kivinni nem volt szabad,⁵⁶ mindenki úgy csinálta, ahogy tudta. Már otthon megtanultam hát. Van, amikor jobban megy, van, amikor rosszabbul. Tavaly a román testvéreknél elvitte a víz, Felső-Háromszéken is elég sokat tönkretett, ezért az ára felment 12–13 ezer lejre. Azelőtt a 2500-at ha elérte kilója.

– *Egyik évről a másikra?*

– Nem, az ár napok leforgása alatt változik. 2005. július 16. körül egy rend káposztát a brassói en gros piacon hétezer lejbe adtam el. Két napra rá kerül megint egy kevés időm, lementem éjszaka, hát nyolcezer az ár, és délután már haza voltam jőve. Na, mondom, vágjunk újra káposztát, megyek vissza! Este leértem, mondom, itt aluszok, nem sietek az árral. Reggel tízezerért adtuk a káposztát. Tehát két nap leforgása alatt nőtt háromezerrel a káposzta ára. Viszont 2000-ben megtörtént, hogy 80 ár káposztát a szárverővel mind össze kellett törjek, hogy lehessen a földet megszántani, mert nem tudtam értékesíteni, 500 lejért sem kellett senkinek.

Az eladó persze szilárdabb piacra vágyik, pillanatnyilag egy nagybani lerakat tulajdonosával van szóbeli megállapodása, az átveszi áruját, ha egy-egy daciányi káposztával beállít, a szállítást is fizeti. Milyenek a hozamok?

– Nyáriból hektáronként elérhető a 40 ezer kiló, téliből, ha a bolhacskák nem teszik tönkre, a 60 ezer sem ritkaság, elérhető a 70 ezer is. *Kézimunka?* A sorok közit kell megközölni a sarabolóval, akkor permetezni kell, és egyezni – ennyi. Szapora, mert 50-es a sor- és szinte 50-es a tőtávolság, nem úgy, mint a cukorrépánál, azt sokkal sűrűbben vetik.

A gazda próbálkozott még babbal, géppel csépelte, de sem a piaca nem bizonyult biztosnak, sem a szárítását nem tudta megoldani,

⁵⁶ Valóságos rendőri „rémuralom” uralkodott a közutakon a diktatúra utolsó két évtizedében. Azon a címen, hogy elejét veszik a lopásoknak, gáncsolták, lehetetlenné tették a magánkereskedelmet.

a penészedésnek esetleg egy villanyszárítóval lehetne elejét venni. „Talán 1500–2000 kiló termett hektáronként, abból nagybani árban, 20 ezer lejjel megszorozva, 36 millió jön ki, esetleg 40 millió. Van elég ennél jobban termő vetemény.” Marad hát a káposzta, amely-nél a befektetés is kisebb – hektáronként 10 millió –, a haszon is össze-hasonlíthatatlanul nagyobb lehet: „Bevétel 1000 lejes kilónkénti ár mellett is 40 millió, ebből 30 millió a tiszta haszon. Tízezer lejes ár mel-lett kiszámítható, mennyi! Igaz, három-négyévenként jön csak be.”

Zsugori, késlekedő, szétszervezett állam

A cukorrépa-támogatás változása borzolja Csüdör Árpád ke-délyét is:

– Idáig az állam készpénz formájában adta a támogatást. Ez oké volt, tiszta volt. Egyszer jártad el a bürokráciát, s tudtad, 60 nap múlva a készpénz a zsebedben lesz. Most kitalálták, hogy terü-leti szubvenció legyen. Jó, egyetértek a területivel is, de megszabta másodszor, hogy a réginél kevesebbet ad, annak a 15 milliónak is csak a felit adja tavasszal. Miért kevesebbet? Ilyen négy-öt hektá-ros cukorrépa gazdák, ha melléje állanak, a 40 ezer kilót el tudják érni hektáronként, s mivel kilónként 500 lej járt, a 20 milliót hek-tárjára meg lehetett valósítani. Szóval kevesebbet, de azt is ketté-osztotta. Most adja kupon formájában a felit, épp ma jártam ott, mindenki pellengérezte. A papírokat leadtam, elfogadták, de nem tudta senki megmondani, mikor lesz belőle valami. Nem elég, hogy bizonyítani kell, bérszerződésed van a földről, birtoklevél-másolatot kell beadni, a tavalyról a tulajdonos saját nyilatkozatot kell adjon, hogy a bért neki megadtad. Ha mégis megadják a ku-pont, jó későre 7,5 millió lej értékben, azon csak magot, műtrágyát, üzemanyagot, vegyszert lehet vásárolni. De mikor? Ha április 8-án

még sehol semmi, mit fogunk azon vásárolni? Legfeljebb üzema-
nyagot vagy műtrágyát jövőre... Ráadásul a másik feléért össze-
megint járni kell, akkor tonnánkénti határértékekhez kötve kap-
hatsz 2 és félmilliót, vagy többet, 7 és felet, ha eléred a 35 tonnát. A
legdühítőbb, hogy még az illetékesek sem tudják, mi várható, mi-
kor fizetnek.

Felvetésemre, hogy nem lenne célszerű több gazdának egy ügy-
intézőt fogadni, aki eljárja helyettük a hivatalokat, kifakad:

– Március elején szimpóziumon voltam Kézdin, ott Bajcsi mér-
nök úr felszólalt: miért kell az is, akinek 40 áracská cukorrépája
van, lemenjen Botfaluba, hogy azt a kevés cukrot kivegye. Miért
nem csinálják úgy, mint régebb, hogy a gyár biztosította a szállí-
tást, és ott vehette ki a járandóságát mindenki, ahol a répát leadta?
Választ nem kapott rá.

Szavaiból kiérezni, hasonló elvárása lenne a gazdatársadalom-
nak a megyei szervekkel szemben is. Valóban érthetetlen, miért kell
bejárni minden dossziéval a megyeközpontba minden egyes ügy-
ben, mikor azt a községekbe kihelyezett irodákon keresztül is el le-
hetne intézni. Ijesztő, hogy világunk még a ceausizmus korabeli
állapotokhoz képest is mennyivel szervezetlenebb, hogy mennyire
semmibe veszi a hivatal az ügyfél alapigényeit!

Marad viszont a közös ügyintézés ötlete, amitől előbb elzárkó-
zik, majd elismeri, nem is olyan rossz:

– Ha valaki valamit felvállal, mindjárt azt mondják: vajon
miért tette? Nem csordul-cseppen valami neki belőle? Így pedig
nem lehet, ezért inkább nem vállal senki semmit, a falu szájával
nem beszélgeti magát, s csinálja, ahogy tudja. Pedig a papírmunkát
rá lehetne bízni valakire, hogyne lehetne, ha ideje van, összeszed-
heti és elintézheti, amit muszáj.

Hozzáteesszük, az illetőnek járna egy kis fizetség érte, az ügyin-
tézésre akár szakosodhatna is egy iskolázottabb, például érettsé-
gizett ember.

A „gépszövetkezések” [közös gépvásárlás] ötletét viszont megvalósíthatatlannak tartja, „azt mondanák, én veled nem társulok például pityókaültető-gép vásárlásra, mert ha te hét hektárt vetsz az idén, és én csak hármat, miért fizessen ugyanannyit? A javításoknál megint: te dolgoztál többet vele... Így ha kölcsönkérlek, odaadom, s azt munkával, más kölcsöngéppel visszakapom. Így működik, más-képp nem.”

Erős szélvész

Az uniós csatlakozás várható következményeit eléggé borúsan ítéli meg, olyan erősödő széljárásra számít, melyben talpon maradni gazdapróbáló feladat lesz. Meglepő kijelentés egy olyantól, akinek masináira többen támaszkodnak:

– A fő a géppark kicserélése lesz, mert ezekkel a gépekkel nagyméretű gazdálkodást folytatni nem lehet, sok időt veszítünk miattuk. Földet is szeretnék venni, de amíg azok, akiktől bérelek, nincsenek reaszorulva, nem fogják eladni a magukét. Mindenképp olcsóbb ma nálunk, ezer-ezerkétszáz euróért megvehető hektárja, míg Franciaországban eléri a nyolc-tízezer eurót is. Hallottam, hogy vásárolnak nálunk is a külföldiek, és egyre keletebbre jönnek, közelednek. Szerény véleményem szerint a mi talajunk túl kötött ahhoz, hogy kelendő legyen számukra. Nem tudom, még elvállik. Gépet vásárolni pedig segítség nélkül nehéz. Pedig egy 120 lóerős traktorral többet lehetne szántani, az már egy hármasként is simán megbír. Erőgépet venni persze nem elég, ahhoz szerszámok kellenek. Bankkölcsönöm sose volt, nem is veszek fel, mert bizonytalan. A Phare vagy SAPARD-program kecsesgősebb, de ha nem sikerül, pénzfecsérlés. A pályázat megíratása pénzbe kerül. Az elbírálásnál a tősgyökeres magyar nevem nem jelent-e hátrányt?

Persze, ha nem mersz, nem nyersz, ez is igaz. Meg kell még érjen a gondolat, na!

A gazda elégedetlen a tájékoztatás szervezetlensége miatt, nincs mindig ideje az újságot bújni, elvárná, hogy alkalmanként figyelemztessék: „ügyekezz, mert új lehetőség nyílt, ezek a feltételek, ezek a határidők!”. Nem érti azt sem: „Mi köze a mezőgazdasági erőgépnek a közúti szállításhoz? Mért fizeti ugyanazokat az adókat, mikor csak két-három hónapig közlekedik? Nem kellene-e külön utat, díjmenteset építeni az erőgépnek: erre menjél vándor!?”

Valóban, könnyíteni kellene az új gazdasági rend úttörőinek helyzetén, nem újabb adókkal, illetékekkel megterhelni őket!

(2006 márciusában)

Kétszemélyes farm

A gidófalvi határ és a szépmezei sík gazdasági többlete abból is kitetszik, hogy itt viszonylag kisebb területeken is elérhető ugyanaz a jövedelem, melyhez a hegy alatt majd kétszer akkora hektárszám kell. Nemhiába különböznek az itteni földárak a havasaljiaktól, hírek szerint nagybirtok alakítási kísérletbe fogtak egyesek a síkon, és kétszer annyit kínálnak hektárjáért, mint amit, mondjuk, Zalánban vagy Oltszemen kapni lehetne ugyanannyiért. No de akikről az alábbiakban szó lesz, az előzőekhez hasonló súlycsoportba tartoznak, nem nagyüzem, hanem családi gazdaság fenntartásában gondolkodnak, s mivel már tőkés alapokra helyezkedtek, okvetlen kellene, hogy jövőjük legyen az uniós Romániában is. Csak ne lenne oly sok a kétely, oly nagy a bizonytalanság azok lelkében és létében, akik e családi vállalkozások terhét hordják a vállukon.

A legszebb udvar – a legcsonkább határ

A falu legszebb udvarának nevezi a valóban tágas bennvaló bekerített részét *Fazakas László* bácsi, a nagycsalád esze, akiről némi malíciával jegyzi meg egy családtag: már nem gazdálkodik, de „távírányítóval” igazgatja a több család és nemzedék együttlakó népét. A 83 éves aggastyán maga a szellemi elevenség, s már csak leszűrt tapasztalatai okán is érdemes meghallgatni a mozgalmas korok, egy egész század tanúját. Maga az első azonban annak elismerésében, hogy a tulajdonképpeni gazdaságvezetés már a 28 éves unoka, *Sántha Attila* kezében van, s a fiatal családfő valóban a nagytata méltó utódának tűnik. Kettejükkel folytattam párbeszédet,

a háttérbe húzódott, időnként helyeslő vagy új témát felvető asszonyok, feleségek jelenlétében.

A Fazakas–Sántha família tizennégy hektárt művel, ebből kilenc a saját, a többit bérlik. S itt mindjárt előjön a fő sérelem, amely befejezetlenné és befejezhetetlenné teszi a rendszerváltást számukra: öt hektárjukkal adós a világ, s ezt soha meg nem bocsátják neki. A felvezetésből némi fény derül a falu határának megcsonkítására, és arra, milyen hátrányt jelent a nagyváros szomszédsága. Némi háborogás után a hivatalokban trónoló „nagyurak” ellen, akik a velük cimborálók kezére játszották át a vagyont („honnan volt Erdély Edének⁵⁷ pénze ahhoz, hogy a Szépmezőt megvegye, s most, hogy a Barcaságon tegye ugyanazt?”), a nagytata elmeséli:

– A gidófalvi határ valamikor Rétyig nyúlt, keresztül a betonúton. Közben a kommunizmus alatt a téeszek földjét az állam tagosította, Bükszádtól lefele még az erdőket is elvették. Az államnak nem volt földje Szépmezőn, utóbb hány ezer hektár lett!⁵⁸ A szépmezői most fel van jöve majdnem egészen a faluig. Azt a gidófalvi földet még a kollektív idején elcsereberélték, s adtak nekünk helyette Vargyason, Baconban s a Hatodon. Jó negyven kilométerekre. Azokat a legelőket ott kilencvenben visszavették, a szántók is maradtak Szépmezőnek, azokat Gidófalva nem kapta vissza. Ott most sepsiszentgyörgyiek kárpótlása folyik, mert a városiak is sokat veszítettek, a kaszárnyával szemben, a gyárak helyén, a Csíki-negyed blokkjai helyén mind földek voltak valamikor. A volt kataszteri igazgató és a mezőgazdasági igazgató felmentek a

⁵⁷ Erdély Ede állandó tárgya a szóbeszédnek. A magánosítás során több állami gazdaságot, ipari üzemet (pl. a kézdívasárhelyi csavargyárat, az uzoni szeszgyárat) vásárolt fel, és mivel a korszak jellegzetes pénzügyi manipulációival vádolták, folyton pereskedésekbe bonyolódott.

⁵⁸ A rendszerváltás előtt két mezőgazdasági nagyüzem uralta a háromszéki medence legtermékenyebb lapályaként ismert Szépmezőt: a Kommunista Párt funkcionáriusait ellátó ún. „pártfarm” és az állami gazdaság.

polgármesterhez, hogy a szentgyörgyiek földjeiről mondjon le. Ő nem mondott le, s akkor azok észbe kaptak, és Gidófalva rovására oldották meg a kérdést. Minket nem kérdezett meg senki, emiatt hiányzik most nekünk öt hektárunk. Kimérték a szentgyörgyieknek azokat a földeket, amiről nekünk telekkönyvünk van!... Legálább 140 hektárról van összesen szó.

Nem áll szándékunkban igazságot tenni, bár az ellenvélemény is érdekelne. Viszont íme, így él a „nép ajkán” az ügylet, így ítélt a közvélemény a dolog felől, ezt elhallgatni – szintén nem a mi dolgunk.

A csonka határból visszatérve az óriási, a kisváros főteréhez hasonló udvarhoz – soha ekkora távolságot még istálló és lakóház között nem láttam –, a fiatal gazda elsorolja a gyarapodás adatait:

– Én 1995-ben végeztem Kézdivásárhelyen a mezőgazdasági szaklíceumot, de még '92-ben megvettük a traktort állami kedvezménnyel (a kamatnak csak 15 százalékát kellett fizetnünk, öt év volt a futamidő), utóbb pótkocsit, ekét, tárcsát, Svájcból hoztam a Ladewagent, azaz a szalmafelszedőt. Vettünk gereblyélőgépet, s egy barátommal besegítünk egymásnak, van vetőgépünk, silózónk, csináltunk permetezőt, a télen pedig egy pityókaválogatót.

A krumpliszortírozó a család legújabb büszkesége, valóban ötletes jószág, a gazda rátermettségét dicséri, hogy képes volt összebütykölni. A három rostán napi másfél vagonnyi mennyiség mehet keresztül. Sántha Attila azért hozzáteszi:

– A gépi munka pontosabb, gyorsabb, de mindig van egy hátránya. Akárcsak a pityókakombájnnál: jól kiszedi, semmi gond, de a tárolás nehezebb, mert megsérül. Olyan mint az alma, ha lepotytyan a fáról: megpotyolódik, s abba a helybe romlásnak indul.

Ennek kapcsán Laci bácsinak is van egy megjegyzése a világ forgandóságáról (ő a „magyar időben” végzett gazdatanfolyamot, és indult neki az életnek):

– Nem lehet már fogattal gazdáskodni. Ezek a mai nagy gépek megnyomják a földet, állattal nem, csak ezekkel a nagy gépekkel

lehet vetés alá előkészíteni a földet. Régen három ujjnyi széles kerekű ráfszekérrel mentünk rea, az megkímélte, de ezek a nagy traktorok, trágyaszórók, kombájnok megnyomják. Régen, akinek gyenge marhája volt, tavasszal szántott, mert akkor felpuhul a föld, ősszel csak, akinek jó marhája volt, az merészkedett neki.

Érdekes adalék, hogy a negyvenes évek elején egyetlen embernek volt traktorja Gidófalván, az is „vaj egyszer használta” csupán.

Elhangzik egy panasz is az országúti útdóra, tulajdonképpen tíz nap elegendő lenne ahhoz, hogy „elmenjek Botfaluba a cukorgyárba, s elvigyem Zabolára a bért vagy a bodoki állomásra a cukorrépat” – ehhez képest az évi 36 milliós kiadás botrányosan sok, alighanem fuvarost fogadnak inkább.

Svájci szabadtartás

A fiatalember legnagyobb élménye a négy svájci hónap, melyet pontosan 2000-ben „praktikásként” töltött el a LAM-tanfolyamot követően, s ahol nem csupán gazdát, de barátokat is szerzett magának a szorgos székely férfi. Azok utóbb felkeresték Gidófalván is. Beszámolóját érdemes meghallgatni. Különösen hogy két fő tanulság köré csoportosítja mondanivalóját: az egyik szerint a *vegyes gazdaság a valóban életképes*, a másik szerint pedig *nem igaz, hogy Nyugaton nem lehet a ház mellett állatot tartani*. Sokakat izgató kérdések ezek ma minálunk.

– Vegyes volt a gazdaság, mert 22 anyatehént neveltek, nem fejtek egyáltalán, csak borjúneveléssel foglalkoztak. Mikor nyáron a teheneket kihajtották az Alpokba, az istállókba száz darab disznót telepítettünk.

– *Ki lehet annyira takarítani?*

– Nem volt szükség rá, szabadtartás volt, almozunk rá az ürülékre, a tehenek alá is, mikor pedig azok kimentek, újraalmoztuk, ganét se hánytunk, eresztettük be a disznókat, s kezicsókolom! Egy évben kétszer hánytak ganét: tavasszal s ősszel. *Bűz?* Nyitott volt az istálló, tanyaszerűségeen éltünk. Fejjel [felül] fedve, de az oldalak nyitottak, az állatok magasságáig bedeszkázva. Az Alpok oldalában voltunk, bár hideg volt, de mínusz 15 fok alá sose süllyedt. Olyan állandó 20–30 fokos hidegek, két hétig tartóak, mint nálunk, hogy a kő is megreped, és a medencéből ki nem mozdul, ott nincsenek. *Fázni?* Nem fáztak az állatok, alulról a trágya meleget fejlesztett, s az állat, mikor szabadon tud mozogni, nem fázik annyira. A kötött tartásban nagyobb hangsúlyt kell fektetni a szigetezésre. Svájcban is a Rajna mentén hidegebb az idő, ott a falak végig be voltak deszkázva. Na most, a mienk biofarm volt, a természetes trágyát használták, műtrágyát egyáltalán nem, a ganélevet viszont kaszálás után hordtuk ki a kaszálóra.

A disznók: kompjúteren betette az internetre, hogy keres 150 darab huszonöt kilós süldőt. Visszajött neki a faxon vagy telefonon, hogy ezen a dátumon érkezik a disznó. A kamion megjött, becsaptuk őket az istállóba, három napig vízen kívül semmit sem adtunk nekik. Utána az önetetőket megtöltöttük. Nem úgy, mint itthon, hogy putyukáljuk őket, s akkora válut készítünk, hogy mindenik odaérjen. Aki a süldőket hozta, megmondta: ilyen és ilyen tápot kell adni nekik, és ő garantálja, hogy négy hónap alatt százkilósra híznak. Kivételek voltak, de egy adott százalékról kezeskedtek. Mire a tehenek jöttek vissza, ezek már ki voltak menve.

Nekem mi dolgom volt? A napom reggel fél hétkor kezdődött, az istállóban az állatoknak enni vettem [vetettem], voltak hízóborjúk és meddő tehenek, kiselejtezésre szántak, azoknak a silót beadtam, reá a koncentrátumot, a disznók önetetőit megtöltöttem. A farmtól 250 méterre állt a régi istálló, abban állt a gazdának két lova, ezeket már öt éve nem használta, de tartotta. S volt egy lovaglóiskola kisebb

lovakkal, ahova gyerekek jártak. A gazdám azért kapta a pénzt, hogy a lovakat etette. Csak reggel kellett enni adjak, többet azokkal gondom nem volt. Jöttek később a diákok az oktatókkal. Azok pucolták, vasaltatták, egyebek. S volt a gazdámnak háromszáz darab tyúkjá, százötven fehér és százötven piros, tojótyúkok. Két ciklust – két évet – tojtak, mikor az első év után a tojástermelés csökkent, mesterségesen megvetkezttették őket, mikor ismét újraöltöztek, tojótápot kaptak, s kezdtek jobban tojni. Mikor a két évet elérték, s a tojástermelés lecsökkent 45%-ra, fogta és a nyakcsigolyáját kitekerte. Én is segítettem: kitekertük, és tettük bele a hordóba, s vitték a dögkertbe.

– *Dögkertbe?*

– A dögkertbe. S a tojást is, ha tíz napnál régebbi volt, béhánták a szemétbe.

– *De hát a kétéves tyúk megehető.*

– Itt bizony verekednének érte, ott pedig vitték a dögkertbe! Foglalkoztunk még szalmában való hálással. Falusi turizmus: a régi csűrben nagyobb szobák megtöltve szalmával, pokrócokkal, svájciak és németországiak jöttek oda kirándulni, nemzeti ételeket főztek nekik. Én minden három hétben ki kellett a szalmát cseréljem, hogy friss legyen. S az édesanyja házi laskát gyártott és adott el – még ezzel is foglalkoztak. Egyedül ő termesztett pityókát a környéken, minden héten kiszedtünk három sort, vitte le a tojással és laskával együtt, és árulta a piacon.

Növénytermesztés is volt, de kisebb mértékben: silótörökbúza, aztán búza és árpa. Ezeket mind bevitte a raktárba, ott lerakodta, azt megrostálták, és a mellékterméket mind visszaadták. A törött, apró magokat, idegen anyagot mind visszaadták, nem mint nálunk, ahol bevittük, közölték, mennyi belőle a jó, a többit sose láttuk. Ki tudja, ki hizlalta abból az állatát?...

– *Egyedül maga dolgozott?*

– Egyedül én. Augusztus utoljafelé a gazdám elment Olaszországba, tiszta egyedül maradtam, az édesanyja, igaz, ott lakott a szomszédban. Reggelit, vacsorát hozott, a hűtő tele volt. Mikor pedig a gazdám felesége szült, én rendeztem a házat is, a disznókon, teheneken kívül.

Míg odavoltak üdülni Olaszországba, ki volt adva, hogy erre a napra éjjel kettőre le kell hogy vigyek ennyi és ennyi disznót. Este a szomszéd átaljött, segített őket a pótkocsira felrakni, s éjjel mentem velük, ott várt a teherautó, hajtottuk fel, s vitték tovább. A gazdámnak faxon visszajött, hogy darabonként ennyi kilósok voltak, ennyi százalék esett le. Ottan tehát becsületesség van! És pontosság: ha egy órát mondanak, akkor az egy óra. Egyszer trágát hordtam, s gondoltam, még megszípatom a tartályt. Jön a gazdám: mi történt? Ott ha háromnegyed tizenkettő, legyél a mezőn vagy akárhol, ülsz fel a traktorra, és mész haza ebédelni.

Szóba jön az uniós elvárás, ami valóságos mumus lett minálunk, hogy a mezőgazdasági üzemet, például az istállót 150 méterre kell építeni a lakókörzetektől. Sántha Attila mást tapasztalt:

– Jártam Ausztriában, és Hollandiában is, a tehén az ablakon dugja ki a fejét, s az útra néz ki – olyanokat kérnek tőlünk, amit ők nem tartanak be. És nem öt tehenről van szó, sokról. Láttam, az istálló végében ott a tejház, ott csinálták a sajtot... Akkor hol a megkövetelt távolság?

(2006 áprilisában)

Nem érdemes gürcölni

Falun élni és gazdálkodni már nem egybeeső fogalmak, a fiatalok közül egyre többen a helyi iparban, szolgáltatásokban fognak elhelyezkedni. Sorozatunk nem róluk szól: a gazdálkodás újraindulásának módozatait kutatjuk, és így jutottunk el azokhoz, akik mellékjövedelem reményében műveltetik vagy művelik a visszakapott földet ideig-óráig, és építenek fel rá kisüzemet. Versenyképesek-e ezek, s hogyan működnek a kiszámíthatatlan piaci viszonyok között? – e kérdés foglalkoztatja az angyalosi *Ferencz Olivért*, akinek ítélete saját próbálkozásáról talán a kelleténél is szigorúbb. A tulajdonfosztás, az erőszakos elvándoroltatás és az életvitel felforgatása a szocializmus korszakában olyan maradandó nyomokat és zűrzavart hagyott a falvak felbolygatott világában, amelyből kitálatni bajos feladata az új nemzedékeknek. Dolgukat semmivel sem könnyíti meg az új rend kiforratlansága. Ki fog az ifjabbak közül kitartani az apák-nagyapák mestersége mellett, és ki nem? Erre a kérdésre lehetne példázat az alábbi eset.

Csak muszájból? Az első lendület

Kezdő benyomásként konstátálom, hogy Ferenczék konyhája nyugodtan benevezhetne egy lakberendezési-felszerelési versenybe. Első látásra nyilvánvaló, hogy a fiatal házaspár tartja a lépést azokkal, akik városi módi szerint korszerű, folyóvízes, gáztűzhelyes főzősarkot teremtettek maguknak lakásukban, és azt divatos konyhabútorral rendezték be, melynél különbet a látogató sem kívánhat magának. A funkcióváltó helyiség vendégfogadásra is

alkalmas, mutatós sarka a háznak. A fiatalasszony gyermeknevelési szabadságon van itthon elsőszülöttével, különben a sepsiszentgyörgyi Leineweber⁵⁹ nadrágygyár varrodájában dolgozik, sokadmagával a faluból. A férj épp szénát csinál. Kisvártatva érkezik is, hatalmasra púpozott szénásszekér fordul be a kapun, és gördül hátra a csűríg, ahol a szomszédos gépszínben traktor áll. Szénavilágzás előtti kis pihenő a beszélgetés ára – a soron lévő június–júliusi írások sorsa, hogy csak az esős nyár miatt megkésett idénymunkát, a sürgős kaszálás, szénaforgatás és szállítás szüneteiben lehet adatokat gyűjteni hozzájuk. Apropos szénaraktározás: az első benyomás csalókanak bizonyul. A gazda és az egész nagycsalád ugyanis, bár nem szakított gyökeresen az ősök életmódjával, tulajdonképpen más utat jár, más jövedelemforrásból és értékek szerint él.

– Sepsiszentgyörgyön születtem, munkahelyem van, éjjeliőrökök egy bukaresti cég itteni telephelyén. Nagycsaládból származom, apumékkal együtt élek egy udvaron, négyen vagyunk fiútestvérek, egy lánytestvérem van – foglalja össze dióhéjban, amit fontosnak tart magáról elmondani a 31 éves Ferencz Olivér, s a tömör bemutatkozást utólag különösen találónak érzem. A kibontás rendjén kiderül, a szétköltözés nem történt meg, legfeljebb csak megkezdődött.

– Én vagyok a legidősebb. Nem költözött még el senki, bár az egyik fiútestvérem Sepsiszentgyörgyön lakik, most az asztalos cég, ahol alkalmazták, Konstancán kapott megrendelést, ott dolgoznak. A lánytestvérem Magyarországon dolgozik, a barátjával van kinn, az itthon élő fiútestvérem nőtlen, itt dolgozik egy angyalosi asztalosműhelyben. A nagyobbik fiútestvérem állami benzinkútnál főnök,

⁵⁹ Háromszéken a több ezer nadrágygyári munkahely mindenképpen jól fogott akkor, amikor a volt szocialista ipar agóniája és összeomlása vagy privatizációja miatt tízezrek kerültek utcára, e legendónek viszont nem bizonyult.

a városban, a Három Rózsánál, Tihamér, biztosan ismeri. Én a gépészetiszaklíceumot végeztem el Szentgyörgyön 1992-ben, ma Puskás Tivadarnak hívják. A lánytestvéremék gyűjtik a pénzt, házat építettek itt Angyaloson, aztán ki tudja... Nekem? Munkahely került, csak a rendszerváltás miatt munkakönyvet nem csináltak, dolgoztattak három hónapot, hitegettek, hogy majd lesz az is. Magáncégeknél persze, benn a városban, Torján gátternál, aztán fakitermelésnél, akkor lendült fel a faipar. Onnan kerültem ki Magyarországra, s mikor hazajöttem, vettem a traktort.

– *Azért ment ki, hogy traktort tudjon vásárolni?*

– Nem. Ott került munka. Jobb volt a fizetési lehetőség. Három évig voltam egy győri cégnél, ugyanazt csináltuk, amit most itt fognak: csatornázással foglalkoztunk, falvakon szennyvízcsatornákat ástunk, vízvezetéket fektettünk le. Ott abban az évben kezdődött. Gidófalva község SAPARD-pályázatot nyert erre a célra, Angyalos még nem került sorra, de már Gidófalván, a községközpontban, Fotoson, Étfalván dolgoznak. Mikor hazajöttem, a földek megvoltak, ki voltak adva bérbe. Nehéz volt gazdáskodni, lovunk volt csak. A lovat eladtuk, s akkor vettem a traktort. Öt éve. Mibe került? Másodkézből ötven millióba. Most se kapnék többet érte, annyira lement az ára. Egy új 770 millióba is belekerül állítólag. Nem sok szerszámot vettem hezsa, ekét s kombinátort. Itthon maradtam, s nem lehetett annyit megspórolni, hogy gépet lehessen venni. A mezőgazdaság mindjárt ráfizetéses, ha saját géped van is, annyit kell rája költeni, hogy nem érjük utol.

Mikor érdemes?

Ferencz Olivér hite némileg megingott a gazdálkodásban, s ennek története van. A család a bérbeadással kísérletezett, amely a szárazság és – nem mondja, de valószínűleg – a partnerségi viszony hiányossága miatt nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, és saját művelésbe kezdtek. Az első bökkenő és az esélyek behatárolója mindjárt itt jelentkezik: a bér munkából élő család, a nyugdíjas édesapa – gépkocsivezetőként élte le életét – többet nem kívánt vállalni, beérte a visszakapott hét hektárral. A kísérlet esélyeit alighanem eleve megszabta a terület nagysága, meg az, hogy nem is szánták többnek: kiegészítő jövedelemforrásnak.

– A föld mind az apumé, nem osztottuk fel. Van benne egy négyhektáros darab, elég jó helyt van. Még valami erdőket és legelőt kell hogy kimérjenek.

– *Ha mindenkinek van állása, maga és az édesapja gazdálkodnak?*

– Hétvégén, vagy amikor itthon van, mindenki segít – világosít fel a fel nem bomlott háztartások örök rendjéről, de aztán kiderül, a gazdálkodás terhei mégis kettejük vállát nyomják. Mindjárt a közepébe vágva folytatja az „érdemes?/nem érdemes?” kérdés körül forogva.

– Én lemondtam most mindenről, eladtam tehenet, borjút, disznót, mindent. Egy disznó maradt. Miért? Ha 5–6 ezer lejbe vásárolják fel a tejet, oda jó fejőstehén kell, és több. Ráadásul egyért is fel kell kelni, és tízért is. Ha tíz tehenet tartunk, rabszolgái vagyunk a földnek. Nem tudunk munkába menni. Ha minimálbéren vagyunk is – és azon vagyunk –, jobban megéri, mintha egy-két tehenet tartanánk. A tejet nem veszik el, mert nem felel meg, vagy belékötnék abba, hogy nem tiszta az istálló... Nem elég higiénikus. A szegényebb gazdáknak le kell mondaniuk. Tizenöt literes teheneket [napi hozam] nem érdemes fejni. Nyolcvanezer lejt fejünk egy nap, s az

reggel is munka, este is munka. Nem éri meg. [Korábbi példáinknál a napi tejhozam értéke elérte a többszázezer lejt.] A szomszédom legalább hét tehenet tart, otthagytá a jó állását a Gázmetálnál, s ha megtette, biztosan megérte neki. Korábban disznót is tenyésztettünk, a tavaly nem jött pénz belőle. Az idén jövőgetett, mert egy malac ára elérte a millió-másfél millió lejt. Egyik évben szárazság volt, nem termett elegendő gabonánk, s disznót kellett eladni, hogy gabonát vegyünk, de amit vettünk, a többi mind megette. Megették saját magukat a végén. A tavaly jobb volt a termés, de nem volt ár! Most pedig mindenki a cukorrépára állt rá a hektáronkénti 15 milliós állami támogatás reményében. Hogy mi lesz belőle? Nem lehet tudni, kisebb emberek nem láthatják, mi lesz. Nekünk csak 30 árunk van, egy kis cukor lesz belőle, ha leadjuk. Szerződést nem kötünk az idén. Azért nem foglalkoztunk vele, mert tavaly nagy probléma volt a répával. Leadtam a répát novemberben, s híre kelt, hogy, aki nem veszi ki abban az évben a cukrot, elesik az évi támogatástól. Akkor lementünk reggel a gyárhoz, de gazemberség volt, amit elműveltek velünk. Meg volt szabva, hogy fél nyolckor legyünk a kapunál. Tízeseivel engedtek be. S mikor beértünk, kijelentették, hogy hatvan tonna van felzsákolva akkor napra a raktárban. Annyit tudnak kiadni. Mikor beértünk, ott mindenki ment az ismerősét megkeresni. Egyiknek, egy nagyobb termelőnek, kellett két teherautónyi, mi, kisebbek vártunk. Másnapra maradtunk, de akkor ugyanez ismétlődött. Pedig a televíziót is kihívtuk volt, lássák, mi folyik, de az igazgatót nem találták, csak a helyettest. Na, mi csak harmadszorra kaptuk meg a járandóságunkat, a 600 kiló cukrot. Háromszori lemenetel és a szállítási költség! Régebben a gyűjtőállomásra, Maksára hozták, onnan lehetett elhozni. Azt kellene visszaállítani. A határidőt végül meghosszabbították márciusig, annyira nem tudták az emberek kivenni a részüket.

Ahogy a fonákjáról látszik

– *Kedven innen és kedven túl, mégis miből áll a családi gazdaság?*

– Vetni mindig vetünk, árpát, búzát, pityókát és törökbúzát. Vetésforgó van, egyik földbe egyszer ezt vetjük, máskor mást. A terményt az állatokkal feletetjük. Most édesapám gondozza a marhákat, egy fejőstehene van és két üsző, most kell bornyúzzanak. Nekem két csitkóm van, két és fél évesek, el szeretném adni, 25 milliót kérek értük. Szép lovak, nincsenek még teljesen betanítva. Egyik évben öt bikabornyút hizlaltam, de jött a szárazság, nem tudtunk szénát csinálni. Vettem hármat, gondoltam, felnevelem, s a pénz visszafordul. Ha próbálkozol, s mégse jön be semmi, az ember ráun a gazdaságra. Most a gabonatermésbe vetjük a reményt, a búzák nem elég szépek, a tél megdolgozta, sok az egér. Ellenük még nem védekeztünk, mert más ellen kellett. Marad a pityóka, ha azt se tudjuk árába eladni – akkor nincs mivel foglalkozni.

Hogyan dolgozunk? Hát pénzt vegyszerre és műtrágyára adunk ki, egyébre nem. Az is elég. A szomszédomnak én besegítek a szántásba, ő permetez. Összedolgozunk. A gép nem kerül pénzbe, én visszasegítem, ha kell. Én mikor hazajöttem, és a traktort megvettem, gondoltam, gazdáskodni fogok. De mikor megpróbálja az ember, és nem jó semmi vissza, akkor... Most azt gondolom, ha az idén se jó vissza, végleg lemondok róla. Sok az adó, nagy a költség a traktorra. Csak hogy az úton tudjon menni, úgy, szimplán, kell a biztosítás és a műszaki vizsga. Öt-hat millió fele van. Szép pénz, arra tudsz venni egyebet! S a traktort két hetet használok tavasszal, kettőt, mikor csépelünk, s kettőt ősszel, szántáskor. Dolgozom összesen másfél hónapot – ezért nem érdemes traktort tartani. S az utadót nem is említettem, az több tízmillió. Plusz sokat fogyasztanak a mi traktorjaink. Nagyobb gazdák kevesebb fogyasztással, kisebb költséggel jobban megcsinálják. Mi csak azért csináljuk, hogy a földek ne maradjanak megműveletlenül. Lehet szó róla, hogy

bérbe adjuk végül. 700 kiló gabonát adnak egy hektárért. Állatot sem érdemes tartani, ha a zsírdisznót nem veszik el. Nem jó a falusi disznó, mert kövér, zsíros a húsa, nem kell a vágóhídon. Azt a magas kategóriás disznót, amit ír az újság, nem tudjuk mi eléreremteni. Itt a faluban egy embernek sikerült, de ő tápra van állva, nála hat hónap alatt eléri a vágási súlyt a sertés, fajtája is más. Szóval a földeket megműveljük, s várjuk, mire fordul a világ. Egyelőre az állatokat csökkentettük le.

– Még egy kérdés: a volt helyi osztálytársai mire vitték a gazdálkodásban?

– Háromnak van még traktorja rajtam kívül. Egyik vállalkozó. Egy másik traktorista volt, nincs állása. Egy másiknak nincs állása, fuvarozik, mikrobusza van. Gazdáskodgatnak, nem lehet a földet hagyni.

Utóirat. A házigazda munkatársa saját gondjával keresi meg a látogatót. Lovat kellett leadnia, a mostani nagy uniós igazodásban a vérrákos lovakat leölésre ítélte az egészségügy. Három lovából egy bizonyult pozitívnak. Ezen nagyon csodálkozott, mert az állattal együtt tartotta a párját is, ráadásul a csikó is velük evett, egy edényből ivott. Mikor gyanút fogott, bement a lókórházba, és újbóli vérvételt kért. Elutasították, azt mondták: „többször a ló nem lesz vérbajos, az csak egyszer jó ki”. Pedig csodálatos állat volt, nagyon sajnálta. Az olasz felvásárló adott érte 5 millió négyszázezer lejt, kiviszi, levágja. A többit, a kárpótlást hatvan napon belül ígérte az állam, eltelt három hónap, és még sehol semmi. Simon Gábornak nagyon kellene az a pénz, egyéb híján, fuvarozásból él, vett egy lovat, s elmaradt tízmillióval, meg kellene adnia... Emberéletekkel játszik, aki itt a kifizetéseket hátráltatja.

(2006 júniusában)

HARMADIK KÖR
VARIÁCIÓK

Sokszor bajos egyértelműen meghatározni, hol kezdődik és mire épül a vállalkozói mentalitás, hogyan alakul ki az az új viszonyulási mód az élet dolgaihoz, melyet erkölcsiekben sokan az új rend kiindulási pontjának tartanak. Miután az ántivilág valamenynyünköt alkalmazottakká, a függést elfogadó emberekké tett, most a vállalkozói-üzletemberi önállóság kultusza dívik. Sorozatunk a falusi gazdálkodó középréteg bemutatásának rendjén nem egy példájával szolgált annak, hogy lép valaki elő volt téesz-tagból vagy ipari munkásból családi farmalapítóra, tőkés szempontokat is szem előtt tartó gazdálkodóvá. Volt szó arról, milyen szerepet játszik ebben a családi indíttatás, melyet a gépkezelői tudás, egy-egy erőgép megvásárlása, milyen felhajtó ereje van a tulajdon-visszaszolgáltatás folyamatának, a régi szerkezetek széthullásának, vagy éppen arról, hogyan lesz a kényszergazdálkodásból racionális piacra termelés, esetleg hogyan kornyadozik a termelői kedv a kudarcok hatására. Bár ebben az életmódváltásban az idősebb nemzedék is képes átlagon felüli teljesítményt produkálni, nyilvánvalóan előnnyel indulnak a versenyben azok, akik életpályájának indulása is egybeesik e korszak kezdetével, s mintegy együtt szaladnak neki az új távnak magával a társadalommal.

Egy elégedetlen ember

Több példát vonultattuk fel arra, miként akar újat kezdeni magával a huszon- és harmincévesek nemzedéke, a most felemelkedő társadalmi kategóriához csatlakozva. A valamikori nagygazdák örökébe lépők sorai jóval színesebbek, mint az elődöké, de bizonyára nem tévedünk, ha bennük ugyancsak a falvaink húzórétegét ismerjük fel. Hogy a szociális váltás akarati döntéssel, nekibuzdulással, kemény elhatározással és kitartással (tehát mentalitásmódosulással) is beindulhat, ezt bizonyítja számomra az angyalos *Török Ferenc* esete. *Török Ferenc* ugyanis, miként mondja, „elégedetlen” típus: saját magával szemben is az.

Lazítani a szűkösség szorításán

Abból, amit magáról elmesél, úgy tűnik, a ma harmincéves *Török Ferenc* igen könnyen el is kallódhatott volna. Hogy ő maga ezt az eshetőséget még csak nem is említi, annak oka pontosan az a sajátos lelki alkat, amely az ilyen embereket a kisiklástól megóvjá. A külső tényezőkben, szociális körülményben vagy családi életben elszenvedett hátrány ellenére az ilyen ember minden esetben számíthat önmagára, s ha ideig-óráig hagyja is sodortani magát, egy szép nap azzal a meggyőződéssel kel fel, hogy márpedig saját sorsa alakulása mindenekelőtt tulajdon akaratától függ. Adalékként még egy kulcsinformáció: a családi örökség mindössze egy hektár tíz ár – azt is édesanya használja, tehát úgyszólván nem volt min osztozni.

Török Ferenc képzettsége szerint traktorista.

– Édesapám is az volt, most 15 éve halt meg. Négyen vagyunk testvérek, én a legnagyobb, az egyetlen fiú. Lánytestvéreim közül kettő Magyarországon él, kitelepedtek, egy itthon ment férjhez, a sógorom épp segít hátul a gátteren. [Kis deszkagyártó műhely fungál a ház mögötti kertben. Beszélgetésre munkaszünetben van csak idő.] Én maradtam egyedül a szülői házban, édesanyám húsz évvel volt fiatalabb édesapámnál, s az ő halála után külön ment, itt laknak a férjével a szomszéd házban, van ott is két kislány. Ők külön gazdáskodnak. De segíteni – kell, hogy segítsem! – összegezi az erkölcsei dilemmát, majd így folytatja: – A lakás maradt nekem, még nem írattuk át, most intézem.

A házépítés és bővítés az egész családtörténet gazdasági foglaltata. A fémkapun belépve a vidékre oly jellemző, viszonylag keskeny, hosszú udvar tárul a látogató elé, baloldalt húzódik a többszörsően megtoldott ház, jobboldalon pedig a szomszéd ház tűzfala, az udvart a régi csűr zárja le, melyen túl ólaknak és zöldségesnek, gyümölcsöskertnek kell lennie.

– A házat nagyapámék építették, az elülső rész fából van, ezt a szobát és a konyhát édesapám és édesanyám toldották hozzá.

A hátsó traktus, ahol leültetnek, csupa csempe folyosón át közeledik a csupa csempe lakókonyhával („*Nem hideg ez?* – De egy kicsit igen.”), mely az égvilágon minden szükségessel fel van szerelve: folyóvízzel, gáztűzhellyel, mosogatókagylóval, szagelszívóval, célszerű és mutatós mai konyhabútorral és olyan sarokasztallal, ahova a látogató is bármikor leültethető és megvendégelhető, a kávé percek alatt megfő. Hátrább, az udvaron, a ház meghosszabbításaként szabályosan betonozott, nagy terjedelmű téglagabonarakta húzódik. A régi csűrnek és istállónak fedelet adó faépület szűknek bizonyult a termés befogadására. Azon túl, a kert végében az egykori gyümölcsöst a gazda feláldozta, ma szalagfűrészfű áll benne, s gépei, teherautója, melyekről alább lesz szó.

Egy nekiszáncs története

– Mivel édesapám betegeskedett, én az iskolával nem is végeztem, de már mentem, és dolgoztam helyette a gépállomáson. Gyermekek voltam, de már mentem a traktorral. A katonaság után a volt pártfarmon kezdtem dolgozni, mert a SMT [állami gépállomás] felbomlott. Utána elmentem egy barátomhoz traktoristának. Szántó Györgyhöz, sokan ismerik, pártidőkben főnök volt, magánvállalkozó lett, hozzá. Traktorosok voltak, gépek. Ott dolgoztam neki vagy két évet. S meguntam. Kéne valami csinálni, meg kéne házasodni. Kevés volt a fizetés, nem jutottam semmire. S akkor a LAM-hoz fordultam, s felvettem egy kölcsönt. Dollárárfolyamra adták. *Garanciát?* Kértek. Akihez édesanya másodszor hozzáment, az adta ide a lakását. Bébiztosítottuk. Erre a házra ugye nem lehetett, nincs még átíratva. Ő odaállott, s a lakását ideadta. Volt telekkönyv, s felvettem a 3000 dollárt – hét évre. Ketten egy másik angyalosi fiattal, Peligán Miklóssal. Kilövédtünk, mert egy olyan ötvenhárom millió lejt adtak volt kézhez, de a dollárárfolyam megduplázódása miatt százhuszat fizettünk vissza. Mégis megérte. Megvettem a traktort s az ekét – ennyit, most hét éve. Kölcsöngépekkel dolgozgattam – akkoriban csak 5 hektáron, bérelt földön. De az emberek kapták vissza a földeket, nagyon sok munka volt. Az embereknek volt pénzük, s fizették. Csináld meg ezt! Csináld meg azt! Mi, Miklóssal ketten kiszolgáltuk az egész falut, nem volt más traktor.⁶⁰ Három évig nagyon jól ment. Annyira jól, hogy vettem ültetőt, vetőgépet, remorkát [pótkocsit], tárcsát, kombinátort, kombájnt... mindent sikerült venni! Közben a házat átalakítottuk, kibővítettem, régi stílusú

⁶⁰ A kilencvenes években a felszámolódóban lévő állami gépállomásokat a géptulajdonossá vált magángazdák pótolták, pár évig, míg a gépvásárlás általánossá nem vált, rendkívül magas jövedelemre tettek szert.

volt, új bejáratot építettünk, fürdőszobát kellett beszerezni. Most három éve megnősültem. Van egy négyhónapos kisfiam, a feleségem gyermeknevelésin. A járandósága [gyes] nem több, mint a fizetése volt, mert minőségi ellenőrként dolgozott a Leineweber⁶¹ nadrágygyárban, ott szépen keresett. Elvégezte Sepsiszentgyörgyön az egyetemet, a főiskolát⁶², úgy került oda.

A kölcsönt negyedévenként kellett törleszteni, nehéz volt, de kifizettem. Felment a duplájára az infláció miatt. Tartottam disznókat, s az pótolta. Ami földet használok, azt bérelem. Volt huszonöt hektár is, most csak tizenöt. A huszonötöt vagy két évig műveltem. Nem érte meg, sokat kellett befektetni. Ahogy a kollektív felbomlott, nem trágázta senki, nyakig érő burjánnal vettem át. Azt egyszer tárcsával meg kellett járni, sógorom segített a dupla traktorral. A földet meg kell művelni ahhoz, hogy teremjen – hatalmas feladat. De nem is túl jó minőségű földek, mindenki kínálja, viszont hasznót nem hoz. Nem jött ki a számítás. A tavaly például jól termett a búza, de alig akarták megvenni, s csak 3200–3300 lejért kínáltak kilójáért. Pedig még négy–ötezer lejért sem érdemes csinálni.

⁶¹ Több száz alkalmazottat, főleg nőket dolgoztató, lohn-rendszerű konfekciógyár a megyeszékhelyen. Mivel a kilencvenes években gombamód elszaporodtak a megyében a hozzá hasonló létesítmények, mára tán tucatnál is több van Alsó- és Felső-Háromszéken, a megyét tréfásan „Nadrág-völgynek” nevezik a Szilícium-völgy mintájára. A női munkaerő foglalkoztatása szempontjából létfontosságú iparág bérei meglehetősen alacsonyak, így is állandó az ije dezés és a találgatás, vajon úgy fognak-e elköltözni Ukrajnába vagy a Távol-Keletre, amiként jöttek, egyik napról a másikra.

⁶² A megyeszékhelyen a kilencvenes évek legelején jelent meg az első főiskolai tagozat egy bukaresti magánegyetem égisze alatt, biotikai, fogtechnikusi, közgazdasági stb. szakokkal, majd az évtized végén a kolozsvári állami Babeş–Bolyai Tudományegyetem alapított itt tagozatot háromféle közgazdaságtudományi, valamint biotechnikai, ipari biotechnológiai, közgazgatás-tudományi stb. szakokkal.

Kenyérgabona volt – olyan szép, s mégsem adták meg az árát. Ezért visszaadtam tíz hektárt, maradt tizenöt.

Érdemes megjegyezni: Török Ferenc nem örökölt úgyszólván semmit, birtokot különösen nem, a másokét bérli, abból teremtett átlagon felüli egzisztenciát magának. Munkakedvéből, ötletességéből azonban ennél is többre futotta.

Eladni a saját terményt

E fejezetnek akár a „bellérkedés ellenszere” címet is adhattam volna. A „bellér” szót, megbélyegző hangsúllyal, a spekuláns kereskedőre alkalmazták Háromszéken, aki a termelő rovására kíván tisztességesnél nagyobb haszonra szert tenni, s aki nemegyszer idegenként élősködik a székelységen. Ez a szembenállás addig fog fennállni, míg ez a népcsoport a maga kereskedői rétegét ki nem izzadja magából. – A folyamat, bár országosan kapós árún igenis teremne a Székelyföldön –, nagyon vontatottan és nehézkesen halad. A valamikori örmény, német, zsidó kereskedők helyét ma regáti haszonlesők vették át. Rést a kiszolgáltatottság e falán a Török Ferencek találékonysága üthet. Adósságának törlesztése után Török Ferenc cégalapításba, üzletei bővítésébe kezdett. A szerény vállalkozás pontosan a fenti szempontból figyelemre méltó.

– Két éve vettem egy nagyobb teherautót, céget jegyeztettem be, licenc, minden rendben van. Szállítással foglalkozom, az angyalosi faházgyárnak hordom a deszkát. Most egy éve megvettem a szalagfűrész is. Ez nem megy olyan jól, mert megdrágult a rönk, nem lehet kapni sem, visszaesett a kitermelés, a fűrészárut nem fizetik meg. Ezt nem láttam előre, korábban a sok széltörés miatt rengeteg volt a fa, akkor jobban hozott volna. A kitermelési üzemetek is megszorításokkal jártak. Egyelőre még nem döntöttem,

meglátjuk, mi lesz. A szállítás miatt sokat járkálok mindenfele, az ösztönzött, kedvet kaptam, s gondoltam, megpróbálom. Mást is kiszolgálunk, ha fát hoznak, a deszkát kivágjuk. Alkalmazott nincs, napszámosok segítenek. Szóval, ami a jövedelmet illeti, a szállítás segíti ki, főleg a mezőgazdálkodást, ősszel is, tavasszal is. Ha sikerül, kicserélem az autót, veszek egy nagyobbat. Hordom a fát Csík környékéről, Kovásznáról, mindenhonnan. Ők megrendelik, én megyek érte, és hozom. Január-februárban egy végbe mentem. Most éppen csak. Kicsidenként. Nem állandó a terhelés. Amikor szólnak, menni kell. Azelőtt értesítenek, s én beosztom az időt: Most kom-bájnt javítok-e? Permetezek-e? Mezőre megyek-e? Fuvarozok-e?

A jövedelmek firtatása során derül ki, van még egy forrása a haszonnak, amit ajánlanék mindenki figyelmébe:

– Tíz hektár búzám van, van árpám takarmánynak, és ültettem pityókát. A búzát lecsökkentettem, mondtam már, miért. A pityókát idáig olcsó pénzen itthonról kellett eladni, amióta autóm van, felrakom, és magam hordom el. A pityóka olyan, szabadulni kell tőle, ha kiszedték, mert romlik. Jön a vevő, és azt mondja: mennyi a romlott benne!

E csapdahelyzet foglya jóformán minden székely kistermelő.

Én leviszem a Regátba. Inkább Bukarestbe. Vittem a másét is. Béállok az en gros piacra, nincs semmi akadálya. Sőt, volt olyan öreg bácsi vagy néni, megnézte a rendszámtábláról, honnan jöttünk, s direkt a Kovászna megyei krumplit keresték. Ha kisebb is, de eláll, mondták, és nem lövünk ki velük, mint a bellérek. Az a nagy krump-li nem tart annyit. Nagygazdák, akik megengedhetik maguknak, hogy ezer kiló műtrágyát szórjanak szét hektáronként, azok termelik... Két éve járok, már ismernek, és odajőnek vásárolni. Veszik a boltosok is, megveszi az en gros piacon, és eladja a sajátjában. A haszonkulcs? Hát amikor itthon az ősszel háromezer lejt adtak érte a kapunál, ott öt-hatezerért árultam. Majdnem a dupláján.

Ennyi tehát a közvetítő kereskedők, az ősszel tájainkat ellepő autós viszonteladók haszna, kedves olvasó.

– Hogy ne lehetne bemenni? Nem igaz. Bár Bukarestig húsz-szor megállít a rendőrség. Az autót nagyon megvizsgálják. Biztosítás, útdíj, műszaki ellenőrzés, licenc, minden rendben kell hogy legyen! Nem lehet kimenni az útra ezek nélkül.

Szóval a feketekereskedelem tilos, egyéb nem.

Szováta

A szemrevaló fiatal pár láttán arra lettem kíváncsi, meddig mentek el az életmódváltásban, mindamellett hogy az elődök jobb híján gürcölésesnek nevezhető életstílusát, az egésznapos-egészéves lekötöttséget elutasítják. Hogy bár rengeteget dolgoznak, és a munkaidejük nem a városi módi szerint oszlik meg, nincs-e vajon benne a rendszeres kikapcsolódásnak is kijelölt ideje? Illetve, hogy a tradicionális paraszti mulatságokon kívül van-e benne más is? Török Ferenc érti a kérdést, azonnal kész a válasszal, mely egyúttal a mindennapokba is bepillantást enged:

– Most tíz disznó van, hatvankilósak, azért nevelem, hogy karácsonyra hozzanak egy kis pénzt. Volt már három kocám is, akkor a malacokat adtam el. Ha elutazom, s reggeltől estig odavagyok, édesanyám jön át ellátni őket. Ha az árpát és búzát megadják – olyanok, mint az emberek, nem fejlődnek attól, amit már nem szeretnek – tápot veszek nekik. De nem annyira igényesek, mint a tehenek, azt nem is tartanék. Reggel s este kell nekik enni adni, zöldséget hozni, egyszer kitakarítani, s annyi! Ha elmegyünk valahova, s későn jövünk meg, esznek reggel! Nincs meg az a lekötöttség. Üdül-ni? Hogyne. Eddig még minden évben elmentünk egy hétre Szováta-ra. Amikor még csak vizitába [udvarolni] jártam a feleségemhez, már

akkor is üdültünk Szovátán. Kirándulni Brassó Pojánára, Szinajára, ide-oda még elvittem, a tengerre nem, a Dacia nem is bírná, de Szovátát egy évben sem hagytuk ki. Aratás előtt minden évben ott töltöttünk egy hetet, egy hétvégét. Attól függően, az idő hogy sürgetett. *Még mire költünk?* A házon sok javítanivaló van még. Nem elég a pénz. Én nem vagyok elégedett, magammal se. Ahhoz képest, hogy mennyit dolgozunk, élhetnénk jobban is.

Alighanem az elégedetlenség Török Ferenc legfőbb és legtöbbet ígérő öröksége.

(2006 júliusában)

Álomvalóság

Ifjabb *Kanyó Antal*nak Nagyborosnyóról jóformán nincs előélete, saját múltja, illetve az csupán arasznyi. Kanyó Antal ugyanis irigylésre méltóan mindössze 27 éves. Igaz, korán munkába állt, s fiatal kora ellenére közel tízéves gazdálkodói tapasztalat birtokában van. De nem is ez, hanem egy rendkívüli külföldi élmény szabta át szemléletét, alakította ki benne azt a célrendszert, mely alighanem a jövő sikeres vállalkozójává teszi.

Lezárult az átmenet első szakasza

Privát szerencséje, hogy édesapja, aki évtizedekig buszsofőr volt Sepsiszentgyörgyön, maga sem kis lendülettel foghatott neki a gazdálkodásnak, amikor a tíz hektárt visszakapta a kilencvenes évek elején. Meglátszik ez abból is, hogy két traktorral gyarapodott a család már az önállósulás első éveiben, s ifjabb Kanyó Antal, mire odanőtt, már „csak” a harmadikat vásárolhatta maga meg. A két gazda érdekes munkamegosztásban dolgozik, két világ, két értékrendszer, két munkastílus találkozik, hatékonyság szempontjából eltérőek, mégis apa és fia békésen megvannak egymással. Gyerekkori emlékeiről mesél ifjabb Kanyó Antal:

– Nagyapám meghalt volt, mire megszülettem. Őkrei voltak, nagyobb gazda lehetett. Édesapám egyedüli fiúként családfenntartó lett, a földet művelte, aztán a kollektívbe nem lépett be, elkerült a vasúthoz, utóbb az IRTÁ-hoz [az állami távolsági buszjáratokhoz]. '90 után visszatért a földhöz, gépeket szedett össze. Akkoriban jobbacska árak voltak, egészen 1997-ig jobban meg lehetett a

mezőgazdálkodásból élni. Voltak sikerei: jó gabona- és pityókatermések, s előnyösen adta el a krumplit. De akkor a műtrágya többszörösen olcsóbb volt, s egy kiló pityóka árából egy liter üzemaanyagot lehetett venni. Ma öt-hat-hét kiló árába kerül. Gyerekként hallottam, egyezkedtek anyummal, hogy megy traktort venni, mert a földek megvannak, meg a pénz is, s ne kelljen neki mást hívni. Anyum ellenezte, ő sose akarta a nagy gazdaságot, ő beérte volna a két malacos gölyével itthon s a zöldségeskerttel. Háziasszony. Veteményeket mindig termesztett. Apum csak elment, s megvette a traktort a sepsiszentgyörgyi SMÁ-tól [az állami gépállomástól]. Megvan most is. A másodikat magánembertől vette, s a harmadikat én vettem. Működik mind a három. Ő még beszerezte a kapálógépet, pityókapergetőt, pótkocsit, permetezőt, a gépek felét. Tizenvalahányat. A többit én vellegettem, ilyen apró gépeket, ahogy a pénzcském összegyűlt. Így másnak is tudtam dolgozni, annak idején még kevesebb volt a traktor. Kicsi koromtól törekszem rá, legyen meg minden gépem.

Aztán 2000-ben nekifogtunk pityókátároló pincét építeni. Négy-öt hektár krumplit vetettünk, nem volt, hol tárolni. 18 méter hosszú és 7 méter széles, zsákokba rakva befér olyan öt-hat vagonnyi. Fölötte gabonátároló van. Építettünk akkor még egy nagy gép-színt. A volt AECITO-tól⁶³ megvettem a szénacsűröket, lebontottuk, és hátul felépítettük, amennyire szükség volt belőle. 2001-ben pedig elmentem Illyefalvára, beiratkoztam a mezőgazdasági iskolába.

Az ezredforduló egy gazdasági átmeneti korszak, a kedvezőbb értékesítési feltételek végét jelentette nálunk, az ország az uniós felzárkózás irányába vette a kanyart, évről évre romlottak a jöve-

⁶³ Téveszközi társulással létrehozott nagyüzemi tehenészet volt Nagyborosnyón, a rendszerváltás után az elsők között privatizálták. Éveig mintaegységnek tekintették, feldolgozó egységeket, pl. vágóhidat, szalámigyárat és üzlethálózatot épített ki. A kilencvenes évek végére csődbe ment.

delmi viszonyok. Ez Kanyóéknál szerencsés módon egybeesett a fiatalabb gazda új irányok felé való tájékozódásával, melyek, mint látni fogjuk, a kibontakozás reményével kecsegtetnek.

Tanfolyamok

– Az árak futottak el, az alkatrészek drágultak, egyre nehezebb lett. Hallottam, lehet külföldre menni, beiratkoztam Illyefalván a LAM szaktanfolyamra. Magyarul ment, kinyomtatott anyagot adtak, professzorok jöttek a nyárádszeredai főiskoláról, máshonnan. Egy kevés német nyelvismeretet is szereztünk. Elvégeztem, de praktizálni a legnagyobb dologidőben osztottak be, ősszel, krump-liszezion idején. Mondom, nem hagyhatom az otthoniakat. „Anti, ne hülyéskedjék, van diákunk elég, ha nem megy az egyik, küldjük a másikat.” „Mérnök úr, ott az öt hektár krumpli, az az első.” Végeztem egy számítást: négy hónap alatt keveset is keresnék kinn, s a veszteség nagyobb lenne itthon, ha nem veszek részt a betakarításban. Nem küldtek ki, mert hiányoztam. Nem búsultam, de csak bántott, s amikor hallottam, hogy a gyergyószentmiklósi Szent Benedek Tanulmányi Házon keresztül is ki lehet menni, egy szép nyár eleji napon felmentem, és beiratkoztam. Három hónapot ott kellett lakni. Direkt Németországból jöttek tanárok, a német nyelvet tanultam három hónapig. Nekem a mezőgazdasági diplomám megvolt, nem kellett pótolnom délutánonként, mint a társaimnak. Elsajátítottam a németet kezdő szinten. Megvolt a vizsga, sikerült. Úgy volt, az első kilenc másfél évre megy ki Németországba vagy Svájcba, a többi fél évre. Legelső lettem a százvalahány emberből. Nem akartam elhinni első hallásra, mikor telefonon érdeklődtem, s gratulált a titkárnő...

Tanya a Nyugat szívében

– A gyergyói összedolgozik egy svájci testvériskolával, a fényképes személyleírásunkat kiküldik, az ottani gazdák is birtokismertetőt küldenek. Tőlem megkérdezték, hova szeretnék menni: tejgazdaságba, zöldségesbe, gyümölcsösbe, üvegházba, állattenyésztésbe, disznótenyésztőkhöz? Az utóbbit választottam, szerettem örökké, s tudtam, kevesebb a gond, nem kell vasárnap is fejni. Úgy kerültem egy disznóhizlaldába, Zürich közelében. Mellette hatvan hektárt művelt a gazda, krumpli, búza, bab, cukorrépa, murok termett náluk. Volt az idősebb, és volt a fiatalabb gazda, aki egy évvel korábban vette át a birtokot. Ott hivatalosan átírják, diplomája, végzettsége kell hogy legyen, s az ország egy más felében tapasztalatcserén kell részt vennie. Azután veheti át a gazdaságot, nem úgy, mint nálunk. Bár a diplomát már itt is kérik a szubvencióhoz.

A fiatal gazda 33 éves volt, az ő neve szerepelt a bankszámlán. Mindent számítógépen keresztül végeztek, ott én készpénzt nem láttam. A műhelyekben a javítások, a megrendelések, a kifizetések, minden bankszámlán keresztül, nekem is úgy utalta át a járandóságomat.

Alkalmazottja? Annyira gépesítve van minden, hogy alkalmazottra nincs szükség. 700 malacot hizlalt, non stop – s reggel vette igénybe egy fél óráját az etetés, és este egy órát. Mindent számítógépes program vezérelt, ebből ennyi, abból annyi, jött a csöveken, a gép keverte össze, és folyt a válukba. Itatás, etetés. Alul vashídlás, két-három centiméteres lyukakkal, mindent folyt le. Három hónapban egyszer kellett gőzborotvával kipucoljam.

Szerencse, hogy régi praktikás mindig van, egy fél évig együtt voltunk, tőle mindent megtanultam. Az első két hónap volt nehezebb, utána a nyelvbe is belejöttem annyira, tudtunk értekezni. Réánk volt minden bízva, a gazda közben nyaralni is elment.

A székelket szeretik, de rengetegen vannak mások, az ország lakosságának 40%-a bevándorló, portugál, lengyel, fehérország, minden.

Egy napom hogyan telt? A pontosság az ott pontosság, a program az program. Reggel fél hétkor indult az első etetés, ellenőriztem a rekeszeket, nincs-e beteg állat. A számítógép adagolta a tápanyagot: lisztet, savót, főtt pityókát, koncentrátumot. Figyeltem, nem hasadtak-e ki a csövek, nincs-e defekt, a táp nem folyt-e másfelé. A számítógép pontosan tudta, melyik rekeszben hány disznó van. Fél óra alatt megvolt, mentünk reggelizni. Utána vagy a műhelyben javítottunk, vagy a gépekkel dolgoztam, szántottunk, vetettünk. Erdeje is volt a gazdának, láncfűrészsel vágtuk a fát. A kisebb dolgot a gazda javította, a nagyobbakat másokkal javíttatta. A szakember rengetegbe kerül Svájcban.

A takarmányt ő termelte meg. A tanya körül volt 40 hektár föld, öntözőberendezéssel ellátva. A tanya szépen dombra építve. Emeletes, szép, új ház. Húsz méterre volt tőle az istálló – nem volt a hizlaldának szaga. Nagy raktárak krumplinak, másnak. Volt öregszülői lakása is, harminc kilométerre, ahol a szülei eredetileg laktak, ott vagy húsz hektár föld. Nem tanya, hanem Zürich külvárosában egy ház.

A környező gazdaságok? Mindenféle nagyságúak, volt 10 és 600 tehenes gazda is. A kisebbekre az a magyarázat, hogy Svájc nem uniós tag, megél benne a kisebb gazda is. S az árak nagyok, a kormány támogatja őket, nem szorulnak arra, hogy kivigyék, belföldön eladnak mindent jó áron. A gazdának hűtőtankja volt, kiment minden nap az autó, a hűtőre reacsatolta a tömlőt, szívta fel a tejet. Az autó oldalán számítógép, az mutatta a zsírfokot, a literszámot, mindent. A nagyobb gazdánál szép fejőház, csempézve. Egyszerre hat tehenet fejt. A tehenek szabadtartásban a legelőn. Ott vetett fű, az állatokat őrizni nem kell, villanypásztor vigyáz rájuk. Este maguktól jönnek bé, beállnak a fejőgéphez. Persze 30–40 literes tehenek, a legjobb fajták. Tudják mindegyikről, mennyi idős, hányszor

borjúzott, mennyi tejet ad, s ahhoz pontosan mit kell egyék. Nem úgy, hogy adjuk a szénát s a silót szemre. Pontosán kiszámolják, mennyire van szüksége.

De a szabályok ott is szigorúak. A büntetések nagyok. Kimenünk a mezőről a sáros kerekű traktorral az országútra, s utána a kiskocsival vissza, s lapáttal, seprűvel pucoltuk el. Mikor érünk mi oda? Különben a *Polizei* büntet. Ott olyan, hogy a trágyalé kifolyjon, nincs. Helikopterről figyelték a nagy farmokat. Egyszer a trágyalevet nyomattuk ki, s a cső kihasadt. Rögtön el kellett tüntetni mindent, fűrészcorpát szórtunk, nehogy a patakba belefolyjon. Vagy hogy az olaj az aszfaltra csepegjen? Olyan nincs. A permetezőgép sem csepegtethet, nehogy kárt tegyen.

Praktikásra miért van szükség? Mert mi az ottani munkás bérének 20%-ért dolgoztunk. A gazda ráadásul, mivel idegen tanulókat fogad, külön támogatást kap az államtól, vagy gépvásárláskor kedvezményben részesül.

Én minden pénzemet félretettem, alig költöttem havonta 100–200 frankot. Mondtam, szeretném az otthoni gépparkot bővíteni. Végül egy 40 tonnás kamiont megraktam a vásárolt gépekkel. Nem hoztam újakat, hanem a már letetteket, amely nálunk még jól használható. Folyóiratokban kikerestem, telefonon felhívtam, a gazda adott hétvégén autót, hogy megnézhessem, és elhozhassam. A kollégákkal – négyen-öten összejártunk – széjjelbontottuk a gépeket, segítettünk egymáson. Hoztam pityókaszedőt, forgóékét, vetőgépeket, kaszagépet, szénaforgatót, műtrágyaszórót, trágyaszórót. Még 10–20 évig menni fognak nálunk.

Vasárnap voltunk szabadok, kocsit, biciklit kértünk, találkoztunk. Jártunk misékre. Rengeteg magyar van Svájcban, magyar istentiszteletet is tartanak Zürichben. A magyarok szívesen fogadtak, utána mentünk a kávézóba. Meghívtak a zürichi magyar bálba, nekünk az ötvenfrankos belépő drága volt, kaptunk szabadjegyet.

A szerződéses biztonság álma

Kanyó Antal sokat látott, sokat tanult – tulajdonképpen annál is többet, mint aminek hasznát veheti.

– Hiába tanultam meg, nem tudom itthon alkalmazni. Ott a gazda ősszel szerződést köt a felvásárlóval: ennyi babot, spenótot, krumplit természet, s azt ennyibe és ennyibe fogja eladni. Mindezt biztosan tudja előre. Felel érte, gyáraknak termel, azok nyersanyag nélkül nem maradhatnak. S ha jön a rossz idő – ott a biztosítás. Nem marad a gazda sem a kárral, a gyár sem. Egyszer például beütött a jég, a spenótot meglyuggatta. De csupán egy kicsit, viszont azt már nem vették át. A gazda megkapta a kártérítést, silóztuk be, és tárcsáztuk belé a földbe. Zöldtrágyázás. Olyan spenótot különben, amit nálunk eladtak volna. Vagy a disznók: szerződés alapján minden héten két nap vittük a vágóhídra a száz–százhusz kilós példányokat. A disznót válogattuk ki, húztuk meg a piros csíkot a hátára, reggel pedig a rámpára nyomattam rá a kocsival, hajtottuk fel, s vittem a vágóhídra. A malacok, amiket készen kapott, három hónap alatt érték el a száz kilót.

A gazda mindent végzett, a könyveléstől a traktorozásig, istállózásig, krumpli-válogatásig. A pityókát nem zsákban, hanem nagy, 500 kilós faládákban tartotta. Hűtőszobákban, optimális hőfokon. Öt ládát emelt egyszerre az emelőgép. Egymásra rakva rakározta. A krumplit krumpliszedő-géppel, kombájnnal takarította be, az küldte tovább a pótkocsira, de direkt a faládába potyogott. Nem volt szabad fél méternél nagyobbat essen az a gumó. Ahova a pityóka hullott, ott már gumi, szivacs várta.

Mit alkalmazok mindebből? A jó felszerelésem most meglett, földet bérelek, harminc hektáron dolgozom. Igyekszem jó vetőmagot használni. Egyelőre nem éri meg, az árak alacsonyok. A pénz elúszik. A bikaborjakkal úgy jártunk, mire felnőttek, a felvásárlási ár

a kilónkénti 60–65 ezerről 45-re csökkent. Így nem lehet gazdálkodni. Egyelőre kilátástalan. Most a cukorrépának van biztos piaca, az hoz pénzt. A krumplit nagypataki románokkal szedetjük. Az lehet még kifizetődő az idén. A földvásárlást a nagy bizonytalanság miatt nem vállalnám. Én igazi piacgazdaságra vágyok. Tudjunk szerződést kötni termékünkre, legyenek felvásárló-központok, tudjam biztosan, évente azt a 20–30 tonna pityókát el tudom neki garantált áron adni...

Értesültem még arról, hogy egy nagyobb szabású, korszerű sertéstenyésztőt terveznek, egy üzlettárssal és SAPARD-segítéssel. De erről, megkértek, egyelőre ne írjak, mivel a pályázat elbírálás alatt volt.

(2006 szeptemberében)

Savanyodnak a tejek

A bitai Szabó Ernő bácsit, aki 76. évét tapossa idén, minden ízében, testileg-lelkileg a paraszti munka gyúrta olyanná, amilyen. Származásából és képességeiből bizonyára másra is futotta volna, de mivel szerette a falut, eredményesen élt, és öregkorára az önálló gazdálkodás elégtétele is megadatott neki, bizonyára nem tartja negatívnak élete mérlegét. Több bitai falusfelétől eltérően amiatt sem kell aggódnia, hogy nem lesz, aki a helyére álljon. Harminchat éves fia ugyanis javában gazdálkodik: édesapjával közösen, a falu első portáinak egyikét bírják.

Egyetlen ing

A marhák mellől jött be a beszélgetésre, meglátszik a kezén, sokat fejt életében.⁶⁴ Látom, jó erőben van, előrehaladott kora ellenére, s mikor városon az átlagember már másfél évtizede nyugdíjas, ő még mindig dolgozik.

– Nálunk a faluban az én korosztályom, ha él, még mind munkálkodik. Még a kaszát is leviszik a mezőre. Nálunk van kaszagép, azzal intézzük, de sokan még kézzel kaszálnak. 1930. december 23-án születtem, mondhatni szinte az angyal hozott. Hárman voltunk testvérek, egy legénytestvérem balesetben halt meg, 29 évesen,

⁶⁴ „Egy liter tej kifejéséhez 120 mozdulatot kell végezni, ezért volt a régieknek mind inihüvelygyulladásuk. Három tehénnél több esetében a fejés valóságos kínná változik” – mondta nekem egyszer Incze Péter mérnök. (Háromszék, 2006. június 6.)

nővérem Kisborosnyóra ment férjhez, ma özvegy már. Édesapámnak 15 hektár földje volt. Ő Nagyenyeden elvégezte a felekezeti tanítóképzőt, de nem tanított a régi román időben, mert itt a felekezeti iskolát bézárták, nem bírta a nyelvet, nem tudott románul, az államiban nem alkalmazták. *Mért taníttatták a szülei?* Ők négyen voltak legénytestvérek, egyet taníttatott a nagyanyám. Neki egyedül nem jutott viszont bennvaló, ezért jó ideig a kántorlakban élünk. Édesapám kántortanító volt, és amikor nem taníthatott, a '20-as, '30-as években kántorizált. Mikor Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, és a magyarok béjöttek, 1940-ben, akkor taníthatott, még az oroszok béjövetele után is, de utána kulákosították a 15 hektár földdel az édesapámat. Egy ideig még megtűrték, de áthelyezték innen Nagyborosnyóra, onnan Csomakőrösre, végül onnan is kirúgták az állásából. Az '50-es évek elején történt. Engem is munkaszolgálatra vittek, mikor bérukkoltam, mert kulákgyerek voltam. *Elosztani a birtokot korábban?* Gyerekek voltunk még, nem lehetett kinek hova elosztani. Na, de édesapám gazdálkodott a tanítás mellett is, volt szolga a marhák mellé, aki azt csinálta, amíg mi odanőttünk az öcsémmel. Napszámosok is segítettek. Gépesítés nem volt, lóval, szarvasmarhával szántottunk. Kulákok? Nagyobb birtoka csak egy Sikes nevezetűnek volt, olyan 70 holdja, a házába később a kollektív költözött, és Csákány Zoltán úrnak. Gyermektelen ember, mikor kihalt, a földjét államosították. Tizenvalahány kulák volt Bitán, aztán egyeseket felmentettek közben. Nagyon megszenvedtük, előfordult, hogy vasárnapi ingünk se volt, ing nélkül voltunk, míg szegény anyám kimosta és megszáritotta... Nehéz idők, nem is érdemes visszaemlékezni rá. Mi a kulákbélyeget olyan 1956 tájáig viseltük, nem emlékszem pontosan, akkor felmentettek a kulákság alól. 1959-ben beléptünk a társulásba, az két évet fungált, aztán 1962-ben az „utolsó kenettel” a kollektívbe, amikor az egész megyét kollektivizálták.

Közben 1959-re az édesanyám bennvalójára felhúztuk ezt a házat, azóta lakunk itt. Mikor felmentettek a kulákság alól, akkor tudtuk megépíteni. Én már kollektivistaként nősültem, föld nélkül. Alábbacska laktunk, aztán szegény öcsém, ahogy meghalt, úgy költöztünk ide.

A székely háztáji s a regáti téesz házassága

– Tizenhat éves korom óta fogtam az eke szarvát. Édesapám 1944 őszén a székely határőrségnél szolgált mint zászlós, a meneküléssel kiment Németországig, ott esett amerikai fogságba, s jött haza egy vagy másfél év múlva. Édesanyám vezette a gazdaságot, de mi, fiúk is dolgoztunk. Kellett a férfiember a szolga és a napszamosok mellé. Aztán a kollektívben hogy ment: ingyen dolgoztunk eleget. Rengeteget kellett dolgozni azért a kevésért. A brigádosoknak ment jobban, nekik folyónormájuk⁶⁵ volt. Aztán 1972-től mesterséges megtermékenyítőként dolgoztam, onnan is mentem nyugdíjba. Volt a kollektívben egy Dózsa László nevű mérnök, nagyon értelmes ember, ő szervezett volt engemet bé. Egyedül végeztem, elláttam az egész kollektívet, ingáztam át Egerpatakra. Rövid tanfolyam – de a gyakorlat teszi az embert mesterré. *Most?* Jaj, még fontosabb mesterség lett, fel akarják javítani az állatállományt, s hogy a nyilvántartás pontos legyen. *Most* már tiltják is az ellenőrizetlen fedeztetést.

A szocializmus a gyötrő pénztelenség éveit jelentette. Ezen kifogni a kereskedelem érdekes fogásával sikerült. [Akkoriban e tekintetben mintha több vállalkozókedvet hozott volna ki a székelyből a kényszer, mint manapság.]

⁶⁵ Időnorma, szemben a teljesítménynormával.

A 15 vagy 25 árakban, a háztájikban termeltük meg, amit a Regátban értékesítettünk. Abból a kicsi területből ki tudtuk hozni szinte az egész évi gabonát az állatok részire, mert a kollektív egyre kevesebbet osztott. Mi Craiova felé Roşiorii de Verdéig mentünk el vasúton, s elcseréltük a pityókát búzára s törökbúzára. Vagonnal szállítottuk be, s vagonnal haza a gabonát. Engedélyezték a cserevásárt akkoriban. Mi ott találtunk legelső alkalommal egy kollektívet, s éveken keresztül vittük az ültetnivalót. A kollektív vásárolt ott tőlünk, az! Tavasszal bevittük mi a pityókát, s ősszel ők adták a gabonát. Az egyik szállítás a miénk volt, a másik az övék.

A bizarr terménycsere tehát a székely háztáji és a regáti téesz között állt fenn, érdemes lenne kielemezni a közgazdasági hátterét annak, hogy miért szorult a téesz(!) arra, hogy magkrumpliát ily módon szerezze be. Nyilván az esztelen elvonások és a „tervszerű hiánytermelés” rendszerének hálójában vergődő felek csereügylete volt. A terménycserének különben évszázados hagyománya van a hegyeken inneni és túli régiók között – tulajdonképpen a hegy- és síkvidék, a kisebb parcellás és az óriástáblás művelés, az elűtő időjárás sajátosságok determinálta növényi kultúrák között –, s ma is nagy lehetőségek rejlenek benne.

– Akkortájt csak így élt a nép. Megtermelte a kicsi pityókát a szükségleteire, meghagyta a magnak valót a 15 árjára, s a többi elcserélte kiló pityóka/kiló gabona arányban. Nagyon jól ment, mert itt gabonát kicsit kaptunk. Akik az '50-es évektől bé voltak állva – Maksa, Gidófalva –, azok nagy hírrel vitték akkor haza a termést, az újságba is ki volt írva, milyen jól megyen dolguk. A hatvanas-hetvenes, pláne a nyolcvanas években már másképpen osztottak. Alig.

Nekünk korábban is örökkétig volt két–három tehenünk, disznónk. A tejjel nagy probléma volt, mert bé kellett szolgáltatni. Ahány tehened volt, annyi ezer vagy ezerötyszáz liter tejet kellett hogy leszerződjél, de csak banikért. Hogy kárpótoljanak, akkor adtak például a digekről [a Feketeügy és Kovászna patakának földgátjain]

egy-egy száz méter diget. Azt lehetett kaszálni – úgy tudtunk takarmányt szerezni az állatoknak. Vasútoldalt vagy útsáncát! Ami most nem kell, ingyen sem, senkinek. Nem kaszálják még azt sem, amit visszakaptak, nemhogy a vasútoldalt!

A széjjelporciózott világban

– A rendszerváltás utáni első évben mindjárt ki lehetett öt hektárt venni, nekünk két parcellában mértek, vagy tízen voltunk a faluban, akik belé mertünk vágni. Tavaszgabonát vettünk, és valami kapást. A szántást, azt hiszem, elintéztük, a SMT-vel [a gépálmással], egyebet a lóval. Első évben nagy termés nem lett, de megvolt a kezdés. Annyi, hogy a tavaszgabona vetőmagját megtermeltük, lett az állatoknak. Abból az öt hektárból volt egy darab pityókánk is ültetve. Aztán a következő tavasszal a földeket visszamérték, kinek hol volt. Az állatokat széjjelporciózták, a traktorokat, gépezetet, mindet eladtak. Onnatt sikerült nekünk is egy traktort megvásárolni. Ezt kicsidenként bővítettük. Kölcsönhöz nem folyamodtam soha, mert féltem örökkéig a banktól, habár soknak nagyon jól bévált. Aki lejben vette fel. De itt a faluban nemigen volt olyan. Egyetlen kölcsönünk volt, az illyefalvi LAM-tól, de dollárértékben. A kombájnra vettünk volt fel vagy kétmilliót – sokat jelentett 1993-ban – egy hónapra rá visszafizettük, de akkor már száz-ezer valahány lejt kellett a millióra ráfizetni. Úgyhogy megcsömörtetett nagyon. Többet én nem nyúltam kölcsönféleséghez. *Hogy a miénk lett volna a legjobban felszerelt gazdaság a faluban?* Nem éppen, mert a kombájnt is hárman összeállva vettük. Aztán kicsidenként a társak kiálltak. Maradt egyedül a miénk. A traktort a fiam kezeli, ő szakiskolát végzett, autóvillamosságot tanult, de nem folytatta a mesterséget. Dolgozott a gépállomáson, az felbomlott, azóta itthon.

Családja még nincs, de remélem, lesz. Béreltünk földet egy pár évig egy özvegyasszonytól, béreljük a nővérem bitai részét, kb. 18 hektáron gazdálkodunk a mienkkel együtt. Még lenne kapnivalónk 4 hektár a 18-as törvénnyel [18/1991], de még lóg a levegőben.

Mindamellett, hogy olyan keveset fizetnek a tejért, valami kicsi summa még abból került eddig. Gyarapodtak a tehenek is, jelenleg tíz tehenünk van. Csak problémás a tej kezelése, pedig mi fejőgéppel fejünk, mégis savanyodnak meg a tejek. Nemcsak nálunk, az egész faluban. *Hűtőtank?* Megvan a Covalactnak [a megyei tejgyárnak], ahova leadjuk, a hűtési lehetősége, mégis. Tudja a nyavalya – már a frissen kifejt tej is. Nem tudok mit gondolni! Elvinni elviszik, csak kevesebbet fizetnek. Hallom, tehénfarmokat számolnak fel, mert kezd nem jövedelmezni. Megtermeljük a kenyérgabonát – és nem kell senkinek. Mindenütt csak a baj! Takarmánygabonánk árpa, zab van. Mi a tehenészetet fejlesztenénk, ha érdemes lenne... Nem értem, hogy tud egyik felvásárló 8 ezret adni literjéért, s a másik csak 6-ot. S akkor még olyan igényes is!... A pityókáért jönnek a regáti kereskedők, azok húzzák a nagyobb hasznót – ilyen a világ. Igaz, a fiam a pityóka nagyobb részit elcserélte. Megjárta az ARO-val [román gyártmányú terepjáró] kétszer, s adtak öt kiló pityókáért két és fél kiló törökbúzá, vagy hármat. Ezért már érdemes volt elvinni.

De a jövőbe olyan nehéz belelátni. Csak lessük, mit is lehetne. Bár a megélhetőség meglegyen, mert kényelemre nem lehet számítani. A mezőgazdaságban nem lehet, hogy ne dolgozzon az ember. *Én?* Amíg egészségem lesz, biztosan fogok.

Kicsi falum

– Egy része a falunak meg van kapaszkodva, a másik nehezen él. Akinek traktorja van, az meg van élve, de aki meg kell dolgoztassa, ahány kicsi hektár földje van, az csak pénzzel teheti, és nehéz helyzetben van. Annakidején folyt el a motorina, most meg olyan drága, hogy! Ez is olyan érthetetlen. *Földet venni?* Én azt mondom, az ember annyival foglalkozzon, amivel kényelmesen bír. Én nem vagyok híve a nagy területnek, a kevesen is meg lehet termelni azt a hozamot, amit a sokon. Léteznek 100 hektáros gazdaságok – annak biztos olyan kapcsolata van, el tudja adni a pityókáját, vagy el van az adva már helyből. Annak megéri. De aki a kapuban kell hogy kínálja, és a kereskedő nyer rajta, annak ennyi elég. Fiatalabb gazda pár van a faluban, a fiammal együtt. S ez a kicsi falu traktorral jól fel van szerelve, legalább harmincat számoltunk össze. Sokkal több, mint amennyire szükség lenne. Aki nem tudta beszerezni, az már nem fogja tudni. Kisebb gazdaságból, négy-öt hektárról nincs mód rá, nincs jövedelem. *Gyerekek:* az én időmben három-négy-öt gyereke volt a családoknak, most alig lesz egy, ha lesz. Kettő – az már sok. Mi, öregek megyünk ki, s utánpótlás nincs. Házsám olyan 150–160 körül van, de sok a lakatlan, a lélekszám valamikor 500–600 között volt, ma a fele. Fogy a magyarságunk.

(2006 júliusában)

Hangulatjelentés anno 2006

Sokak bizonytalanságában osztozik a 67 éves *György Barabás* Cófalván, amikor gazdálkodó fiai jövőjén töprengve több más lehetőség mellett felveti, hogy:

– Sokan mondták, hogy lesznek nagyobb farmerek, ötszáz hektárosok, nagybani termelők, akik megeszik a kisebbeket. A nagy hal a kicsiket. S úgy lehet, a fiaim rá lesznek kényszerülve, hogy ezeknek dolgozzanak. Adnak egy traktort, ülj fel, fiam, s dolgozz! Hogy milyen fizetés lesz, arra egyelőre nem lehet semmit mondani...

Megmarad-e a függetlenség?

Bár a hangsúly nem lázadó, kiérezni belőle az aggodalmat. S nem csoda: a kisközség jobban menő gazdaságai közé tartozik a György porta. Eséllyel kellene hogy induljon a versenyben, s ha némileg kedveznek neki a feltételek, életerős gazdaságként vethetné meg a lábát az alsó-háromszéki síkon. A hetvenhez közelítő házigazda, bár egészsége kezdte cserbenhagyni, a vele egykorúakhoz viszonyítva a sors kegyeltjének nevezheti magát, hiszen lesz kinek átadnia a stafétabotot: nem is egy, két munkára termett fia áll mellette, s hajlandó átvenni a dolog nehezét. Az ő erőfeszítéseiknek is köszönhető, hogy az átmeneti évek viszontagságait eddig sikerrel, sőt haszonnal gyűrték le. Aki látott már egymagában vagy erőtlenedő feleségével együtt küszködő idős földművest – és erre a kelleténél több példával szolgál a kor –, az tudja igazán, mit jelent a földszerező fiatalok támogatása, segítése. Nos, e külön szerencse ellenére,

beszélgetésünk úgy alakult, hogy az inkább EU-csatlakozás előtti hangulatjelentésnek nevezhető, s a beszámoló nem volt túlságosan derűlátó. Mielőtt tehát előszámlálnánk a György-porta eredményeit – és azok nem jelentéktelenek –, hallgassuk meg, milyen szorongások emésztik a földhöz visszatért székelységet, annak is azt a rétegét, melynek ma, másfél évtized után már ugyancsak volna veszténivalója, ha az ég be találna borulni felette.

– Azt hiszem, 90 százalékban biztosra lehet venni, amit mondanak, hogy ezek a nyugatiak nagyon lefékeznek most. Az ő áruikat ide hozzák, s a mienk nem fog kelleni. Sepsiszentgyörgyön is ezek a nagy üzletek, bevásárlóközpontok – most mind ilyeneket létesítenek, olvasom az újságban – ezt szolgálják. Bémennek az ellenőrök a kiskereskedőhöz, hogy ez nem jó, az nem jó, európai normák, megymás – tessék bézárni az üzletet. S kész. Be kell zárja az üzletet. Nekem is azt mondhatják: maga a disznót többet otthon nem vághatja le, hanem beviszi Sepsiszentgyörgyre, s megöleti a vágóhídon. Mert többet nem szabad itthon disznót vágni!...

– A tehénistállót az idén újítottuk fel – teszi hozzá az ifjabb György, a családi könyvelővé elöléptetett Tibor –, aztán, hogy megfelel-e az uniós elvárásoknak, nem tudom...

– Oda sok újítás kell, külön fejszobáról olvastam, kifajánszozva [kicsempézve] – mondja idősebb György –, vége az istállóban való fejésnek.

– Mi egy éve fejőgépet vettünk, s egyetérttek, hogy azzal tiszta munkát lehet végezni. Mert ha én azt a szívókorongot felteszem a tőgyre, a tejben nem tud beléhullani sem szőr, sem semmi. Mert akárhogy megmossa az ember azt a tőgyet, ha kézzel rángatja, ott ez-az beléhull. Ez megvan, mégis piszkálódnak: mocskos a tej, sok benne a baktérium!... Erről jut eszembe – vált át egy anekdotára idősebb György –, szegény öcsém, nyugodjék csendesen, mesélte, hogy mikor tanító volt az ötvenes években a Regátban, legényemberként a szomszédból hordta a tejet. Hát amikor meggy érte, látja a

csángó gazdasszony ül a tehén alatt, a pendelye ki van fordítva, s azon keresztül szűri a sajtárba a tejet. „Na én, lelkem, többet oda tejért sose mentem.”

Kacagni kell a fél évszázados történeten, változnak az idők és az elvárások, de most a gazdát minden öngúny mellett, inkább aggodalomra és gyanakvásra hangolja, hogy vele szemben támaszt magasabb igényt egy itt berendezkedni kívánó világ. Hogy vigasztaljam, azt firtatom: hány falubeli gazdaság dicsekedhet azzal, lesz, akire testálni a gondot és az örömet egyaránt. Gyors számolás deríti ki, bizony ahol valamikor száznál több család élt a földből, saját birtokából, mára tucatnyi olyan induló fiatal ha található helyben, aki talán marad és gazdálkodik. Mert hogyan járt egyik szomszédjuk is: miután lánya máshová ment férjhez, a szülőknek utód és egészség híján egyik napról a másikra fel kellett számolniuk mindent, bár traktor, gép állt a rendelkezésükre, és az utóbbi idő-kig bírták a versenyt.

– Ahogy beszerezték, úgy kellett eladjanak mindent!...

A családi gazdaságot a saját munka éteti, nélküle összeomlik.

Olyan boldogok voltunk, úgy örvendettünk

Fordítunk egyet a dolgon, s a visszája után szemügyre vesszük a családtörténet utóbbi tizenöt évének színét is. György bácsi magyar időben született, s román időben nőtt fel, ahogy mondja, őt testvéréből egy bátyja tanító lett, a másik gazdálkodott, két nővére városra sodródott. Félig ebben a sorsban osztozott ő is, bár nem szakadt el a szülőfalutól:

– A hét osztály után a szüleim mellett dolgoztam, '59-ben megalakították a társast, '60-ra átszervezték kollektívvé. Nem jött ki a lépés, kevés volt a pénz, mi, fiatalok elmentünk Brassóba. 16

évet ingáztam a *Rulmentulba* [golyóscsapágy-gyárba]. Nem ment olyan könnyen, a téesz vezetőtanácsa kellett letárgyalja a kérést. Azzal az ürüggyel mentünk el, hogy szakmát akarunk tanulni. Nagy nehezen engedtek el. Három váltásban, ingázás, jövet-menet száz kilométer naponta. Legalább húszan jártunk vonattal be ebből a kicsi faluból. Előre hajnali 3 órakor vagy fél 4-kor kelni kellett. Aztán megszoktuk, keresni is lehetett, 1200 lejjel kezdtük, aztán felment 1800–2000-re. A sepsiszentgyörgyi gyárak még nem voltak meg, azután építették őket. Aztán 16 év után meguntam az ingázást, a kollégák is behúzódtak volt Szentgyörgyre, 1979-ben eljöttem, de én egyenesen haza Cófalvára, a szomszéd állami gazdaságba. Egy kilométerre volt a lécfalvi *gostat* (állami gazdaság). A valamikori Bacsoni birtokot államosították, azon alakult meg. Aztán ahogy a földeket visszaadták, 1991-ben én is elszaladtam onnatt.

Hogy megmondjam őszintén, olyan boldogok voltunk, és úgy örvendettünk, hogy a földeket visszakapjuk – haj! mikor Ceaușescut elkergették, csókoltuk egymást, haj, de boldogok voltunk. Most nem akarok rátérni a politikára, de mintha vele odament volna minden a végén. De akkor örvendtünk, hogy magángazdák leszünk. Milyen jó lesz! És nem mondom, két–három évig ment is, ahogy ment. Most már olyan – szinte bánjuk, hogy gazdák lettünk. Nagyon drága lett minden, motorina, műtrágya, vegyszer. Annyira feldrágították, megvenni sem lehet. Ha valamit kiveszünk, mindjárt rakjuk is vissza a földbe.

György bácsi panaszában benne van többek közt, hogy az árak integrációs igazítgatása negatívan hatott vissza a jövedelmezőségre, a korábbi évtizedben realizált haszonhányadra. Akkor hát lássuk, hogyan folyt a gazdálkodás azt megelőzően, és főleg utána.

Fájin gépecske

Bár élete javarészt az iparban töltötte el, a gazdaságtól sosem kívánt elszakadni.

– Mikor az állami farmra átjöttem dolgozni, első dolgom volt venni egy tehenet, hogy a családnak legyen teje, s kezdjünk valamihez. Lesz egy bornyúciska, felneveljük, eladjuk, pénz lesz belőle. Akkor vettem egy csitkócskát, lovat neveltem, s azzal kezdtünk gazdáskodni. Mentünk szénát csinálni. A feleségem nem tudott szekeret rakni, de segített. *Hol?* Az út mellett a sáncba, amíg a földek nem voltak visszaadva. Aztán – előrelátónak bizonyultam – veszegettem egy szakekét, egy lókapát, egy boronát, hogy legyen a ló után, s a kertecskémet megdolgozhassam. Igaz, a *gostat*ban is került egy-egy sáncocska, hegyoldalacska, adott a mérnök úr kertnek egy darabocska helyet nekünk, alkalmazottaknak. Én raktárnok voltam, de lehetett gazdálkodást is tanulni: hogyan kell szántani, tárcsázni, mennyi vetőmagot használjunk, mennyi vegyszert... Én a traktorra is felültem, vágóódtam rá, hogy traktorozzak. Nem volt traktorista elég, a pityókát ki kellett a földekre hordani. '91 után, mikor elkezdték felszámolni a *gostat*ot, vettem árverésen egy magánjáró kaszagépet, amit évekig traktorként használtunk. *Az állami gazdasággal?* Felszámoltak mindent, istállók, minden el van adva. Az istállók felső részét egy Cosneanu nevű kovásznai vette meg. Az alsó részét pedig Varga József mérnök úr Szentgyörgyről, biztosan hallott róla, ő ott egy kisebb farmot tart fenn, száz hektárnál több lehet.

Fájin gépecske volt, a lóvontatású szakekét a kaszagép után kötöttük, az egyik fiam vezetett, én fogtam az ekét. Szántottunk. Zsenge fiúk voltak még, azért is jöttem el, nem lehetett még rájuk bízni. Ők úgy maradtak itthon, hogy egyikük a víz-gáz-szerelést végezte el, a másik a traktoriskolát, s mire kijárták, már nem volt, ahova elhe-

lyezkedni. (A harmadik fiam pék Kovásznán, ő „úriember”, nem vonzotta az itthoni élet.) Így összeálltunk, előre öt hektáron, amit visszakaptam szüleim után, ahhoz hozzájött a testvérem öt hektárja. Még a faluban elhívtak kaszálni mások is, került vaj egy lejecské. Köttünk utána vetőgépet, boronáltunk, a pityókát kitúrattuk vele, mindent elvégeztünk. Aztán ’95-ben vettem egy lerobbant Fiat traktort. Kerekei is hiányoztak, sok baj volt vele, de lábra állítottuk. Jelenleg húsz hektáron gazdáskodunk. Eleinte jobban ment, hol egy gépet, hol kettőt minden évben lehetett venni. Mi kellene még? Egy rendes pótkocsi, a mai kicsi. Kéne egy trágyaszóró. Egy cséplőkombájn – igaz, abból egy faluban kevesebb kell. A főbb eszközök, kombinátor, pergető, vetőgép, permetező és egyébek, megvannak.

Mi fizetett a legjobban? Nálunk az alap a pityóka volt. Adogattunk még el két-három bikabornyút, egy-egy disznót, malacokat. *A krumpelit?* A belső „testvéreknek”, a regátiaknak, Prahova, Dâmbovița megyeieknek, meg a saramásiak, bárkányiak⁶⁶ közt is sok a *nyegusztor* [kereskedő], a feketéző. A pityókából pénzelgettünk, de most nagyon költséges kezd lenni. A legigényesebb kultúra. Gyenge földbe hiába teszed, a műtrágyát el nem spórolhatod. Ebben az évben kijöttünk olyan 27 tonnával hektáronként. Ahol a tavaly kétezer kiló lett a három hektáron, onnan az idén 50–60 ezer kilót tudunk eladni. Nagyon jól hozott, de hektáronként a 600 kiló komplex műtrágyát rátettük. 100 kiló műtrágya egymillió lej. Az lenne jó, ha egy kiló pityókáért egy kiló műtrágyát lehetne venni. Ne kelljen megpótoljam még ötezer lejjel. Azért mondom, mert eladtam az első vagon, öt-ezer lejbekilóját. A tavalyi csőd után – a tejpénzből és a nyugdíjból éltünk –, az idén mégis szép az eredmény. Jövedelem? Nem számítottam ki, de az idén öt vagonért ha kapok, mondjuk, 250 milliót, akkor abból lejön a szedés-válogatás ára – nagypataki román nap-

⁶⁶ Háromszékhez tartozó bodzavidéki román falvak.

számosokat hozunk rendszeresen –, olyan harmincmillió napszámra, s amit megesznek, megisznak, akkor a háromszori permetezés olyan 21 millió, a bogár ellen még egyszer, az plusz kétmillió, gyomirtó a három hektárra hatmillió. Ha összeadjuk a műtrágyával és egyébekkel, olyan százmillióba biztos belefut. *Hogy még mindig sok marad?* Kiváltságos év az idei. S még nem adtuk el a javát. Egyszer szökjünk át a kerten [Háromszéken, Csíkban kerítést jelent], s akkor dicsekedjünk. A magot Bartha János mérnökúrtól vesszük, most 14–18 ezerbe adja kilóját. Édesapám mellett dolgoztam hét évet, nem emlékszem, hogy cseréltük volna a magot. Mi két éve vettük a mostanit, még a tavaszon elültetjük, ami van, aztán újat kell venni. *Még mit vetettünk?* Búzát, a vetésforgó miatt, s hogy legyen, amiből bért adni az embereknek. 700 kilót egy hektárért, most akarjuk csökkenteni. *Földet vásárolni?* Nemigen adnak el errefele. Hallottam, zsidók vettek meg Szépmezőn egy farmot, s toborozzák össze a földeket Nagyborosnyón. Azt mondják, 2200 fejőstehenet akarnak béállítani, s akkor biztosan feldolgozót is építenek hozzá. Mi a Covalactnak adjuk le, jelenleg hét fejőstehenünk van, évente felmegy 12–13–14 ezer literre a leadott tej. Az ára kicsi. Ami pedig a városiakkal történik: kész kizsákmányolás. A zsírtalanított tejet, a félvizeset nekik háromszoros áron adják el az üzletek, mint amit nekünk adnak érte!

*

Úgy hiszem, érdemes lenne megszívlelnie a hatóságnak, amit György bácsi a gazdák uniós csatlakozás előtti megtorpanásáról, szorongásairól mondott. A tét nagy. A víz-gáz-szerelésről a falu kedvéért lemondott fia így vall: „Szeretem ezt az életet, ha nem szeretném, rég elmentem volna.” Óvjuk meg, amennyire lehet, ezt a jövőépítő ragaszkodást.

(2006 szeptemberében)

Ezermester földközelen

Mint akibe ördög bújt

Ipari munkahely és föld között ingázni – ez volt a sorsa a pákai Ördög Józsefnek, s bár a 27 éves kisebbik fia élete ma merőben más társadalmi erőterben alakul, ez a kettős szakmai kötődés és a kettős egzisztenciális alapon állás megismétlődni látszik az ő pályáján is. Igaz, anna kidején az 1942-ben született és az ötvenes évek végén munkába álló idősebb Ördögnek a kollektivizálás, a tulajdonviszonyok erőszakos átgyúrájának kényszerűsége szabta meg az útját. Kiútkeresésében nem ő választott, hanem a helyzet választotta őt – fiának esetében ez már fordítva zajlik. Persze, a boldogságra nincs recept. Idősb Ördögnek annakidején a proletársors és az állami alkalmazás méretett ki – a polgári szabadságtól mindkettő meglehetősen messze áll. Fia pedig, a lehetőségek viszonylagos szűkösége folytán, mai szabadságát, mint túlságos magára utaltságot, akár sokallhatja is. Tény marad viszont hogy a különbség alapvető és elvi, bár az elégedettség és elégtétel szubjektív mércéjével mérve, az egyéni értékrendben ismételten megfordulnak a dolgok. Egy hosszú élet küzdelmei után pont az a viszonylag elégedettebb, akinek az örökös helyben topogás, a folytonos újrakezdés, a rendszerváltások által eltékozolt pálya jutott, és az az elégedetlen, aki előtt mégis csak a kibontakozás lehetőségének ígérete áll.

Mester és mesterség

A főútról letérő, a mezőre kifutó, nevesincs, sáros mellékutca legvégén lakik a pákái faluszélen a 64 éves Ördög József, s udvarához oldalt hozzátoldott kis fűrésztelep jelzi, hogy a gépektől és vállalkozástól nem idegenkedik a házigazda. A kapu elé gördített, félméteres átmérőjű rönkök azt az anyagot biztosítják, melyet székelvény ácsként egy életemen keresztül faragott, s mely, íme, nyugdíjas éveire is elkísérte, a gátter mellé leparkolt traktor pedig azt az igyekezetet, mellyel az ősök jussát visszakapva, a földműveléshez látott.

Öt éve nyugdíjba ment mesteremberről lévén szó, mielőtt az új időkre térnénk, vetünk egy pillantást a múltba. Ez annál is indokoltabb, mert sikerként megélt fordulataival önbizalmat adott a rendszerváltáskor alig ötvenes férfinak ahhoz, hogy az önálló gazdálkodást is kipróbálja.

– Két nagyon jó munkahelyem volt, megbecsültek. Megkezdtem az IFET-nél [állami erdőkitermelő és szállító vállalat] mint ács, és folytattam a vizeseknél mint karbantartó. *Agent hidro* románul. Nagyon jó posztom volt, igaz, aki egyszer megkért, én mindenkinek segítettem. Úgy tanultam a mesterséget, hogy gyermekkoromban Réman Zsiga bácsiék itt ácskodtak Pákében, s engemet megfogadtak a lóval. Mert édesapám korán elhalt, s én már 12 évesen kellett hogy dolgozzak. Én ott a plenkácsot [faragófejszét] a kezembe vettem, ott faragtam, s azt mondja egyszer Zsiga bácsi: „Nézd, ez a gyerek milyen egyenesen farag!” Na, ott aztán hárman barátokkal csoportot alakítottunk, s feketén bédolgoztunk, ahova lehetett. Később az IFET-nél hosszú házakat és hidakat építettünk, Drunek volt a főnök Kézdivásárhelyről. Gyulafalván a víz elszakított egy hidat, még a betont is elnyomta. Na, mi ott építettünk egy 33 méteres hidat a kisvasút alá, háromnyílású híd volt, 11 méter egy bolthajtásos nyílás. Sprengolt gerendából, 40-szer 40-esből, azt

kézzel faragtuk, pedig a gátter megvolt már, de Drunek igazgató így látta jobbnak. Három gerendát tettünk egymásra, olyan komoly munkát végeztünk. Mikor a vonat a próbautat tette, azt mondja az igazgató, na, álljunk bé alája, mert ha véletlen bé talál szakadni, úgylis a tömlecben fogunk kikötni. De átment óvatosan a kisvonat, a híd meg se hajlott. Na – azt mondja –, jól van, most prémiumot fogunk kapni! Átmentem mint munkás a vizesekhez [az állami mederszabályozáshoz]. Ácsmesterként, mert akkor építették az irodákat. Volt egy mester, akinek a keze alatt dolgoztam: egyszer az igazgató, Toma Nicolae meglátja, hogy a *kofrázs*okat [a zsalut] igazítom. A fundamentum meg volt öntve, méregetem a kofrázst, hát nincs jól. A vas belé volt téve, de a kofrázs nem áll jól. Az igazgató figyelte. Felrakjuk a *csenturát* [koszorút], már fölért jól, akkor azt mondja a mesternek: „Maga, legyen szíves, a salopétát [vattás munkaruhát] cserélje meg Jóska-val, adja át neki a mesteri posztot.” Na, megharagutt rám a mester, mondom: ne haragudj rám. Nekem az iskolám nem volt meg, de a mestert helyettesítettem. Mikor elvégeztük, kijöttünk Borosnyóra, az állomás mellé nagy raktárt építettünk, ott már én raktárnok, csoportfelelős, minden voltam. 35 évet dolgoztam állami szolgálatban, négy éve jöttem nyugdíjba. De mikor a fiamnak állás kellett, azt mondta Toma: holnap hozd be!

Mindennek nekifogtam

Az udvaron szétszórt rozsdáette vasalkatrészek arra vallanak, a gazda nincs híjával az invenciónak. A székel ezermesterség mítoszát sokan a kontárság eszményített változatának nevezik, eljárt fölötte az idő, mondják, ideje józanabbul szemügyre venni a hiedelmek e nemét, s bár nyilván kényszerhelyzet szüli általában, a leleményesség és a kitörés vágya, a pozitív erkölcsi töltet mégsem

tagadható meg a székeleytől. Pontosan az új átmeneti korban – de átmeneti, amolyan köztes állapotot képvisel Kelet és Nyugat, hagyomány és modernizáció között, geopolitikailag és társadalom-fejlődésileg már évszázadok óta az egész földrajzi övezet! – jött el megint az ezermesterség felvirágzásának ideje. És ezt ki kell egészítenünk azzal, hogy az erőltetett iparosításnak okvetlenül volt egy haszna: szakmai alapismeretekkel és készségekkel ruházta fel a kényszerproletariátus nagyobb részét.

– Öt és fél hektárt örököltem, most vettünk még egy hektárt, hat és fél lenne hát, s kezdetben még béreltem is, összesen 17 hektáron gazdálkodtunk. Második évben talán a visszaadás után, a pityóka olyan jól fizetett, hogy egy traktort és egy pótkocsit tudtam venni abban az évben. Hovatovább aztán visszafele mentünk, nem előre haladtunk. Az ekét én javítottam – mutatja a hiányzó lapot, amit maga szerelt bele –, a pergetőt nem. Megvettem a szénaösszeverőt, és csináltam permetezőt. Mikor visszakaptuk a földet, Botos Árpi, én s egy kollégám, hárman mentünk, hogy permetezzük le a pityókát. Csináltam egy kézzelhúzó permetezőt, a *bidont* [tartályt] meg kellett emelni, kézi pumpát szereltem reá, egy húzta, a másik pumpálta, a harmadik spriccolt vele. Lejártunk egy hektárt, bizony elfáradtunk. Na, mondom, jövőre, ha megérem, lóval fogjuk húzatni. Meg is csináltam a lóval húzatást. Elterjedt mindenfele, még most is van belőle a környéken. Jöttek, nézték, ellopták a tippet – kacagja el magát. – Hat sort vitt egyszerre, ügyesen fel volt szerelve, a kerék hajtotta, előbb szíjúval, aztán láncátvitellel. Később áttértem a traktorra, az most tizenkét sort viszen. Csináltam forgácshúzó is – teszi hozzá, s erre különösen büszke. – Előbb volt egy gyalu, avval meghúztuk. Taszítottuk, nagyon nehezen ment. Aztán villanyra kapcsoltuk. Nem én voltam az első, itt Pákéban Ugronnai bácsié volt a legelső forgácshúzó. Elmentem hozzá, mert nem voltam biztos abban, hogy a kés, amelyik húzza a vonalat, elöl van-e feltéve vagy hátul. Hát Lajos bácsi azt mondja,

nehéz lenne kibontani, nem tudja megmutatni. Én ellenkezőleg találtam tenni, pont hátul, de sokkal jobban jártam, mert elől örökké lökte volna fel a kést.

A nagy teljesítmény a villamos keretfűrész, a gáttér felszerelése volt, azt méltán rátermettsége bizonyítékának tudhatjuk be. Erről bővebben az alábbiakban olvashatunk, előbb azonban pár szót a mezőgazdálkodásról.

– Pityóka mellett búzát, árpát, zabot is termesztettünk. Felhasználásra is, állatokat neveltünk. Volt disznó a háznál, még negyvenöt is, kevesebb is. Most talán nem engedik majd, de utóbb alig tudtuk eladni, olyan gyenge ára lett, majdnem reafizetéssel jöttünk ki. 2002-ben. Szentgyörgyre béadtuk a *Casalcónak* [vágóhíd, szalámi-gyár], intéztünk valami szubvenciót, na, akkor megúsztuk a reafizetést, de nem jöttünk ki valami jól. A pityókát is folytattuk, a tavaly csemeltünk meg [megcsömörlöttünk tőle] az árvíz végett, a rozsdá is hamar megütte... Azelőtt való évben pedig alig tudtuk kétezer-ötszáz lejbe elnyomni valahogy kilóját. De háromszor válogattuk újra! Úgyhogy visszamondtam a bérelt földeket is, elég nekünk, ami van. Igaz, közben a fiunk, aki szintén csinálta, másra állt rá. Foglalkoztunk bikabornyúval is, az is leállott, nincsen most ára. Most csak két héthónapos növendék van, tehénké. Ha tej van, az már az eleség fele – így szokás mondani. Volt tehenünk, három, vittük a tejet a csarnokba. De keveset fizettek. Az utolsó megbetegedett, kezeltük eleget, de csak le kellett adjuk egy felvásárolónak. Bellérek, küldik külföldre.

A legelő megcsonkítása

Ördög József nyolc éven keresztül tanácsiképviselő volt, Barátos községi tanács tagja, új mandátumot azonban már nem vállalt, s ennek története van:

– Leszakítottak a pákái legelőből tizenhat hektárt, de nem igazságon. A gyűlésen fel volt dolgozva, hogy a földek kiosztása után maradt plusz föld, a pákai tehenek azon a plusz legelőn is jártak. Harminchét hektárról telekkönyv is van, a többiről nem volt. Nyolcan voltunk a tanácsban, elismertük, és beléegyeztünk, hogy akik nem kaptak földet, azoknak a többletből osszanak, azt szakítsák le. Le is szakították, de nem ütte, és hozzanyúltak a 37 hektárhoz is, abból is elvettek tizenhatot, s most maradt összesen huszonkettő. Nem elég a falunak persze. Mi a papírt kiböngésztük, hamisan volt megcsinálva. Előttünk egyféleképpen lett feldolgozva, mikor átírták, módosítottak rajta. Mintha mi beléegyeztünk volna, hogy a 37 hektárból is szakítsanak le. Mikor ez megtörtént, én félreálltam. Mondom a polgármesternek: „Istvánka, hogy történt?” „Hát ti háttározátok el!” Tőlem meg a faluban kérdik, még a komámné is: mért egyeztem belé. Na, mondom, koma, gyere, csináljunk egy papírt, miről is volt szó a tanácsülésen, s lejártuk mind a nyolcat, aki jelen volt. Mind azt mondta: arról, hogy a pákai legelőről leszakítanak, arról szó se volt! „Légy szíves, írd alá!” Mind aláírták. A lelkiismeret bántott, ott voltam, s még a szemembe is mondják! Na, jó béadtuk a tanácshoz, bé a prefektúrára, fel Kézdivásárhelyre a bíróságra. Két éve küldözgessük, még a miniszternek is írtunk, de egyelőre semmi eredmény. Pedig bizonyítottuk, hogy olyan népeknek osztottak, akik jogtalanul kaptak. Hiába. Feljelentést nem tettünk, ahhoz több pénz kell.

*

Talán hogy jobb kedvre derüljünk, és oldódjék némileg a feszültség, belép a gazda kisebb fia, Tibor – a nagyobb különben rendőr, magyar rendőr Zágónban –, a kis fűrésztelep gazdája. A nőülésre készülő fiatalember házat vett és újít fel a főút mellett, s egzisztenciáját a deszkavágóra, apró fűrészüzemére építené egy társával közösen. A cég kicsi, két hónapja indult, ezenkívül még három gátter működik a faluban. A rönköket maguk vásárolják, nagyobb vállalkozóknak, viszonteladóknak dolgoznak, gondjuk, hogy a hasznot egyelőre mások fölözik le. A fiatalember saját kezébe szeretné venni az értékesítést, a világhálón kutató megrendelők után. „Amíg nem biztos a piac, addig se SAPARD-nak, se más segélyprogramnak nincs értelme, önrészre sem mer hitelt felvenni az ember” – vélekedik. Internetkapcsolat telefonhuzalon keresztül egy pákói magánotthonban: nos, ez is hozzátartozik az új évezred képéhez a Kovászna környéki falubokorban.

*

Apropó Kovászna. Nem zárhatom le a riportot, mielőtt a pákái út egy másik élményéről is nem szólok. A színmagyar faluban a néhány tíz–húsz hektáron gazdálkodó székely gazdák mellett, Kovács István kőművesmestert, Péter Gergelyt említik többek között, a legnagyobb gazda egy bizonyos Olteanu Kovásznáról. A volt téesz gazdasági udvarát vásárolta fel, ott hetven tehene is áll az istállóban, ahhoz száz hektárnál többet bérel és művel meg, ha jól láttam, nagyobb szabású gáttere, egész ipartelepe van. A faluban csak Traianként emlegetik. „Traján” fogalom: ő az új földesúr. Hasonló jelenségre figyelhetni fel Barátoson, ott is terjeszkednek a kovásznai román újgazdagok. A városkában, mint ismeretes, a leggazdagabb tőkések az ő soraikból kerülnek ki.

Nos, a kezdőtőke, ez hiányzik leginkább ebben a leleményes
nép által lakott sarkában a székelyek földjének!

(2006 májusában)

Hittel és – hitellel

Az alsó-háromszéki lapályon fekvő Barátoson másak a gazdálkodási feltételek, mint körös-körül a medenceszéli völgytorkokba telepedett, félig a síkságon, félig a hegyaljakon elterülő falvakban. Barátos és a hozzá hasonló mezőföldi falubokor a nagyobb egységek, kiterjedtebb táblák létrejöttének kedvez, még a mai felaprózottság körülményei közt is, ezért talán nem meglepő, mikor *Márk András* gazdával szóba elegyedve, mindjárt a beszélgetésünk elején kiderül: közel száz hektárt művel. Ennek ugyan csupán töredéke van birtokában, de szakszerű és tőkebefektetéstől nem idegenkedő gazdálkodási stílusa már önmagában is vonzza a sajátjukat bérbe adni kívánókat – és ma, mint mindenütt, itt is több az ilyen, gondját inkább másokra átruházni kívánó, mint azt vállaló ember.

Hogy is van ez? Miben is nyilvánul meg Barátoson a kor és hely fura paradoxona, hogy a *kevés* föld valójában túl *sok* az emberi vállalkozó- és munkakedvhez képest? A demográfiailag kivérzett, idősebbekre maradt és szinte koldusbotra juttatott falvakban a vagyonszerzés, birtoképítés körülményei merőben elütnek a klasszikus versenyfeltételektől. Az érvényesülés egy sajátos receptje a Márk Andrásé. Itt a képletbe, igaz, beiktatandó még egy tényező: a jól értesültségé. Márk András pillanatnyilag alpolgármestere a községnek, a jogszabályismeret úgyszólván a kenyere, a hatósági segélylehetőségek, pályázatok felől tájékozódni első kézből tud, s rálátása mellett befolyása is több a faluban és a megyében, mint a nem előljáró rendű polgároknak.

„Kölcsön”-gépek

Mekkorának is kellene lennie hát véleménye szerint egy családi gazdaságnak? Íme a válasz:

– Amekkorát az ember és a felszerelés ereje megbír. Én már kezdem gépileg nem bírni, mert közel száz hektáron dolgozom összesen, és oda már egy traktor nem elég. Kellene még egy, de nincs. Egyéb gépem is lenne, kezdve az ekétől a betakarítógépekig minden megvan. Silózókombájn, gabonakombájn, vetőgép, ültető, permetező, minden, ami egyszer kell. Hogyan szereztem? Elég hosszú folyamat volt, de nagyobb részét mind kölcsönrel. Úgy kezdődött, hogy tészbontáskor összetársultunk az unokatestvéremmel, és egy kollektivistállót megvettünk közösen. Azt benépesítettük fejőstehenekkel, volt nekem három, neki kettő, az öt, még vásároltunk tízet – tizenöttel indultunk. 1995-ben különváltunk, jelenleg nekem negyven darab van, ebből huszonkilenc fejős, a többi növénydék. A kölcsönt az illyefalvi LAM Alapítványtól vettem fel, a mai napig is van kölcsönöm tőlük. *Miben előnyösebb, mint a bank?* A traktort például állami kölcsönrel vettem, egy részét az állam állta, már nem tudom, hány százalékát. A LAM-nál a könnyebbség az: mentem, igényeltem és megadták. Nem kellett házat, földet zálogba lekötni. Maga a gép volt a garancia, azt vették volna vissza, ha nem tudok fizetni. De nem fordult egyszer sem elő. Igényeltem először talán 1992-ben 1000 dollárt, mintha 2600 lejes dollárárfolyamon, azt felosztották három vagy négy évre, s évente három részletben kellett törlesztenem. A napi dollárárfolyamon. Volt, hogy ráfejtünk, mert a dollárárfolyam megugrott, de olyan is, hogy kedvezett nekünk a hullámozás, javunkra sült el. Most legutóbb egy fejőgépre kaptam tőlük kölcsönt. Azelőtt a magyar államnak volt egy támogatása a LAM-on keresztül, kizárólag csak földvásárlásra. Újabban a LAM csernátoni fiókjához tartozunk, oda járunk hát, ha szükségünk van

rá. *Földet?* Igen, korábban nem tudtam földet vásárolni, birtoklevél kellett volna hozzá, azok kiállítása évekig késett. Közismert dolog, előbb telekkönyveztetni kell mindent. Akkor mondták: a magyar állam adja, de csupán telekkönyves föld vásárlására. *Mennyit vettem?* Én akkor hét hektárt. Felvettem a kölcsönt dollárban, telekkönyveztettük a földeket, át kellett íratni egyszer a nevemre, akkor megkaptam az ár hetven százalékát, a többi harminc meg kellett nekem legyen. A hetven százalékot törleszteni kellett, de kedvezményesen, kamattámogatással. *A bankkölcsön?* Nem állítom, hogy sokkal többbe kerül. Viszont sokkal több utánajárást igényel. Papírbürokrácia! Elmesélem, silózókombájnt akartam venni, mondom, lemegyek, megnézem. Illyefalvára. Kérem: aznap hoztam a pénzt! A bank igazolásokat kér, hetekbe-hónapokba telik. A LAM aznap ideadta a pénzt. Igaz, ez sem megy mindenkinek, én régi kuncsaftjuk vagyok, volt garanciám, meghosszabbították ügyesen a szerződést. „Mennyi kell?” Megtoldották szépen, azt hiszem, harmincmilliót vettem fel. Hoztam a pénzt, és másnap megvettem a kombájnt. *Mennyi idő alatt kellett visszafizetni?* Az az összegtől függ. A földes hitelemet öt évre kaptam. *Hogy előnyösnek tartom-e?* Nekem előnyös volt. Egy része nem tartja annak. Én ha rá is fizetek, de tudom, amikor az a pénz kell, akkor tőlük kapok. A földdel úgy jártam, ha nem veszek fel kölcsönt, megvette volna más előttem. Vannak itt „haverok” Vajnafalváról⁶⁷, pénzes emberek, annyit pengetnek le, amennyit csakér a tulajdonos. Felvásárolják. Azért is lépett a magyar állam szerintem, hogy segítse a székelységet.

– *Idegének is vásárolnak a barátosi határban?*

– Igen. Románok. Nagyobb a bukszájuk, vastagabb. Jobban állnak pénz felől. Ők fogják felvásárolni az összes földet, ha nem fogunk össze. Ha nem lesz, aki besegítsen. Tíz hektárokat vásárolnak fel most is, mi nem férünk hozzá. Bérbe is ők veszik a földeket.

⁶⁷ Kovászna városának román negyede. Sok jó módú ember lakja.

Például itt az állami felső erdőkerület főnöke, Cosneanu. Semmi kifogás, mert rendes ember, minden, de vagy százhetven hektárt bérel itt. Csak Kovásznáról egy másik, Sorescu Dorel, nagy területet bérel Barátoson és Nagyborosnyón. Határosak vagyunk, ugye.

Visszatérve: nekem a kölcsön bejött, a földes hitelemből egy részlet van még hátra, a fejőgépesből több. Eddig még mindig időben törlesztettem. Önerőből nem tudnék megélni. Teszem azt, ha kellene ötezer dollár, én azt ebből a gazdaságból nem tudom előteremteni. Nem beszélve arról, milyen volt a termés ebben az évben: ötször jött le az árvíz egymás után! Több mint háromszáz hektárt öntött el a Kovászna vize. Ötször! Visszatérve: a tehénvásárláskor vettük volt fel az első kölcsönt, másfél millió lejt még 1992-ben a kovásznai mezőgazdasági banktól. Kedvezményes hitelről volt szó, tizenvalahány százalékos kamattal. De az úgy megfejt, hogy! Esztendő nem telt el, szinte nyolcvan százalékosra ugrott a kamat. Rá voltunk kényszerítve, hogy állatokat adjunk el, különben nem győztük volna fizetni. Akkor fordultunk aztán a LAM-hoz.

A gazdaság leírása

Márk Andrást a továbbiakban a gazdálkodás mikéntjéről faggattuk.

– A száz hektárból olyan negyven körül van a szántó, a többi kaszáló és legelő. Abba, amit művelek, takarmányt teszek, siló kukoricát, zabot. Burgonyát. Vagy két esztendőben volt cukorrépám is, de nagyon munkaigényes, ezért kihagytam. Az idén jóformán semmi sem jött be. Ha zéróba le tudom ezt az évet zárni, meg leszek elégedve. Ha a béreket ki tudom fizetni. Na, a silókukorica bejött, szép termés volt, ahol a víz meg nem járta. Egyebütt, oda jutottunk, alig tudtuk az őszen betakarítani a felázott földek miatt.

Két traktor húzott egy fél pótkocsi silót! Úgy összetörtük a földeket, most sincs mindenütt megszántva. Ha még egy ilyen év lesz, meg leszünk lőve komplett. A tavalyi év már jobb volt. Bejött a pityóka, mert jó termés lett. A végén oda jutottunk, nem volt piac. Több mint két vagon pityókát a tehenekkel ettettem fel. Ha visszaszámolom, nekem ezeröttszáz lejnél nem jött többbe a pityóka kilója. Az idén, ha az meglett volna, azért komoly pénz járna. Hétezeröttszáznyolcezer lej egy kiló krumpli. Idén megcsömörlöttem, egy hektár burgonyát ültettem. Azt is a víz megrendezte. Eladni nem tudtam belőle, mert az embereknek kellett adnom bér fejében, mivel senkinek sem lett.

Kikkel dolgozik a gazda?

– *Kapálnivaló?* Az nincs, mert vegyszerezünk. Időszakos munkásaim vannak, állandó alkalmazott egy gépész, aki karbantartja a gépeket. A traktorral főleg a fiam jár. Mezőgazdasági líceumot végzett Kézdin, hajtási engedélye van, ketten gazdálkodunk. Az alkalmazott idősebb nálam négy évvel, komolyabb munkákat végez, silóz meg csépel. Reggel öt órakor kelünk, és mind ott vagyunk. Összesen ötön. Van ugyanis még három napszámos munkásom, egy bákói csángó, egy málnási és egy gyergyói fiú. Nőtlenek. Állandóan itt vannak, bár nekem ténylegesen csak kettő kéne, de ha már egy ember bévállott, nem küldöm el. Nehogy tavasszal kapjak egy részegest vagy valamit. Aki a csordával künn ül nyáron éjjelnappal, nem küldöm el télen, inkább fizetem télen is, s valamit adok neki, s megvan! Családjuk nincs, ott laknak a volt téesz-irodában, amit megvásároltam volt hatodmagammal még korábban. Oda béköltöttem őket, a feleségem főz nekik, minden este jönnek a neccel, viszik a levest, ételt, ami kell nekik. Volt egy család

Zágonból, de elment, azoknak nem kellett főzni, csak a nyersanyagot adni, húst, ptyókát, cukrot, ezt-azt. De elmentek, ezeknek főzni kell. *Cigányok?* Van Teleken jó pár család, de azokkal dolgoztatni nem lehet.

A gazdaság a tejsre alapozódik. Ha megtermelem a zabot, a búzát, az nekem mind takarmány az állatoknak. Egyedül a ptyókát termeltem eladásra, de mint említettem, az idén lemondtam róla. Az is olyan: ha nekifogsz ptyókázni, száz hektáron kell ültetni, mint ahogy a nagyok csinálják Kézdin, a felvidéken⁶⁸. Az tavasszal elmegy, megköti a szerződést, megvan a piaca, s ősszel jön a kocsi, és direkt a mezőről viszi el. Így kicsiben nem érdemes. Én ha az állattenyésztésre álltam rá, azt kell csináljam! Volt cukorrépám és ptyókám is, de annyifelé nem lehet szakadni. Ha az Unióba belépünk, csak így kell hogy legyen. Ha tehent tartok – tehent tartok! *Ilyen tejgazdaság?* Ilyen nincs több a faluban, de már harminc-húsz tehenes van. *Hogy kedvezőek-e a feltételek?* Másutt, Teleken és Pákében is akadnak hasonló gazdaságok. De szerintem alkalmasabb az ország északi felében, hallom, hogy Máramarosban olcsóbb a tejs. Igen, mert ott a tehent elcsapja, az kimegy a hegyoldalba, s jóllakik, este ingyen hozza haza a tejet. Itt viszont be kell fektetni!

Az ár gyenge. Hallom, magántermelők a városon 14–15 ezerért adják a tejs literjét. Mi állami segéllyel együtt sem kapunk annyit, szűkőn a felét, ha megadják. Nyárba 6500-at fizettek a 3,5 zsírfokozatúért. A gyár, a Covalact, de én egyelőre az unokatestvérem helyi kis tejsyárának adom le. De nincs megfizetve a tejs. Most fellépett a brassói Prodlacta tejsyár. A barátosi szarvasmarhatartó egye-

⁶⁸ Kézdivásárhely körül tucatnyi több száz hektáros burgonya-termesztő nagyüzem jött létre a lapályon, többnyire agrármérnökök, volt tésszelzők tulajdonában és irányítása alatt. Vetőgumót is állítanak elő, a legkorszerűbb felszereléssel dolgoznak, tőke erejük folytán megengedhetik maguknak, hogy az élenjáró dán, holland stb. példát kövessék. Ők az örökös viszonyítási pont a kisebbek számára.

sület kapott egy hűtőtankot a holland testvérektől, a tanács helyiséget biztosított, s a gazdáknak a Prodlactával szerződésük van, nyolcezer-nyolcszázötvenet fizet a négyes zsírfokú tejért. Jobban jönnek ki, mint én, aki egyelőre az unokatestvéremnél maradtam. Tagja vagyok a szarvasmarhatartó egyesületnek, a részemet befizettem, de egyelőre nem mentem át. Ígérte az unokatestvérem, hogy oda emeli ő is az árat, ahova a Prodlacta. Nem tudom, mi lesz. Hogy nem zárják-e be a gyárat? Talán nem, mert átáll tradicionális sajtfélékre, tejtermékekre, s akkor megkegyelmeznek neki.

Hogy nálam érintkezik-e a tej a levegővel? Igen, mert nem zárt rendszerben fejek. Bidonos fejőgépeim vannak, abból töltöm a kancsóba, és viszem be a tejgyárba. Sajáthűtőtankom még nincs. De, mondtam az előbb, a most vásárolt fejőgéppel már zárt rendszerben is tudok fejni. De ez nem elég, kocsi is kellene, hogy átvihessem a tejgyárba. Egyelőre nem értünk el oda, hogy tisztábban fejjünk, mint tettük kézzel. Aki a fejőgépet nem tartja karban, annak a teje még szennyezettebb, mintha kézzel fejne. Mert én a kezemet megmosom, a tőgyet megtörlöm, az, ha levegővel érintkezik is, tiszta lesz. De a fejőgépet ha nem mossák ki megfelelően, az rögtön erjedni kezd, és szagot vált. Én kéthavonta szinte három millió lejt költök csak vegyszerre, mosogatószerre, amivel a fejőgép vezetőkeit kimosom. A tej a legkényesebb élelmiszer. Ha az öntudat nincs ott, hogy azt a vezetőket minden nap kitakarítsd, akkor rosszabb, mint azelőtt. A nagyanyám a kilencven évet megérte, kézzel fejt, és nem halt meg. De annyi esze volt, hogy azt a sajtárt, fejés után, ügyesen a kertbe egy lécre kiakasztotta, hogy a víz folyjék ki belőle. Ha a mosogatóléből egyetlen milliliter a fejőgépben marad, az reggelre olyan bűdös, hogy véged van! Idővel az unokáink belejöhethetnek, de az ilyen emberekkel, mint a maiak, elég nehéz! A fejésnél én és a fiam mindig ott vagyunk. Este is, reggel is. Fejés és etetés nincs, hogy mi ott ne legyünk.

Támogatások? Egyelőre gyengék. A földekre vonatkozóan most végre tisztáznák, hogy ki veheti fel: nem a tulajdonos, hanem aki megműveli. Folyik az összeírás, a bérlő kapná a támogatást. De jelentkeznek a problémák, sok tulajdonos is bédiktálja magát, holott neki nem járna. Traktorvásárláskor is hogy jártam: tavaly meglett volna a pénzem, de nem fértem hozzá. Ott is csak az kap, aki csúsztat. Elsőnek voltam felírva Sepsiszentgyörgyön, telefonálnak, menjek az aktákkal, mert a traktor raktáron van. Mikor másnap megyek: hát elfogyott. Akkor miért telefonáltak? – kérdem. Elfogyott – azt mondja. Megharagudtam, és nem vittem, na. Ugye 60 százalékat a román állam szubvencionálja, negyven lenne az önrész. Ezt nekem a LAM kipótolta volna. De felmérgeződtem, és azóta nem foglalkoztam vele.

(2006 decemberében)

Kétezerben indult

Alig huszonkilenc évesen az önállóan gazdálkodók egyik legfiatalabbikja a faluban, ráadásul a községi tanácsnak is a legfiatalabb tagja. Az RMDSZ előválasztási kampányában került a jelöltlistára, két éve, tehát a szavazatszám döntötte el, hogy alkalmas a közképviselőre. Mindez még nem mond el mindent arról, ahogy a kökösi *Sztáncsuly Sándor* az életnek nekiindult, de mindenképpen jelzi a lendületet, s hogy környezete értékeli, amit eddig elért.

A maga ura

Egy zsákutca végén áll az új porta, a tágas udvar pedig a széles ölelésű sík mezőre fut ki. A még vakolatlan, új háztól kezdve a gyümölcsfák közé kifeszített szárítókötélre itt mondhatni mindennek alig pár éves története van: a gazda szinte a puszta telken teremtetett otthont magának. Mégis tulajdon sorsát minden saját kezdeményezés mellett az elődök sorába illesztve szemléli.

A gazda betessékeli a látogatót a házba, s leülteti a leendő, még bebútorozatlan ebédlőben, mely nappali is lesz egyben. Mindjárt szembeszökik: a hagyományos otthonoktól nagyon eltérő szerkezetű a lakás. Rálátni a főzőfülkére, melyet fél fal választ el az ebédlőtől. A Szentgyörgyről ide kiköltözött, könyvelőséget végzett fiatalasszony kávéfőz, közben a gazda mesél.

– Én vázoltam fel a tervet, és együtt építettük fel a feleségemmel és édesapámmal. Azért nem került nekünk annyiba, mert több mindenhez értek. A pótkocsival elhoztuk a téglát, ha kell, kőműveskedem, elvégzem a gipszkarton-szerelést is. A faluban vagonyszerű

beosztásúak a házak, azt nem szeretem. Ez téglalapú, tízszer tizenkét méteres, s arra törekedtem, legyen kihasználva. A konyha mellett a fürdő, a kamra szemben, egy szeparé a ruháknak, abból nyílik a gyermekszoba, errébb pedig a nagyszoba. Most benn alszik a gyermek, azért maradtunk kinn. A túlsó bejárattól majd lépcső visz fel az emeletre, ha manzárdosítom, oda is elfér két-három szoba. Egyelőre a belső vakolás van meg, kívül majd akkor, ha lesz rá pénz, mert előbb szigetelni kellene, s utána vakolni. Gáz még nincs a faluban, fafűtéses kazánt szerelek majd be, központi fűtésünk lesz. Az építést? Magyarországon is dolgoztam építőtelepen, a szakiskola – fémesztergályosságot tanultam a Puskás Tivadar Szaklíceumban – elvégzése után kimentünk egy barátommal pár hónapra, de nem szerettem az ottani emberek felfogását, s itt csak jobban érzem magam. Kőművességgel is megkereshetném pont azt, amit a gazdálkodással most, de engem a föld vonzott.

Rátérünk a gazdálkodásra.

– Ennek én vagyok az ura, én tervezem, én végzem, s ha hasznot húzok belőle, az én dolgom. Változatos is, a monoton munkát nem szeretem. Ma pityókát permeteztem, utána búzát, itthon az állatot kell ellátni – olyan mozgalmas az egész. Azt mondják, a paraszt az utolsó – de ő ma már többet kell hogy tudjon, mint egy szakmunkás. Igaz, ha valamit elvállaltam, azért felelni kell.

A felelősség kérdése azért fontos, mert a 40 megművelt hektárból 5 a sajátja, a többit bérli a gazda, méghozzá sokaktól. Számukra nyilván az a lényeges, megkapják-e rendszeren a bért.

Bérelt birtok

– Ez itt Málnási-birtok volt, Málnási Ferdinándról, a dédapám-ról annyi maradt fenn, hogy egyebet nem csinált, egy vadászpuskával járt-kelt. Huszonvalahány hektárja mind ide volt tömörítve, de azt ötfele osztotta a gyerekei között, azok aztán eladtak belőle, így kerültek a mai szomszédaim. A leszármazottak közül kevesen foglalkoznak mezőgazdasággal. Én azon próbálkozom, hogy ezt nagyjából szedjem megint össze. Ajánlottak 25 árust is, de semmi értelme, az uniós támogatások is csak 30 áron felül járnak. Igen, ha pont mellette van a már bérbevettnék, akkor igen. De így is rengeteg fele fekszenek. Az öt hektárt sajnos egy se éri el. Az idén vagy hat hektárt béreltem hozzá, akadnak nagyobb darabok is. Gyerekkoromban a család a visszakapott négy hektáron dolgozott. Én rea-jöttem, azon nem lehet megélni. Mikor bérelni kezdtem, olyanokat tudtam csak megfogni, hogy az egy hektár kilencven ár öt helyen volt. Aztán három évvel ezelőtt, mikor a szárazság volt, s tavaly az árvizes idő után, rengeteg korábbi bérlő adta vissza a földet, s azok hozzám jöttek. Mikor megkezdtem, azt se tudtam, hogyan jussak földhöz, de a tavaly már tíz hektárral többet tudtam vállalni. El-vállaltam az egyiktől is, el a másiktól is, s akkor fel kellett valamit mutassak. A faluban azt nézik: én soha senkinek adósa nem maradtam. Az utolsó szem gabonát is odaadtam. Akár mázsa búzába, akár pénzbe vagy disznóba egyeztünk meg, mindig megadtam. Voltak itt nagyobb gazdaságok, több száz hektárosok, de nem mindig osztották ki a járandóságot, ezért jött annyi föld hozzám. A tisztesség elébb való, mint ha arra számítanék: úgy sincs, kire bízza, s nálam marad a földje...

Termelni és eladni

– Köösben egy kézen meg lehet számolni azokat, akik piacra termelnek, és nem a család túléléséért. A fő kultúra nálam a pityóka, az hozza a pénzt. Az áprilisban eltevődik, és szeptember-októberben fizet. De vetek gabonafélét és lucernát is, amit feletetek a disznókkal, bikaborjakkal. A búzát, árpát, rozsot általában úgy teszem, hogy ősszel a felét, s tavasszal megint a felét. Ha véletlenül rosszul telel, ne legyen akkora kár, s tavasszal ne kétszeres a kiadás. Nem teszek fel mindent egy lapra, az a mezőgazdaságban nem működik.

A pityókát? Nem kombájnnal takarítom be, hanem emberekkel. Szentgyörgyön reggel rengetegen kiállnak a szoborhoz, Bronz Bélához vagy lejjebb. 300 ezer lej s egy veder pityóka. Én megyek értük, és lehozom. A faluban nincsen már, aki vállalná, inkább elmennek a két nagyvárosba, de nem napszámoskodnak. Nálam igaz, tíz napra van munka, s hiába keresné meg azalatt a minimálbért, inkább jár egy hónapig ugyanazért a városba. *Cigányok?* Lett most hetven áron vagy öt pótkocsi krumplim, s úgy adódott, kilenc cigányt hoztam ki. Azok nekifogtak fél nyolckor, s este hétre az öt pótkocsinyi fel volt szedve. Jó messze, Szotyor⁶⁹ aljában – ha ott marad, éjjel örözhettem volna. Úgy dolgoztak, hogy az bárkinek a becsületére vált volna.

Eladni? 24 kilométerre van Brassó, ott rengeteg a kuncsaft, én ezt régóta csinálom. Vagy kiviszem az országútra, 10–15 perc alatt elkel. Sok kuncsaftnak a telefonszáma is megvan, felhívom: van egy vagonnyi, gyere érte! Akad köztük közvetítő is, s van, aki maga kilózza ki a bukaresti vagy ploiești-i piacon. 5–6 ezer lej volt kilója az idén, megegyezünk, ennyi százalék leütődik, még adok rá

⁶⁹ A szomszéd falu.

egy zsákot, viheti. Aztán hogy ő nyolcezerbe adja el, az az ő szerencséje. *Összeállni?* Itt egy gazdaságban ültettek 22 hektárt, a többiek 10 mázsácskát adtak el – ezeknek közös tárolót építeni nem érdemes. De nem is lesz szükség rá, burgonyafeldolgozó gyárat készülnék építeni a közelben, egy hazai meg a svéd üzlettárs, SAPARD-pályázat, ha az működni fog – biztos dolog lesz, mint a cukorrépa termesztése. Tehennem csak kettő van, s nevelek még hat bikaborjat. A tejből egy kevés a tejgyárnak megy. Több a malacos gölye [koca], összesen tíz. A malacokat mindig a piacon adom el 10–15 kilósan. Teszem kocsira, s megyek velük a prázsmári, tatrangi, bodzafordu-lói piacra, nem adom bellérnek, hogy az nyerjen rajta két–három-százezer lejt darabonként. Most a malac hatszázezer, legutóbb is annyit kaptam érte. Biciklivel jött a vevő, én hazaszállítottam neki. Hát látom, van még neki tizenegy százkilós és vagy harminc darab süldő. Hát ember, mondom, né mit írnak az újságok a háztáji tartásról! Tilos lesz. Maga itthon tart ennyit? Ó, azt mondja, ahogy eddig eladtam, ezután is eladom.

Ezért mondom: nem számolhatják fel egyik napról a másikra a házi tenyésztést. Büntetéseket helyezett kilátásba az újság: de ha nekem januárban kell malacozzék a gölye, mit tudjak csinálni? Nem férek bele a húszas létszámba – de ha nekem félidősök a gölyeim? Hajtassam el a malacot?

Az uniós előírásokat böngészve, abban reménykedik, saját udvarán akkorák a méretek, a száz métert meghaladja az istálló és a lakóház közti távolság, hogy csak kap működési engedélyt. Disznó-neveldéjét, körültekintően, úgy szerelte fel, hogy, mint mondja, egy nap alatt átalakíthatná a rácsok áthelyezésével, marhatartásra tehetné alkalmassá. De ha minden kötél szakad, ott a mező, s kijebbn költözik, de amit szeret, nem hagyja abba. „A problémák ott kezdődnek, mikor állami szubvenciót kér az ember. Akkor jön az ellenőr, hogy megnézzze: hol nevelték fel azt a sertést. Én viszont malacokként adtam eddig el” – magyarázza.

Sztáncsuly Sándor panaszkodik a tájékoztatói lehetőségek nem kielégítő voltára. Az újság sok mindent megír, de a felmerülő kérdések megválaszolása eleven párbeszédet igényelne. Az idén alakult sertéstenyésztő egyesületbe is beiratkozott, az 58 alapító tag egyikeként, a mai napig nem kapott semmi visszajelzést, pedig szüksége lenne rá. És szívesen működne együtt a többi tenyésztővel, belátja, az hasznos lehet. Ironikusan meséli, egy választáson is részt vett, vezetői garnitúrát, ellenőrző bizottságot, mindent felállítottak, könyvelőt fogadtak – de az egyesület életjelt azóta sem adott magáról! „Ígérték, külföldről hoznak be malacokat, azokat mi felneveljük, összeszedtek fejenként egy-egy millió lejt – és azóta semmi.” Pedig az ötlet, miszerint közös fellépéssel jobb árat tudnának kieszközölni a piacon, nyilván életképes.

*

Sztáncsuly Sándor tanácstagként részese a községfejlesztési erőfeszítéseknek. A község SAPARD-pályázatot nyert, leaszfaltozzák a főutat a szentgyörgyi letérőtől a vasútig, azaz végre civilizált útviszonyokat teremtenek. Korszerű közműakna készül. Úgy tudja, szennyvíztisztító is lesz, s következik a vízvezeték. Tisztában van afentiekkel, az embereket egyelőre megszervezni nehéz, hosszú még az idő az összefogásig.

(2006 novemberében)

Egy fokkal feljebb

Kezdetben a traktortulajdonosok köréből toboroztam riportalanymat, s meggyőződhettem arról, az erőgép valóban mindenképpen fokmérője nemcsak az anyagi jólétnek, hanem annak is, hogy kiben mekkora a fogékonyság az új iránt, ki milyen élettervet készített magának, és abban a mezőgazdálkodásnak milyen szerepet szán. A traktor és géppark okvetlen jelzi, kinek mennyire sikerült megvetnie a lábát a gazdasági szerkezetváltás forгатagában – de be kell látni, a jövőös irányzatok kibontakoztatásához, a további úttöréshez ma már elégtelen pusztán a gépek használata. Aki a versenyt jobban bírja – s pontosan azért, hogy jobban bírhasa –, ma már termelékenyebb gépek beszerzésén fáradozik, megjelenik céljai között az első gépgeneráció lecserélésének vágya egy másodikkal.

Nem az időjárásban van a hiba

A piacra termelő mezőgazdaság közelebbi rokonságban van a matematikával, mint gondolnánk. A haszon pontos kalkulusa nélkül a vállalkozásalapú gazdálkodást a csőd veszélye fenyegeti, az egy helyben topogó cég pedig könnyen lejtőre kerülhet. Többek között az ettől a veszélytől való félelem vezette a kökösi *Plugor Mihályt*, a falu vezető gazdáinak egyikét, amikor hozzálátott befektetési programja megvalósításához. Az ereje teljében lévő 47 éves férfi, abból ítélve, amit eddigi életútjáról mesél, más pályát is befuthatott volna.

– Az életemet mint mezőgazdasági technikus kezdtem a kökösi téészbén, miután Kézdivásárhelyen elvégeztem a szakközépiskolát.

Az „ősöknek” nem sok földjük volt, vagy 12 hektáron gazdálkodtak. Nagyanyám még öregségében is járt a szentgyörgyi és farkasvágói piacra. Édesapám hátat fordított ennek az életnek, évtizedekig ingázott a brassói gyárakba, a kollektivizálás után csak az ipar fele lehetett gravitálni. Engem ez nem csábított, mindig a mezőgazdaságban éreztem jól magam. 1977-től dolgoztam a téeszben, idővel farmvezető lettem, a forradalom alelnökként ért. A kökösi kollektív jó közepes gazdaság volt, szakemberekkel és munkaerővel ellátva. Hogy húztunk-e hasznot Brassó és Szentgyörgy közelségéből? Nem nagyon, a szabadpiacra nem engedtek. Irányított tervgazdálkodás folyt, megszabták, mit termeljünk, biztosan lehetett tudni mennyiért termelünk és kinek.

– *Bizonyos értelemben előny a mai viszonyok áttekinthetetlenségével szemben. Az árak viszont nagyon nyomottak voltak* – vetem közbe.

– Alacsonyak voltak, akárcsak ma – kapom meg a csattanós választ. – Számokban: a búza 1 lej 50 bani volt, a gázolaj literje viszont talán 30 bani.

– *Nem tűnt úgy, hogy az állam lefölözi a hasznot?*

– Hatalmas befektetések folytak, az állam valóban kisajátította a hasznot, de 15 év magángazdálkodás után az a véleményem, ma is lefölözi valaki. A termelőnél az árak túl alacsonyak, a fogyasztói árak túl magasak. A közvetítőknek megy jobban, rövid idő alatt nagyobb a hasznuk, mint nekünk, akik évről évre befektetjük minden jövedelmünket, és várjuk a bizonytalant.

Nos, így kezdődött beszélgetésünk a kökösi portán. A továbbiakban megtudtam, a kökösi téeszt modernizációs beruházást követően érte a változás, ezért javai az első két évben nem keltek el, a vevők sokallták a korszerűsített istállók stb. árát. A volt téeszelnök egy társas gazdaságot alapított, ez vagy két évig élt. Plugor Mihály nem vett részt benne, szüksézáva sem hajlandó beszélni róla, „én a társasnak híve nem vagyok, más az időjárásban, én az emberben [azaz a munkamorálban] látom a hibát”. Maga akkor ideiglenes

polgármester volt, utóbb fogyasztási szövetkezeti vezető, másfél évig, majd az első, 1991-ben visszakapott tíz hektáron hozzálátott a földműveléshez, azóta is ezt csinálja, és a „saját szakállára”, jóformán egyedül, nagyon kisszámú segítséggel. „Semmi funkció nem fér össze a mezőgazdasággal, annyira leköti az embert.” Igaz, közben az alig pár száz hektáros határban 150 hektárosra nőtt a gazdaság, ennek harmada saját tulajdon, a többi bérelt szántó. Nagyságrendben hozzá fogható egy van még a faluban.

A szétforgácsoltság átka

Mielőtt saját tapasztalatait összegeznénk, érdemes idézni, amit a szomszédokról mond. Ő külföldre még nem jutott el, annál nyitottabb szemmel járja viszont Brassó megyét:

– Hargitát nem ismerem, de nálunk fantasztikus tévedések történtek a földosztáskor. Brassó megyében nem olyan elaprózottak a földek, mint a mi zónánkban. Kökösi viszonylatban tízhektáros táblára kettőre ha van példa, s azt is évek alatt alakította ki a tulajdonos és a bérlő. Nekem csak nyolchektárost sikerült így kialakítani, van pár négy-öt hektáros, de a többi mind apróbb. Rendkívüli nehézségeket okoz, gyomirtózásnál vagy a szomszédét is megszórom, vagy az enyémnek a széle marad kezeletlen. Szászhermányban és Prázsmáron⁷⁰ viszont 50–60–100 hektáros parcellákat is láttam. A 18-as törvény ebből a szempontból elhibázott volt. Most utólag tagosítani nehéz, de ahhoz mindenképp állami támogatás is kell. Persze 15 év gazdálkodás után nekem nem tetszene az, ha egy esetleges tagosításakor elhanyagolt földet kapnék, másnak meg odaadják az általam 10 éven át előírásszerűen, drága és hatékony szerekekkel gyomirtózott szántót!

⁷⁰ Brassó megyei szomszédos községek.

(Ami a hatalmas összevont táblákat illeti, azok kialakításában bizonyára szerepet játszott az is a Barcaságon, hogy a szászság hátrahagyott földjeit⁷¹ másképp lehetett kezelni, mint a székely juszt.)

Másik észrevétele a földutakkal kapcsolatos:

– A mezei utak katasztrofális állapotban vannak, mert a sok apró parcella miatt sok a jövés-menés. Vidombákra mentem át a minap megnézni egy cukorrépaszedő kombájnt. Meglepett, mennyire jó az út mellette, és hogy sorompóőr vigyáz rá. Kiderült, egyik oldalt egy kilencven-, túloldalt egy hetvenhektáros tábla van, két ember tulajdona. Azoknak megéri, hogy sorompóőrt alkalmazzanak, aki az utat is gondozza, mint az a kollektív időkben is megvolt. Minálunk a dűlőútnak nincs gazdája, kátyú mellé kátyú kerül, esetleg szemetet hordanak bele, ami szintén nem célszerű...

Pityókátlanul

Plugor Mihály ma abban a megyében, melyben boldog-boldogtalan a krumpliból próbál megélni, egyetlen holdat sem ültetett a maga másfélszáz hektárján. Indokai logikusak, érvelése kristálytiszt, át is adom neki a szót:

– A krumplinál az eredményt 50%-ban a vetőmag hordozza, a jó vetőgumó pedig drága. Ezelőtt öt évvel, mikor az időjárás szárazra fordult, és az üvegházhatás miatt nőni kezdett az átlaghőmérséklet, én akkor rátértem a kukoricatermesztésre. Ez igazság szerint nem a mi övezetünk növénye, viszont el lehet érni a tíztonnás

⁷¹ Az 1989 előtt kivándorolt szászok jó része lemondott minden romániai ingatlanáról annak fejében, hogy szabadulhasson, illetve, ha hozzájutott, túl is adott azóta rajta. Ezért kiterjedt birtokaik jó hányada a helyükre telepített lakosságnak jutott, és már eleve koncentrált formában, nagyobb táblákban mérték ki.

szemes-termény hozamot. Persze, francia, magyar és kanadai fajtákkal. Na most hatvan hektáron kukoricát csak szárítóberendezés birtokában lehet termesztetni, s én vettem egyet, nem kevés pénzből. Ez saját befektetés volt. Vettem továbbá egy magánjáró kombájnt, melynek adaptere is van, tehát a kukoricát mi szemre szedjük. Lemorzsolja. Ez akkora befektetés volt, összesen 40 ezer euró, hogy a pityókavetőmagra nem maradt pénz, tárolóm sincs megfelelő. Márpedig mindkettő feltétlenül szükséges.

Plugor Mihály tehát még visszatérhet a pityókához, ma azonban gazdasága két másik pilléren nyugszik. Ezekről meséli, kitérve a kezdetekre is:

– Első traktoromat a barátosi tanácstól bérelem, utóbb kettőt vásároltam, egyéb gépekkel együtt. A profitot mindig befektettem. Kedvezményes banki kölcsönök léteztek kezdetben, eszünk nem volt hozzá elég. Használtam belőle, de sokkal többet vehettem volna fel. Ma már nehéz kölcsönhöz jutni. Akkor még létezett a piac, szerződéses alapon dolgoztunk, leszerződünk a Romcerealnak⁷², az vetés előtt 50%-ig meg is hitelezett, fizetett rendesen. A mezőről volt direkt eladásom, búzából például. Létezett 1995-ig az állami felvásárlás rendszere, ma már nincs biztos piac, leszűkült a felvásárlói kör, és még kevesebben fizetőképesek. A cukorrépáról soha nem mondtam le, 10–25 hektár cukorrépám mindig volt. Azért is hasznos volt, mert 40 fős szarvasmarha-állományomnak a répaszelet és a répafej biztosította a nedvdús takarmányszükséglet felét. Közben a tehenészetet felszámoltam. Miért? A gazdálkodás legnehezebb ágazata, a kohászathoz hasonlítanám. Időigényes. És nincs megbízható ember, akit valóban állattenyésztőnek lehetne nevezni. Pedig korábban Kökösben a falu legjobb gazdái dolgoztak ebben

⁷² Állami országos gabonarakár és gabonaforgalmazó. Azóta felszabdalták és privatizálták, és csődbe is vitték. Szentgyörgyön üresen állnak a hombárjai.

az ágazatban, de azok kihaltak, és helyükbe nem lépett más. Öt év után lemondtam róla, hasznot sem hozott, állami támogatás sem volt annyi, mint most. Igaz, az árak nem voltak a legrosszabbak, emlékszem, 1995-ben egy liter tejből lehetett venni egy liter gázolajat, az egyik 680, a másik 720 lejbe került. Mára telítődött a piac tejtermékkel. Az istálló viszont – magam építettem – nem maradt üresen, rátertem a sertésenyésztésre. 100–150 disznónk van, egyetlen ember elég hozzá, kellő felszereltség, önitató van, és tápos etetés. A uniós követelményeknek mégsem felelünk meg, nincs fürdő a gondozónak, és nem 300 méterre található a tenyészdénk a falu utolsó házá-tól, mint azt megkövetelik. Pedig a serteshúsunk 97%-ban megfelel az eurós normáknak, gondoskodtam a legjobb német kanokról, szakember ondóz, betartjuk a technológiát. De a kopasz földre, ahol se villany, se út nincs, nem költözhetek ki, ekkora költséget se én, se más nem vállalhat. Mintha az lenne a cél, hogy minket felszámoljanak, és mások vehessék át a piacot. Ezért nem lehetek nagy híve az Uniónak! Meg azért sem, mert csak negyedannyi támogatást ígér nekünk az Unió hektáronként, mint amennyit a nyugati gazda kap, azt ugyan idővel növelik, de mire utolérnők őket, meg fogják szüntetni.

A tenyészdének eddig a Casalco [szalámigyár] révén megvolt a biztos piaca, ezúton állami támogatáshoz is hozzájutott, most azonban a működési engedélye került veszélybe. A gazda egyelőre nem lát kiutat, elkeseredése érthető.

Kukoricaültetvénye több légtételt nyújt. „A munka gépesítve van, egy ember elveti, egy meggyomirtózza. Felülök a kombájnra, betakarítom, lecsépelem, egy ember behordja.” A répát a cukor harmadáért kiadta, „ilyen acord global⁷³ rendszer szerint”, utal a múlt-ra. Olyan vetőmagot használnak, hogy egyelni nem kell, marad tehát a besegítőknak egy kapálás.

⁷³ A szocializmus rossz emlékű gazdasági újítása a hetvenes évekből. Itt amolyan egy műveleten belüli részesművelést jelent.

A csodatraktor

A kitörés és fejlesztés rendjén a gazda nem a megművelt hektárok számát kívánja szaporítani, hanem a gépparkot akarja felújítani.

– 15 év és egy teljes géppark kialakítása után rájöttem, az egész egy ócskavashalmaz, költséges a javítása, és sok üzemanyagot fogyaszt. Sokkal termelékenyebb gépekre van szükség, a román traktorral legfeljebb a napi 2,5 hektárt ha meg tudjuk szántani, holott létezik tízhektáros teljesítményű is. Csodálatos cukorrépa- és burgonyabetakarító kombájnokat is látni. Csúcstechnológia. Csak a munkatermelékenység javítása révén lehet a piacon megmaradni. A mai tej-, búza-, húsaíraink már világszínvonalúak, és ki fogják kényszeríteni többek közt a géppark korszerűsítését. Ha erőm engedi, erre fogok törekedni – zárja szavait.

(2006 novemberében)

Szabadtartás

Mire e sorok megjelennek, a szőke lány, aki ajtót nyitott nekem, mikor az illyefalvi LAM tangazdaság bérlőjéhez bekopogtattam, már felesége a birtok vezetőjének. Úgy jött ki a lépés, hogy beszélgetésünket egy héttel az esküvő előtt ejtettük meg, s alighanem besegített nekem a körülmény, hogy a 31 éves *Puczirák Miklós* amúgy is mérlegvonó hangulatban volt, készülvén arra a kiteljesedésre, melyet az emberek a házasságtól remélnek. A szembenézés az eddigiekkel tehát amolyan esküvői nászajándék is, mellyel magamagát lepte meg az ifjú pár. Legyen részük minden jóban és örömben, terveik teljesüljenek, kísérje őket útvukon a boldogság s a munka megérdemelt elégtétele!

Ez annál is inkább kijárna nekik, mivel a gazda élete esélyszegény feltételek között indult.

500 kiló pityóka

– Négyéves voltam, mikor édesapám meghalt. Édesanyám nevelt fel. Nem volt könnyű a sorsa, de útnak indított. Egy gyermek sem tudja megköszönni a szüleinek, amit érte tettek, de nálunk többről volt szó. Később értettem meg, visszagondolva: állj meg, az én anyám 30 évesen maradt özvegyen három gyermekkel a nyakában! Inkább bánat volt az ő fején is, mint egyéb, de iskoláztatott. Én nem kedveltem annyira az iskolát, mindig valami egyebet szerettem volna csinálni. Mindig futballista szerettem volna lenni, sose gondoltam, gazdálkodni fogok. Miután a gépészetiben [a sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola és Szakmunkásképzőben]

elvégeztem a hároméves szakiskolát, az osztályfőnök marasztott, megbírom a líceumot. „Jaj, tanárnő, alig várom, az iskolát végezem el!” Azt mondtam, az lesz a legszebb születésnapom, mikor nem kell iskolába járjak. Mert pont szeptember 15-én születtem... A magam gazdája akartam lenni. Édesanyám, hogy inkább gyárba szegődjek el. Legyen egy munkahelyem. De én Sztáncsuly János nagybátyámra támaszkodtam, aki apám helyett apám lett. Ma is, ha valami bajom van, s a telefonba beleszólok, nem létezik, hogy ne segéljen. Mi történt? '93-ban elvégeztem az iskolát, rögtön munkánélküli lettem, és megkaptam a segélyt. Kilenc hónapig folyósították. Fizetésem azóta sem volt soha. Lakott egy kertész Kökösben, ahol éltünk, mintagazdaságot vezetett, s annak a fiától megvettem 500 kiló csiráztatni való pityókát. Ládástól, mindenestől, a somerpénzem [munkánélküli segély] éppen ütte annak az árát. Nagypám ideadott 18 ár földet, s elültettük. Akkor láttam, ősszel, mikor kiszedtük, hogy három szekér pityóka lett belőle. S onnatt jött az egész. Egy szomszédtól béreltem 70 ár földet, azt műveltem vagy három évig, közben nagybátyámnak segédkeztem. Attól arra felé megszerettem a dolgot, és saját magamtól tanultam meg mindent. Nagybátyáméknál voltam napszámos, de szinte családtagnak számítottam. Mikor '94-ben elvittek katonának, négy hónap után visszahozatott Szentgyörgyre. Ma sincs belényugodva, örökké kéri, hogy bírom azt a sok munkát. Mert ő akkor 20 hektárt művelt, s mesélte, belé volt sokszor zavarodva. '95-ben leszereltem, s '98-ban beiratkoztam a LAM-hoz, 2000-ben kimentem Svájcba. Maradt itt-hon 80 ár búzám és másfél hektár pityókám, nagybátyám végezte el, amíg én odavoltam.

Vigyázz, mint a sajátodra!

– Szerencsés helyre kerültem. Akikkel voltam, mind panaszkodtak, sokat kellett dolgozni, mondták. Nekem nem kellett sokat, mert én itthon annál többet dolgoztam. Annyi, hogy a program az program volt. Disznóhizlalással foglalkozott a svájci gazda, felnevelt évente 3000 darab disznót. A gazdám megvett 30 kilométerre még egy istállót, azt be kellett indítani, ezért a régit nagyjából rám bízta. Volt vagy 50 malacos gölye [koca] s a hízók. Hetente elvittek 15–20 darabot, az egész körforgásban volt. Nekem ha pénzem volna, most is disznót nevelnék. (Sose akartam tehenészkedni, de egy éve ezt csinálom, s most ez érdekel.) A disznóknál önetető volt, belettem a lisztet, az mindig előttük volt, örökké ettek. Száz méterre feküdt a háztól. Büdös? Akinek бүдös, annak egy kilométerről is az!... Az állatok alatt rács, oda a trágya behullik, s azt időnként kihúztatják. Télen nem szabad kihordani, mert a nitrogén bemosódik a talajba, és a talajvizet megfertőzi. Mi azt hisszük, a természetet ingyen adta valaki. Ott kinn mindenki úgy vigyáz a természetre, mintha a sajátja volna. Ahogy én vigyázok a házban, hogy egy szemét ne essen le, ők úgy vigyáznak a mezőn még arra a parcellára is, amelyik nem az övék. A tanulóknak eleget mondom reggeltől estig: a mocskot ne dobják el! Ugye, a házban sem dobjuk el! A legnagyobb baj az, nem szeretik a rendet. Nem az enyém – odaöntöm. Szidják a múlt rendszert, de akkor terméketlen földeket tettek termékennyé. Most arra sem vagyunk képesek, hogy kitakarítsuk a csatornákat, amelyeket akkor ásattak. Beléöntik a szemetet, a talajvíz nem tud lehúzódní. A víz felgyűl, áll, nem tudsz rámenni a géppel, s nem lesz termés, mert későn vetettél.

Nem félni a dologtól

Miklós utolsó szavain látni, a pedagógia második szenvedélyévé vált, szerepköre a tangazdaság élén a nevelésre is kiterjed. *Hogyan lett belőle farmvezető?*

– Akik pályáztak rá, amikor meglátták a körülményeket, állítólag visszaléptek, illetve egyik csak az állattenyésztést, másik csak a növénytermesztést vállalta volna. Ez lehet csak szóbeszéd, magam nem voltam jelen. Engem azért is szemelhettek ki, mert volt hitelem. Az történt, hogy amikor Svájcból hazajöttem, a keresetemből vetőgépet akartam venni. Az akkor 40 millió lejbe került. Én sokalltam, de belementem volna. Nagybátyám más véleményen volt: szó sem lehet róla, egyszer vegyél lakást a fejed fölé. Így vettem Szentgyörgyön egy tömbházlakást, az a mai napig megvan. Nagyon jól fogott, mert kiváló fedezet. Attól arrafelé a LAM-tól minden áldott esztendőben kölcsönt vettem fel. Mit vásároltam? Vetőmagot, műtrágyát, ilyesmit. Sikerült eljutnom a két hektártól a száz hektárig, most annál is több van, megmaradtak a bérelt kökösi földek, saját tulajdonomban van nyolc, s az alapítvány harminc hektárját is művelem. Gép? Nagybátyám a gazdálkodást abbahagyta, a gépjeit ideadta nekem. Traktorom volt, aztán én is besegítettem másnak, az visszasegélt. Mikor eljöttem otthonról, hatvan disznóm volt. Időközben jöttem rá saját tapasztalatból, hogy a disznótenyésztés jövedelmezősége hullámszik. Egyszer nagyon megéri, másik évben ráfizetéses. Bizonyára másnak is nekifogtam volna, mert nem félek a dologtól, de akkor kínálkozott ez a lehetőség. Benedek Jánost polgármesterré választották Illyefalván, át akarta adni a gazdaságot.

A tangazdaság

Miklós az alapítványtól szép lakást kapott, azt berendezte, ott alapított most családot. Mi minden tartozik a gazdasághoz?

– A gépek egy részét vettem át, a többi rossz állapotban volt. Átvettem 42 szarvasmarhát, abból 22 fejőstehenet, mára felszaporítottam 58-ra, abból 29 a fejős. Legalább 40-nek kellene lennie, hogy jövedelmező legyen. Bérbe vettem a farmot, ugyanannyit fizetek, mint bárki, s a bérköltség 20 tehén után is annyi, mint 40 után. Az alapítvány és az egyház 30 hektár földje is idetartozik. A baj az, hogy a mai román traktorokkal nem tudok kedvem szerinti munkát végezni, megkésünk például az őszi szántással. Ezért szándéksom egy legalább 140–150 lóerős traktort venni – Szépmezőn láttam a Kézdiről idejött Becseknél, és Prázsmáron is –, mellyel háromszor annyit lehet elvégezni. Egy ún. frézás vetőgépet lehet rákapcsolni hengerrel, melynek legalább három méter a munkaszélessége. Vagy egy négyvágatú forgóékét. Különben ülhetsz reggeltől estig a mezőn, és 2–3 hektárnál többre nem jutsz. Nem mindegy, hogy tíz nap alatt végzek vagy egy hónap alatt. Az új traktoron a munkakörülmények is mások, ráadásul pozitív energiával töltödsz fel, ha felülsz rá. A román ócskavashalmaz csak visszafog. Van egy 1200 literes permetezőm, abból is a nagyot szeretem. A LAM csak újat enged venni, s a támogatásból csak kisebbre futotta volna. De a gép akkor is meglesz, bár most a tavaszi munkálatok emésztik fel a pénzt, szinte egymilliárd kellene hozzá, ha az üzemanyagon és műtrágyán kívül a vegyszert, vetőmagot stb. nem tudnám részletre beszerezni, őszi végleges törlesztéssel.

A fordított világ

A gazda oktatómesterként a hozzá gyakorlatra beosztottakkal is foglalkozik. A LAM Alapítvány tanfolyamainak gyakorlati részénél folyik.

– A mostaniak főleg a fejési műveleteket, a higiénit, a takarmányozást sajátítják el, ezek moldáviaiak, nem is mennek haza hétvégén. Április 1-től jönnek a mieink, hetente öt személy, az idénymunkálatokba is bevonom őket, vetés, szénacsinálás stb. A tudásom főleg tapasztalati, ezért tudok a kérdéseikre válaszolni. Fegyelmet kell tartani, reggel felkelni idejében, s betartani a technológiát. Az istállóban van két alkalmazott is. Az épületet az alapítvány építette, korszerű és jó. Van, aki kifogásolja, hogy túl magas és hideg, de téved, mert a korszerűtlen kötött tartás szempontjából bírál. Nálunk szabadtartás van, amihez nagyobb hely kell és rengeteg szalma. Szalmát begyűjtöttünk és báláztunk legalább 100 millió lej értékben. Az állatok nincsenek megkötve, bent esznek, és megjárják magukat a szabad ég alatt a kifutón. Két kifutónk van, egy a fejősteheneknek, egy a növendékeknek. Külön fejőszobában fejünk, géppel. A lényeg itt az automata mosórendszer. Miután megnyomtam a gombot, az adagolja a vegyszert, és meleg vízzel kimossa a vezetőket. Hogy takarmányom legyen, van 30 hektár vetett füvem, lesz az idén 50 körül kukorica, a pityókát még meglátjuk, mennyi, s vagy 15 hektár cukorrépa, mert az idén nagyon jól bejött. A földek sok parcellában fekszenek, de csoportosítom őket, hogy ne kelljen egy kultúraért sokat sétáljak. Itt még hiányzik egy takarmányadagoló, egy silóvágó és egy körbálázó. Ezekkel hihetetlen, de egyetlen ember megoldhat szinte mindent. Visszatérve az oktatásra: távirányítással nem megy, az embernek örökké közöttük kell lennie. S aki maga is csinálja, rögtön ki tudja szúrni, hol a hiba.

Svájcban sokat tanultam. Ott igaz, fordított világ van, a fiatalok dolgoznak, és az öregek járkák turistaként a nagyvilágot. Nálunk, amikor fizikai és szellemi ereje lenne, diszkóba jár az ifjúság, és mindent kipróbál, csak épp a dolgot nem. Az öregek meg addig dolgoznak, amíg beledöglenek, s azzal vége is mindennek. Még azt láttam Svájcban: a család az család volt. Ott mindenki maga oldotta meg a gondjait, nem ment a szomszédba elbúsulnia dolgát. Mi örökké csak sírunk, kifogásokat kapunk, megoldásokat soha! S emiatt minden gallyra megy. Nos, a svájci tanulságokat kellene átadni a tanulóknak. A tangazdaság elvállalásáról még az utolsó percben is le akartak beszélni a hozzám közelállók. De én láttam, talpra tudom állítani két hónap alatt. Rendet tenni az udvaron, ahol csak a bennvaló két hektár, persze még időbe telik. Pedig az átvétel reggelén a gondozó, akivel megállapodtam, cserbenhagyott. Egyedül kellett nekiállni. Első nap, igaz a borjak is ittak tejet, csak 80 litert adtam le 16 tehéntől. De a széna megvolt, a siló megvolt, bár nem a legmegfelelőbb. Jöttem az abrakommal, s a tejhozam egyre nőtt: 100, 120 liter, ez ösztönzött. Onnan kaptam életet, hogy a teljesítmény javult. Mára elértük a tehenenkénti átlagos 18–20 litert, aránylag jó eredmény.

Miklós még hosszasan részletezné, miben is áll munkája. Azzal bocsát el, hogy a szász gazdákat dicséri, korábban fel kellett volna a székelyeknek figyelni arra, milyen magasak és tágasak a szászok istállói. Micsoda ellentét, ha a székely háztájikban ma is látható szűk, ganébűzben fuldokló, sötét és alacsony istállókra gondolunk. Miklós szavaival: a tejhozamhoz zavartalan anyagcsere, ahhoz tiszta levegő és mozgás kell, a lekötött, amóniákszagot szívó tehéntől mit várunk? Bizony nagy kár, véli Miklós, hogy nem tanultak a székelyek többet a szászoktól annakidején, mikor még volt kitől.

(2007 februárjában)

A tej: pénz

Megyei összkép

Háromszéken az ország többi hegyvidékéhez, havasalji körzetéhez hasonlóan a gazdatársadalom egyik fő bevételi forrása a tejtermelés. A megye hivatalosan nyilvántartott, 50 ezernél is több gazdasága közül nagyon sok imbolyog azon a határon, amely a kimondottan piacra orientáltak rétegét elválasztja az önfenntartó, de azért árut is termelő rétegtől. Sokan vannak, akik téesz- vagy egyéb nyugdíjból, gyerekeik által juttatott segélyekből kénytelenek tetgetni életüket, s jövedelmüket néhány állat tartásával, pár liter tej leadásával iparkodnak kiegészíteni. A pár tehenes gazdákat okkal emészti aggodalom ezekben a napokban, az átállás az európai szabványokra merőben új igényeket támaszt velük szemben, és ezzel veszélybe kerül az eddig biztos bevételnek számító tejpénz. Az alábbiakban a pár tehenes gazdák legfőbb megyei támaszáról, a Covalact Rt-ről lesz szó. Tejfeldolgozó körképünket nemcsak azért kezdjük a szentgyörgyi tejgyárral, mert ez a legnagyobb, és miként legutóbbi minősítése – az A kategóriába került országosan alig néhányadmagával – mutatja, képes lépést tartani a változó feltételekkel, hanem főleg azért, mert beszállítóinak háromnegyede egy-három tehenes gazda. A Covalact ezernyi szállal kötődik a megyei tejtermeléshez, begyűjtői hálózata a legnagyobb, sorsától sok aprógazda jövedelme is függ.

Előbb azonban szóljunk pár szót a megyei tejtermelés egészéről. Ha mézzel nem is, de a „tejjel folyó” kánaáni jelzőre már ma pályázhatna a Székelyföld, benne Háromszék. A tavalyi évet felmérő, még nem végleges adatok szerint az évi tehéntejtermelés

körülbelül 90 millió literre rúg a 25,6 ezres tehénállomány után, melyből 20 ezret fejnek. Ennek a mennyiségnek kb. harmadát dolgozta fel a sepsiszentgyörgyi tejgyár, kiadós mennyiséget gyűjtött be és szállított feldolgozatlanul egyenesen Görögországba a baróti székhelyű Tyrom (mégpedig 26,7 millió litert, de ezenkívül 2,3 millió liter juh-, félmillió liter kecske- és negyedmillió liter bivalytejet is felvásárolt az elmúlt évben), az utána következő kisebbeknek jóval kevesebb jutott, így 870 ezer litert dolgozott fel a nagybaconi Grig kft, félmillió liter körül a kökösi MBI, a zoltáni Agrobio, a gidófalvi Golf és az illyefalvi Meotis. A fennmaradó egyharmad a még kisebb feldolgozókhoz kerül, vagy elfogyasztják házi tejként a termelők, a piaci vásárlók, illetve hát a borjak mint elsődleges jogosultak.⁷⁴

A Covalact

A tejgyár vezetősége nem rejti véka alá, elégedetlen a mezőgazdasági politikával, nem történt meg a tejtermelők kellő felkészítése az európai integrációra. Márpedig mindenképpen el kellene kerülni, hogy minőségi indokokból külföldi tejet kelljen feldolgozni, miként egyes európai körök azt nyilván szeretnék. „Az utolsó dolog lenne, amit tennénk, hiszen a megye cserbenhagyását, a hazai állattenyésztés összeomlását jelentené. Holott épp az lehetne erősségünk az Unióban. Kiváló legelőink, takarmánytermesztésre alkalmas területeink, nagyszámú gazdánk van – mondja *Ioan Bălan* igazgató –, erre kell és kellett volna már 17 éve fektetni a hangsúlyt.”

⁷⁴ Az adatok a megyei mezőgazdasági vezérigazgatóság 2007. márciusi összesítéséből származnak.

Sorozatunkhoz illően a gyár és a termelők kapcsolatáról kérdezve indítjuk a beszélgetést.

– Egy gazdáról írtam nemrég, aki tucatnyi fejőstehenet tart, nyáron kinn tartja őket a legelőn, télen persze az udvarán, istállóban. Fajállatokat igyekszik beszerezni, fejőgépe van, de kézzel is fej, reggel hat előtt kel, este 11 után fekszik, mert az esti fejből származó tejjel teli kannákat hideg vízben hűti, és akkor még egyszer vizet húz a kútból, hogy kicserélje a vizet. Egyszóval egy jellegzetesen átmeneti állapotban lévő gazdaságról van szó. Tulajdonosa nagy állatszerető, nem is tud a maga számára más életet elképzelni. De vajon van-e esélye a megkapaszkodásra? Tud-e számára – a faluban pár ezer literrel ő az önök legnagyobb kuncaftja – a gyár biztonságot nyújtani?

– Hasonló gazdaság, a törekvőké, legalább 500–700 van a megyében. A mi kuncaftjaink 70% az 1–3 tehenes gazdák közül kerül ki, és a többi 30%-nak van 5–6 tehénnél többje. Esélye a túlélésre annak van, aki termelési farmokat tud létrehozni, ez véleményem szerint nem 15, hanem legalább 20–25 tehenet jelent, és nem akár-milyet, hanem válogatott fajtákról beszélek. Korszerű istállók kellenek, és társulni is tudni kéne. Mondjuk egészen 50 állatig egy farmot a családi munkára is lehet alapozni. Aki azt hiszi, hogy ekkora farmon még fizetett alkalmazottal dolgoztathat, az nem lesz versenyképes. De honnan lesz az embereknek pénzük fajállatokra, felszerelésre, új istállókra? 17 év alatt az állattenyésztésért vajmi keveset tettek a kormányzatok. A gazdák sokan fektettek be jövedelmükből, de most kiderült: mindent előlről kell kezdeniük, mert a környezetvédelem, az állategészségügy, az építészeti hatóság más követel. Tisztázatlan egyelőre az is, hogyan lehet majd brüsszeli juttatásokhoz hozzájutni. Az a felfogás pedig, hogy majd hozzánk hasonló úgynevezett integráló tényezőkön keresztül oldódik mind ez meg, hiú remény, mert nem ez a feldolgozó feladata. Ahhoz nekünk át kellene alakulnunk, vagy csődbe kellene jutunk. Az is hátrányos ránk nézve, hogy az „A” csoportba kerültünk. Mikor

besoroltak, a tej minőségéről még nem volt szó, csak a technológiai, higiéniai stb. feltételekről, a gyár felkészültségéről. Most pedig a tejminőséget is számon kérik. Honnan végy megfelelő tejet, mikor a begyűjtöttnek 80%-a nem felel meg a szabványnak? Persze, beindíthatunk két termelési vonalat a kétféle minőségre, de vajon hogyan hat ez ki a rentabilitásunkra?

A gyárról köztudott, hogy a kapacitása nincs teljes egészében kihasználva, az igazgatói szkepszis hát érhető. Hogy mégis betöltenek egy közvetítői szerepet a központi szakhatóság és a gazdátársadalom között, bizonyítja, hogy pontosan ott jártunkkor folyt a szarvasmarha-állomány minősítésének megszervezése: a Covalact két megyére, Hargitára és Háromszékre nyerte meg az e tárgyban kiírt pályázatot.

A gyenge láncszemek

– *Fiatal, vállalkozni kész gazdákról beszélek, akik így gondolkodnak: a szerződés önökkel, a szoros kapcsolat garanciát jelentene számukra a hitelfelvételben a bankok, a brüsszeli pénzeket leosztó hatóságok felé. Ön járt Hollandiában, ott hogyan alakul a termelők és feldolgozók viszonya?*

– Igen ám, de ott e feldolgozók nem gyűjtőközpontok is egyben. Bármilyen kistermelő is legyen – van ott is, aki százliterenként adja le a tejet –, de rendelkezik hűtőkészülékkel. Jön a tejbegyűjtő kocsi, szívja le a hűtőtankot, és megy tovább. Nálunk a megyében tíz termelőnek ha van saját tankja, és csakis a legnagyobbaknak, a százteheneseknek. Igen, az egyik gyenge láncszem a tej behűtése. Mi gondoltunk rá, hogy a farmot létrehozó, megfelelő istállót építőket hűtőberendezéssel segítsük, ha annak helyiséget, csarnokot tudnak biztosítani. Akár úgy, hogy átköltöztetjük a berendezésein-

ket egyik településről a másikra. Eddig is adtunk használatba ilyeneket – használatba és nem bérbe.

Az igazgató szerint ehűtőtankokhoz azok juthatnának könnyebben hozzá, akik megszerveznék például a szomszédsági rendszereket (ó, székely tízesek, hol vagytok, hol „késtek az éji homályban”?, persze a szövetkezetek is megtennék), a szövetkezés jelentené az igazi bankgaranciát, nem csupán a tejbegyűjtésben, hanem a takarmánytermesztésben, vagy akár a közös tehenészet felállításában is. „Nincs értelme annak, hogy 50 fejőgépet végy, mikor egy fejőstandal megoldhatod sok-sok állat fejésének a gondját.” Követendő példaként említi a kézdialmási esetet, ahol a polgármester szervezte meg a szarvasmarhatartók egyesületét, és közös csarnokot hoztak létre, mi több, a takarmánytermesztés is összehangoltan folyik.

Igen, a szövetkezésbeli lemaradásunk a technológiai mellett a megyebeli gazdálkodás másik gyenge láncszeme.

(Tegyük hozzá: a harmadik a szerződéses fegyelemé. Ez nemcsak a tejgyári szerződések betartására vonatkozik, meglehetősen általános az egész megyében, és az átvevőcégek fölényét tükrözi. Tele van a megyei sajtó a gazdák panaszával, sokszor negyed-féléveket kell várniuk a kifizetésekre. De sok helyütt nincs is írásos kötelezettségvállalás. Jellemző, amit a szarvasmarhatartók egyesületének elnöke, Incze Péter állít: „...szerződés nélkül nem lenne szabad eladniuk a gazdáknak a tejet, de szerintem tíz százalékuk, ha megkötötte a felvásárlóval a szerződést. Mutatni tudnék egy mintaszerű Danone szerződést, melyben pontosan fel van tüntetve minden feltétel, az árak, a két fél kötelezettségei és a kifizetendő kártérítés azok be nem tartása esetén. Nálunk a fő megyei felvásárló – a Covalact tejgyár – legtöbb helyen szerződés nélkül veszi át a tejet, ki is vannak neki szolgáltatva a gazdák. Most is egyet gondolt, és leszállította az árakat, márpedig annak csak a felek kölcsönös megállapodása alapján lett volna szabad megtörténnie.” A tejgyár ennek folytán veszteségeit átháríthatja a termelőkre. Háromszék, 2006. június 6.)

Helycsere

A tejgyár kuncsafti körében persze nagy átrendeződés folyik, a gazdasági törvények kíméletlenül utat törnek maguknak.

– *A beszállítók 70%-át kitevő kisgazdák hányad részét adják a feldolgozandó tejnek?*

– A nagyobb hányad még mindig a kisgazdáktól jön, olyan 50–55%, a nagytermelők tehát a felénél kevesebbet. Ránk nézve ez nem előnyös. Viszont a trend az, hogy a kisgazdák beszállítása csökken, a nagygazdáké, a tehenészeteké nő. Az utóbbiak korszerű istállókat építenek, fajállatokat vesznek, befektetnek. A kicsik pedig, épp ellenkezőleg, elkezdtek eladni állataikat, s mivel nincs, akinek, hiszen a vágóhíd kevés, elkótyavetyélik őket. Hol találhatók az erőteljesebb gazdaságok? Árkos–Köröspatak körzetében van vagy tíz, az Olt-völgyében megint, Bükszádtól Kökösig. Ezek közepesek. Százas létszáma Árkoson Rétyi Ödönnek, Hídvégen Tatunak és Cucunak, a városban Eötvös Mózesnek van.

– *Bükszádon, magam láttam, a Danone világceg kelt versenyre önökkel. Ott egy gazdaságban hűtőtankot is felszerelt.*

– Igen, több gazdától gyűjt be az illető. De erős a mi bükszádi csarnokunk is, úgy tudom, az ottani tej 80%-át mi hozzuk el. Mi is tudunk hűtőkészüléket adni, ráadásul előleget, ha valaki fejőkészüléket kíván vásárolni. Jó tudni, lehet higiénikusan fejni kézzel is, amíg az embernek 3–4–5 állata van. Ha már több van, vagy ha azok nagy hozamúak, akkor persze már jól fog a gép. Viszont a géppel sok baj van: folyóvíz és melegvíz nélkül nem lehet tisztán tartani. Másfelől a csarnokban, ha egyetlen gazda rossz minőségű tejet ad le, az a többiekét is lerontja. Csarnokaink javában a tej mindazonáltal megfelel, ha nem is az európai normáknak, de legalább a kétéves átmeneti időszak követelményeinek.

A tejgyárban úgy látják, 2009 után csak európai minőségű tejet lesz szabad átvenniük. Addig alighanem csökkenni fog az egy csarnokba tejet hordók száma, s kb. félezer közepes gazdaság, családi farm, illetve a nagyok fogják ellátni nyersanyaggal az üzemet.

Az utóbbiak száma növekvőben, e tekintetben több üzleti értesülés birtokában vannak, ezeket persze bizalmasan kezelik. Foglalkoztatja őket, mi lesz az ezerfős szépmezei állomány sorsa. A főváros sugallatát, hogy külföldi tejet kéne behozni, elítélik. A gyár Csernátonban, ahol megvásárolta a volt téesz épületeit, maga is tejgazdaságot akar felállítani, ehhez azonban előbb új istállókat kell építenie. De a gyár sorsa nyilván nem ettől, hanem a megyei tejtermeléstől függ, annak fellendülésében tehát ők is érdekeltek, ez pedig közös projektek kidolgozásával érhető el.

(2006 januárjában)

Utóhang az interjúhoz fél évvel később

A Covalactról a beszélgetést követően tudtuk meg, hogy arra kényszerült, hogy rátérjen a külföldi tej behozatalára. Nyilván a magas minőségi követelmények miatt kellett európai szabványnak megfelelő csíraszámú és szomatikus számú stb. magyarországi tejet vásárolnia feldolgozásra: bevezették a két technológiai vonalat, melyet az igazgató említett a beszélgetésben. Az európai piacra ugyanis csakis minőségi tejből készült termékeket szállíthat 2007-től, a megyéből begyűjtött tej jó része pedig nem üti meg ezt a mércét. Persze belföldön pár évig még eladható lenne, amit belőle gyártanak.

De nem is ez az igazán nagy újság. A tejgyárat 2007 augusztusában eladta az igazgató, erről a tervről, melyet alighanem már korábban megbeszéltek az interjú idején, persze nem beszélhetett még. Az eladás oka csakis a versenyképesség fenntartása lehet, a Romániába bejött világcégekkel csak tőkeerős ellenfél veheti fel a versenyt, és a Covalact egyre szegényebbnek érezhette magát a konkurenciában. Az amerikai *SigmaBleyzer Southeast European Fund IV* birtokába került az ügylet nyomán az Rt részvényeinek 70 százaléka, mégpedig kb. hétmillió euró fejében. Ioan Bălan vezérigazgató, aki különben kikötötte, ő marad a gyár élén, azt nyilatkozta a sajtónak⁷⁵, az amerikai cég belső fejlesztést és további vásárlásokat is fog eszközölni, s a következő 5–6 év alatt el kívánja érni az évi százmillió eurós forgalmat. (Ez idáig a gyár 20 millió eurós értéket termelt egy évben, ez tehát ötszörösére nőne.) Egyedül a reklámra és az elosztási hálózatra hárommillió eurót kíván fordítani, hogy a Covalact valóban országos forgalmazóvá nőhesse ki magát. (Nyilván erre tellett a legkevesebb a korábbi időszakban.) Növelik a gyártókapacitást, bővítik a raktárakat és a beszerzési hálózatot.

⁷⁵ *Cuvântul Nou* (megyei napilap), 2007. augusztus 13.

Ne köntörfalazzunk, az ebben a kötetben megszólaló interjúalanyok zömének a Covalact eladása nem jó hír. A gyár új minőségi elvárásai csak élezhetik a versenyt ebben a tekintetben is. Kevesen fognak megfelelni annak, a gyár érthető módon a nagy mennyiséget előállító tehenészeteket fogja preferálni, azoknak prémiumot (literenként 30–35 eurócentet) is ígért, a többiek pedig kereshetnek más felvásárlót maguknak, ha találhatnak. Nem olvasható ki más abból a bejelentett szándékból, hogy szerződést csak azokkal kötnek, akik havonta legalább 2000 liter tejet tudnak leszállítani. Ehhez két–három tehén nem elegendő, a hűtési lehetőségek hiánya pedig végleg pálcát törhet a kisgazda fölött. A gyár felfutása, országos és kontinentális megerősödése tehát alighanem a húshasznú marhateyésztés fele tereli majd a kisüzemi és családi állattartás jó hányadát megyénkben. Azonnali hatása pedig cseppet sem lesz örömdetes azoknak, akik két–három tehénük jövedelméből egészítették ki sovány téesznyugdijukat – róluk beszélt az igazgató, s őket már nem ő, hanem a könnyörtelen nagytőke utasítja el –, ez a bevételi forrás ugyanis egyik napról a másikra el fog apadni.

(2007 augusztusában)

A falvakról – dióhéjban

Angyalos: Gidófalva községközpontához tartozó, dombvidéki, többutcás sorfalu, Sepsiszentgyörgytől 8 km-re keletre, a Bodoki-hegyek előterében, az Olt és a Feketeügy folyása között. Határából honfoglalás kori magyar nyílhegyek kerültek elő. 1332-es első említésekor már egyházas hely. Egyed Ákos határőr-jobbágyfaluként jellemzi, korábban (1703-ban) a 60 családból 6 volt nemes, 25 lófő és gyalogkatona, 22 jobbágy és 7 zsellér. 1910-ben 549 magyar lakosa volt. 1992-ben 681 lakosából 675 magyar és 6 román volt. Faházgyár működik itt.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év-szám	össz-lakosság	magyar	román	egyéb	református	katolikus	unitárius	ortodox
1910	550	546	2	2	528	13	1	3
1930	660	639	2	19	633	20	1	3
1966	759	752	7	–				
1992	681	675	6	–	625	34	3	2

2002-ben 692 lakosából 656 volt magyar.

Árkos községi rangját 2002-ben visszaszerzett település Sepsiszentgyörgytől négy kilométerre északra, dombvidéki sorfalu. Három falu, Bedőháza, Pincehely és Árkos összeolvadásából keletkezett. Első írásos említésekor (1332) már egyházas hely, Árpád-kori, erődfallal kerített, ma unitárius templomát előbb késő gótikus, majd neobarokk stílusban építették át az idők folyamán. A középkorban sok kisnemesi és lófői családot írtak itt össze. Nevezetessége az itteni neobarokk Szentkereszty-kastély (ma kulturális központ), a dend-

rológiai park és szomszédságában a mezőgazdasági továbbképző intézet. Határát elcsúfítja a hetvenes években megkezdett felszíni szénfejtés után visszamaradt, több kilométer átmérőjű gödör, melyben és melynek környékén – a gazdaságtalannak bizonyult szénbányászat leálltával – idővel tavat és üdülőkörzetet kívánnak létrehozni. Újabban faluturisztikailag is fellendült, valamikori téese a megyében egyedülálló módon egyben maradt (előbb társulásként), gazdasági épületei stb. ma a Spicom Rt. tulajdonában vannak.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év-szám	össz-lakosság	magyar	román	egyéb	refor-mátus	kato-likus	unitá-rius	orto-dox
1910	1721	1713	5	3	470	223	904	14
1930	1720	1586	34	100	485	212	880	38
1966	1714	1618	94	2				
1992	1248	1222	26	–	343	313	559	26

2002-ben 1288 lakosából 1253 vallotta magyarnak magát.

Barátos: Község a Háromszéki-medencében, a Feketeügy bal partján, Kézdivásárhelytől 24 km-re. Községközpont, Orbaitelek és Páké tartozik hozzá. Síkvidéki, halmaz jellegű település. Első írásos említése 1415-ből való, 1764 után a székely határőrséghez tartozott. Református temploma eredetileg gótikus stílusú volt, 1630 után újjáépítették. 1719-ben és 1847-ben pestis pusztította. Lakói közül a 19. század végén sokan kivándoroltak a Regátba és Hétfaluba. A 20. század elején fűrészüzeme volt, ma a Márk Kft. tejfeldolgozó sajtgyára működik itt. 1910-ben 1425 lakosából 1280 magyar, 119 román volt. 1992-ben 641 lakosából 635 magyart és 6 románt írtak össze. A 2002-es népszámlálás szerint a három faluban 1548 lélek élt, közülük 1532 volt magyar, 16 román, felekezetileg az 1377 re-

formátus és 112 katolikus mellett volt még 21 ortodox, 4 unitárius, 1 pünkösdistá stb.

Nemzetiségi, felekezeti változások a század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	1427	1280	119	28	1034	195	5	79
1930	824	801	22	1	738	54	6	18
1966	738	729	7	1				
1992	641	635	6	–	549	80	5	6

2002-ben 615 főt számláló lakosságából 612 volt a magyar.

Bita: Falu a Rétyi-tó közelében, a Feketeügy jobb partján, síkvidéki, halmazjellegű település. 1614-ben 17 gazdaságot írtak itt össze, ebből 12 volt jobbágy, 5 szabadrendű. 1992-ben 318 fő lakta, mind magyarok. Községközpontja Réty.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	459	459	–	–	447	4	4	–
1930	460	457	–	3	453	1	3	–
1966	456	456	–	–				
1992	318	318	–	–	308	10	–	–

2002-ben mind a 305 lakosát magyarként írták össze.

Cófalva síkvidéki falu a Háromszéki-medencében, a Feketeügy bal partján, halmazjellegű település. Községközpontja Nagyborosnyó. Bronzkori aranyeletet találtak határában, mely a bécsi történelmi

múzeumba került. 567-ben említik először írásban. 1614-ben 14 család, 8 nemes és 6 jobbágycsalád lakott a faluban. A falu északi határában az 550 méter magas Várhegyen állt az udvarhelyi Székely-támad vár párjaként a Székelybánya vár, melyet az 1562. évi székely felkelés után büntetésből építtetett a székelyekkel János Zsigmond fejedelem. A várat 1599-ben a Vitéz Mihályhoz csatlakozott székelység lerombolta. Helyén korábban a kun és besenyő támadások ellen emelt favár állt, melyet egy 14. századi oklevél is említ. A vár nyugati felén a Nemes család kastélyt épített 1813-ban, maradék köveit később szeszgyár és istálló építéséhez hordták el. Nyoma is alig maradt. Lakossága 1992-ben mindössze 201 fő, ebből 34 cigány és 7 román, a többi református magyar.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év-szám	össz-lakosság	magyar	román	egyéb	refor-mátus	kato-likus	uni-tárius	orto-dox
1910	360	360	–	–	329	19	3	3
1930	357	356	1	–	329	25	1	1
1966	262	252	–	–				
1992	201	193	7	1	185	7	–	7

2002-ben 224 lakosából 212 volt magyar.

Gidófalva a Bodoki-hegységtől délre, a Szépmező északi felén fekszik, az Olt teraszán. Ma községközpont, Angyalos, Fotosmartonos és Étfalvazoltán tartozik hozzá. A tatárjáráskor elpusztult Bedeháza helyén újjáépült település. 1332-ben említik először írásban mint egyházas helyet. A 17. században főleg nemeseket és lófőket írtak itt össze. Itt állomásozott a székely huszárezred négy háromszéki századának egyike. Református templomkastélya talán 1236-ban épült, még a tatárjárás előtt. A középkorban a grófoktól (Kálnokyak) kezdve a szabadrendűeken át a jobbág yokig és a zsellérekig az egész

székely társadalmi skálát fel tudta mutatni. 1910-ben 925 lakosa volt. A faluban 1903-ban megalakult a Gidófalvi Vidéki Hitelszövetkezet, mely a környező falvak beszállító gazdái hasznára is fellendítette a tejfeldolgozást, akárcsak a környékbeli malomipart, a korszerű termékraktározást és a kereskedelmet, melynek hagyománya máig érződik. Túlnyomórészt reformátusok lakják. Az Olt baloldali teraszán fekvő települést 1992-ben 1113 lélek lakta, ebből 1106-ot magyarként írtak be. A vidék legnagyobb lélekszámú cigányközössége itt él, több százra tehető. A népszámlálási adatok ezt nem tükrözik. 2002-ben a három falu 2614 lakosából 2546 magyarnak, 43 románnak, 25 cigánynak vallotta magát, a reformátusok száma 2286, a katolikusoké 251 volt, az ortodoxok 43-an, az unitáriusok 16-an voltak.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

évsz.	össz-lak.	magyar	román	egyéb	ref.	kat.	unit.	orto-dox	gör. kat.
1910	925	879	–	46	836	67	18	3	1
1930	934	827	31	76	818	62	16	26	9
1966	1040	896	28	116					
1977	1098	1085	6	14					
1992	1113	1106	7	–	900	173	9	6	–

2002-ben 1129 lakosából 1101-et írtak össze magyarként.

Haraly kislelő a Háromszéki-havasok északnyugati lábánál, Kézdivásárhelytől délkeletre, 1523-ban említik először írásban, ekkor még egy Szűz Máriának szentelt ferences (vagy domonkos?) kolostora is volt, a „veres barátok temploma”, mely elpusztult. Korábban talán templomos, majd Johannita lovagok is birtokoltak itt. Gelence filiája, a katolikus úgynevezett Szentföldhöz tartozik. Mai templomát szintén Szűz Máriának szentelték. 1910-ben 406 lakosából 2 volt református, nemzetiségileg mindenki magyar. 1992-ben

274 lakosából 2 a román. A temetőben nyugszik a falucska egyik jeles szülőtte, Gazda Ferenc (1920–1996) egyetemi tanár, nyelvész, tankönyvíró, a *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények* munkatársa, az 1956 utáni megtorlás börtönviseltje, emlékiratíró. A település ma Gelence községközpontjához tartozik. Haraly hagyományos mester-sége a kádárság, a két világháború között 30 mesternél több dolgo-zott itt.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	unitá- rius	orto- dox
1910	406	406	–	–	404	2	–	–
1930	489	488	1	–	485	4	–	–
1966	393	392	1	–				
1992	274	272	2	–	263	8	–	–

2002-ben 264 lakosából 260 volt magyar.

Kökös a Szépmező déli csücskén, az Olt és a beletorkolló Fekete-
ügy által határolt szögben fekszik, rajta túl a Barcaság kezdődik.
Területén őstelepet tártak fel. *Kewkews* néven 1461-ben tűnik fel
először egy oklevélben, a középkorban nemesek, lófők, kisnemesek,
fejedelmi katonák, gyalogosok jobbágyok, zsellérek lakták. Gróf
Kálnoky Sámuel román zselléreket telepített a ma Brassó megyéhez
tartozó Farkasvágó (Lunca Călnicului) helyén elterülő egykori árte-
rületre. Négy felekezet él egymás mellett, reformátusok, katoliku-
sok, unitáriusok és görögkeletiek. A Kálnokiakon kívül bebíró ne-
mesek voltak a Mikes és Henter családok. Unitárius temploma 13–
14. századi, görögkeleti fatemplomát a 19. század elején Zajzonból
költöztették a faluba. 1910-ben 1207 lélek lakta, 1992-ben 938 ma-
gyart és 125 románt írtak itt össze, a falu ma községközpont, a nagy-
részt románok lakta Bácsstelek tartozik hozzá. A 2002-es népszám-

láláskor a két faluban az 1697 lakos közt 864 magyart, 812 románt és 19 cigányt írtak össze, 825-en voltak ortodoxok, 530-an reformátusok, 210-en unitáriusok, 106-an katolikusok.

Nemzetiségi, felekezeti változások a század folyamán:

évsz.	össz-lak.	magyar	román	egyéb	ref.	kat.	unit.	orto-dox	gör.kat.
1910	1207	1038	169	–	405	47	328	414	5
1930	1194	882	306	6	505	47	382	244	8
1966	1333	1190	137	8					
1992	1067	938	125	8	573	96	229	151	3

2002-ben 1075 lakosából 857 vallotta magyarnak magát.

Málnásfalu községközpont a Bodoki-hegyek lábánál, az Olt partján, Sepsiszentgyörgytől 18 km-re északra. Málnásfürdő, Mikóújfalu és Sepsibükszád községi székhelye volt, amíg 2004-ben Sepsibükszád ki nem vált belőle. Egykor virágzó, borvizes forrásokban bővelkedő fürdője (Málnásfürdő) ma elhanyagolt állapotban van. Először 1366-ban említik írásban, az Olt bal partján található Herecz várának maradványai, a várat valószínűleg a tatárjárás után építette a Mikó család. A falut 1694-ben a tatárok felégették. 1614-ben 31 családból már csak 13 tartozta szabadrendűek közé. A jobbághatárőr falvak csoportjához sorolják. A 20. században kőbányákat nyitottak a területén, ezek sokaknak adtak és adnak kenyeret. Ásványvíz- (sósborvíz) palackozó üzemmel rendelkezik, egy időben likörgyáráról volt nevezetes. 1992-ben társközségeivel együtt 5133 lakosából 5039 magyar, 88 román és 6 cigány volt. Utóbb Sepsibükszád központtal új község vált ki belőle, a 2002-es népszámlálás még 4877 lelket talált a három településen.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	854	837	1	16	691	114	11	23
1930	896	804	71	21	652	154	8	50
1966	741	709	31	1				
1992	600	586	11	3	438	148	4	7

Nagyborosonyó községközpont a Zágon pataka mentén, Sepsiszentgyörgytől 17 km-re délkeletre. Kisborosnyó, Lécfalva, Cófalva, Feldoboly és Kispatak tartozik hozzá. Első írásos említések (1332) egyházas hely. Nevét a bolgárszláv *borosnyo* ('nyíres') főnévből származtatják. Szkíta és római kori (castrum) régészeti leletek kerültek elő határából. Az Oltárhegyen állt a középkori Székelynéz nevű őrtorony, melyet 1353-ban Nagy Lajos király bonttatott le. 1562-ben, amikor János Zsigmond erdélyi fejedelem a székely lázadást leverte, két vár építését rendelték el, melyek közül az egyik itt épült fel. 1599-ben Mihály vajda betörésekor a székelyek lerombolták a gyűlölt várat, 1600-ban az erdélyi rendek ismét elrendelték a felépítését, de nem épült újjá. 1614-ben az itt összeírt 70 családból 3 volt nemes, 17 lófő, 25 gyalogkatona, 17 kispap, 3 jobbágypár és 5 zsellér. Apafi Mihály fejedelem bölényre és szarvasra vadászott határában. 1847-től hetivásárt és négy országos vásárt tarthatott. A 19. század végén 35 kisiparos dolgozott itt. Az idők folyamán szeszyára, három ecetgyára, fűrésztelepe, több malma, sörgyára is volt. Nagy lélekszámú, eredetileg téglavető cigányság is lakja. 1992-ben 1442 lakosából hivatalosan 1301 magyar, 106 cigány és 35 román volt. A 2002-es népszámláláskor a hat településen összesen 3086 főt írtak össze, melyből 2758-at magyarként, 144-et románként és 175-öt cigányként. Becslések szerint utóbbiak a lakosság felét teszik ki.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	1544	1533	5	6	1321	100	6	3
1930	1743	1593	35	115	1435	178	8	38
1966	1495	1474	19	2				
1992	1442	1301	35	106	1175	99	2	36

2002-ben 1547 saját lakosából 1347-et magyarként írtak össze.

Oltszem háromszéki falu az Olt jobboldali teraszán, Sepsiszentgyörgytől 13 km-re északra, Bükszádtól délre. Községközpontja Sepsibodok. A középkorban a Mikó család birtoka. A közelben volt található, az Olt bal partján, egy őskori telepre épült erőd, mely a római időkig állt fenn. A középkorban az eljobbágyosodó falu példája. Mikó Miklós földesúr a falu közerdejét és közlegelőjét kisajátította a 18. sz. elején, a konfliktus véres összecsapáshoz vezetett. A klasszicista Mikó-kastély (1827) az egykori római castrum helyén épült, Herecz vára köveiből, ma fogyatékos gyermekek otthona. Határából vált ki Málnás község. Református temploma 1827-béli. A falunak 1910-ben 638 magyar lakosa volt. 1992-ben a 608 lakosból 606 magyar és 2 román.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	638	634	–	3	593	28	10	3
1930	704	662	9	61	631	48	5	8
1966	684	619	8	111				
1992	608	606	2	–	531	71	4	2

2002-ben 742 saját lakosából 705 volt magyar.

Páké kisfalu a Kovászna pataka mentén, Kézdivásárhelytől 22 km-re délre, Barátostól 3 km-re keletre. Első írásos említése 1567-ből való, nevét a szanszkrit *pake* ('tisztá') szóból származtatják. Községközpontja Barátos. 1910-ben 587 lakosából 585 magyar és 2 román volt (a 573 református mellett 8-an római katolikusok, 3-an izraeliták, 2-en görögkeletiek és 1 görög katolikus). 1992-ben a 335 főből mindenik magyarnak vallotta magát. 18. század végi, kaszá-lók fölötti pörének emlékét őrzi az „Üti Páké Barátost” szólásmondás.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	587	585	2	–	573	8	–	2
1930	620	616	3	1	598	16	1	3
1966	495	493	2	–				
1992	335	335	–	–	310	23	–	1

2002-ben 323 lakosából 315 volt magyar.

Sepsibodok ma községközpont, magának a falunak a lakossága 1992-ben 1332 főt tett ki, ebből 1275 volt a magyar és 61 a román nemzetiségű, zömük református (1055), 159-en római katolikusok, 55-en unitáriusok, és 53-an ortodoxként szerepelnek. (Összehasonlításképpen: 1910-ben 965 lélek lakta.) Ősi székely település, a kötetünkben szereplő helységek zöméhez hasonlóan a vegyes határ-örkatonajobbágy falvak típusához tartozott. 1332-ben Buduk néven említik az oklevelek. Határában a Mikó grófok bírtak hatalmas uradalmat, itt alakult ki a Mikók egyik allodiális központja, s az 1731-es falutörvény szerint a katonarendű székelység elismerte az udvar azon jogát, hogy minden döntés az ő tudtával történjék. 1795-ben a konfliktus a két fél között lázadás és véres leszámolás

formáját öltötte, a tét az ún. „kilenc falu erdeje” (erdő-legelő köz-birtok) fölötti rendelkezési jog volt, melyet az udvar szeretett volna kisajátítani. A 18. század elején a faluközösség fele jobbágyokból és zsellérekéből állt. Imreh István történész bodoki szociológiai felmérése az 1940-es években bizonyította, hogy a valamikori határőrkatona és szegényebb rendű (jobbágy és zsellér) családok közti különbségek száz év múltán is tovább élnek, nem csupán a szemléletmódban, földszerzési szokásokban, viselkedésben, de a ruhaviselet és étkezés terén is. 2002-ben 2513 főt írtak össze az ide tartozó falvakban (Bodok, Oltszem és Zalán), ebből 2420 volt a magyar és 86 a román.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

évsz.	össz-lak.	magyar	román	egyéb	ref.	kat.	unit.	ortodox	gör. kat.
1910	965	965	–	–	844	40	64	1	3
1930	1078	1050	2	21	901	77	78	6	1
1966	1241	1206	32	3					
1992	1332	1275	57	–	1055	159	55	53	1

2002-ben 1164 lakosából 1112 volt magyar.

Sepsibüksád községközpont Sepsiszentgyörgytől 28 km-re északra, az Olt mentén, az ún. Oltfejben, a Tusnádi-szoros déli kijáratánál. Innen ágazik el a Szent Anna-tóhoz és a Bálványosfürdőre vezető út. Öt középkori székely falu (Almás, Zsombor, Gohán, Gerebenc és Rakottyás) összeolvadásából keletkezett. Első írásos említése 1648-ból való, a gróf Mikes család által alapított hutatelepből alakult faluvá, miután a család Mikóújfaluban alapított üveg hutáját ide áttelepítette, 1782-ben. Az üveggyártás 1914-ben szűnt meg. 1910-ben 1971 lakosából 1952 magyar, 9 román, 4 német és szlovák volt. 1876-ig Felső-Fehér vármegye része volt. A 19. század második

felében Bükszád és környéke gróf Mikes Benedek tulajdona lesz, aki nemcsak az üvegyárat fejleszti tovább, hanem a Zsombor-patak forrásvidékén lévő, ma már nem létező fürdőtelepet is felvirágoztatja, miközben Tusnádfürdő újjáépítésében úttörő szerepet vállal. Turisztikai látványosságai Sólyomkő és Vápa várának romjai, katolikus, ortodox és görög katolikus temploma is van. Itt született Sánta Ferenc író.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év-szám	össz-lakosság	magyar	román	egyéb	református	katolikus	uni-tárius	ortodox
1910	1971	1952	9	14	112	1152	10	676
1930	2109	1141	735	233	90	1370	12	610
1966	2617	2476	136	5				
1992	1883	1869	11	3	90	1720	9	34

2002-ben 1811 lakosából 1765 volt magyar.

Sepsiszentgyörgy község az Olt jobb partján, Sepsiszentgyörgytől 8 km-re délre. Határában bronzkori telepet tártak fel. Első írásos említéskor, 1332-ben egyházashely, utóbb mezőváros volt. Templomvárát 1612-ben a szászok, 1658-ban a tatárok vették be, bár Bethlen Gábor erős falakkal és bástyákkal vetette körül. Vára jórészt ma is áll. 1870-ig mezőváros, utána hat évig törvényhatósági jogú város volt, Sepsiszentgyörgy vetélytársa. Egy-egy reneszánsz, rokokó és empire udvarházzal is rendelkezik. Jókai, Mikszáth és Szabó Dezső szobra áll központjában. A LAM és a KIDA Alapítványok székhelye, új konferenciaközpontját, szállodáját messze földön ismerik. A KIDA gyermekfalut épített és tart fenn a faluban, több élelmiszeripari, építőipari, fóliagyártó cég, ablakgyár, működik területén. Községközpont, hozzá tartozik Aldoboly és Sepsiszentkirály. Korszerű orvosi rendelője van. Napközijébe 48, nyolcosztályos általános is-

kolájába 68 gyerek járt 2004-ben, az oktatási intézmények tannyelve magyar. A lakosság a két fő felekezet (református 60%, katolikus 40%) között oszlik meg. A 2002-es népszámlálás szerint a község, tehát a három falu, 1853 lakosából 1610 volt magyar, 237 román. Az 1006 református mellett 522 katolikus és 236 ortodox, 4 görög katolikus, 9 evangélikus és 1 pünkösdistá élt itt.

Nemzetiségi és felekezeti változások a 20. század folyamán:

év-szám	össz-lakosság	magyar	román	egyéb	református	katolikus	unitárius	ortodox
1910	1360	1340	8	15	890	319	12	60
1930	1357	1188	143	45	875	338	20	74
1966	1294	1255	32	7				
1992	996	978	17	1	650	316	13	10

2002-ben 1009 lakosából 984 volt magyar.

Sepsikőröspatak Árkossal szomszédos község, Sepsiszentgyörgytől északra. Először Sepsiszentgyörggyel együtt említik mint egyházas helyet, a 16. században idetelepedett gróf Kálnoky család birtoka volt. A reformáció idején református, majd unitárius, utóbb megint református lesz. Unitárius templomát 1781-ben a Kálnokyak támogatásával visszaadják a katolikusoknak. A 19. század végén 27 kisiparos élt itt, és két szeszgyár működött. Több faipari stb. üzem székhelye. A település a nagyszámú cigány lakosságáról ismert. A 2002-es népszámláláskor a községben (Kálnok falu tartozik hozzá) 3463 lelket írtak össze, ebből 3367 volt magyar, 72 román és 22 cigány, valójában sokkal több. Árkos 2002-ben kivált, és új községet hozott létre.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lakosság	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	1277	1259	9	9	209	745	289	17
1930	1204	1058	21	125	211	692	268	19
1966	1466	1449	7	10				
1992	1538	1524	14	–	229	1099	196	7

2002-ben 1659 lakosából 1610-et magyarként írtak be.

Szentivánlaborfalva 1899-ben egyesült a két falu. Sepsiszentivány az ősibb (már 1332-ben említik), községközpontja Uzon, a Feketeügy jobb partján fekszik. A 16. században a református, majd az unitárius hitre tért lakosság egy részét 1725-ben báró Henter és az alsócsernátoni Kálnoky Mihály erőszakkal téríti vissza katolikus hitre, mégpedig szentiványi temploma karhatalommal való megszállása, elkobzása útján. 1614-ben a két helység 85 családjából 56 szabad jogállású, 27 jobbágy és 2 zsellér volt. 1910-ben 889-en laktak a két falut, 1992-ben 808-an, ebből 798 volt a magyar, 7 a román, 1 a német és 2 a cigány nemzetiségű. A Szentiványi család tanárokat, írókat, országgyűlési követeket, al- és főispánokat adott az idők folyamán a 17. századtól kezdve. 1869-ben Szentiványban 187 katolikust, 286 unitáriust és 80 reformátust írtak össze.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

évsz.	összlak.	magyar	román	egyéb	ref.	kat.	unit.	orto- dox	gör. kat.
1910	889	879	2	8	206	307	234	127	4
1930	918	817	91	10	261	367	186	90	6
1966	1010	993	15	2					
1977	937	927	5	5					
1992	808	798	7	3	270	399	116	20	–

Uzon már-már kisváros-számba menő községközpont (még Bikfalva, Lisznyó, Lisznyópatak, Sepsimagyarós, Szentivánlaborfalva és Uzonfüzes tartozik hozzá) a Feketeügy mentén, Sepiszentgyörgytől 9 km-re délkeletre, a Szépmező déli részén. Határában bronzkori telepet ástak ki. Az 1332-es pápai tizedjegyzék mint egyházas helyet említi. Neve az úz népnévre megy vissza. 1612-ben szászok dúlták fel, Weiss Michael brassói bíró vezetésével. Az 1614-es összeírásban 69 szabadrendű, 19 jobbágypár és két zsellér családdal szerepel. 1704-ben templomát a labancok a faluval együtt porig égették, 1706-ban a kurucok ostromolták. A faluban 1717 és 1719 között pestisjárvány pusztított. Binder–Cserey adatai szerint ekkor 233 volt az elbujdosottak, 264 a pestisben elhunytak és 231 a megmaradtak száma. 1764-ben itt eskették fel a császár iránti hűségére a bevonuló székely határőröket, ettől kezdve zászlóaljparancsnoki székhely lett. Várát 1819-ben lebontották. 1810-től vásártartási joga volt (három országos, egy hetivásárra). A reneszánsz Mikes-kastély 1755 körül épült, elődjét, a Béli-udvarházat már 1544-ben említik. A kastélyt a 20. század elején átalakították. Az uzoni csatában esett el, a kökösi hídnál, 1849. július 2-án Gábor Áron honvédőrnagy, a székely tüzérparancsnoka. A 19. század végén félszáz kisiparos lakta, szeszfőzdéje, takarékpénztára volt. Ma lakossága főleg iparból, szolgáltatásokból él, mezőgazdasági vállalkozókban sem szűkölködik. Valószínűleg a lakosság a református, a katolikus és az ortodox felekezetek között oszlik meg. Nagy múltú szeszgyára ma áll, csődbe vittek. Hatalmas gabonaraktár, több ipari cég székhelye. Itt született Uzoni Béli Máttyás latin nyelvű elégiaszerző (1707), Erdélyi Lajos nyelvész (1781), Beke György riporter (1927). A 2002-es népszámláláskor a község hét falvában 4575 főt találtak, közülük 425 volt magyar és 529 román.

Nemzetiségi, felekezeti változások a 20. század folyamán:

év- szám	össz- lak.	magyar	román	egyéb	refor- mátus	kato- likus	uni- tárius	orto- dox
1910	1785	1698	77	10	1240	231	32	227
1930	2065	1571	390	104	1313	308	41	308
1966	2270	2168	90	12				
1992	2714	2431	266	17	1834	541	45	246

2002-ben 2565 lakosából 2295 volt magyar.

Demográfiai és történeti forrásaink:

Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. kötet, Kovászna, Hargita és Maros megye, Népszámlálási adatok 1850–1992 között, Teleki László Alapítvány, Pro Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda. 1998.

Magyar nagylexikon, Akadémiai Kiadó, Bp. 1993.

Vofkori László: Székelyföld útikönyve, Cartographia kft., Bp. 1998.

Wikipédia

Névmutató

Apafi Mihály, erdélyi fejedelem 261

Baczoni, földbirtokos 205

Bajcsi Ákos, agrármérnök, nagyüzem tulajdonosa 160

Bălan, Ioan, igazgató, főrésztvényes, Sepsiszentgyörgy 246, 252

Barabás Sándor, id. és ifj (80 és 50), gazdák, Sepsibodok 132, 133, 134, 136

Bănescu, Traian, államelnök 215

Beke György, riporter 268

Bényei István, kulák 132, 133, 139

Binder Pál, történész 268

Botos Árpád, gazda 212

Ceașescu, Nicolae, pártfőtitkár 32, 91, 95, 120

Cosneanu bérlő, földbirtokos 206, 220

Cucu, vállalkozó 250

Csákány Zoltán, földbirtokos 196

Csaó, Ceao I. Ceașescu, Nicolae 32, 46, 130

Cserey Zoltán történész 268

Deák Lehel (36), gazda, Málnásfalu 118, 119

Deák Sándor, gazda 119

Dimény Gábor (41), gazda, Oltszem 105, 110, 116

Dimény Lajos, agrárminiszter 59

Drunek, igazgató 210, 211

Egyed Ákos, történész 254
Erdély Ede, vállalkozó 164
Erdélyi Lajos, nyelvész 268

Fazakas Béla (51), gazda, Gidófalva 164
Fazakas László (83) gazda, Gidófalva 163
Fejér József (48), gazda, Haraly 14
Ferencz Olivér (31), gazda, Angyalos 170, 171, 173
Flutur, Gheorghe, agrárminiszter 62, 64
Földes Ferenc (62), gazda, Oltszem 90, 95, 96, 104, 117, 124, 219

Gábor Áron, 48-as honvédőrnagy 268
Gazda Ferenc, egyetemi tanár 259
Grama, Horea, prefektus 77

György Barabás (67), gazda, Cófalva 202

Henter, báró, földbirtokos 259, 267

Imreh István, történész 264
Incze Béla (37), gazda, Sepsibodok 140, 141, 144
Incze Péter, agrármérnök 195, 249

János Zsigmond, erdélyi fejedelem 257, 261
Jókai Mór, író 120, 265

Kálnoky Mihály gróf, földbirtokos 267
Kálnokyak, grófok, földbirtokosok 257, 259, 266, 267
Kanyó Antal (27), gazda, Nagyborosnyó 187, 189, 193
Kisgyörgy Béla (25), gazda, Árkos 24, 25, 26
Kovács István, kőműves 215

Málnási Ferdinánd, gazda 227
Márk András (50), gazda, Barátos 217, 220, 255
 Mikes Benedek, gróf, földbirtokos 259, 264, 265, 268
 Mikó grófok, földbirtokosok 105, 260, 262, 263
 Mikszáth Kálmán, író 265
Müller Zoltán (33), gazda, Sepsibükszád 81, 88
 Nagy Lajos, magyar király 261
 Olteanu Traian, földbirtokos, vállalkozó 215
Ördög József (64) és Tibor(27), gazdák, Páké 209, 210, 214
Ördögh Zoltán (23), gazda, Árkos 19, 20, 21, 22, 24, 25
 Ötvös Mózes, vállalkozó 250
Para Barna (39), gazda, Köröspatak 31, 32, 40, 41
 Péter Gergely, gazda 215
Plugor Mihály (47), gazda, Kökös 231, 232, 234, 235
 Popescu-Tăriceanu, Călin, miniszterelnök 41
Puczirák Miklós (31), gazda, Illyefalva 238
 Réman Zsigmond, ács 210
 Sánta Ferenc, író 265
Sántha Attila (28), gazda, Gidófalva 93, 163, 164, 165, 169
 Sebestyén Csaba, RMGE elnök 65
 Simon Gábor, fuvaros 176
Simon György (48), gazda, Málnásfalva 126, 128, 143
 Sorbán József, gazda 31, 32

Szabó Dezső, író 265

Szabó Ernő (76), gazda, Bitá 195

Szabó György (37), agrármérnök, Uzon 57, 58, 62, 67, 68, 93

Szabó György, téeszelnök 57, 58, 62, 67, 68, 93

Száraz, faipari vállalkozó 32, 34

Szentiványi család, földbirtokosok 267

Szép János (71), gazda, Málnásfalú 119, 124

Szőke Tibor, falufelölő 12

Szöllősi József (56), gazda, Sepsiszentiván 73, 74, 75, 76, 77

Sztáncsuly Sándor (29), gazda, Kökös 225, 230, 239

Tankó, agrármérnök 143

Tatu, vállalkozó 250

Téglás Sándor és István (61 és 31), gazdák, Gidófalva 148, 150, 154

Toma Nicolae, igazgató 211

Török Ferenc (30), gazda, Angyalos 179, 183, 185, 186

Uzoni Béldi Mátyás, elégiaköltő 164, 268

Varga E. Árpád, statisztikus 270

Veres Zsolt (36), agrármérnök, Uzon 48, 49, 51, 52

Vitéz Mihály, román vajda 257

Vofkori László, egyetemi tanár 270

Weiss Michael, brassói bíró 268

Tartalom

Előszó: Portrék és önarcképek az EU-csatlakozás küszöbén 5

ELSŐ KÖR

AZ ALAPHANGOK LEÜTÉSE 7

Haraly nincs a világ végén 9

Idegen anyaga tejben 19

Alpesi idill – tejillat nélkül 25

Szénacsinalás két zivatar közt 31

Átgondolt üzleti terv 48

„Itt nem támogatják, hanem felügyelik az agrárszakembert” 57

MÁSODIK KÖR

MEGÉRI? NEM ÉRI MEG? 71

A három József 73

Tejjel folyó sikertörténet 81

Földes Ferenc 90

A kétely hangja 104

Legfőbb reménységük: a föld 118

Családi gépállomás 126

„Lóval kezdtük a gazdaságot” 132

Ahol az utak elválnak 140

Az uniós szorongás 148

Okosan számolni 155

Kétszemélyes farm 163

Nem érdemes gürcölni 170

HARMADIK KÖR
VARIÁCIÓK 177

Egy elégedetlen ember	179
Álomvalóság	187
Savanyodnak a tejek	195
Hangulatjelentés anno 2006	202
Ezermester földközelben	209
Hittel és – hitellel	217
Kétezerben indult	225
Egy fokkal feljebb	231
Szabadtartás	238
A tej:pénz	245

A falvakról – dióhéjban 254

*Angyalos, Árkos, Barátos, Bitá, Cófalva, Gidófalva, Haraly, Kökös,
Nagyborosnyó, Málnásfalva, Oltszem, Páké, Sepsibodok,
Sepsibükszád, Sepsißillyefalva, Sepsikőröspatak, Szentivánlaborfalva,
Uzon*

Névmutató 271

Tartalom

Szerkesztette Mihály Emőke

A szöveget Gálfalvi Ágnes gondozta

Borítóterv Orbán László

Számítógépes tördelés Király István-Attila

A kiadásért felel Káli Király István

Készült a Mentor Kiadó Kft. Nyomdájában, Marosvásárhelyt

Megjelent 17, 37 nyomdai ív terjedelmében

ISBN 978-973-599-505-8

B. Kovács András

A téeszvilág széthullása (1991–1992) és a földbirtokok nagy vonalakban lezárult reprivatizációja (1991-től máig) nyomán a székely falvakban újból fellángolt az egyéni gazdálkodási kedv egy talpraesett kisebbség körében. A szívósságot, mellyel a nép ottmaradt vagy csődbe jutott, gyárakból oda visszahúzódott része nekigyürkőzött a mezei munkának, a szükség mellett a saját erőfeszítése értelmébe vetett hite is magyarázza. Erre az erkölcsi tartalékra támaszkodva a kényszergazdálkodók, az iparból kiakolbólitottak és az önellátásra berendezkedettek, a már eleve kudarcra ítélték tömegéből alig pár év alatt elkezdett kiemelkedni az a réteg, melynek vállán nyugodni fog a székely falu sorsa az új világban, s mely partnere lehet az 1989-es fordulatot követően kialakult új, kontinentális rendnek.

E kötet írásai a földek visszaszolgáltatásától Románia európai uniós csatlakozása (2007. január 1.) környékéig, e két „zivatar” közti *dologidőben* követik nyomon az új világ beköszöntének fejleményeit.

szénacsinalás két zivatar közt

ISBN 978-973-599-505-8

